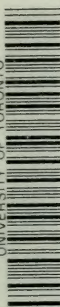

60 и 61 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 60 и 61

МИЛАН НАРАНЏИЋ

РОМАН

ОД

ЈАКОВА ИГЊАТОВИЋА

ПРВА И ДРУГА КЊИГА

60 и 61 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 60 и 61

МИЛАН НАРАНЏИЋ

РОМАН

ОД

ЈАКОВА ИГЊАТОВИЋА

ПРВА И ДРУГА КЊИГА

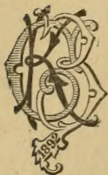

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1900

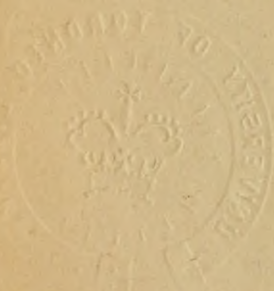

Јаков Игњатовић.

Толико потврђивано и признато начело о постепном напредовању људске образованости објављује се и у развитку једне од најзнатнијих грана њених: целокупне светске књижевности. Па не само то, него се оно види лепо остварено, и несумњивим доказима потврђено, и на развитку појединих огранака баш и посебних, народних књижевности, као што је, на пр., српска приповедачка књижевност новијега времена.

Мило је, управо, пажљиву мотриоцу гледати, како се од првих почетака српске приповедачке књижевности, у романима Милована Видаковића, дошло до савремене нам уметничке приповетке, која и унутрашњом садржином и спољашњим обликом све више постаје из живота, и подешава се према животу српскога народа!

Али између онога, што је српска приповедачка књижевност имала у почетку своjем, и онога, што данас очигледно тежи да има, по снази и умењу најбољих представника својих, не могу се превидети нежни прелази, па ни танке везе старијих и новијих праваца. Фантастични и сентиметални романтизам Видаковићевих романа, препочетих и рађених по угледу

на немачке витешке крајем прошлога и почетком овога века, без довољно стварне, историјске и етнографске подлоге, а са неоспорном, племенитом и родољубивом тежњом, и релативним успехом, — одмењен је, по правцу истина сродним, али ипак модернијим, идеалистичним и сентименталним романтизмом Богобоја Атанцковића. Али је Атанацковићев романтизам, по најобележљивијим делима његовим, не само језиком ближи српском народу, него и по идејама, садржином својом, потиче из средине покрета и тежња народних око половине овога века. Приповедачка радња Атанацковићева одговара више савременим потребама и животу српскога народа: прегнућу за народним ослобођењем, испољеном нарочито у покрету аустријских Срба 1848. Његов роман „Два идола“ не само да је одјек тога политичкога покрета и правца, него је управо идеални цвет, никао у скромној градини, српској књижевности, на земљишту заноснога одушевљења најплеменитијих срдаца српскога народа. И као што су први национално-политички покрети и напори српскога народа у овом веку, у устанцима, могли у књижевности наћи задовољења, оправдања и даљег подстицаја у Видаковићевим романима, изазивајући, упоредо са објављивањем српских народних песама у Вуковим збиркама, миле успомене на негдашњу славу и величину српску, тугу за губитком и чежњу за обновом њихном, — тако и приповедачка радња Атанацковићева, најбољим и најобележљивијим дѣлом својим, дође као тражена и поручена политичкој акцији војвођанских Срба.

Ну стварни неуспех — морални не кажемо — ових Срба у покрету од 1848. одјекнуо је и у српској књижевности, особито у шездесетим годинама. А

разуверење и исправка политичке акције донели су собом у српској приповедачкој књижевности појаву друштвеног, хумористичног романа *у реалистичном правцу*. Да се овако на ову, унутрашњу страну народног живота обрати пажња, да се смело, ма и с болом и резигнацијом у души, загледа у појединачки и друштвени живот онакав, какав је доиста, а не какав само замишљамо и какав бисмо хтели да буде, — као да је неминовна последица тог политичког неуспеха и разуверења, које настаде услед круте владавине аустријске после 1848. и маћијског поступања са српским народом у Угарској. Наравно, да и овакав реалистичан правац у књижевности, добро схваћен и правилно упућен, ипак, на крај крајева, води оним и опште човечанским и народним идеалима, којима и идеалистични, само може бити тежим и заходнијим, али свакојако поузданијим путем; јер тражи стварно познавање друштвенога живота онаквог, какав је доиста, и често танку психолошку анализу и студију типова и догађаја, од којих је састављен тај живот.

Један од одушевљених заточника споразума и слоге Срба са Мађарима, заједнице свих народа под круном Св. Стефана и својевољног потчињења политичкој превласти мађарској, — уједно је и отац савремене нам друштвене приповетке реалистичнога правца. То је *Јаков Игњатовић*, — неоспоран приповедачки таленат, који нису порицали, нити су могли порећи, ни најжешћи му политички противници, ни за живота ни после смрти му.

То обоје, и његов књижевно-историјски значај, као првог творца друштвенога романа у Срба на реалној основи, и његов неоспорни приповедачки дар, испољен у доста великом низу романа и приповедака

му од трајне вредности, — довољно даје разлога Срп. Књиж. Задрузи, да прикаже Игњатовића својим задругарима, отпочевши, свакојако, ред издања његових најбољих романа и приповедака „Миланом Наранџићем,“ првим, којим је изишао на глас као приповедач новог, реалистичног правца; као приповедач, којему ће у српској књижевности историја забележити онако место, какво је у другима одредила његову савременику Тургењеву и Јокају, и нешто старијем Гогољу.

Али да би се разумела, као што треба, Игњатовићева дела и да би се, и свако на по се и сва скупа, ценила по правди, која у сваком суђењу треба да је врх свега, потребно је — потребније, него код многог другог писца — познати се са животом и радом његовим, како на дѐлу, чије издање приређујемо, тако и на осталима, која заједно с овим чине леп венац слави творца им, а част и стално добро српској новијој књижевности.

I.

Јаков („Јаша“[1]) Игњатовић родио се 30. новембра 1824.[2] у Сентандрији. Већ рођење и крштено име његово изненађују својом ванредношћу: родио се, кад му је

[1] Како су га волели звати, па и сам се тако потписивао на неким књижевним делима. А у присним, пријатељским круговима звали су га и „Брудер-Јаша“, због његове навике, да ту немачку реч умеће у говору, по мађарском нагласку („брӯдѐр“), који му се у осталом јако опажао и на српским речима.

[2] Ова је година иста, која и рођењу Бранка Радичевића, кога је Игњатовић високо ценио, истакавши значај његове поезије у „Летопису“ 96.; биће да је из пијетета према Бранку и свог карактерног јунака у роману, чије издање приређујемо, назвао *Бранком*.

оцу било седамдесет година, а на крштењу је добио очино име, Јаков, што је такође ванредно, јер међу православним Србима није обичај, да син добије очево крштено име.

Прадед по оцу му дошао је тамо из Србије са четири сина под патријархом Арсенијем Чарнојевићем, те тако наш књижевник представља четврто колено Срба исељеника у Угарској од оне по цео српски народ судбоносне сеобе. И дед и отац били су му дуговеки људи. А то је, зар, и нашем књижевнику давало основана повода, покрај других узрока, нади до последњега часа, да ће још толико живети, да ће моћи довршити своја несвршена дела, па шта више остварити и неке нове замисли. Мати му, Ката, из породице Барјактаровића, која се по надимку називала „Таборџије,“ била је родом из Лике, из села Дивосела. По том надимку, и два су се брата његова називала „Таборџијама.“ Отац му беше у својем месту уважен човек, те је с тога и био одликован чашћу, да буде „јавни тутор“, што ће рећи: старалац општинских сирота и њихових маса. Али овај честити човек, који је бдио над толиким сиротама, замењујући им родитеље и многима, зар, сузе утирући, није могао умилостивити Промисао, да његову мезимчету не досуди, да и оно врло рано, у зори живота својега, окуси горчине сиротанскога живота: наш књижевник остао је сирота без матере, кад му је било једанаест месеца, а без оца у шестој години.

Тај маћијски дар судбине морао му је бити врло тежак и опор, кад га се он и у својим зрелим годинама сећа с истинским болом своје од ране младости прекаљене душе. Говорећи о деци, која

остану после старог оца, ево шта и за самога себе каже: „Овако сам и ја од мога старог оца у невријеме бачено сјеме, које не може до јачег стабла да дорасте, па за то, рекао бих, да ме судба од постанка гони, и код оваке мисли суза би ми из ока канула...“ [1]

Али, може бити да би се његова душа, и ако би у основи морала остати непромењена, друкчије образовала, те карактеру му и раду дала други правац, да му крута судбина његова не досуди и други дар, сличан и сродан, по опорости својој, првом: у своjем брату од стрица, Сими[2], добио је строгог и престрогог тутора. А ево како је Сима поступао и у којем је правцу желео да васпита свога брата од стрица, Јакова, кад му је овај дошао под туторску власт: „Он (Сима) је хтео, да свакога Србина и Српкињу начини чврстима, поштенима и наученима... Он је био љут, строг и престрог. Али највише је патио од његове строгости Јаша Игњатовић, његов брат од стрица, коме он беше тутор. Он је хтео да начини од Јаше онакога Србина и човека, какав је сам био, надајући се да ће Јаша дочекати згодније време, него што је онда било. Сима је хтео да начини од Јаше и Спартанца и Атињанина. Какав велик задатак! Да начини од Јаше ученога и јуначкога човека. Али како ће се Муза играти са оружјем! Јаша мора и да учи и да бесни, јер Србину, као што Сима казиваше, треба и једно друго. Јаша кад учи, не ће да бесни, а кад бесни не ће да учи. Никада

---

[1] „Дјела Јакова Игњатовића,“ књ. I. 75.

[2] Види животопис овог оригиналног, старијег типа српског у „Дјелима Јакова Игњатовића. Књига прва“ (1874).

није било жешћега учитеља и тврдоглавијега ученика, него Сима и Јаша. Јаша мора да спава пет година зими у хладној соби, мора да иде босоног по леду, кад му се ђон подере; мора да ради тешке телесне послове[1], па опет не сме бити последњи ђак. Ту је Јаша морао често погрешити, а Сима није никад опраштао. Сима је упадао у страст. Јаша мора да носи до новембра летни, а до Духова зимни капут; — Сима вели: Јаша ваља да се научи на све противности у животу. Јаша неће на све да се навикне, па откаже своју послушност. Сима преварен у свом великом наду, тражи Јашу по свима региментама, и почне га јако гонити, тако, да га већ доведе до очајања. Али то гоњење није дуго трајало, јер је Сима на скоро [1846. месеца декембра] у смртну болест пао.“ [2]

Нашем књижевнику било је, дакле, двадесет четири године, кад се ослободио братовља „гоњења“, а оно је настало од његове седамнаесте године, кад му је умакао испод туторске власти, као што сам вели: „Од седамнаесте моје године гонио ме је он као никад нико“,[3] дакле од 1841. Како је живео под управом својега тутора до те (1841.) године, а од очине смрти (1830.) напред смо видели из ње-

---

[1] Овај поступак Симин при васпитању Јашину јако напомиње на исто такав имењака му Милутиновића „Сарајлије“ са својим учеником Радом, доцније владиком црногорским Петром II. Петровићем Његошем, прослављеним песником српским; па, као што су се ова два васпитача, уједно и добра познаника и пријатеља — слагала у методу васпитања, тако им се и резултати подударају: оба васпитаника постадоше знатни српски књижевници, само је песник Милутиновић одгајио великог песника, а одлични грађанин и Србин одличног романсијера српског.

[2] Ј. Игњатовић „Дјела“ I. књ. 319—320.

[3] Тамо, 312.

говпх речп. Алп мпслимо, да с доста поузданости можемо упутити, ради што потпуније слике овог одсека његова живота, и на одређена места у роману, чије издање приређујемо; јер ко и ово, што до сад рекосмо буде имао на уму, лако ће у другом јунаку (Бранку) овога романа познати самог писца, Игњатовића.

Из свега тог добићемо доста верну слику беда и невоља, потуцања од немила до недрага и свакојаких неприлика, кроз које је Игњатовић, гоњен судбином „од постанка“, морао проћи још пре но што је ступио у живот, док се приправљао за њ. Изгледа као да народ мученик, као што је српски, само мученике књижевнике даје из себе. Јер, из срца народнога може произаћи само оно, што се у њему находи, па ако је у њему беда и невоља, све саме неприлике, онда ни највиднији представници свега тога, цвет народнога живота — прави народни књижевници, ако су то доиста —, не могу бити „чеда среће“, него мученици овога света.

За Игњатовића се зна да је основну школу свршио у месту рођења, Сентандрији, и то до девете године (1833.), кад је, по његову казивању, оставио своје место рођења.[1] Гимназију је учио у Вацу и Пешти, а правне науке по разним угарским академијама и у пештанском свеучилишту. Његов ванредни дар морао је проспнути још за рана, кроз све незгоде живота му, у школи, али исто тако и у књижевности: већ у тринаестој години појавио се „Песмом једног тринаестогодишњег Србина“, написаном 8. марта 1838. у славу, тада на великом

[1] „Бршљан“ 1885. стр. 36.

гласу, српскога песника Симе Милутиновића, а штампаном у „Народном Листу“ Т. Павловића.

Са Симом Милутиновићем познао се у кући свога тутора, Симе Игњатовића, те се с њим, и ако према њему много млађи, спријатељио и побратио. Две бујне, песничке природе, и ако су се у многом подударале и слагале, могле су врло ласно, у бујности својој, доћи и до сукоба. Такав један, веома занимљив сукоб казује сам Игњатовић у опису живота Милутиновићева. Ради обележја карактера Игњатовићева, који је већ тада проспјавао ванредном светлошћу, овде ћемо навести то место:

„Приликом неког светковања имали смо више гостију на ручку... При крају ручка поведе се политичан разговор о једној књизи; врло сам је добро упамтио, наслов јој је: „Die europäische Pentarchie.“. Ту је књигу Сима мени дао на оставу. Сима хоће из ње нешто да покаже, пѫ рече, да је донесем. Ја је тражим, али не могу да нађем; забацила се. Гости сви заћутали, чекају књигу; ја се вратим и јавим да је на брзо не могу наћи, јер је забачена; Сима љутито викне на мене и наложи ми, да је одмах нађем. Још се већма забуним, па не знам ни да је тражим. Опет се вратим, јављајући да је све бадава, књиге нема. Онда Сима ђипи са столице, па к мени, те ме почне вући у собу, где је књига; ја се не дам, али он љутит ухвати ме за ухо, те ме тако стане у собу вући, и одвуче ме до књига, да тражим, па се удаљи. Сад ја не ћу да тражим, но увријеђен мислим се шта да радим, како ћу пред очи толиких гостију тако осрамоћен. Вичу ме да дођем на траг, ја не долазим; виче ме и Сима и каже, да ће ме он увести, ако лијепо не будем хтио. Тада у свом

огорчењу узмем сабљу, која висијаше о клину, па станем пред Симу говорећи: „Је ли то од тебе поштено, Симо, да ме као магарца за уши вучеш? Ти нијеси мој побратим, нити јунак, нити Србин, већ турски вампир, кад то чиниш. Ако си честит, хајде да се огледамо.“ [1] Кад то гости чују, почну се смијати, али мој тутор тако се на мене ражљути, да му једва гости могоше пут препријечити, и цијела ствар не би за ме најбоље испала, али Сима ухвати ме за главу, па ме најљепшим ријечима умами у другу собу, и једва се помиримо; а кад се врати, почне се јако смијати, па утиша мога тутора овим ријечима: „Мучи, имењаче! баш то ваља, не да се ником газити!“ [2]

Пријатељство и друговање с Милутиновићем морало је утицати не само на образовање карактера Игњатовићева, него му је још у раној младости одредило правац раду: отворило му вољу и упутило га ка књижевну позиву и у опште јавну раду. Истина, сам Игњатовић вели да му је Милутиновић оставио у наследство „жарку љубав према српском народу“; али ми бисмо, поред тога, рекли: и исто такву љубав према српској књизи, чиј је он до краја живота својега био даровит и вредан радник, и веран заточник.

Та љубав његова ка српској књизи испољила се, као што напред видесмо врло рано, 1838., песмицом у славу Милутиновића; али је Игњатовић њојзи дао израза и у годинама за овом, покушавши да са-

---

[1] Обележљиво је за Милутиновића, да је ово и други му донекле ученик, који га изазива на мегдан, јер се зна да га је једном приликом и Раде Његош изазвао.

[2] „Дјела“ I. 257 - 258.

стави, метром српских народних песама, епос „Ђушанијаду“, од којега су неки одломци излазили такође у прилозима ондашњих Павловићевих новина.[1] Ну то ће, јамачно, бити и све, што је Игњатовић нарочито у стиховима урадио. Рођен и одрастао у најсевернијем крају, до кога су допрла српска насеља у Угарској, и школован у мађарским школама, поред свег тога што му је на дому владала српска реч и што се кретао у српским, књижевношћу и просветом одушевљеним круговима, — није, ипак, у оно доба могао располагати знањем и гипкошћу српскога језика, колико је све то потребно песми. С тога, увидевши то, ода се свом снагом прози, којој је садржина, мисао, ипак главно, а спољашњи облик, језик, може бити лакше поправљан и обичном коректорском писаљком.

Спрема Игњатовићева за јавни и књижевни рад упала је у очи и тадашњем истакнутом политичком раднику међу угарским Србима, Кости Богдановићу[2],

[1] Види „Наше Доба“ 1889., бр. 60., допис од Аце Поповића Зуба.

[2] Коста Богдановић родио се у Руми 1811., а умро у Новом Саду 27. априла 1854. Писао је критике на књижевна и стручна, правничка дела, а о њему као политичару ево шта је сам Игњатовић забележио „Коста Богдановић..., интелигентан човек, био је искрен родољуб. Чуо сам да је негда био добар адвокат, после као саветник кнеза Михаила у иноземству. Бавећи се неко време у Паризу, пратио је политичне струје, које су тада онде владале. Либерализам француски јако му се у срце ужљебио... Почетком покрета француског 1848. беше наклоњен политичком радикализму... Богдановић је гравитирао нешто и козмополитизму. С таким идејама појавио се Богдановић међу Србима при наступању покрета г. 1848. — Коста Богдановић. по мом убеђењу, био је политично најизображенији Србин... Богдановић је био либералан до линије радикализма, бојао се реакције и кадар је био на ову с одушевљењем окомити се.“ („Бршљан“ 1885. стр. 21—22.)

који је 1848. у Пешти био уредник „Вѣстника“. Богдановић напише у свом листу подужи оштар чланак против Мађара. Због тога је морао напустити Пешту, а уредништво преда Игњатовићу.[1]

Ну тада се, те по угарске Србе знамените године, испољила још једна знатна црта његова, црта политичког му каратера, која га обележава као јавног, политичког радника. То је његов сталан и кроз цео живот непромењан поглед на одношај угарских Срба према Мађарима, управо према Угарској. У том погледу он је свакојако стајао у мањини тадашњег српског јавног мњења: био је за споразум, слогу и љубав угарских Срба с Мађарима, као што напоменусмо одмах у почетку овог написа; био је за политички интегритет Угарске, у чијем оквиру допушташе само унутрашњи (црквени, просветни, економни итд.) развитак народности под круном Св. Стефана; — мишљаше да је у Угарској оправдана мађарска политичка превласт и надмоћ.

Осим белешке, коју имамо из поменутог извора, да је Богдановић оставио уредништво „Вѣстника“ на Игњатовићу, ништа даље не знамо о том листу; али ако је настављен рад на њему, ма и за кратко време, онда се правац његов, по свој прилици, слагао са напред истакнутим Игњатовићевим начелним гледиштем на однос Срба према Мађарима. А да такав правац није био неповољан тадашњим власничким круговима у Пешти, види се из овога:

„Мало за тим пшао је међу Србе са П. Чарнојевићем, коме је била задаћа, да Србе мири. Ну

[1] Види „Наше Доба“ 1889. допис од Аце Поповића Зуба.

почем ту не беше успеха, Чарнојевић се у Пешту врати, а Јаша дође к Србима у Карловце, *где због једног јавног говора мало није главом платио.*[1] Одатле је отишао у Београд...“[2]

Тај Игњатовићев „један јавни говор“ морамо обележити као, најблаже да кажемо, недовољну обазривост према народу на скупштини у Карловцима. Јер, кад народ већ једном заплива у „ријеку крваву“, паметно или непаметно, право или неправо, — ни један његов прави и увиђавни син нема више места, да ради, ни словом ни делом, у супротном правцу и да, тако да кажемо, прска у очи скоро целом народу, који се у одређеном правцу ставио у покрет.

Али да Игњатовић на дну срца увек остајаше добар, просвећен Србин и да је, баш и својим политичким правцем, исказаним по свој прилици у том говору, морао желети добра свом народу, — лепо се види на месту, где говори о својим утисцима и размишљању, кад је први пут дошао у Београд:

„Године 1849. први пут дошао сам у Биоград. У средини Мађарске рођен, младом мом срцу Србија је била огледало мога идеала. Од Земуна даље идући гледао сам на узвишени Биоград, и док сам гледао, срце ми је јаче куцало. Са страхопоштовањем ступио сам на земљу Србију и пољубио сам је. Видио сам варош, која се из свога пепела диже, расте, народ жив, окретан, трговачки. Ишао сам често на Калимегдан, у град и његову околину. Често сам

[1] Ово ми истичемо.

[2] „Наше Доба“ 1889. у напред поменутом допису.

гледао при подножју градском на Небојшу Кулу, стару српску тамницу, и на њу гледајући у мислима ми се представља Босна, сестра куле Небојше. Смутан увијек кренуо сам се огуда на Калимегдан, а вране ме пратише: њихово жалосно, тамничарско гракгање улило ми је чудно уображење; све ми се чинило, као да чујем из Небојше звеку робовских верига. На Калимегдану лежао сам близу опкопа, трава мирише, као у гробљу мртвачко цвијеће. Копкам земљу, наиђем на човјечију кост, гледам, мјерим, испитујем, да ли је српска, или турска, или маџарска, немачка. Судим, српска кост мора бити, јер су највише Срби бранећи свој завичај овдје гинули, па та кост нема мира, продире к врху земље и чека нову побједу, да се опере јуначком крвљу и метне у заслужно мјесто покоја. Тако на Калимегдану у пола сневајући, представљаше ми се у духу кад и кад високи Стеван, кнеза Лазара син, како гледа на славан и велики Биоград, Ђурађ Бранковић, како са сузним очима предаје град Маџарима, да не падне Турцима у руке, Карађорђе, Чарапић, Конда, Узун-Мирко и други јунаци, како Биоград отимају. Каткад ми се учини, као да ми вјетар чак од Дрине у уши доноси јаук злосрећног Бошњака, којега мори неутољиво нечовјештво. Онда ми падне терет на душу, и као у сну сам себе питам: „Јеси ли ти Србин, и можеш ли имати спокојства душе, можеш ли бити срећан, докле год ти тај јаук допире до душе?“ Онда сам себи одговарам: *„Србин сам, па ми то тешко пада, нити могу бити срећан, док јаук мога брата чујем, па ма сам за себе и могао што докучити; растење мога личног благостања тек би ми увеличало*

бољу према пониженом брату мом; док је овај несрећан, не могу, не ћу ни ја да сам срећан!""[1]

Игњатовић се у Београду 1849. бавио као емигранат. Нарочито је лепо био премљен у кући свога побратима, тада већ покојног Симе Милутиновића. А после пораза Мађара код Вилагоша науми да се врати у Угарску, али од својих познаника у Београду доби опомену, да је „у црној књизи записан" код бечке владе, што је у „Српским Новинама" писао против њене реакционарне и дволичне политике.

Па ипак не оста у Београду, него, гоњен чежњом да заплива у таласе живота, отисну се у туђину; јер, ево шта сам вели: „У Београду без рада и занимања, већ ми је политичка атмосфера досађивала, а и иначе хтео сам као младић где му драго било карнјеру да правим, па ма и вратоломну".[2]

По његову казивању, отишао је прво у Француску, у Париз, а одатле с француском војском у Алгир. Ту је, у неком војном походу, изгубио десно око, те је до смрти, без наочара, или какве друге справе, само на лево око читао и писао. Путовао је и на Исток и бивао више пута у Цариграду.

За тим се врати у своју постојбину. Већ 1854. морао је бити међу својим сународницима, јер те године налазе се у „Летопису" његове расправе „О српској књижевности" и „Мисли о Југословенству." Из ломљења по свету донео је свестрано образовање; тада је француски научио. Из његових књижевних дела види се, да су му биле добро познате и туђе

[1] „Србин и његова поезија" у „Дјелима Јакова Игњатовића" књ. I. стр. 92—94. Истакнуте речи ми смо истакли.

[2] Види „Бршљан" 1886. стр. 6.

књижевности, особито немачка и француска. За то је одмах по повратку своjем обратио на се пажњу својих сународника, те га 1855. видимо опет као уредника, али сад „Серб. Лѣтописа“ у Пешти. Знајући за тешкоће, које га очекују у овом послу, особито због српског језика, устезаше се да га прими. Али, ипак, примивши га се, уреди 1855. I. и II., 1856. I. део овога органа Матице Српске.

Неко време био је и српско-народни секретар у Срем. Карловцима, а 1861. велики бележник у Новом Саду. Те године, а за тим и 1864. био је посланик у угарском сабору. Али и једну и другу, и чиновничку и парламентарно-политичку, каријеру напусти: прву за то, што се она у опште није слагала с његовом живом, песничком природом и са тежњом за слободним, књижевничким занимањем; а другу за то, што се по ново разишао у својим политичким погледима с народном, слободоумном странком.

Али у шездесетим годинама високо се уздиже његов јавни рад, политички и књижевни. Његови политички погледи, исказивани још 1848., показаше се као увиђавни, јер њима приступише и они, који пре дванаест година иђаху са свим супротним правцем. Споразум Срба с Мађарима и заједничка им тежња, да се обори несносни аустријски апсолутизам и место њега да се у Угарској уведе уставност, која ће узети под своје окриље и права свих народа под круном Св. Стефана, — постаде уједно девизом и свих српских политичких првака: „„Српски Дневник,“ који је у то време излазио у Новом Саду, био је одјек тога политичког правца, а ондашњи су редактори његови Јашине речи и мисли купили и сабирали и путем штампе их распростирали, а самог Јашу дотле

величали, да [по речима једног одличног Србина] „Српски Дневник“ постаде „Јаша-cultus.“[1]

Али у то се време још јаче и непосредније осећао Игњатовићев утицај на књижевно-просветном пољу буђењем народне свести и српског родољубља: „Јер треба се у 1860. годину бацити, где је десетогодишњи апсолутизам и сваки слободнији покрет и сваку слободнију мисао у нашем народу скоро сасвим сатро. Барем је тако било на гимназијама и универзитетима. И у то доба спадају Јашина „Три српска списатеља,“ „Србин и његова појезија“, „Манзор и Цемпла“, а да доцније радове и не спомињемо. *Какву су револуцију у омладини школској, па и у српској читалачкој публици, те ствари изазвале, то само онај знаде, који је у том добу живио.*“[2]

Кад око половине шездесетих година овлада у српском јавном мњењу политичка струја, слична оној од 1848., којој се сад на чело стави Светозар Милетић, онда се Игњатовић оцепи од дотадашњих својих пријатеља, поштовалаца и хвалилаца, који се „обрате у жестоке противнике и непријатеље, и то све до конца живота његова.“[3]

Потиснут том струјом са поља активног политичког рада, у толико се са више снаге ода књижевности.

Само неко време живео је у Даљу, у Славонији, где је био његов „тускулум“ (пољско имање), а све остало, с малим прекидима, провео је у Новом

[1] »Наше Доба« 1889. бр. 62. у писму уреднику од Аце Поповића Зуба.

[2] Тамо, допис из Баната.

[3] Тамо, бр. 60.

Саду. Ту му је 13. марта 1888. прослављена и педесетогодишњица књижевног рада; ту га је и смрт затекла.

Али, и ако се књижевности одао свом душом, од ње није живео: он је њу волео и за њу радио, али није га она — него други његов посао хлебом хранио: могао је по њој и „по српској милошћи и скапати од глади, да се и другим послом није забављао.“[1] Тај други његов посао биће, по свој прилици, његова адвокатска радња, јер је по струци био правник. Па и поред овог другог посла, он је оскудно живео.

И његови политички противници признају му да није много марио за новац, и ако веле да је волео „лепо живети.“[2] Па доиста, по свем изгледа да му новац никад није био циљ, него средство за живот, а овај му је био управљен књижевним идеалима и руковођен вишим схваћањима, недоступним обичним умовима. С тога је у обичном животу могао и грешити; али те грешке биле би за осуду, да их Игњатовић није загладио толиким својим светлим делима. Ну Игњатовић по свем, и по рођењу, и по васпитању, и по свом омиљеном, књижевном занимању, и карактеру као јавни радник, — није био обичан човек; за то га ни мерилом обичних људи не можемо ценити.

Располажући, поред осталих одличних својстава, и врло живом маштом, често је у друштву причао и

[1] Види некролог од Ст. Павловића у „Нашем Добу“ 1889. бр. 49.

[2] Види „Ново Време,“ 1889. бр. 56., које је прво одмах после смрти почело оштро писати против Игњатовића. На то је одговарано у „Нашем Добу“ од стране уредника и у неколиким дописима од стране пријатеља и поштовалаца Игњатовићевих.

своје доживљаје онако „улепшано" као и догађаје, које је смишљао за своје романе и приповетке. Ево, на пр., како је једном у друштву казивао да је изгубио десно око. Вели, да је у Алгиру гонио једног непријатеља, урођеника. Овај скочи у реку, а он за њим. Кад му је дошао на домашај, непријатељ се окрене, те му извади десно око и на копље натакнуто подигне у вис, а он (Игњатовић) скочи, шчепа с копља око и врати га у очну дупљу.[1] Права приповедачка машта! Кад би то причао неки обичан човек, зна се како би се назвало, али кад то чини Игњатовић, може се узети као да усмено казује неку смишљену цртицу, па да би јој дао веће занимљивости преноси је на себе, можда у себи смејући се онима, који му верују.

Знајући за ту „слабост" Игњатовићеву, неки познаници његови доводили су у сумњу и његово бављење у Африци... У осталом, његов „Бранко" у „Милану Наранџићу," који у многом носи лична обележја писчева, но оном, што се и како се казује за његово путовање на Југ, не улева веровање, да је и Игњатовића пржило жарко, афричко сунце. Али се то тако подудара с његовом чежњом за младићским авантурама, да прави „као младић где му драго било каријеру... на ма и вратоломну," те се не бисмо ни најмање чудили, кад би се баш једном доказало, да је и његово бављење у Алгиру само песничка фикција: сањање на јави.

Али је његова машта често тако живо радила, да је он усвајао њене слике као истините пре, но

[1] Овај податак казивао нам је лични познавалац Игњатовићев, г. др. Милан Јовановић Батут, коме смо и иначе захвални на још неким подацима и цртама из Игњатовићева живота.

што их је разум довољно оверио. То се нарочито види онде, где је рад да казује истините факте, па му се очигледно омакне нехотична грешка. Кад је други пут, 4. октобра 1885., долазио у Београд, описујући његове знатности, вели за зграду Велике Школе: „Дођемо до велике школе... Велелепна палата, *доле су различни дућани*.“[1] А у истини *пред* зградом Велике Школе, у истом реду, има и дућана, али не испод ње. Те врсте грешке биће и оне, којих су ради и уредништву „Бршљана“ стизале исправке на нека тврђења тамо штампана „из Мемоара“ његових. А све ово опомиње и његова биографа и српског историка, који се буде служио његовим подацима, да буде критичан према оном, што Игњатовић казује као „истину, и да не смеће с ума, да се и ту налази „у државп“ — приповедачевој, коме је машта баштина.“

По причању његових личних познавалаца ни у ситницама свог приватног живота и обичног, домаћег реда није био за узор; јер је његова песничка душа често и преко тога, као и преко обичних истина, и нехотице прелазила, управо прелетала, тежећи за светом, који му је машта стварала.[2] Он, то обоје, није презирао; напротив, као што сведоче његови књижевни радови, на то је обраћао пажњу, али је то у свом личном животу и у доживљајима превиђао због претеране заузетости према својим књижевним идеалима.

[1] „Бршљан“ 1886. стр. 3. Истакнуте речи ми истичемо.

[2] Тако нам је један од његових познавалаца казивао да је, за време првих година борављења у Новом Саду, кад му се

Према свем том, неће нас нимало изненадити факат, да му је оскудевала и породична срећа, да није знао за сладости жене. И у том, као да је био среће свога јунака Бранка у „Милану Наранџићу,“ а може бити и Верковића у „Увелом листу.“ Два пут се женио. С првом женом, лепом и образованом, раставио се.[1] За другу дознасмо само да је била обична жена, која напомиње на Христину у „Увелом листу.“ Порода после себе није оставио; да ли га је икад имао, не знамо.

Као што напред видесмо, маште је био веома живе, бујне и изналазачке. Није му оскудевало ни осећања за лепо, племенито и узвишено. Интелигенције је био

попрља кошуља, одлазио кући свог личног, ожењеног пријатеља и тражио да му се да̂ чиста, те тиме, са свим природно, изазивао, ма и пред њим прећутано, негодовање уредне домаћице. — Да на спољашњост није много полагао, сведочи и оно, што смо давно слушали, још за живота његова: како га је у његову винограду затекао неки мађарски књижевник, који му је у походе дошао, — сасвим тако разазурена, да није могао на први поглед веровати, да је пред њим чувени српски књижевник. — А што је, по казивању другог познаваоца његова, похађао крчме, у којима се скупљаху око њега и људи по свем, и по образовању и по друштвеном значају, далеко испод њега, може се објаснити и његовом потребом непосредног црпења градива за друштвене романе. Отуда му је богатство, разноврсност и пластичност типова и карактера у тим романима. Свега је тога он морао бити свестан, кад је једном у таком кругу, хвалећи се рекао: „Где год у мене ударите славину — показујући руком на разна места трупа — ту, ту... свугде ће потећи роман!“ Иначе по тврђењу његова добра познаника, г. др. Ст. Павловића, није био разметљиве нарави. С тога и ову цртицу из његова живота можемо узети да одговара како његовој жељи, да буде занимљив у говору, давши о свом таленту онако драстично упоређење. — тако и његовој самосвести о приповедачкој снази.

[1] Кад се после тога састајао у друштву, разговарао се и понашао према њој тако равнодушно, као да пре тога ничег није било између њих.

веома јаке: представљао је „читаву ризницу сваковрсног знања“[1]; али то није било механички нагомилано и несређено, него кроз призму његове самосвојности пропуштено и тек тада у душу његову примљено.

Узраста је био омањег, тела чврста и херкулеске јачине.[2] Погледа беше оштра и проницава. Иначе спољашњошћу својом не привлачаше на се пажње; а, као што напред видесмо, и не труђаше се, да том страном обраћа на се пажњу, уверен будући, јамачно, о унутрашњој, духовној вредности својој, која га одиковаше од обичних људи. Нарави беше смерне и неразметљиве[3]. У говору не беше речит, али духа посматрачког и особито маште живе и чиле, која му је остала све до близу краја живота.[4] Слика му, добро погођена, може се видети и пред његовим романом „Стари и нови мајстори.“

Умро је 23. јуна 1889. у Новом Саду од сухе болести, „од које је преко две године патио, те и о свом јубилеју књижевне педесетогодишњице у пролеће лањске [1888.] године боловао. Можда је томе допринело и то, што је пре три месеца, пре јубилеја, враћајући се са вечере... из вароши кући, на путу близу своје куће на поледици пао и угануо леву руку, која му је до смрти нешто згњечена остала, јер ју је оставио да је природа излечи... за тим [је] у лето и крв пропљувао. Његов снажан карактер показује и то, што је до последњег дана свога живота примао походе и читао различне листове, а слабо је кад и уздахнуо, а камо ли јаукнуо од бо-

[1] „Наше Доба“ 1889. бр. 49. — [2] „Летопис,“ књ. 161. стр. 142. — [3] Испореди завршетак напомене па стр. XXII., под. 2. — [4] „Летопис,“ тамо, 142—144.

лести. Он није мислио да ће од те болести умрети, него се надао да ће оздравити, када се мало оснажи, мислећи да му је мало крви, од које је много избацио... Но кад осети већу слабост, и сам посумња о свом животу, те захте са̂м да му дођу сведоци, да им искаже своју последњу вољу... Доиста се ту могла познати дивна снага његова духа, која је поред такве слабости тела му још била кадра владати. Руке његове, некад атлетски снажне, беху се осушиле и као штап стањиле, па је он ипак до краја века држао перо и сведоџбени исказ потписао; на лицу му се могло запазити, да је сад спокојан био, што је последње добродушно дело извршио."[1] Све своје покретно и непокретно имање (један повелики виноград на Ердуту, у Славонији, који је још тада био и париици), књиге и рукописе оставио је својој унуци по ујаку, госпођи Јелени Татића, рођеној Садоглавића, која му се као једина од родбине нашла до последњег часа живота. Умро је у Каменичкој улици бр. 130., а сахрањен у Новосадском Светоуспенском гробљу близу гроба побратима свог, српског књижевника, Ђорђа Рајковића. На опелу се с њим опростио посмртним говором његов присни и начелни пријатељ г. др. Ст. Павловић.

Одзиви о смрти његовој били су онако исто супротни, као што му је уважење било за живота: пријатељи су му узносили славу и хвалили врлине; непријатељи му нису опростили политички правац и истицали су „црне пеге" његове. Колико су први могли прегонити у хваљењу, истичући само светле стране живота и рада његова, као што је у осталом обичај,

[1] „Наше Доба" 1889. бр. 58.

да се чини одмах после покојникове смрти, — толико су други, не обзирући се на тај добар обичај, а гледајући само на његов политички рад и слабе стране у животу му, којих је и он могао имати, превиђали његове врлине и неоспорне заслуге за српску књижевност, особито приповедачку.

Те заслуге, још за живота му, увидела је Српска Краљевска Академија, изабравши га за дописног члана, и српски краљ, одликовавши га орденом Светога Саве. Био је и члан неколиких мађарских књижевних и учених друштава. Као што је напред поменуто, 13. марта 1888. прослављена му је у Новом Саду од стране пријатеља педесетогодишњица књижевног рада. То му одликовање и признање „као последњи зраци сунца на заходу озарише последње дане живота.“ [1]

II.

Књижевни рад Игњатовићев[2] грана се у главном у три правца: у приповедачки, научно-књижевни и политички. Приповедачки му је најзнатнији. У њем је за живота највећма изишао на глас; тај ће се његов рад најдуже живим интересом и уживањем читати у српском народу, по њем ће га највише помињати српски књижевни историк, он ће му најбоље очувати

[1] „Летопис Матице Српске“, књ, 161. стр. 144.

[2] Попис свих знатнијих Игњатовићевих књижевних радова, на броју *тридесет шест*, осим више ситнијих саставака расутих по различним српским листовима, налази се у „Летопису Матице Српске,“ књ. 161. Тај попис саставио је г. др. Стеван Павловић, а он је тим поузданији, што је то сам Игњатовић прегледао и одобрио. (Види 141. стр. те књиге „Летописа“).

славу имену. У друга два правца развијени радови његови, и ако су му споредни, свакојако нити су у своје време били без одређене вредности, нити ће историк српске књижевности и народног живота моћи преко њих прелазити муком и без нарочитог интереса. Тај интерес биће или у богатој грађи за испитивање и проучавање његова, лична живота и рада, или народног по разним струкама: културној, политичкој итд. А сав скупа његов књижевни рад сведочиће о разноврсности и вредности његова генија.

У приповедачком раду његову већ смо напред истакли реалистични правац, назвавши Игњатовића оцем тога правца у српској књижевности. Али, као што Игњатовић није отпочео српску уметничку приповедачку књижевност, имајући претходника разних старијих праваца, између којих напред истакосмо само највидније, Видаковића и Атанацковића, — исто тако није ни он сам одмах нашао на стазу реалистичнога правца, нити је, већ кад је једном на њу стао, по њој само грео, никад не залазећи и на старије. Напротив, и први и доцнији његови приповедачки радови, текући упоредо са хумористичко-реалистичким, још се налазе на идеалистичко-романтичкој основи. То се лепо види на његову роману „Ђурађ Бранковић“,[1] а за тим редом у свима осталим на тој основи, као што су: приповетке „Манзор и Цемила“,[2] „Крв за род“,[3] „Краљевска снаха“[4] и роман „Дели Бакић.“[5]

---

[1] У »Летопису« и „Недељном Листу,“ I., II. и III. књига, остало у рукопису. — [2] У „Даници“ (1860) и у I. књ. „Дјела.“ — [3] У »Јавору« и у II. књ. „Дјела.“ — [4] У „Бршљану“ 1885. — [5] У Бршљану 1886. недовршен, а год. 1889. почео излазити у „Гласу Црногорца“ у целини.

Ови романи и приповетке по садржини, јунацима и догађајима, историјски су, али обрада њихна, и ако је савршенија и оригиналнија од Видаковићевих романа, опет за то има обележја свих слабих страна претходних старијих праваца. И Игњатовићевим „историјским“ романима недостаје довољна студија српскога друштвенога живота прошлих времена, и ако у том са својега много већег научно-историјског знања стоји више од Видаковића, а ни мало ниже од савремених му, па и млађих од њега српских приповедача, који се лаћаху „историјске“ приповетке. И у њега је неминовна, често источњачки заносна љубав, као на пр. у „Мансору и Цемили“ или у „Крви за род,“ извор главним догађајима и повод заплетима, којима, по лично богатој и жаркој машти његовој, скоро краја нема. И у њима расплећу, а често и пресецају заплете, ако не духови и непојмљива чудеса Видаковићевих романа, и његове школе, а оно свемоћни, изванредни догађаји, којима се без довољно обзира на разум „оперира“ на лаку руку: чим писац дође у теснац, те нема куд даље... Све саме „старе крпе,“ којима још и дан данашњи заодева своје „историјске“ романе и по неки чак од млађих и најмлађих приповедача!..

Ну и у том је Игњатовић издирао боље, него многи и многи од његових претходника и последника у историјском роману. Бирајући предмете из њему у опште добро знаних прошлих времена, нарочито оних, као што напред видесмо, тако омиљених му тренутака, у којима се слагаху и подудараху интереси српски и мађарски (на пр. у „Краљевој снаси“, у „Дели Бакићу“ итд.), — он је ипак ретком вештином гледао да накнади стварне недостатке у својим историјским романима и приповеткама: што

дубљом психолошком анализом карактера и догађаја, па ма им боје местимице црпао из садашњег, добро му знаног, друштва и савремене културе. И у том, истина, да напомиње на Видаковића, али га ипак надмаша не само својом опште историјском спремом, него и видно истакнутим осећањем за културно-историјску и психолошку истинитост. А што се и у његову историјском роману, крај свега тога, опажа да му оскудевају културно-историјски детаљи, није кривица до његове добре воље, него ће бити и до онога, што пружа, а може бити и може да пружа, савремена српска историјска наука српском романсијеру. Ипак тежња Игњатовићева, да уђе у друштвене прилике и ситнице, те да из њих и према њима ствара карактере људи и догађаја, не може се превидети ни у историјском роману његову. За пример и доказ томе можемо узети у „Ђурђу Бранковићу," кад црта карактер и закулисну радњу интриганта, калуђера Хараламнија, и интригантките на кнежевском двору, Русне. Ничим нас не убеђује, да су такви карактери и њихове радње, баш у таквој боји, морали бити у српском друштву крајем XIV. и у првој половини XV. века; јер, како нам он то приказује, све нас подсећа на нешто савремено нам, садашње, али ипак испуњује празнину ма и нечим неправим и неприличним.

Да је он добро знао и осећао шта му оскудева за писање историјскога романа, види се и по том, што се већ пред крај своје књижевне радње лаћа да пише студију под натписом „Мемоари, монографије и биографије,"[1] довикујући садашњем нараштају: „Како би то корисно било, кад би сваки, ко зна

[1] „Бршљан" 1885.

пером водити, прибележио из живота свог, што је савремено чуо, видио и искусио, ма то биле и ситније ствари. Те би временом у вредности расле и послужиле познијем нараштају за поуку, забаву и историјску грађу. Нама сувременицима многе се ствари чине ситне, неважне, које после потомак уме оценити и уважити." [1] Да тих „ситних ствари" имамо онолико, колико би нам требало из српске прошлости, боље бисмо стајали и са историјским романом, те се не би на њем скрхао и оваки приповедачки таленат и спреман књижевник, какав је био Јаков Игњатовић.

Али оно што је Игњатовићу оскудевало за српски историјски — није и за *друштвени* роман из савременог, грађанског живота угарских Срба. Тај је живот он познавао и из својих доживљаја и из нарочитих опажања. А да комађе тога живота запази и отме из бујне реке садашњости, те да га у својим приповедачким пословима преда на уживање савременим и будућим поколењима, за то је имао и богатог, уметничког дара и широког, свестраног умног образовања. Све својства, којима укупно ретко располажу српски приповедачи!

Ево његових знатнијих приповедачких радова те врсте: „Тридесет година из живота Милана Наранџића" (1860.) и „Милан Наранџић, роман, II." (1863.); „Ђуба Чекмеџић" у „Даници" и под натписом „Једна женитба. Слика из живота" у „Ље-

[1] Тамо, стр. 11—12. — А да то, што од других тражи, и сам делом потврди, написао је своје „Мемоаре" (започете у његову „Недељном Листу," а настављене у „Нашем Доба" 1887—1888. — један је део из њих и у „Бранкову Колу"? — „Бршљану" 1885.—1886.), знатне за познавање како његова живота, тако и савремених му политичких и друштвених прилика.

лима“ књ. II. (1878.); „Чудан Свет. Роман“ у „Даници“ за 1868. и 1869. и засебно 1869.; „Васа Решпект,“ приповетка у „Отаџбини“; „Вечити младожења,“ приповетка у „Српској Зори“ 1878.; „Увео листак,“ приповетка (1878.); „Трпен спасен,“ приповетка у „Србадији“ у трећини недовршина, а одатле узет предмет за „Адам и берберин први људи, шаљива игра у четири радње“ (1881.); „Стари и нови мајстори,“ роман из занатлијског живота (1883.), „Патница. Роман у 3 књиге,“[1] — а остале и не помињемо.

Главна замисао и тежња Игњатовићева у тим пословима јесте, да савремени друштвени живот прикаже што верније и живље. А то је и постизавао износећи нарочито поједине типове из тога живота, казујући им догађаје или, још боље, пуштајући их да на наше очи, скоро као драмски јунаци, раде и говоре. Ти типови и њихни догађаји узети су из

[1] Занимљив је у многом погледу Игњатовићев оглас овог последњег већег и главнијег умотвора његова. С тога ћемо овде навести из тог огласа она места, из којих ће се видети, како је прошао тај његов роман у „повереништву књижевног одељења Матице Српске“ и како о њему мисли сам писац: „*Овај роман био је г. 1885. од повереништва књижевног одељења „Матице Српске“ на просто одбијен.* Ја на против, као ауктор дела, боље познајем чеда моја нег други, и против оном тврдим: да ми *ово дело није лош*[иј]*е од свију мојих досадањих,* и ако ово не ваља — онда ми не ваља баш ни једно, и штета пера и мастила што сам трошио. Не продајем мачку у џаку, за то *неприлику* ту и спомињем. *Роман тај биће од највећих српских романа из друштвеног живота, који до сад света угледаше. Садржај му је пикантан,* због чега је школастичкој и шаблонској критици и подлегао; — а *ја књигу писах за народ,* а не за ћеф критичарски, — и писах још за оне, који здраве живце имају, а не за нервозне и хемороидне. Читалачка публика нек ми буде беспристрасни судија, а ја ћу се њеном суду радо подвргнути.“ („Бршљан“, 1886. стр. 24. — Istакнуте речи ми истичемо.) Али и „читалачка публика,“ на коју се позивао, да му буде судија, могла је опазити, да му већ „Патница“ није оно, што су му најбољи романи те врсте, као „Милан Наранџић,“ „Вечити Младожења“ итд.

свију редова и професија грађанских, па се чак сетио, у „Чудном Свету“, и српског сељака у Угарској.

Црте његових јунака у тој врсти романа често су најопштије човечанске, такве, да по њима једва можете распознати Србина од Несрбина, кога понекад и непосредно увлачи у своје приповедање, а то за то, што се у тим крајевима српски друштвени живот меша са несрпским, нарочито мађарским и немачким; јер Игњатовић само у историјском роману непосредно „србује,“ истичући српско јунаштво, родољубље и остале народносне врлине, а у друштвеном — износи што пластичније и што живље типове, друштвене догађаје и мисли, из којих све то потиче.

Стављајући себи у задатак, да то што верније оцртава и слика, није могао мимоићи недостатака, грешака и заблуда, чега свег има у том животу, покрај светлих страна, врлина и крепости. Тежећи да из таквог, стварног, градива ствара „живе слике а не мртве лутке,“ неминовно је било, да ови његови књижевни послови добију боју хумористичних романа и приповедака. Хумор је његов узвишен: диже као се сури орао над предметима својим, желећи их уметнички схватити и обрадити; он им се у опште и у главном узвиши кроз плач смеје, ма да местимице, у комичним ситуацијама, даје маха и веселом смеху, лакој шали и заједању.

Али ти предмети и оваква боја њихна донели су такође собом, да Игњатовић није могао избећи књижевних слабости хумористичних романсијера у опште, па и најчувенијих у светској књижевности: његови романи често немају јединства у унутрашњем склопу; целина им пропада ради појединости. Пред-

мет им је живот онакав какав је, а он поред добрих и светлих страна има и рђавих и тамних; зато ни књижевни облик, у ком се нарочито ова друга страна узима на око, не може бити савршен, особито погледом на унутрашњи склоп градива. Прва последица тога јесте у хумористичним романима развученост предмета, напуштање главног и прелажење на споредно, тако, да се читалац, мора често у себи запитати: „А где је главно? Кад ће већ оно доћи, а богме, и кад ће се једном свршити?“ Свега тога, више или мање, има и у друштвеним хумористичним романима Игњатовићевим. А што се не може узети ни у заједничке, да кажемо, природне мане хумористичних романа, него је очигледно последица недовољне пажње и аљкавости писчеве, то су, наравно, посебице његове, књижевничке слабости. Таквих мана има баш и у роману Игњатовићеву, особито II. делу, чије издање приредисмо. На неке смо од њих и нарочито обратили пажњу; остале ће и сам читалац ласно увидети. Овде, пак, споменућемо само онај моменат у II. делу,[1] у ком се казује, како је Наранџић, пошто се одлучио, да мало „пропутешествује“ и зажелео се Бранка, — нашао овога сасвим олако и као поручена *баш* у главној вароши земље Н., где ни мислио није да ће га наћи, јер га заједно са читаоцима замишља још тамо, одакле нам долазе „ласте и ждралови.“ Кад тамо, — а Бранко „беамтер“ у тој земљи, која ће, по свем изгледу, бити нека од „круновина“ хабзбуршких. Тајанствени Бранко узјогунио се, па неће да прича од куда се обрео ту и како је прошао на Југу. А то је Наранџићу (читај

---

[1] Стр. 201—213 нашег издања.

писцу) добро дошло, да олако настави своје причање. Овако, пак, местимично, олако смишљање момената јако нам напомиње романе старијих праваца.

Али не могу му се ни врлине превидети. Његово цртање карактерних душевних особина и извођење из њих догађаја очигледно је. То се лепо види и на књижевном облику, којим се обилато служи овај писац, а то је: дијалошки. С тога за многе његове приповедачке послове, исто онако као и за његова књижевна последника Ст. Сремца, треба врло мало, па да се претворе у драме.[1] У толико је штедљивији у описима оне врсте, који ништа не доприносе, да представа описиваних предмета буде пластична и жива, него су само досадна, „мртва" места, преко којих читалац обично прескаче или их чита без икакве користи. На такве описе не може се потужити читалац Игњатовићевих дела; представе о предметима у њима добивају се понајчешће из саме радње и догађаја, а изван ових врло штедљиво, али и тада у најживљим и најобележљивијим цртама. За све ово има и сувише доказа и у роману, који је пред нама, а овде ћемо само напоменути изврстан опис ђачке собе у I. делу и у опште ђачког живота.

Према свем, што је до сада речено о правцу, о избору предмета и обради њихној у Игњатовићевим приповедачким пословима, скоро са̑м собом долази суд

[1] Покушај је учињен са „Адам и берберин први људи," и он није лошији од многих нарочито састављених драма, ма да местимице, особито у четвртом чину, напомиње на своје првобитно, приповедачко порекло. С тога мислимо, кад би се у овој „шаљивој игри" Игњатовићевој учиниле неке измене, нарочито у оном што је за драму сувишно, а неподесно за позорницу, она би могла с успехом ући у репертоар позоришни, који и онако не обилује у изворним српским драмама.

о оригиналности његовој. Игњатовић је по свем оригиналан писац. Али за то имамо потврде и од доброг познаваоца живота и рада његова, г. др. Ст. Павловића, у овим речима: „Што се оригиналности послатиче, он је ишао тако далеко, да је зазирао и од многа читања туђинских умотвора, нешто што се уздао у своју рођену душевну снагу, а нешто што се бојао, да га и нехотице туђински дух не освоји и не преоблада мислима и осећајима његовим... Често би он говорио и својим пријатељима, да је ради те бојазни, да се што туђинско и против воље му не прилепи за његов умотвор, нерадо читао новије туђинске романе, па и самог руског романсијера Тургењева.“[1]

Ну тиме још неће да се каже да Игњатовићу у опште нису биле познате књижевне струје у великим светским књижевностима. Напротив, он је у опште о њима морао водити рачуна; а за то је имао и полиглотског знања језика и темељне књижевно-научне спреме, о чем јасно сведоче и његови неприповедачки послови, нарочито они, који се непосредно тичу књижевности.[2] Он је истина чедо и ученик са-

[1] „Летопис,“ књ. 161. стр. 143.

[2] Знатније његове књижевне радове ове врсте само ћемо овде по натписима поменути: „О српској књижевности,“ расправа у „Летопису“ 1854.; „Србин и његова поезија,“ „Три српска списатеља“ (Сима Милутиновић, Милован Видаковић и Јован Пачић); „Српско списатељство“ (сва три ова рада прво у „Даници“ 1860. и у његовим „Дјелима“ књ. I.); напред поменута студија „Мемоари, монографије и биографије“ и његови „Мемоари“; „Књижевност и политика,“ велика расправа у „Нашем Доба“; а последња као оглед о књижевности „Писма из Елисиума“ у „Бршљану“ 1886. и „Јавору.“ Кад се томе додаду мешовите и политичког значаја његове расправе: „Ein christliches Wort über die Lösung der orientalischen Frage“, политичка брошура (у Пешти 1846.); „Мисли о Југословенству“ (у „Летопису“ 1854.); „Наши јади“ и „О црквеној автономији,“ велике расправе у „Нашем Доба“ и засебно

времених светских, па донекле и народа свог, књижевних праваца, у колико сваки образован књижевник то мора бити, али је опет за то толико самосталан књижевни радник, да се ни на ту страну његова књижевна рада не могу потужити његови читаоци.

И ако се држао реалистичнога правца у писању друштвених романа и приповедака, опет за то далеко је био од тога, да зађе на стазе крајњег реализма, „натурализма.“ Према том ближи је био Гогољу и Тургењеву, него Золи. О том ће се читаоци уверити, нарочито кад дођу до места, на којима се казују разни присни одношаји Наранџићеви према „лепом полу,“ а у потврду тога овде ћемо навести једно место из његова романа „Стари и нови мајстори.“ Хотећи да напомене, како су после првих баханалија (слободног весеља са својим вереницима у крчми једне ноћи) прошле две младе девојке Јулишка и Маришка, ево како то казује: „Кад су сутра устале а оне обе бледе и туробне од силне игре и умора. Добро су провеле, само их је једно жао — пропали им венци што су их имали на глави, оплетени од мирте и ружица. Јулишка свој изгубила а Маришкин се сав покидао. Но време је свему господар — у њему се заборавља и сласт и горчина овога живота.“ (стр. 127.—128.). Његово танко

одштампане; »Са ове стране Саве,“ брошира о црквено-политичком положају угарских Срба, па се томе још дода његов уреднички рад. већ поменуто уређивање „Летописа“, његов „Недељни Лист“ 1879–1881, уређиван у конзервативном политичком правцу, као и његово сарадништво у разним политичким и књижевним листовима: онда се тек види многострукост и плодност његова књижевног генија. Ну кад је нарочито реч о Игњатовићевим књижевним пословима ове две врсте, не треба сметати с ума што о том рекосмо у одељку пред овим о поузданости онога, што он тврди као истину.

естетично осећање није могло допустити непосредне описе, како су своју невиност изгубиле ове две младе девојке; то би у сласт чинио какав савремени Золин следбеник, а на штету праве *књижевне уметности*, поезије.

Стил му је у опште енергичан, крепак, збијен, а ипак ведар и јасан као хоризонат на лепу дану у пространим угарским равницама, у којима се догледају далеки и високи предмети. Ради прве три особине својега стила, исказује мисли приметно често у кратким тачкама или и у подужим, али прирећеним, реченицама без савезних речи, веза и прилога. Остале особине његова језика изнећемо у одељку, који за овим долази.

III.

Све што у одељку пред овим истакосмо као обележја и особине Игњатовићева књижевног рада, нарочито на друштвеном роману у Срба, одмах се показало у пуној светлости већ у првом његову знатнијем послу те врсте: у „Милану Наранџићу.“ Тим романом изашао је највише на глас и на себе обратио пажњу; тај се роман и за живота му највише помињао уз његово име, а исто тако и после смрти његове. Јер: „Све [остало од његових књижевних послова] нека би се и прећутало, вреди поменути бар његовог „Милана Наранџића“ и „Вечитог Младожењу,“ где је Игњатовић верним потезима оцртао и за довека очувао тип српскога друштва на оној страни за доба својега. Све се мења и мењати се мора, али лица, карактери, васпитање, обичаји, говор — што је у тим списима Игњатовићево перо оцртало, остаће увек и верна фотографија сувременог му друштва,

и несумњиво сведочанство великога уметничкога дара покојникова.“[1]

А што је од та два најистакнутија романа његова Српска Књижевна Задруга одабрала да изда први, разлог је не само, што је он појавом својом старији од другога, те ће се тиме читаоци и стварно упознати са књижевним развитком Игњатовићевим, — него још и то, што ће се у многом упознати са личним животом пишчевим, који се, као што напред помињасмо, крије нарочито под именом његова карактерна јунака у том роману, Бранка. И та, донекле субјективна, страна овога књижевног посла такође је обележљива за развитак његов као писца; јер у доцнијим му радовима ове врсте та страна или се толико не опажа, или је нема никако, као на пр. у „Вечитом Младожењи.“ Истина, овим другим романом Игњатовић се степеном више, па допуштамо и највише, подигао у књижевном развитку своjем, јер је у њем објективнији; али за темељније познавање и тога развитка и личности Игњатовићеве свакојако је прилог „Милан Наранџић,“ те и разлог више, да Српска Књижевна Задруга баш њиме отпочне ред издања његових приповедачких послова. У осталом, и два су сасвим различна типа Милан Наранџић и Вечити Младожења, те и уживања у уметничкој обради њихној морају бити различна и самосвојна: Наранџић представља општији, нормалнији, скоро просечан тип савременог нам друштва, а Вечити Младожења сасвим супротно томе ванредност, али на коју ипак наилазимо у животу.

[1] Помен Игњатовићу учињен од стране секретара Српске Крал. Академије у свечаној седници на дан 22. фебруара 1890. „Годишњак“ 1890. стр. 81,—82.

Први од та два романа изашао је под овим натписом: „Тридесет година из живота Милана Наранџића. Од Якова Игнятовића. У Новом Саду. Трошком Драгутина Хинца 1860.“ Мала 8°, стр. 217. А као други део, или боље наставак првога, после три године: „Милан Наранџић. Роман од Якова Игнятовића. II. У Новом Саду трошком Светолика Лазаревића. 1863.“ Истога као и први део формата, стр. 280.

Разлика у ова два натписа није случајна; њој има дубљег разлога. Што је у „II.“ у натпису изостало „Тридесет година“ то је за то, што се у њему казују Наранџићеви догађаји, који обухватају време од десет година, настало после првих тридесет, обухваћених и у главном завршених у првој књизи (1860). Јер, за свог главног јунака, Наранџића, писац каже у почетку прве књиге: „Сад му је мало више преко трпест година“ (стр. 3. нашег издања), а за жену његову: „госпођа премда мало старија, около четрјест и више година“ (Тамо). Пуштајући, пак, самога главног јунака да казује свој живот за тих првих тридесет година (у друштву, које се скупљало у вече у његовој кући), он (Наранџић) за себе каже при свршетку, испripоведивши како је дошао до те „мало старије“ госпође: „Е видите тако се ја лепо ожени“ (стр. 194). А у почетку „II.“ писац сад каже за Наранџића: „Ал’ после једне године умре му госпођа... *Десет година прохујаше*. Но чујмо на уста самог Наранџића како је *те године*[1] провео. Ево опет у друштву, у више прилика продужују своју приповетку“ (II. стр. 199).

[1] Ово ми истичемо.

Према томе, прва књига овога романа чини у главном целину, а друга је наставак надовезан на завршне моменте прве књиге. Друга се исто тако завршује, да је стављена у изглед трећа, и ко зна којом би се завршио овај „роман,“ који нам по свем напомиње верижне разломке. Из тога излази, да у овом роману нема довољно јединства и округлине, те с тога пати, као скоро сви романи те врсте, од развучености. Богатство, пак, скоро неисцрпност епизода, као и главна замисао, о којој ћемо одмах говорити, много нам напомиње Ле Сажова „Жил Блаза Сантилањца,“[1] ма да је све то у „Милану Наранџићу“ испуњено садржином, никлом на сасвим другом земљишту и израслом под другим поднебљем.

Али, укупно узевши, писац је, ипак, успео да нам у животу и догађајима прикаже тип у главном обичног човека, који је од сиромашка постао богаташ, „спајија,“ и то „чрез женидбу,“ а коме је главно начело живота и рада — да лепо живи. Он није дубок и простран ум, али није ни без разума и окретности, да се нађе у свету и лови — уживања. Он није морално непотпун човек (неваљалац, лопов, убица, па ни лажов по занату, ма да хоће кадгод и да омахне, ни обична варалица), — него човек, који с одређеним циљем, да буде богат и да ужива у животу, промеће се свакојако кроз-а-свет, па кад, тога ради, дође и у теснац, он врдне у страну и својом обичном, осредњом памећу — извуче се. Он воли свет, али само дотле и толико, докле је и у колико је њему добро у свету. Он није ни филистар, ћифта, а

[1] Изишао у преводу Л. Зубана, ч. I—VIII., у Београду 1843—1844.

није ни занесењак, сањало... он је просечан, и ако у неколико улепшан[1], човек савременог друштва... није идеал, али далеко је од тога, да буде обична „калаштура“... није анђео, али није ни ђаво: он је човек, несавршено биће, али са одређеним мислима и утанчаним осећањем. Његовим се појединим наседањима и црпама слатко смејемо, а над укупним његовим несавршеним, земаљским бићем лебди нам горак осмејак; јер јасно видимо да у савременом друштву само такви, као што је Игњатовићев Наранџић, „свијет уживају.“ То је писац доиста успео да изнесе у овом роману.

А да би особине Наранџићеве што већма упале у очи, што пластичније испале, писац је уз њега створио и другог јунака, Бранка, који је према свем контраст Наранџићу. Бранко је и рођењем и васпитањем и образовањем, па и талентом другог, ређег, племенитијег соја човек. Он је карактер, образован мало настрано, под строгим туторством, нарочито многим читањем, и то озбиљних књига. Слика и прилика самога писца! Бранко је идеалист, лаковеран, не познаје добро свет и светске мутљавине, а Наранџић практичан, прерпреден. човек од живота и за живот. Њих двојица нису непријатељи, не боре се један с другим, него обојица — са светом и животом; само што главни јунак, Наранџић, у тој борби успева, а други, Бранко, непрестано наседа. страда због својих идеала, те да се, као оно Косовка девојка: „за зелен бор вати, и он би се зелен осушио.“ Па ипак, њих двојица добри су другови и пријатељи, управо живе један *поред*

[1] Јер: „Треба нешто мало идеалности па да се види реалност“ (А. Ескирос).

другог. Они један другог допуњују: Наранџић Бранка својом практичношћу, а Бранко Наранџића својим идеализмом. Наранџић допушта, у приликама, да се Бранко над њим, по неки пут, и осорљиво узвишава, али опет за то он (Наранџић) не одустаје од својих погледа на свет, на живот, па жали Бранка, што и он тако не мисли и не ради. Њих се двојица у том не слажу, али опет за то један без другог не може. Тога ради траже се, кад се неко време у путевима живота размимоиђу; налазе се, да се опет растану. Наранџић иде утрвеним путем, и добро му је, Бранко ванредним и као да силом хоће да буде паћеник овога света, упада у беду. Бранко није главни јунак овог романа, али на његове догађаје надовезан је II. део, па по завршетку овога дѣла по својој прилици, писац је у изглед ставио и III. део, у ком би се у главном видело како је Бранко прошао са својом другом женом (Хаником) и како се Наранџић по други пут „срећно“ оженио или — није оженио.

Догађајима Наранџићевим и Бранковим испуњене су обе књиге овога романа; само се Наранџићеви завршују успехом онаквим, какав је он замишљао, а Бранкови напротив... У првога тријумфује разум и практична памет, а други се над свим својим неуспесима узноси умом, идеализмом, који прелази и у мистицизам.[1] Први поред своје постарије госпође, коју је својом вештином задобио, „живи као бубрег у лоју,“ а други у животу непрестано наседа, и кад му све жице попуцају, њега нестане некуд далеко, далеко...

[1] Види нарочито у II. делу његово веровање у снове, да мора бити мученик овога света, итд.

заједно са ждраловима... па југу. Шта тамо ради и баш да тамо отиде, као што каже, морамо писцу веровати на реч, ма да његово казивање не улива вере.

Али око та два јунака, једног јаснијег и одређенијег, а другог тамнијег и несхватљивијег, врп живот: они раде у средини вазда подређених типова и карактера, мушких и женских, мешају се, друже се и боре с њима, онако, како то већ бива и мора да буде у животу. А све то заједно чини целокупну садржину овога романа, који доиста представља одређени део друштвеног живота угарских Срба.

Попришће је свим тим догађајима Пешта, па онда Горња Угарска, а за тим, у колико се по скоро нехотичном исказу пишчеву може ухватити: Доња Угарска и Славонија. Време је догађајима, по оном што писац изреком каже, као и по оном, што се може извести из његова казивања: 1820.—50.—60. године, дакле време, које је сам писац дотле проживео.

Трудећи се да да̂ што вернију слику друштвеног живота Срба у тим крајевима и у том времену, изгледа да је писац хтео да очува и боју, коју даје покрајински говор том животу. С тога и каже у предговору за језик у овом роману, да „није онај исти којим сачинитељ пише, него онакав истоветни каковим је јунак истог дјела говорио.“ А да јунаци романа и приповедака говоре својим „истоветним“ језиком, сасвим се слаже са реалистичним правцем друштвенога романа. Са тога гледишта и овом страном свог књижевног рада писац је успео, и лако је могао успети, кад се зна да у главном много друкчији није био на

језик, којим се сам писац служио у обичном, свакидашњем говору.

А какав је то језик?

Далеко је од тога, да буде чист српски народни, да буде онакав, каквим се говори у српским крајевима (на пр. у Херцеговини — тој српској Тоскани — или у којој другој, њој по језику приближној, српској покрајини), очуваним од туђинштине, која би у њ могла ући, било путем непосредне мешавине с туђим суседним народима, било путем школе и књижевности. Значај чистог народног језика, без икаквих туђинских примеса, Игњатовић је добро појмао и искрено жалио што таким језиком не влада. То се лепо види из ове његове књижевничке исповести: „Особито је такав разговор [који је он слушао између патријарха Рајачића и Јоксима Новића Оточанина, оба Личанина] био не само занимљив но и поучан за ме, који сам моју постојбину, Сент-Андрију, у својој деветој години оставио, а већ онда сеоски говор беше подлегао „варошанском." Бачен дакле у свет, тако сам полиглотско-српски говорио, да сам се једио сам на себе. Ако сам у животу мом икада осетио завısти према коме, то би могло бити једино, да сам позавидио обојици, кад су онако чистим народним језиком говорили. Ипак сам нешто и научио." [1] И доиста се Игњатовић за све време свога књижевничког рада трудио, да пише што правилнијим и чистијим српским језиком. То се опажа већ на другој књизи овога романа, у којој с тим већ боље стоји, него у првој. А у доцнијим његовим књижевним радовима опажа се још већи напредак у правилности и чистоти српскога

[1] „Бршљан" 1885. стр. 36.

језика. Томе је могла допринети и књижевна критика и нарочито, рекли бисмо, пријатељска коректорска и уредничка рука. Али свакојако, и по речима његових личних познаника и пријатеља, поред сметњâ и тегобâ, које је имао у животу да савлађује, па ипак да остане веран заточник српске књижевности, — једна му је остала стална, и то не најмања: натезање с правилношћу и чистотом српског језика.

„Варошански," пак, говор и „полиглотско-српски", којега се он до краја свог књижевног рада по могућности отресао, посут више или мање књижевним српским старијега („славено-сербског") и новијега (Вукова) правца, а помешан највећим делом с покрајинским српским оних крајева (Сентандрије, Славоније и у опште Доње Угарске): јесте језик, који писац меће у уста јунаку овога романа, или управо језик овог књижевног дела. Тиме је писац не само дао живљу, стварнију боју овом роману, него је учинио и прилог историји развитка српског књижевног језика у опште и својега на по се.

Свега тога ради, при приређивању овог издања учинисмо само ове измене:

1. *У правопису*: што смо старија слова я, є, ѣ, ю, й, і, ы, љ, њ[1] замењивали, према њиховој гласовној вредности, садашњим: *ја, је, е, ју, ј, и,*

---

[1] ъ и ь сам писац у својим рукописима није писао, а горе наведена слова старијега правописа није, колико смо могли дознати, никад престао употребљавати, и то ће бити, по свој прилици с тога, што није могао при писању да се одвикне од употребе тих слова, а не са каквих дубљих разлога, на пр., да је у том био заковани староволац. Како је он сам гледао на то, види се по том, што је у доцнијим делима допуштао, да се та старија слова при штампању замењују према садашњем српском правопису.

љ. *њ*. При том замењивању, највише се има речи за *ѣ*, кад је оно на местима, на којима се у српском језику, према три изговора, замењује гласовима: *е*, *и*, *је*, *ије*, а у руском — *је*. Како писац на таквим местима, истина, употребљава *ѣ*, на пр. свѣт, умѣти, али га и замењује по српском источном изговору највише словом *е*, на пр. свет, умети, а понегде и словом *и*, на пр. вид*и*ти, — при преписивању редовно смо замењивали *ѣ* словом *е*. Од тога смо одступали само у речима, позајмљеним из руско-словенског, за које смо били уверени да се *ѣ* у њима пример изговарало као *је*. — Преписујући садашњим правописом, стављали смо *ј* пред *и*, где се оно сада пише, а није се писало по недостатку старијега правописа, ма да се свакојако морало изговарати, на пр. ко*и*м, Мар*ии* преписано је: ко*ји*м, Мар*ији*.

2. У *језику* учинисмо само у толико измене, што смо, према садашњем гласовном правопису, вршили претварање сугласника по звучности, на пр. „редкост“ преписивали смо *реткост*, или по говорним оруђима, на пр. „разљутити“ — *ражљутити*. Ово учинисмо не само с тога, што то сматрамо као неминовну последицу садашњег гласовног правописа, него и с тога, што је и сам писац, често у истој речи, али на разним местима, час вршио то претварање, час није, а има и речи, које су исказане само по тим гласовним претварањима. Тако, поред: му*ж*ка, ота*ч*бину, изчезао, *с*чепају, о*б*кладу, на после*д*ку, изја*с*њава итд. има и: те*ш*ко, дру*ш*твама, ра*с*прштн, же*н*и*дб*и, *з*горег итд.

3. Интерпункција је у главном остала пишчева, као саставни део његова стила; али, где би његова интерпункција местимице сметала јасности, или јако оду-

дарала од савремене пам, — ту смо је мењали према садашњој нашој. Примера ради, навешћемо упоредно с нашом изменом једно место из овог романа:

„На то се почнем гротом смеяти, па є распитивам гди є то било, она све преповеда, я се опет смеем, кад мало по мало почне ме коє по смею, коє по дужем разговору познавати, па онда нападне ме, ти си мой любезни, па оће к мени, а я се недам, кажем іой, да я нисам тай ког она мисли, да нисам я я, но други когод.“ (I. 151—152).

„На то се почнем гротом смејати, па је распитивам гди је то било. Она све по реду преповеда. Ја се опет смејем. Кад мало по мало, почне ме, које по смеју које по дужем разговору, познавати, па онда нападне ме: „Ти си мој љубезни,“ — па оће к мени, а ја се опет не дам. Кажем јој, да ја нисам тај ког она мисли, да нисам ја ја; но други когод.“ (стр. 136. нашег издања.)

4. Очигледне штампарске грешке првог издања исправили смо у овом.

5. На стварне грешке, које је писац учинио у брзини или са непажње, а које би, по свој прилици, да је сам приређивао друго издање, и исправио, — обратили смо читаоцу пажњу, казавши и наше мишљење о том, под напоменом, одмах испод главног текста. Тако смо казивали и стварнија подужа објашњења и тумачења појединих речи или чигавих мисли.

6. Под цртом, тумачили смо понајвише поједине туђе речи, којима кипти језик Наранџићев и његова друштва, а за тим ређе архаизме (застареле речи, ушле у српски језик из руско-славенског, књижевним

путем) и ређе провинцијализме (српске покрајинске речи онога краја, у којем се креће јунак овог романа).

Све друго остало је непромењено у нашем издању. Са разлогâ, које напред наведосмо, остависмо непромењене граматичке и стилске особине језика, ма да се оне не слажу са савременим нам књижевним или опште српским; остависмо их непромењене са разлога, од којих је најглавнији онај, са кога је и сам писац пустио свог јунака, да говори онако, како се у оно време и у оним крајевима говорило српски у друштву, које у догађајима приказује овај роман. И архаизми и провинцијализми имају своје одређене чари, које долазе с једне стране од старине, а с друге од живота, што напомињу. А да би, свакојако, с мање штете по савремени нам књижевни језик прошло то уживање, истаћи ћемо на овом месту особине језика „Наранџићева.“

I. Граматичке:

а. *гласовне,* од којих прво и највише упада у очи нестанак гласа *х*, који је у садашњем књижевном српском, са добрих разлога, вештачки васпостављен. Без тога *х* имамо у овом роману ове речи и облике њихне: вру (место: врху), и (м. их), ти (м. тих), моји (м. мојих) знатни (м. знатних) оће (м. хоће), лебац (м. хлебац), рании (м. хранио), њиове (м. њихове), ватати (м. хватати), привати (м. прихвати), свађа (м. схваћа), пра (м. прах). Али, особито у II. делу овог романа, има по негде и *х* на свом месту, што је по свој прилици дошло утицајем савременог књижевног језика; има: хоћемо, их, хаљина, хиљада. Па чак има и *х*, где му по постанку нема места:

хрђаво (м. правилног: рђаво). Налази се и замена тога гласа гласом *ф*: јуф! — као и место *хв* — *ф*: уфати, фала. — Одмах за том особином гласовном долази *отпадање и испадање гласова*: трпест, четрест, једанајст, видли, ил, ал, јошт, још (м. јоште), нит (м. нити), ништ (м. ништа), — па *уметање гласа ј* између два самогласника: трп*ј*ест, — и испадање гласа *е*: једана*ј*ст, — као и предметање гласа *ј* пред почетним самогласником: *ј*и (м. их, и).— Видна је особина и замена гласа *и* гласом *е* у предлога *при*: преповеди, преповетка (м. приповеди, приповетка) преватим (м. прихватим), прејавити се, преправљам (м. приправљам), преправно, преклони се (м. приклони се) „вредности својој *пре*писују" (м. приписују), „*пре*ђем к њој" (м. пријем...); али и, особито у II. делу: приповеди, иприповедао. — Исто тако поред *е* у: љубезан, и *а* у: љубазан. — Па онда гомила сугласника *шћ* м. *шт*: башћа м. башта. — Замена *н* гласом *л*: млоги (м. многи), као и гласом *м*: кумст (м. кунст).— Надовезиваље гласова: тек*ар* (м. тек).

б. У *основама*: крив*иј*е (м. кривље); сажа*л*ење (м. сажаљење), миш*л*ење, одушев*л*ење, запа*л*ење, зво*н*ење; пач*и*је (м. пачје); цел, цели (м. циљ); успоречкати и успоречити (м. споречкати се), „*цичој* зими" м. *цичи* зими.

в. У *облицима* се све претходне особине поново огледају, а осим тога упадају у очи ова одступања од садашњих правилних, књижевних: уздисај*ом* (м. уздисајем), санова (м. снова̑), са резанц*и* (м. резанцима), у окови (м. у оков*има*), међу рисов*и*, на врат*и*, у стру*к*и (м. струци), у метафизи*к*и, слу*г*и (3. п. ј.), толико слуг*и* (2. п. мн.); — кој (м. који), сво (м.

све); — ћеду (3. л. множ. сад. вр. место: ће), запитаћеду, узмеду, венчаду, јаше (3. л. мн. м.: јашу), боле срце (м. боли...), разболе се (м. разболи се), волете (м. волите), волу (м. воле), воледу, виду, чину, значу, превару, фалу, задоцну, задржу, врзе (м. врзу), пи (м. пиј), видли (м. видели), мету се (м. метну се), разнешене (м. разнесене), освређе (м. освређу), „остаде ја сам“ (м. остадох), понашаше (м. понашаху), будне, поред: буде (у II.), не *би* [м. не бисмо] се надали, да *би* [место: бисте] видити могли, променуло (м. променило), желио, стојали (м. стајали), определено (м. опредељено).

г. *Синтакичне* ћемо истаћи само ове: у ничему (м. ни у чему); од никога (м. ни од кога), си (= себи), прем (м. премда), с ником (м. ни с ким), — овамо спада и приметно често изостављање помоћног глагола *сам*, *си* итд. у прошлом времену: излазио (м. излазио је); — *о* толико боље (м. у толико...); „*би л'* бисте Ви, фрајла Ханика,... у свему следовала; видио *би си*; ја осећам да *сте добар*; па су је држали [м. држале] за брандебургерку; Марија коњску гриву љуби, *који* нас возе; обе стране смо се преварили (м. ...превариле).

II. Од стилских истаћи ћемо ове:

а. *архаизме* (застареле речи): сачинитељ, призреније, чрез, оштрумије, љубопитство, вкус (укус), праздник, посјетити (м. походити), од части (м. од чести, дѣлом), образ (м. лик), љубов, надежда, неустраш*им*, непоколеб*им*, почитај*ема*, ненасит*има* глад, покровитељ, божествен, жертва (поред: жртва у II. д.), воспитаног, издејствовати, точно, слачајша.

б. *варваризме*, на име германизме у употреби речи у реченицама: *за удовољити*, *са* дизгом, —

кључем (м. 6. п. без предлога), то у животу ништ не чини (м. то није ништа...), *из* школе лако је било изостати *без да* се зна; видио сам Бранка *плакати*; само да може од ње један признателан поглед *добити* (ред речи), „ја сам од *једне* славне породице,“ „Лиза се удала за *једног* фелдвебла“, „*кој тај* је код нас...“, *фацирајући* калфа, „Познајем ји добро још *од* Пеште“. „*дао* полицајно тражити,“ „молим, *господин Десић*,“ поред: „имам ли срећу, господине Наранџићу?“ — „Брудер, одавде нећеду пустити,“ — „ја на Вашу реч зидам“, „наклоност Јелке,“ *Тога би волео једаред видити*,“ „*Чрез учене* људе визитирати“, „каже да ће ме *већ* посетити.“

Већ овим романом уздигао се Јаков Игњатовић изнад обичних, осредњих писаца. Права, пак, књижевничка вредност његова увидеће се тек онда, кад му сва најзнатнија дела буду подвргнута критичком претресу и угледају света у критичким издањима. Тада ће га управо моћи ценити и српски читалачки свет, према оном, што буде уживао у тим његовим делима и што сам буде осетио, да је Игњатовићев непосредни утицај на развитак особито српског хумористично - реалистичног романа.

30. НОВЕМБРА — НА ДАН РОЂЕЊА
ЈАКОВА ИГЊАТОВИЋА — 1900.
У БЕОГРАДУ.

Момчило Иванић.

Преглед садржаја

МИЛАН НАРАНЏИЋ

ПРВИ ДЕО

ТРИДЕСЕТ ГОДИНА

ИЗ ЖИВОТА МИЛАНА НАРАНЏИЋА

Предговор.

У овом делу језик није онај исти којим сачинитељ пише, него онакав истоветни каковим је јунак истог дела говорио. За то молим, да се одговорност у том призренију на Милана Наранџића баци.

У Новом Саду, у октобру 1859.

Сачинитељ.

призреније — поглед, обзир.

I.

Милан Паранџић често је своје пријатеље на ручак и вечеру звао и с њима је при добром јелу и вину веселе часе проводио.

Питаћеш, ко је тај Милан Паранџић?

То је један човек од сиромашног оца и матере, па је опет себи стекао жену са великим имањем, и то чрез разне странпутице живота.

Сад му је мало више преко тријест година, стаса је повишег, леђа мало унапред гибнута, ноге мало кривије; образ му је чист и дугуљаст, очи зелене, глава у врху нешто зашиљена, поглед му је оштар и лукав. Носи се одвећ чисто, био је на своју лепоту сујетан, а женски је пол радо имао. Није му оскудевало ни памети ни оштроумија.

Кућа му је пуна. Госпођа, премда мало старија, около четрјест и више година, но прилична, и гостољубива.

чрез разне странпутице — разним странпутицама; *био је на своју лепоту сујетан* — сувише је држао на своју лепоту.

1*

Сада баш није била код куће; отишла је некуд на пут.

Овом приликом његови присни другови и пријатељи замолили су га да им преповеди његов интересантан живот, шта је преко главе преметнуо док је дошао до садашњег стања, а Милан доиста за удовољити и[х], више вечера преповедао им је при чаши вина ил чаја.

Сви су га слушали са највећим удовољством, и што је год више говорио, све им је љубопитство више расло.

Дакле Милан Наранџић ово преповеда:

„„„Ја сам се родио у варошици Н. год. 182..... и то у цичој зими, зато и јесам тако здрав. Мати ми је била родом из доње пургерске класе, добра по мало џандрљива жена; отац ми је био поштен кројачки, ил баш чисто да рекнем, шнајдерски мајстор. Нек ми се опрости што пре матер спомињем, јер мати ме је управо овом свету поклонила, и често ми је у детињству крадом, да отац не види, јести давала; отац пак често ми је апетит са дизгом ил рифом покварио.

После рођења прва ми је била та срећа, што су ми лепо име надали. Крстио ме је Јова берберин, и као човек од добра вкуса, надао ми је лепо име — „Милан“. Многи ће мислити, да то у животу ништ не чини, ил он лепо ил ружно име имао. Није тако. По-

за удовољити и[х] — да би им учинио по вољи; *удовољство* — задовољство; *љубопитство* — радозналост; *доња пургерска класа* — нижи грађански ред; *дизга* — крајац.

знавао сам женски, које су мрзиле на имена: Јосиф, Јаков, Мојсија, Аврам, но допадала су се им имена: Јулијус, Емил итд. Моје је име јошт и по томе срећно било, што сам га могао двоструко употребљавати: у простијем друштву Милан, у ноблијем — Емил.

На прве године мога живота не могу се добро опоменути, но мати моја ми је говорила, да сам врло леп био, и сви су њој завидели што тако дете има.

Отац ми је био љут, намрштен човек, радио је цео дан као црв, кад са једним калфом, кад и без калфе; мати ми се тек око ручка, фруштука и са децама бавила. Кад нас је троје ситне деце у недељу обукла, изгледали смо као из вертепа. Кажу, да сам имао криве ноге као левче, ал сам онда јошт сукњу носио, па се није видило. Имао сам једну велику сестру од двадесет, ил ваљда и више, година.

Мати је радо крадом пецварила, а особито је кафу радо пила, па и нама је давала. У оно доба није се баш у свакој кући кафа пила, а код занаџије реткост је била, па обично мајстори љутили су се на жене, када су кафу пиле. И отац мој у највећу је јарост дошао, када је матер код кафе уфатио. Било је онда свакога белаја. Све је говорио, да ће му кафа кућу упропастити. До шесте године учио ме отац код куће азбуки, и мало молити се, па

нобл — одабран, племенит; *фруштук* — доручак; *изгледали смо као из вертепа* — били смо ванредно, у очи упадљиво обучени; *пецварила* — пекла и варила (кувала).

онда ме послао у школу. Ту се сад за мене нов свет родио. Већ сам онда плундре почео носити. Ту се већ започела познанства са многим децама. Ту ми прохуја једна година као један сан. Из школе па кући, па учи лекцију, па на егзамен пред оца. Особито знао ми је отац аритметику врло добро и почео ме у њој обучавати. Друга деца кад није било школе ишла су које куд, а ја, како из школе, а оно свуци чизме па учи. Није ми дао отац да дерем чизме, а као мајстор човек није могао допустити да босоног идем. Е тако сам проводио прве године мога школовања. Отац ми је начинио торбу за књиге, која се звала тека, па на дизги обешена висела ми је као патронташ; чизме сам имао јаке са дупловашим ђоном, који је био са јаким ексерма исцифран, плундре грубе, јаке, хозентрогери од дизге, а на глави капа од седам ћошкова од манцестера, онаква иста, у каквој Лутера молују. Тако сам онда изгледао. У овом школском животу није се ништ тако важно догађало. Учио сам се добро, рачунати сам знао од свију моји другова најбоље. По једно ме је највећма мучило Био сам увек гладан. Код куће, истина, имао сам доста јести, лебац је

плундре — die *Pluder*hosen немачке чакшире, које се дугметима закопчавају, на супрот мађарским и српским које се кајишем стежу; *аритметика* — рачуница; *патронташ* — кеса у којој стоје патрони, фишеци; *дупла* — двогуб, двострук; *исцифран* — ишаран; *хозентрогери* — Hosenträger поширoке и довољно дугачке траке, што на крајевима својим имају рупе, у које се, пошто се (траке) пребаце преко рамена, закопчавају дугмета; *манцестер* — врста памучна сомота, названа по енглеској вароши Манчестру, где се прави.

истина био црн, ал добар; но све је то мени мало било. Мати ми је често додавала крадом чанчић резанаца са спром; наравно морао сам брзо јести да ме отац не уфати; не једанпут гушећи се са резанци нашао ме отац, и песницом по врату помагао им клизати се. По до једног сата опет сам био гладан. Моји другови знали су за то и звали ме прождрљивим. Ако у јутру у школи, пре нег' што ће учитељ дођи, моји другови, који свој фруштук не могу да изеду, а они са мном у погодбу, па ми даду по шест по десет палица, па тек легнем за по кифле драговољно. Код куће осим матере на руци ми је била моја сестра, сека Јула. Она је била на гласу девојка. Поред пенџера пролазили су многи гавалери. Ја сам морао много пути на страни бити, да њој јавим ко иде из другог ил трећег сокака, па кад јој добар глас донесем, грошић не фали. Кад кад ме је опет терала, да код куће не лармам, па опет грошић. Кад кад опет морао сам стајати на врати кујнски, да нико унутра не уђе; шта више, и мојим друговима запретио сам онда улазак. Моја сека имала је неки бели пра у једној кутици, па кад се са неком водом умивала и праом трла, а ја сам децу јурио из кујне: „Напоље, децо, мојој секи није се још образ осушио!“ — Деца изиђу, а ја за ову услугу од моје секе опет грошић. Сви су фалили моју секу да је

гавалери — кавалери, господа која се отмено забављају са женскињем и на услузи су му; *грошић* — два новчића, пет пара; *не фали* — не изостаје; *лармати* — викати, дерати се.

лепа; мати да изађе из коже од радости, кад чује да јој је кћи побл. Ал све то оцу није се допадало. Не једанпут сека Јула бегала је испред очиног рифа, и то понајвише због тога, што хоће шешир да носи, и даје се од гавалера фрајлом титулирати. У то доба тек велике госпође и фрајле носиле су шешире, и шешир био је у тако великом почитању, да су се даме давале у шешпру портретирати. Колико је пути било кавге у нашој кући због шешира! Отац не да, мати брани кћер. „Мани се ти тога, она све слути на господство, ваља да јој је суђено; та колико су већ њи којекакви срећнима постале, па зашто не би и наша Јулка, којој пара у вароши нема?“ Овако је моја мати мислела, ал друкчије отац. Он како види шешир, одма с њим у ватру, а мати и Јулка не дај, те је одма русвај готов. Ја сам онда највећма страдао, па гледао сам одма, како ћу се тавана дочепати, па онда нити ручка нити вечере, јер се све разишло куд које: отац у меану, мати на ужину код тете Јеле, а сека к другарици једној, која је седела баш до куће виценотароша Марковића, а ја остаде без јела, па гладуј.

Тако смо ми у нашој кући живили.

У школи имао сам већ многи искрени другова. Особито Бранко Орлић, Светозар Цифрић и Љубомир Рудић.

фрајла — Fräulein, госпођица; *титулирати* — називати; *био је у тако великом почитању* — поштовао се, ценио се; *портретирати се* — сликати се; *виценотарош* — подбележник, помоћник општинског писара (нотароша).

Да почнем од последњег. Он је био син једног свештеника; оштре памети деран, и добар друг. Цифрић био је мог кума Јове берберина син, чист деран, но мало и кавгаџија. Бранко је био син не знам чији; нисам му познавао ни оца ни матере. Знам да је од добре куће, јер премда је у туђим рукама био, опет није у ничему оскудевао. Сваки дан ми је донео у школу на фруштук једну кифлу, без да је изискивао да ми удари шест, шта више бранио ме против нападача када се случило, да сам најпре изео земичку, а нисам хтео лећи; он је сваког слабијег против јачег бранио, па и мене ма против петорице бранио је.

Осим ове тројице, који су ми били најбољи другови, имао сам још њи неколико, с којима сам се у течају живота састајао и проводио.

Но морам исповедити, да ми је Бранко најбољи био, премда сам га не једанпут увредио. Он се добро учио, и ја добро. Једанпут у класификацији он је био други, пре свагда први, а ја први. Тетак ми је био учитељ, па је пазио на мене. Бранко од једа и жалости није хтео кући ићи, због тога, што је деградират, па су га сви ђаци као пандури морали

без да је изискивао да... — а није изискивао да...; *класификација* — по старијем начину оцењивања ученика, давање не само оцене (одличан, „превосходан“, врло добар итд.), него и одређивање реда (класе), у који спада ученик оцењен оценом једне врсте, те је било: одличан („превосходан“) први, други итд.; *деградират* — свргнут са вишег реда у нижи.

силом кући довести. Од овог доба сви су га за неког немирног дерана држали, који ил ће пропасти ил ће продерати. Сваки је казао: „Ово је чудно дете, Бог зна шта ће јошт од њега бити, — добро ил зло.“

Када је био четвртак, ил вторник, ил недеља, онда ми, мали ђаци, скупили смо се, па једни ил у шуму на млеко код једне добре сељанке, или да се с ким — тим бијемо. Ја сам увек са другима на млеко ишао само не са Бранком, Светозаром и Љубомиром, јер ови су свуд кавге заметали, и то на уштрб Бранка, јер је он увек последњи на мегдану остао, па не једанпут је био жртва своји побратима. Ја се нисам смео тући, јер када сам донео кући искршен капут, ил олињане кордованске чизме, ту је риф имао посла.

Тако сам ја проводио моје време, и дошло је већ време, да се судба реши: ил на занат, ил у школу. —

Већ сам био једанаест година стар, и свршио сам прву латинску школу. Моја мати желела је да учим даље, па да свршим философију. Мислела је, биће од мене поп, па никад боље. Она је сама била сиромашног попа кћи, но опет задовољна са својим детињством, што је човеку идеал, само је на то ишла да ја попом постанем. И доиста по наваждењу моје матере решио сам се попом постати. Но како ћу даље у школу?

на уштрб — на штету; *философија* — два највиша разреда гимназије, по старијем реду аустријских школа; ...*прву латинску школу* — први разред гимназије; *по наваждењу* — по наговарању.

Мој отац све у кавги са матером и секом Јулом. Сирома цео дан ради, па нит се шије нит пара, једва може живити, без да се задужи и пропадне. Које кавга због шешира, које због кафе, проузрокова, да мој отац, дан на дан све љући па све слабији, поче малаксати; дође једна грозница, и после четрнајст дана и умре.

Премда је дизга и риф његова наука била, и на мени је не једанпут мера од њи узета, опет, жао ми је било за мојим оцем, јер поред све битке млого добра сам се од њега научио.

На самртној постељи лежи, па мене дозива: „Нек дође мој Милан!“

„Сине мој Милане!“ — рече ми отац — „видиш, ја сам сирома човек; живио сам тешком мојом муком и вас сам рапио. Од оне твоје сестре Јуле, праве полутанке, неће ништ бити; она се дала на шешире, а ја сирома са вами осталима живио сам танко, само да могу поштено живити. Матер почитуј, ал кад будеш старији съедуј моме савету; јер је мати сасвим за Јулом заузета, па за тебе и другу моју младу децу неће се млого старати, јер је и она са кафом мозак попила. Слушај ме што ћу ти рећи: *Куд год пођеш, иди равним путем. Предузми себи раван пут. Немој после ни на десно ни на лево; кад с*

у кавги — у свађи; *нит се шије нит се пара* — ту на ту: не напредује, остаје у истом стању; *полутанка* — која је по својем понашању пола у једном (нижем) а пола у другом (вишем) реду друштвеном; *почитуј* — поштуј.

пута сврнеш, губићеш времена, уморићеш се, задоцнићеш се, па ћеш изгубити твој цил. Нећу да ти кажем: буди ово или оно, но што си предузмеш, к томе напред терај, јер како натрашке ил на страну пођеш, доћи ће вече живота, па покајаћеш се."

Јошт је хтео сирома даље говорити, но мука га спопаде и умре.

Ја сам јошт био дете, па ми се те речи опет срца коснуле; упамтио сам их, плакао сам, био сам на укопу; после укопа одведу ме код Јове берберина, мога кума, дали ми велику порцију кафе, па сам опет све за магновење заборавио.

Моја мати и сестра Јула плакале су при укопу јако. Сестра Јула обнезнанила се, тако, да је виценотароши са матером морао држати док је себи дошла.

Два три дана, па прође сва жалост, а моја сека Јула, у црним хаљинама и црном шеширу, на њему црна фиранга или вал; свуд се показује, сваки је сажаљује, а мене сиромака нико.

Шта ћу сад? Моја сека Јула тера ме, да идем на занат; каже да се нема од куд школовати. Већ сам био једанајст година, и јошт три месеца, па морам ил даље у школу, ил у шегртлук. Шта ћу сад?

Мати имала је вољу, да се и даље учим, но није било средства томе, ал сека Јула једнако наваљује, да се из куће чистим, и ја и

фиранга — завеса, превес.

сви осим матере, само да је она комотнија. Ја сам се бојао шегртлука као ђаво крста; осећао сам у себи, да сам за што веће рођен.

Смилује се на мене, на препоруку једног свештеника, неки господин К. у вароши П. те ме узме к себи. Ту је било школа свакојаки. Мој принцпал био је имућан удовац, имао је кућу и новаца доста, но при свем том није био подашан. После жене није остало деце, зато је издржавао још троје деце од своје сестре, и то једну девојчицу — именом Лауру — около 10 година стара, а мушка деца се звала један Татомир, а други Велимир Мркајлов, стари између 12—14 година. Ишли су оба у школу. Имали смо једну куварку и једну млађу слушкињу; прва се звала Рези, а друга Лизи. Можете си сад лако представити, какова је ово била менажерија у једној кући, где праве госпође нема. Господар ретко је био по дана код куће, но како осам сати у јутру, а он од куће; тако исто одма после ручка. Изван школе морао сам и ја код куће послуживати, намешћати астал на подне и вечери, ићи у дућан за пиринач и друге ситнице, па кад сам добро послуживао, било је онда дост' вечере. Господар није код куће вечеравао. Но и било је за вечером шната; вечера је слаба била. Кад сам господарове хаљине и чизме уредно чи-

---

у вароши П. — из даљег причања види се да је то Пешта; *принципал* — господар, газда; *менажерија* — нарочито сграђена кућа или ограђено двориште где се чувају и приказују ретке, живе (понајвише из далеких туђих земала) животиње; *инат* — свађа.

стио, добио сам у вече већу порцију нег остали. Но све је то мени мало било; стара моја болест, глад, и сад ме једнако мучила. Тужили су се, да са̂м изем толико леба као сви други.

Од моји другова било је њи неколико, који су у истој вароши са мном у школу ишли, међу овима и Бранко, и Љубомир, и Светоза̀р.

У ђачком животу најгоре су биле мале школе, прва, друга, трећа, четврта латинска. Оне су биле прави пургаторијум за мале ђаке. Ове године могу се узети за ђачки шегртлук. У оно доба у тим школама тукли су ђаке, кад лекцију нису знали. Имао сам професора врло љутог. Био је сув, болешљив, па за багателу у јарост дође. Код куће мало сам имао часа учити се, јер сам послуживати морао, па у јутру ил после подне, кад идем у школу, а мени срце куца како ћу пред шедатора изићи. Знате ли, каква је то страшна звер један шедатор? Он је у школи солгабиров. Од оши, који се најбоље уче, избирају се, осим тога морају бити строги. Сваки шедатор имао је под својом командом пет-шест лошији ђака, који су морали у школи пре нег што професор дође сву лекцију на изуст ка-

мала школа — основна, народна школа; *латинска* — гимназија; *пургаторијум* — чистилиште, пречишћавање; *багатела* — маленкост; *шедатор* — одабран ђак-надзорник, који је по старијем реду школовања „преслишавао“, а понекад и поучавао ђаке у школи место учитеља, пазио на њихово владање и о свему том јављао учитељу; *солгабиров* — што у Србији срески — у Далмацији, Хрватској котарски начелник („капетан“).

зати, па ако знаду, оно се забележи на једном великом за то преправљеном папиру, да је знао, ако ли не зна, било је знака и за то. Незнања знак био је Н. Кад ко није био у школи, онда опет знак: О. Професор, кад уђе у школу, после обичне молитве, баци поглед на шеде, пак тешко оном који има Н., па га изазове на егзамен. Тако једанпут за неке дводневне празнике задата нам је била нека велика и тешка лекција; кад дођемо у школу, а оно у шедама спјасет Н. Ту је и моје било; шта ћемо сад? Зачне професор од првога, који има Н. — не зна ништа; хајд лези. Други, трећи — тако исто. Дође ред на Светозара Цифрића; не зна ништа, лези. Сад опет Љубомир Рудић; не зна, лези! Сад опет ред на Бранка Орлића. Забуни се, не зна ништа, лези, — но овај неће да легне. Као год међу људма, тако исто и међу децама налазе се различите ћуди и карактери. Доброг срца деца жале свог страдајућег друга, друга опет радују се. Који из освете, који из зависти, који[1] да се умиле професору, сами свог друга обарају. Професор заповеди ђацима да га оборе. Бранко са стиснутим вилицама и готовом песницом дочека нападаче, но побеђен морао је дупловану порцију издржати. Већ сам видио, да ће и на мене ред

[1] У оригиналном издању стоји *које* („кое")

шеде — белешке о ђачком знању и њиховој присутности у школи, које су на нарочитој, за то спремљеној хартији, бележили шедатори (ђаци-надзорници); *морао је дупловану порцију издржати* — морао је двапут више издржати.

дођи. Срце ми једнако куцало, и доиста изове професор мене. Ја спрома с највећом резигнацијом и понизношћу са спуштеном главом изиђем напоље, па без да чекам да ме егзаминира, налазио сам за пробитачније к оном месту упутити се, на којем се егзекуција држи, па прекрстивши се, да ми сви свеци буду у помоћи, легнем. Професор, видећи моју понизност, каже да устанем, и опрости ми, и тако ја сретно испливам из беде. Многи су од ђака на мене због тога негодовали, држали су, да немам куража, но то ме није ништ' пекло. Цифрића и Бранка та је ствар јако коснула; Цифрић није више хтео у школу доћи, но одма се ангажира за берберског шегрта; Бранко није могао тако лако оставити школу, јер му код куће нису дали, но зарекао се, да ће од сад јошт мање учити.

Но морам вам и о Бранку преповедати, и то од почетка до краја, јер је његов живот свезан био са мојим. Били смо земљаци и друговн, па тако мој живот је поред његовог, а његов поред мога интересант.

Бранко, као што сам већ споменуо, био је од добре куће, то јест имао је нешто имања. Остао је врло рано без оца и матере, није их ни познавао, имао је браће и сестре, но он је био најмлађи. Сестре се поудаваше, браћа се оженише, а он дође под туторство једног

с највећом резигнацијом — са свим се предати судбини; *егзаминира* — испита; *егзекуција* — извршење; *кураж* — храброст; *ангажирати се* — погодити се; *интересант* — занимљив

ближег сродника, коме га је отац на самрти воверио. Овај сродник био је у већем неком званију и у великој части, и то баш у тој вароши, где сам се и ја учио. Овај Бранков тутор, видећи отвореног изгледа дерана, надежду је добио, да ће човека од њега искресати. Но Бранко и његов тутор били су као оцило и кремен. У нечем могао је тутор успети, у нечем пак никако. И тутор је био неки особити човек. Строг је био преко мере, но честит. Луксус никакав трпио није; премда је у знатном званију био, носио се ипак просто, рукавице и фрак није никад носио. Од његови њему потчињени писара онај, који је фризирату косу и штруфне на чакшире носио — није се могао код њега скрасити. Што се живота домаћег тиче, живио је шпартански. Није никад зими у топлој соби спавао, па и мој Бранко морао је, док је гођ код њега био, поред смрзнутог пенџера зими спавати. Сад се тек нашао мој Бранко у шкрипу. Премда је имао свој годишњи доходак, опет морао је намешћати астал као и ја одовуд. Како се смркнуло, па њега нема одма, тешко њему. Морао је ићи у гимнастику и фехтшул, па једнако премећати се и бости; код куће

воверио — поверио; *луксус* — раскош; *фризират* — вештачки очешљан; *штруфне на чакшире* — биће погрешно место: „чакшире на штруфне," т. ј. такве чакшире (панталоне), које имају на доњим ивицама ногавица, што падају на обућу, на супротним странама, утврђене везице („штруфне"), тако, да стопале средином табана падају у њих и оне их оздо обавијају, те чине да ногавице стоје усправно утегнуте; *сад се тек нашао... у шкрипу* — био је притешњен: није имао куд; *фехтшул* — школа у којој се учи борење сабљом, мачем итд.

опет често морао је у подруму винске фртаљчиће дизати. Сваки се чудио таковом поступању, будући тутор је био могућан, а и Бранко имао је толико, да се могао комотније издржавати. У највећој зими морао је без рукавица ићи, а на леђи танка јака од јапунџета туторовог, на глави летња капа. Кревет му је био тврд: једна сламњача, под главом кожни јастук и једно ћебе. Фруштука и ужине нема, само ручак и вечеру. Никад крајцаре није добио, све што му је преко нуждно било, у руку му се дало. Када су питали тутора, зашт' тако строго с њиме поступа, одговорио је исти: „Хоћу и душом и телом да буде човек прави; имање и новац не чине човека срећним, па шта више и нестану, па шта ће онда онај, који се на друго што поуздати не може? Кад му је душа проста и чиста, а тело на сваку околност склонито, онда ће све буре светске лако прекужити, па пре ил после наћи ће за се право пристаниште. Ко је мекушан, боље да га нема, јер мекан човек сваком је злу, и телесном и душевном, подложнији него други“. Ово је било дакле његово начело. А Бранку често је давао овај савет: „На ништа не буди лаком, не буди ласкатељ, улизица, немој отимати, боље ти дај, милост немој од никог искати ни примати, јер онда ниси достојан бити човеком. Немој бити клеветник, чини што више можеш добра, па кад си већ такав, а ти не дај се од никог газити.“ Ето такав

фртаљче — буре од четврт акова; *комотније* — удобније.

је био живот мога друга Бранка, нит му је који од другова стање његово завидио. Сви ми познати његови бегали смо, како смо гди на сокаку Бранковог тутора опазили. То му се једно могло завидети, што је код тутора сијасет књига имао, па је могао читати шта гођ хоће.

Сад оставимо Бранка мало на страну.

Да видимо како сам ја живио.

Код куће послушан сам био. Најрадије сам слушао куварку. Она је била права госпођа; носила се лепо као ма која госпођа; било је ту и шешира и вала. Она се само звала виршофтерком, а ја сам ју звао милостивом госпођом, па онда јести доста. Лизику сам звао фрајла Лизи, па кад ми је год дугме фалило ил сам подеран био, све је она то испрешивала. Татомир, Велимир и Лаура били су сродници, па им је млого лакше ишло. Но међу собом су се често кошкали, па сам онда дошао у најгоре положење, јер нисам знао коме ћу страну држати, а сваки ме је хтео придобити. Ако је који од њи из шпајза што развукао, а г-ђа Реза одма мене на егзамен, ко је узео, јер ако не издам ко је, онда зло, држи мене за злодјеја, па онда гладуј. А опет нисам рад ни моју братију издавати, јер сам участвовао

виршофтерка — од немачке речи Wirtschafterin: домаћица, управо, овде, најамница која замењује у кући домаћицу; *шпајз* — die Speiskammer: ћилер, кућерак, клêт: одељење у кући за оставу људске хране, млека, сира, масла, масти итд., а често и готових јела и пецива: *злодјеј* — злочинац, кривац; *участвовао у свачему са њима* — био у друштву с њима.

у свачему са њима. Ја сам међу њима био неутралан, премда сам од сваког хасне имао. Био сам на услуги сваком, па ме оставили на миру, но међу собом били су несложни, па сваки час један против другог какву денунцијацију г-ђи Рези предаје. Кад су се на мени кола имала сломити, онда је Татомир све на себе узео, и ја од белаја опрошћен.

Што се кујне и стомака тиче, ту сам био већ фала Богу задовољан, но немам хаљина; почеле се већ дерати, а мати и сека ништ не шиљу. Сад је требало да си мало капитала стечем, но како? Од принципала никад ништ', доста што ми и то чини. Кад и кад добијао сам по коју крајцару, тако кад сам за њом[1] на пијацу ишао, да јој што преватим. Најбоље ме је плаћала, кад сам јој купус гацао, онда десетак, и то сребни, не фали. Но шта је све то помагало, кад сам био лаком, па како преко пијаце пређем, па видим што за јело, одма све потрошим.

Мислио сам се дуго: како ћу ја што заштедети моћи? Напослетку ово смислим. Купио сам од црепа малу шпоркасу, која на глави има разрезану као уста рупицу. У ову касу дакле треба да бацим сваку крајцару која ми до руке дође, па кад буде пуна, раз-

[1] Резом, газдарицом.

неутралан — онај који не припада ни једној страни; *крајцара* — новчић, последња јој је вредност била 2½ паре (сантима); *десетак* — сребрни новац од десет новчића; *шпоркаса* – шпаркаса: кутица или судић, нарочито подешен за оставу уштеђена новца.

бићу је и извадити суму од два форинта. Но ко ће држати ту касу? Ја? Пробао сам, па ми није дао враг мира, но како који грошић унутри, а ја с ножем у рупу, па грошић уз њега спусти се у шаку. Кад после покаја се, па дам Лизи да чува касу, и тако ја опет опоравим се. Како коју крајцару, а ја унутра, но до душе слабо се пунило. Мислим се како би до мало више пара дош'о. Татомир је имао млого свилени буба или црви, пак сваки пут ми дао по једног црва када сам год дудова лишћа донео и ранио их. При чишћењу млоги се цркнути сваки дан налазили, а ја поред цркнути метнем на страну по којег живог на мој рачун, па их назначим пред Татомиром у листи усопших. У оно доба куповали су ђаци једног свиленог црва за крајцару шајна, који је велики био, већ да се умота, и за две. Ја сам мустровао моје црве, па продавао, по крајцару по две, понеки господски син дао је за шареног грошић. Ето новаца. Но и требало ми, јер су ми ђонови, поред свију педесет ексера, већ издерани били. Од свакидашњег прихода половину метао сам у касу, половину пак задржао, да могу и с другим чим шпекулирати. Шта сам

сума — свота, збир; *форинта* — последња јој је вредност сто новчића; *пробати* — окушати, огледати; *усопши* — преминуо, упокојен, умро; *шајн* — вредност аустријског новца у пола мања од вредности у „сребру", која се до данас одржала и која према вредности „шајна" стоји од прилике као у Србији што стоје динарске паре (некад порезке) према чаршијским; *мустровати* — одабирати, разређивати по вредности; *грошић* два новчића „у сребру": пет пара (сантима); *шпекулирати* — прометати новац с изгледом на све већу добит.

дакле радио? Са неколико крајцара ишао сам међу шпилере, међу децу, која се за новце пецкају. Добијем данас грошић два, сутра грошић два, ето берићета! Половину у касу, половину опет за пецкање. Тако дакле које црви свилени, које пецкање било ми је на такву хасну, да сам се са чизмама снабдео, и што 'но кажу закрпио. Сад сам већ био на ногама: имао сам пет форинти шајна! Колико је труда коштало, док сам ја до њи дошао! Сад ми је већ лакше и до сто доћи.

Кад сам већ пет форинти имао, мислим се, шта ћу сад с њима. Долазе опет сваки дан нове крајцаре и грошићи; шта ћу сад опет с овима?

Било је ђака, моји саученика, и то од добри кућа, који су своје ситне ствари продавали ил залагали. Знали су, да већ имам коју крајцару, па одма к мени. Један ми доноси дугмета, други прслук, трећи панталоне старе, четврти перорезник, и то хоћу ли у залогу или у продају.

Тако сам ја живио, одевао се.

Тако свршим ја прву, другу итд. до седме латинске школе.

Моја мати је међутим умрла, а сека Јула отишла некуд за виршофтерку, остала деца расејала се којекуд.

Ја сам се тако са мојим трудом издржавао, ал у науци нисам могао велики успех

шпилер — онај који игра на добит, коцкар; *пецкати се* — коцкати се; *пецкање* — коцкање; *хасна* — корист; *велики успех правити* — успевати, напредовати.

правити. Професори моји сами су увидели, да ни откуд ништ' немам, па су ми млого којешта за то време кроз прсте прогледали. Доста то, да сам ја већ шест латински школа свршио, и сваки, који је моју сиротињу познавао, чудио се моме дару, како сам могао тако лепо са мојим силама препливати.

Није ни шала била, кажем, шест латински школа свршио сам сопственим силама. Сваки је казао: „Овај ће далеко дотерати!“

Од моји другова млоги су судби подлегли. Млоги су од њих отишли у пургаторијум у шегртлук.

Љубомир Рудић једва је пету школу свршио, па је отишао у препарандију, у Сомбор.

Бранко сирома, он је међу свима највише издржати морао. Строг тутор никуд му није дао ићи, цео дан, горе нег какав надничар, ради, мучи се, иди у школу. Доиста, сви су га сажаљевали, ал он је већ огуглао, па судби својој предавши се, дао се на читање. Ту је текар добио неку туђинску нарав. Ако сам га датом приликом куд у каково наше друштво увести хтео, одма се откинуо, па кући. Шта ћу са дивљаком да радим? — Дивљак он, дивљак његов тутор.

У школи био је Бранко у неким наукама изредан, а у неким опет ни запети. По професори имали су призренија према његови остали својства, па га нису ни најмање си-

---

изредан — одличан; *ни запети* — ни отпочети: ни најмање; *призреније* — обзир; *силовати* — натеривати, нагонити·

ловали на оно, на што вољу имао није. Премда је код куће не само силом, него и од своје воље млого учио, и то све неке изванредне ствари, ал у школи сви су говорили, да јошт бољи ђак би могао бити. Једне године, када смо у пету латинску школу пошли, не знам због чега, Бранко задоцнио се о четири недеље. Кад се уписао, ал професор трећи дан каже му, да се за после подне преправи за све оно из ауктора̂, што је за то време пренебрегнуо. Бранко не зна, како ће испливати; не руча, мучи се, премеће листове, па шта јуначка срећа донесе. Требало је да научи цео један лист из Цицероновог слова **pro Archia poëta**. Кад у школу, ал професор одма Бранка за нерчин. Бранко почне то слово и сретно доврши, прем не од речи до речи, но смисао цео је истумачио. Професор је мислио, да ће Бранко као папагај, као млоги други ђаци, неколико реда одерати, па добро. Ал кад то види рече Бранку: "Синко! ако то код тебе тако устраје, бићеш ваљан човек". Кад то чује Бранко, зарадова се, јер је мислио пре подна, да ће избрисан бити, па како је сад добро испало! Па кад је видио, да баш не

ауктор — писац, одабран, овде се мисли онај, који се у школи чита, преводи, тумачи и на памет говори (рецитује); *прем* — премда; *Цицероново слово* **pro Archia poëta** — М. Т. Цицерона (р. 107. пре Хр. † 43.), најславнијег римског беседника, лепа беседа за Архија, грчког песника (р. око 120 пре Хр.), коме оспораваху задобивено грађанство римско, а на Цицероново заузимање, том беседом, он добије парницу; *одерати* — отписати, изговарати на памет без разумевања; *избрисан бити* — ђачки израз, по својприлици значиће: бити кажњен тим, што ће ђак из вишег реда (класе) бити избрисан и убројан у нижи; *шест школа* — шест разреда.

мора за школу учити колико може, а он тек онолико колико је доста.

Сад оставимо на страну ти шест школа, да видимо, шта ће од сад бити, и онако те ђачког шегртлука године биле су за нас само мученије.

II.

Сад је већ за мене и моје другове нов свет настао. Седма школа, није то шала била у оно доба! У школи зову ђака професори „доминацио вестра“; кад говори лекцију, седи на столици; ако не зна, ништ' не буде исован; у кафану, свуд куд му се год допада — може слободно ићи. То је живот! Сад ми је већ отворен пут да постанем господином. Могу ићи у богословију и постати свештеником, могу постати натарошем, шпаном итд. Какве наде, какве фантазије нису ми се по глави врзле!

У седмој школи, у Пешти[1], та то је живот! Преко двеста ђака различите коже и длаке, од свију страна. Па тај слободан живот! Млади, стари ђаци, све то измешано. Ту је било свршени препаранда, отпуштени солдата, свршени богослова, та бог-зна какви ту није било! Карловачки ђаци добро су се учили, и били су понајвише свршени богослови, и обично изгледали маторији од остали. Већ издалека су се могли познати по дугачким капутима.

[1] Према овде потпуно именованој вароши, и напред под II. означено место боравлења јунака овог романа управо је Пешта.

мученије — мучење: *доминацио вестра* — ваше господство, господине: *шпан* — надзорник над чијим великим, махом спахиским имањем: *фантазија* — замишљање: *солдат* — војник.

С моје стране већ сам могао на крај излазити са мојим животом. Мој досадашњи принципал давао ми је кост и квартир, а осим тога учио сам малу децу, или у ђачком језику речено, држао сам кондиције. Истина нисам морао више астал намешћати, но морао сам мом принципалу у његовим пословима, које је он кшефтом називао, на руку ићи. Тај његов кшефт састојао се у том, да је новце узајмљивао на велики интерес, обично су га звали „вухерером“. Да̑ на пример пет стотина форинти на три месеца, а интерес од тога је за то време шесет ф., на куд ће боље! Ја сам му у његовим кшефтовима био као курир, и није ми на штету било. У празно време у грчкој, чивутској, и богзна каквим кавапама, упознао сам се са различите сорте људма: са вухерерима, сензалима, па сам се од њи доста научио, тако, да за кратко време не би ме ни ђаво преварио. Знао сам већ како се препарира, ако ко хоће банкротом да постане; како се женидбе и удадбе чрез сензарију и профит праве. И све то већ у мојој седамнајстој години. Новац је падао, па сам се већ почео носити као каков гавалер. Зими капут од тифла, па онда кришпин, лети квекер, беле чакшире, лагирате ци-

---

кшефт -- Geschäft: занимање, посао по највише у трговачком и спекулативном смислу; *вухерер* — каматник, који даје новац под камату (интерес): зеленаш, кајшар...; *курир* — овде значи: посредник; *сорта* — врста; *сензал* — посредник трговачки; *препарирати* — преправљати, спремати; *чрез сензарију и профит* — посредовањем и од тога извученом коришћу; *тифел* — чоха средње пуноће, она управо од које праве Срби сељаци у Угарској свечано одело; *кришпин* — кратак огртач без рукава; *квекер* — капут налик на фрак, само што му је стражњи

пеле, па шпацирај се тамо амо. То је био живот!

У оно доба у II.... био је хаупквартир српски ђака у Крајцгасе, баш где је Пантеон. Неколико кораћаји оданде на ћошку симиџиница. Мала ниска кућица на ћошку, у вече јако осветљена. Ту ти је било пуно ђака, трговачки калфâ; ту се частило, пило, певало. Колико је ђачки генерација та мала кућа видела, колико и[х] је преживила! Колико има знатни људи, који су овде као ђаци бермет пили, ћајије јели! Ту сам се и ја ћајијама не једанпут осветио. Но када сам се већ држао за ноблијег, пренебрегао сам ову кућу, која је толико славни ђака угостила, па ми је за ту неверност и данас жао.

У школи, истина, нисам био од најбољи ђака, ал опет сам знао толико, да се могу до идуће класе довући. Имао сам млого ситни кшефтова, па сам у њима време изгубио. А и онако на што би ми биле оне метафизике, кад нисам рад хале водити. Ја тек хоћу да постанем господин и до лаког живота да дођем.

Мој Бранко једнако своје тера, у школу мора уредно ићи, а изван школе учи опет друго што. Ми остали идемо већ и по балови, и други мести где се веселити можемо, као у пиваре итд., ал Бранко не зна о том ништа. Тако је био у свима тим стварма невин као

деo („реп“) краћи но у фрака и заокругљен: у Енглеској носе таке капуте квекери, присталице те секте протестанске; *шпацирати се* — шетати се; *хаупткварттир* — главни стан; *симиџиница* — пекарница, хлебарница; *идућа класа* — старији разред; *кшефт* — посао, радња.

мало дете, а већ младић од 17 година! Ми му густирамо наш начин живота; он се чини невешт. Особито бегао је од женски. Није му дозвољено било у никакву кућу ићи где су женске. Кад је на сокаку идући какву женску видио, која је своју главу кроз пенџер промолила, а он одма на страну. Идући у цркву, ако се мало задоцнио, већ није смео дубље унутра, но код први врата се завукао. Што се наука тиче, у метафизики ни запети, но увек би га човек код куће видио поред Плутарха[1], Ксенофонта[2], Јулија Цезара[3], Вегецијуса[4],

[1] *Плутарх*, биограф и моралист грчки, рођен 48. или 50. од рођења Хр., а умро у дубокој старости 138. или 140. Написао је *Упоредне животе славних људи* (грчких и римских) и много делâ моралне, политичке и историјске садржине, која се означују под заједничким натписом *Морална дела*.

[2] *Ксенофонт*, војвода, философ и историк грчки, рођен у Атици око 445. пре Р. Хр., а умро око 355. пре Р. Хр. Био је ученик великог грчког философа моралиста, Сократа. Као војвода прославио се чувеним одступањем са десет хиљада војске од реке Тигра до Хрисопола. Књижевна су му дела: историјска, међу којима је најзнатније *Анабас* (или одступање десет хиљада), политичка, војно-поучна и философска, међу којима су *Знаменити разговори Сократови* и *Апологија* (одбрана) овога философа.

[3] *К. Јулије Цезар*, славни римски војсковођа и стални диктатор, рођен је у Риму 101. пре Хр., а погинуо од руку завереничких 15. марта 44. пре Хр. Али он не беше само велики ратник и државник, него исто тако и одличан беседник и писац. Од различних списа, које је написао, остали су нам само његови *Коментари* (De bello gallico libri VIII. De bello civili libri III), који су узор врсте историјских мемоара (успомена).

[4] *Вегеције* (Flavius Vegetius Renatus) војнички писац латински при крају IV. века. Од њега је остало дело *De re militari (О војништву)* у пет књига, посвећено императору Валентијану II. То је врло поучан извод из војних писаца пре њега: о кретању и вежбању војника, о легијону, о тактици, о нападу и одбрани места, и поморској убојној сили.

густирати — истицати нешто као лепо, сладити.

Клаузевица[1]; Плутарха је готово на изуст знао. Некада замишљен рекао би: „шта ће од нас бити? Још која година па смо прешли двадесет, а Наполеон је већ од 24 славан ђенерал био.“

„Та иди молим те, шта ћеду нами Наполеони! Дај ти мени да ја дођем само до бакара и малог господства, па на част ти друго.“

„Ја опет не браним ни најмање за новац; ја хоћу тако да живим, да се и после моје смрти зна да сам живио.“

Бадава је било и речи просипати, јер му се није могло избити све то из главе.

Тако смо ми до сад живели. По скоро ће једна велика промена настати. Код куће код мог принципала сасвим је друкчије изгледало, него када сам у кућу први пут ушао.

Лауре већ код куће није било. Дали је пре две године у воспитаније у неки институт. Лиза се удала за једног фелдвебла. И онако Реза није ју могла трпети. Татомир и Велимир већ су људи; један је јуриста, други

[1] Карло од *Клаузевиц*, одличан немачки војни писац, рођен 1. јуна 1778., умро у Бреслави 16. новембра 1831. Пореклом је од пољске породице настањене у Холштајну. Као војни писац прославио се својим *Делима о рату и вођењу рата* (у Берлину 1832.—1837.). Најглавније *О рату* (1880.), издавано и превођено неколико пута, сматра се као научно и књижевно дело првога реда.

да ја дођем само до бакара — рећи ће што и то: да дођем до мањег, ситнијег новца; *воспитаније* — васпитање, одгајење морално (нравствено) и образовање интелектуално (умно); *институт* — завод, овде значи: васпитни, управо за васпитање девојака; *фелдвебел* — наредник, „стражмештар“.

у осмој школи. Мој принципал тера своје кшефтове, а ја поред њега живим као фириш. Реза је била глава целе куће, а ја као вицегазда. Каква разлика између сада и пре шест година! Онда са сепетком за госпођом милостивом, Резом, а сада комотно на канапету пружен, чекам да ми се донесе црна кафа после ручка, па тек пред вече са Резом испод руке у шетњу. Говело ми се са свију страна. Јела, која радо једем, кувају се често. Вечера, премда принципала код куће нема, боља је нег ручак. Ако ме што заболе, одма дај умшлоге, теја, бог-зна шта јошт: Госпођу Резу тек сам просто Резом звао. Пекла се јако о мени, а то све зато, што сам и ја њој био у свачему наклоњен, једном речи, што смо се врло добро слагали. По није дуго ова срећа трајала. Велимир почео ме пред принципалом денунцирати, да се ја са Резом шетам, да ми она у свему гове, да се јако на вечеру троши.

У почетку принципал није веровао, после чинио се као да кроз прсте гледи, но на послетку хака нам дође један бал. Реза са мном оде никогнито на бал. То примети Велимир,

осма школа — осми разред (гимназије); *фириш* — кнез, владалац; *вицегазда* — први до газде, господара: полу-газда — господар: *сепетка* — котарица, „корпа“: *комотно* — по својој вољи: „разузурено“; *умшлог* — завој; *пекла се јако о мени* — старала се, бринула се јако за мене: *денунцирати* — достављати неком нешто за некога обично потајно: оптуживати некога: *хака нам дође* — дође нам главе, пропадосмо због...; *никогнито* — кришом, потајно, да нико не зна.

на принципала внимателним учини. Уђе у Резину собу, с неким другим кључем је отвори, а Резе нема, а моје пресвучене хаљине онде. Не треба више. Кад у јутру инкогнито кући дођемо, а оно врата изнутра затворена. Шта ћемо сад? Верна Резина слушкиња дотрчи, па јави како се то догодило. Кад ал на једанпут отварају се врата, — ето мога принципала пред нама, са разрогаченим очима. А ми у балном оделу стојимо пред њим, канда какову оперу представљамо. Ја у фраку, црним панталонма, сав прашан, кришпин о полу рамена виси. Реза у роза хаљинама са мало поремећеним венцом на глави, тек што отвори уста да проговори, ал је предвари принципал: „Ви, Резо, идите ми јошт данас из куће; сит сам вас већ. Што јошт имате примати, одма ћете добити." Па онда окрене се к мени: „А и Ви такођер чистите јошт данас". Са тим окрене се, па у своју собу, нити ту времена каквој ескузацији. Велимир је већ наредбу од свог ујака добио, шта да чини. И тако видећи да се нема куда, оставим кућу тај исти дан; а тако исто и Реза. Жао ми је било оставити Татомира, јер сам с њим добро живио.

принципала внимателним учини — обрати пажњу принципалу; *опера* — врста позоришне представе, у којој је певање и свирање, у опште музика, главно; *роза* — ружичаст; *предвари* — преухитри, претече; *чистите јошт данас* — одлазите... (из куће); *ескузација* (ексkузација) — извињавање, испричавање.

Реза се није у вароши станила, но сутрадан оде у своју отаџбину у варош М. да посјети своје сродне; новаца је прилично имала.

Сирота Реза! Како је невино страдала! Невино велим, јер поред свег тога што ми се обећала да ће се скоро вратити, није се више вратила, но одма се удала за неког ишпана, а да није била, то јест, да је мене волела, а она би ми остала верна, па би се натраг вратила.

Ја имао сам нешто мало новаца, и хаљина, па сам мислио, поред тога и поред кондиције опет неће ми ништ' фалити. Но мој принципал отишао је свуд где сам кондиције имао, па ме тако оцрнио, да ми сутрадан сви отказали. Шта ћу сад? За једно магновење, за месец два дана могу се одржати, ал како ћу после?

Дођем у квартир к једном од моји другова, и то у Крајцгасе. То је био Пера Здравковић. Њему је новац био сасвим ишчезао, па тако исто и другима који су к њему долазили. Почео сам да кшефтујем с њима: коме сам узајмљивао без залоге, коме поред залоге; од гдекојег и куповао сам хаљине. Код нас је сад соба изгледала као какав тандлмарк; ђака пуно, хаљина пуно. Какви фела ђака ту није било!

фалити — оскудевати, недостајати; *Крајцгасе* — име улици; *кшефтовати* — трговати; *танделмарк* — место где се продају старе ствари, телалница.

Има ли лепшег живота нег ђаком бити?! Како се радо опомињу и старци ђачког живота! То је особити неки живот, особита појезија живота.

Но нису ни сви ђаци једнаки, и ту има свакојаки као и у другим класама.

Било је ђака, који су од куће слабо или никако снабдевени били. Наравно, овима се најгоре водило. Слабо одевени, кост танак, ако какове кондиције имају јошт божномози. Ови су изгледали понизни, сваком услужни, па тек друге ил треће године видило се, какве су длаке.

Било је ђака који су прилично снабдевени, од никог не зависе, и понајвише гледали су после свршени наука у какву службу доћи, као варошки виценотар, вицефишкал. Ретко који од ови да је у богословију ишао. У друштву ретко су били ексцежције.

Било је ђака који су од сиромашне куће, ал од ког тог велике су стипендије вукли, лекцију своју увек су знали, лепо су се носили, долазили су у ђачка друштва, ал само зато да виде шта ови раде. Од ове класе било је појединих, који су се на сокаку устручавали од они, који су раскалашнији били, и мало небрижљиво се носили. Од ови млоги

класа — овде се разуме друштвени ред, сталеж; *овима се најгоре водило* — овима је најгоре било; *кост* — храна: дневни оброци; *какве су длаке* — какви су по нарави; *вицефишкал* — други одветник (правозаступник), „потправозаступник“ у варошкој општини; *ексцежција* — разузданик, распусник, раскалашник.

су већ докучили знатне позиције у живот[у], но они сами су остали незнатни. С овима није се нико радо дружио.

Било је ђака од богати кућа; ти су се са сиромашним ђацима добро слагали, с њима су живили и проводили, браћу своју су потпомагали, били су ексцесивни, но у доцнијем животу солидни, понајвише добро су се оженили и економију јаку водили. Носили су се каткад изредно, грофски, каткад опет као они под првом нумером.

Било је ђака, који су увек лекцију добро знали, високоучено лице показивали, никад ништа нису уживали, но само су критизирали: овај ил онај је овакав ил онакав. Ти јаше на облацима без седла и мамуза; ретко који пропадне мед њима, ал као обични људи скончају се.

Било је још ђака, који су у многима изванредни били. Мало знали што се у школи учи, а изван тога више нег сами професори. Они никад нису учили оно што им се налаже, но напротив што им се запрећује. Један од њихови другова држе и[х] за фантасте, други опет обожавају и. Од ови један се убија ил га убију, други полуди, трећи постане великим човеком.

Ове су главне сорте ђака. Има и друге подсорте; има који из једне класе у другу

позиција — положај, место; *ексцесиван* — разуздан, распуштен, раскалашан; *солидан* — на свом месту, уредан, беспрекоран; *економија* — газдинство; *нумера* — број; *мёд* — међу; *скончати се* — свршити; *фантаста* — сањало, занесењак.

прелази; има издајице, који свом другу врат ломе; има велики карактера.

Овако различите сорте ђаци мешали су се са мном. Узајмим коме новаца, ту је одма част: пива, вина, шта ко хоће. Ја мој интерес напред сам извукао, ал како ћу са капиталом, од кога залоге немам? Донекле је добро ишло. Сваки, коме узајмим, води ме на вечеру, — по нас неколико, да нам је весела мајка! Једне сорте ђаци заједно су држали; ако је један од њи новаца имао, благо сваком. Тако је то после редом ишло. Нашло се међу њима, који су саможиви били, себе и своју крајцару сакривали, а браћу своју издавали, те су звали филистерима или ћифтама.

Тако сам мало по мало животарио, и могу казати задовољно, најзадовољније до сада у животу. Жао ми је било само Бранка што неће ил не сме у наше друштво да ступи. По предузео сам си ма како га задобити за наше друштво. Али како? Са јелом и пићем нема ништа. Само да ми га је једанпут домамити к мени на само. Одем једаред к њему са Тавомиром; код њега, сам је он код куће. Ту га одма заокупим, да дође к мени да види моју трговину, да види како ја живим. Наведемо га да дође. Кад он види моју болту, зачуди се; мислио је да је у каквом чивутском дућану. „Видиш“, речем му ја, „ово сам ја стекао, а ти поред твог Наполеона и

болта — дућан.

Плутарха нисн кадар ни један дан поред твог труда живити“.

„На добро, шта да радим, да и ја независно живити могу?“ запита Бранко.

„Е, држ' кондиције, тргуј као и ми“, рече један већ прилично бркат друг.

„Дајте ми дакле кондиције, и ја хоћу да будем независан“, повиче Бранко.

„Ако хоћеш сутра ћеш добити једну, за кост и квартир, код једног ковача“, одговори пређашњи.

„Ето ти руке — рече Бранко — од сутра сам независан“.

Сви се на то зарадују, па одма с њим у пивару једну где је музика свирала. Он је од сад већ наш регрут. Он је весело с нама ишао, премда је све шта ће се с њим стати њему ново. Сви познати скупише се као на чудо каково, и сваки се новом регруту радовао. Сад је ступио у наш круг, морамо га инсталирати.

Како је сад било нашем Бранку међу толиким људма? Цигани ватрено свирају, чаше се куцају. Бранко једну-две испио, па му се очи засветлише; гледа амо тамо, види женска лица, музика га очарава, не зна ни сам шта се с њим стало. Тако све траје до поноћи. Бранку мало позли, изведу га напоље, па опет га уведу, па је све добро. Ништа, он је већ од сад наш. Није научен био

квартир — стан; *шта ће се с њим стати* — шта ће се с њим догодити; *инсталирати* — увести у дужност.

на ту буну. Оданде смо га водили „Код два пиштоља“. Ту опет весели се, па оданде сви скупа у мој квартир. Ту опет до зоре, па онда који кући, који пак код мене. Бранко и јошт двојица код мене остану. Када смо се пробудили, било је скоро подне. Бранко замишљен на кревету седи; питам га шта је забринут, ваљда се већ покајао, ил се боји свог тутора.

„Не бојим га се, нит сам се покајао, но водите ме тамо где је та кондиција, јер ја већ кући више не могу“.

Знао сам му нарав, па га нисам хтео више затракивати, него кажем Просићу, који му је кондицију обрекао, да га води онамо.

Овај га одведе, и Бранко остане онде. Хаљина осим на себи није имао. Шта ћемо сад? Од тутора искати? — Тај ако дозна, тешко мени.

Бранко пише тутору, да се ништ не брине за њега, он је на добром месту, хоће да је независан, хоће сам да се издржава, и благодари му на досадашњој неги. Тутор га поче свуд тражити. Шиљао је своје људе, да га вребају; од другова сваки се чини невешт, а полицаја̂ у оно доба није било да га могу тражити. Но нашао се један издајица, и то од они ђака, који су се за високоучене држали, и изјави, да га овим и оним сокаком сваки дан около једанајст сата пре подне виде. Тутор пошље вребача, овај на-

---

затракивати — изазивати, задиркивати, пецкати.

нина гди седи и јави му. Сутра дан у јутру рано тутор онамо, и нађе га. Псује га — не вреди ништ, моли га, — ни толико. Он хоће да је независан; ако му се буде зло водити, обратиће се опет на њега. Шта ће с њим? — пошље му хаљине и остави га на миру.

Не прође две три недеље дана, а Бранков тутор се нагло разболе и умре. Био сам са Бранком на укопу. Први и последњи пут видио сам овде Бранка плакати. Добије новог тутора, који се само за свој џеп бринуо, па ништ је докучио правац, по којем Бранко корача; почео га гонити, називао га лудом и фантастом да од њега неће ништ бити, и претио му да ће му сваку помоћ одвући, ако му се у свачему Бранко не подвргне. Он хоће да га беамтером начини; Бранко не да се ни осолити.

Сад остане сам себи остављен. Но он поред мене, са мном заједно, излазио [је] добро на крај. Живили смо задовољно. Кад ал на једанпут изгуби Бранко кондицију. Посвади се са својим принципалом. Није се могао онде слагати, јер на таквом месту мора бити ђак врло понизан, често мора ласкати, а често и неугодност какову поднети. То већ није било по програму Бранковом ког је од свог тутора наследио, пак првом приликом

беамтер — чиновник, службеник државни, општински итд.; *не да се ни осолити* — никако не попушта, не пристаје; *принципал* — газда, господар; *програм* — распоред рада: правац понашања, владања.

незгоде оставио је место своје задобивене независности, да опет ново тражи.

Он дође к мени. Што смо имали то смо заједно са Здравковићем делили. Ђаци који су нам дужни били, од части почеше се скривати. Шта ћемо сад? — Ту нема екзекуције ни персоналареста.

Но имали смо доста ствари, па сад смо почели ми залагати и продавати. Данас чакшире, сутра капут, па ни бригеша. Цео посао нам је био најпре у школу, из школе кући, па онда хандлуј. После подне опет у школу, из школе кући, па у пивару. Пасија је била видети ту трговину. Та три сокака, Крајцгасе, Сербенгасе и Бастајгасе, ту су хандлови све врили, јер је ту највише ђака било. Особито у време вашангâ и вакације најбоље су кшефтове правили. Како је који хандлов у авлију ушао и повикао: „хандле!“ — одма сам га по гласу познао који је. Били су њи преко двадесет, који су од мене куповали. Ђаци су мени доносили њнове ствари, јер сам ји ја скупље продати умео. Како сам видио какве чакшире знао сам напред шта ће хандлов за њи дати. Но опет крајцаре нисам

од части — од чести, делом, делимице, у неколико; *ексекуција* — вршење наплате силом извршне власти; *персоналарест* — осуда криве личности (овде због дуга) на затвор; *ни бригеша* — ни бриге те није: безбрижно; *хандлуј* — тргуј; *пасија је било...* — вредно, занимљиво је било...; *хандлов* — онај који тргује са старим стварима: телалин; *вашанге* — месојеђе; *вакација* — школски одмор: биће да је овде писац мислио време пред школским одмором или почетак његов; *крајцаре нисам фалио* — за крајцару (новчић) нисам погрешио.

фалио. Ал ме хандлови и решпектирали; куд-год сам пролазио, свуд су ми капу скидали, ил ако су ме из далека видели, а они окрену к мени главу на вичу „хандле“. Већ ме то и женирало јако.

Кад и кад мислио сам се: шта ће са мном бити, ако нестане еспапа, а дужници ми исплате дугове? Кондиције нисам имао, а већ не би и[х] рад ни имати; већ сам се одучио. На већ долази крај године, школа ће бити завршена, па што бог да. И доиста достигнемо и крај школске године, и ја и Бранко, и остали. Бранко већ се научио на наш живот, ишао је у пивару као год и ми, и шта више заљубио се.

Гди смо ми седили, у истој кући, седио је један господин, около тријест година стар, леп пун изражаја образ, држање господско. Госпођа му је била идеал лепоте. Такав образ тек Рафаел могао би смислити. Стас благородан, образ дугуљаст, млечан, очи као небо плаветне, на уснама јој се лепота распучила, као у пркос образу да покаже беле зубе, за којима се сакрива красноречив језик, да излије сву милост срца. Једва је имала двајест година.

Имали су једно красно мушко дете од две године. Даље имали једну слушкињу врло малу ал здепасту девојку од дваест година.

решпектирати — поштовати, уважавати, ценити; *женирати* — доводити у неприлику.

Он је давао лекције у француском и енглеском језику, био је шпрахмајстер. Код куће је ретко био, само на подне; ноћу после дванајст долазио је кући. Госпођа по цео дан седила би код пенџера једног, поред женског посла, и гледала је шта ми ђаци радимо. Особито видио се јој интересантан тај вашар код мене. Ђаци који су к мени долазили и стихове знали правити, опевали су је у стихови. Ако је кроз пенџер каквог ђака замолила да јој пошље из наше собе дете, сваки је радо трчао, по вољи јој учинити, само да може од ње један признателан, милостив поглед добити.

Бранко је, само кад школе није било, по читав дан седио на столици, прекопута госпођином пенџеру, књигу у руци, па мало у књигу, мало на пенџер. Мало дете, Алфонз се звало, сваки час је к њему отрчавало и с њим се играло. Бранко је ово дете врло радо имао. Мати то је приметила. Једанпут дете не да Бранку мира, но вуче га за руку к њима у собу. Бранко неће, дете плаче, тад мати сама понуди га да уђе. Бранко је остао онде више од једног сата и разговарао се. Када је натраг дошао, очи му се светлиле, стидљив румен му образ обузео, није ништ хтео да говори, па онда постао је врло замишљен. Он се заљубио. Ето дивљака у окови.

шпрахмајстер — учитељ језикâ; *интересантан* — занимљив; *признателан... поглед* — поглед из кога се види признање, захвалност.

Опет и од сада седио је на столици својој и шиљио тамо, но дозвољено му је било онамо и у собу ући, што је он често и чинио. Сваки је завидио Бранковој срећи, па и ја сам. Ја сам већ од почетка истој дами већ велике комплименте правио, и много пута се насмејала на какав мој смешан акт. Ал сви моји комплименти нису имали успеха, а то без сумње због тога, што је знала да сам ја глава тандлмарка, јер иначе, будите уверени, ником не би милост своју пре поклонила нег мени, јер био сам од свију моји најлепши, — леп, чист као капља.

Сад Бранко гледао је у даму као у богињу. Кад се сусретне са њеним мужем, зарумени се и не сме у очи да му погледи. Када је исти изишао с њом да се шета, што је врло ретко бивало, онда се Бранко врло смутио, па је дуго за њима изглеђивао, па јошт теже му је било, када је видио да на сокаку једног пролазећег нема, који се не би окренуо за дивотном дамом. Но када се вратила, опет је све добро било.

Тако је трајало неко време. Кад на једанпут разболе се нагло мали Алфонз и умре. Болест је само неколико дана трајала. Бранко је за време те болести по цео дан поред малога седио и матер тешио; но мати је показала више тврдоће и резигнације нег сам Бранко. Сутра дан, да се дете укопава. Оти-

дама — госпођа; *комплименат* — поклон, клањање; *акт* — „чин“, посао, рад; *резигнација* — преданост судбини.

дем и ја јошт први дан с Бранком онамо, да видим последњи пут малог Алфонза. Мати сама са слушкињом поред њега седи. Дете канда је од белог воска начињено, а јошт мали румен на образу. Кад видиш матер и дете, па да није мртвачког сандука, рекао би да Венус лебди над спавајућим Купидоном. Ту почнемо ју сажаљевати, ал она без икакве душевне слабости, уфати Бранка за руку, у очи му стаде гледати, па прослови: „Ви сте младић јошт, но поверићу Вам моју тајну, која ми на срцу као цента лежи; Ваше добро срце, непокварена нарав оправдава то поверење; из чистога срца у чисто срце уливам моју бољу. Ја сам од једне славне породице. Мој је отац био гроф Б., а моје је име Ида. Овај несретник, ког Ви за мога мужа држите, није мој муж. Воспитана у двору мог оца, била сам предмет уважења у нашем окружију. Исти несретник дође са неколико господе код нас у госте. Била сам онда шеснајст година. Гост је тај био гроф Ц. из Пољске, био је онде у нешто помешан и прогнан. Мом оцу његова породица била је позната, па га понуди да подуже код нас остане. Човек је спољашности добре, речи углађене, па скоро задобије наклоност моји родитеља. Они нису знали за његово прогнаније, и за јошт неку околност. Запроси ме. Најпре су се затезали

канда — као да; *Венус* — богиња лепоте и љубави; *Купидон* — бог љубави; *цента* — мера за тежину у коју иде 100 фуната или 500 килограма; *воспитана* — васпитана, одгајена; *окружије* — округ, околина; *прогнаније* — прогнање, прогонство.

[родитељи], после се реше. Ја нисам противу стала. Венчамо се. Живели смо у очиној кући једну годину. Кад на једанпут, почне се он мојим оцем кошкати. Муж ми на једанпут заповеди да будем приправна на пут. Још онај дан смо отпутовали и дођемо у П. Но чује то мој отац и пише ми, да сам несретна женска; мој муж да има живу закониту жену. После неколико дана жена његова дође у Пешту и поче с њим процес. Ја хоћу да га оставим, он преклиње ме да останем детета ради. Обречем му донекле, док се са мојим оцем не уговорим. Пре осам дана пишу ми да ми је отац умро, и да дођем кући. Ето сад умре и дете, и тако раскинута је сва свеза. Сад идем мојој матери. Вами за спомен ево један прстен и мој минијатурпортре. Носите ме у спомену, као што ја Вас у срцу. Кад Вас буре светске напопадну, погледајте на овај лик, и нећете клонути, јер и ја под ударцем моје судбе клонула нисам. Ја сам видила Вашу оданост према мени, и велико участије, и знам да би ми и Ваше пожртвовање поклонили. Но Ви сте млад човек, и за веће што позван, него да будете страсти једне женске цил, нити сам рада пут Ваше веће будућности пресећи. Но ако Вас кадгод каква судба потера, што се поред Вашег отвореног срца лако догодити може, ето Вам адрес, дођите к мени, ја ћу Вас у свако доба отвореним срцем примити.“ После ови речи стане,

минијатурпортре — слика у малом; *участије* — учешће; *адрес* — упут.

а Бранко тронут пређе и пољуби јој руку, зафали на кратко, ал топло, па ју замоли, да и она од њега каков спомен прими, бар једну књигу; она умиљато прими његов предлог, и отрчавши у своју собу брзо донесе неколико књига на избор, од који је она само једну, и то француску, узела, ако се опомињем дело неко од *Madame de Sevigné.*[1] На то дођу неки непознати, и ми одступимо.

Бранко је однео дете на фијакеру, на крили га држећи, у гробље, и метнуо му је венац на крст, и са тешким срцем растао се од гроба.

Сутра дан дама пакује, ја и Бранко помажемо јој.

Прекосутра доћи ће кола у пол осам сати да даму возе. Сви ђаци знали су за то, па се скупили. Она изиђе на сокак да седне на

[1] *Madame de Sevigné* — Госпођа Севиње (Марија од Рабитен - Шантала, рођењем, а удадбом маркиза од Севиње), рођена у Паризу 1626. а умрла у Провансу 1696. Оставши удова у 25. г., после седам година брачнога живота, а не хотећи се преудавати, сасвим се посвети васпитању своје двоје деце, сина и кћери. Кад 1669. уда кћер за једног дворанина, који после две године постане гувернером Прованса, обузе је тешка туга, видећи се растављеном од своје кћери, коју прекомерно вољаше. А да би накнадила оно, што је изгубила растанком од своје премиле кћери, она се да̂ на врло живу преписку. Плод те њене преписке јесу јој *Писма*, састављена уједно први пут 1726., а после тога стотинама пута прештампавана. Она су пуна осећања, природности, чари и живахности, тако, да се сматрају, с правом, као узор те књижевне врсте. Ну осим вредности, коју имају та *Писма* као један од најсветлијих исказа материнске љубави, она још много вреде за историју наравствености и догађаја оног времена.

прѐђе — пр̂иђе;

кола. Бранко пред њу, пољуби ју у руку, она њега трипут у чело. Седне на кола, јошт стискује Бранку руку, ми сви у глиди скидамо капе, вичемо: „Срећан пут!“ — Бранку шешир паде с главе, кола се крећу, полазе, она руком поздравља, док је на једанпут нестане.

Цела кућа нам остаде смутна, све комшинице, жене и девојке, плакале су за дивотном грофицом.

Кад већ ње нестаде, онда тек Бранко постаде смутан. Није га могао ни прстен ни портре умирити. Прстен је био од велике вредности, пет приличних дијамантски камена сачињавали су га.

Сирома Бранко! Видио сам да не зна у свету живити. Да сам ја био на његовом месту не би у тандлмарку проводио. Да јој је само једну реч рекао — она је то ишчекивала — па би могао Бранко с њом на кола, па би у каквом каштељу могао комотњејше живити, а овако, колико ће текар јада да претрпи!

Сви су ђаци жалили лепу госпоју. Истина није се ни један усудио к њеном пенџеру прећи, од њеног погледа сваки насртљив морао би тронути, ал задовољство је било такову моделу и видети. Ђак, ако је како неваљан

у глиди — у реду, врсти, »строју«; *смутан* — тужан, сетан, невесео; *портре* — слика живописна; *тандлмарк* — тржиште где се продају старе ствари; *каштељ* — дворац; *комотњејше* — најудобније, „најкомотније“; *прећи* — прићи; *тронути* — потрести се душевно; *модела* — углед, узор.

био, код мене је утеху нашао, јер кад ју [је] видио, заборавио је на све.

Сад остаде кућа празна; ми наше даље терамо. Бранко невесео. Тек после два-три дана почео је осећати праву бољу. Најђе на њега прави дешперат. Не може да једе; да видимо, може ли да пије? Водимо га свуд, но он тек за музиком из почетка стоји, а после морао је, хоће ли неће ли, с нами држати. Напала га нека меланколија, а наш цеп — колера.

Јошт је било ствари за залагање и продавање, а и крај године је већ ту. Ђаци полажу егзамене; нико не долази да плати дуг, па онда бог зна како ћемо.

Но опет мало по мало долазили су. Новца је опет дост' било.

И Здравковић је нешто новаца добио, а и Бранко, не од тутора, но од другог неког, који је знао да Бранко има свог имања, па као бајаги тутор мораће све то исплатити. Крајем године састају се ђаци разне сорте, опраштају се, један другом плаћа што је дужан, па онда последње вече — гдигод у трактер, па оданде у кафану и тако даље.

По сорти својој тражио је сваки ђак своје сорте другове, па једни иду на једну страну, други на другу.

дешперат — очајање; *меланколија* — сета; *наш цеп - колера* (напала) — немање новаца, празан цеп; *егзамен* — испит; *сорта* — врста; *трактер* — гостионица у којој се само јело даје.

Као што сам споменуо, једни се звали филистери или ћифте. Ови кад су се скупили, избегавали су своју веселију братију, тражили су да проведу заједно у каквом трактеру, гди је све солидно, гди су беамтери, па гласу фишкали, а уопште какова лица, којима би се са својим солидитетом препоручити могли. Ту је после бивало разговора, какав је овај ил онај, а међу собом су се возвишавали. Седили су каткад до два сата по поноћи, па њи десеторо ретко су попили свега двaест халбсајтла. — Ови ретко дуг живот воде. Страдају од шкрофла, подагре и јектике.

Но било је друго опет друштво, који су се звали „Бранденбургери“.

Под овим именом били су познати сви они, који су радо свуд ишли. Један је за другог свуд одговарао, од пића се није ни најмање затезао, било то вино ил пиво, доцне је легао, свог друга, ако је дужан био шнајдеру ил шустеру, није издавао, као поменути филистери; два месеца носио се лепо, три месеца у оклепаном шеширу; није се од никог устручавао, није брашно шта ћифте о њему говоре; у свако друштво, од своји пријатеља позват, ишао је, — филистере није могао

филистри или ћифте — ситничари варошки, чији су погледи на друштвени живот веома скучени, па према томе живе и гледају на туђ живот; *солидно* — уредно, на свом месту, поштено; *фишкал* — адвокат, правозаступник, одветник; *солидитет* — уредност, поштење; *возвишавали* — узвишавали, узносили; *халбсајтл* — четвртине од холбе која има два »сајтла«, „сајтлика“, и износи 7 децилитара; *шкрофле* - шкрофуље, сараџа; *подагра* — ногобоља; *јектика* — сухобоља, плућна суша, сичија, сучија тижика.

трпити. Понајвише били су здрави, млоги су од њи постали великим људма, млоги су од водене болести, шлога и лунгенциндунга умирали, — кад су умрли, ћифте су и[х] оговарали.

Бранденбургери, кад нису имали новаца, ишли су на јефтина места, и онде су проводили, на пример у гостионици „Код капижона“. Кад су пак дост новаца имали, онда „код Лицинијуса“, у Хопфгартен итд.

Ми, Бранденбургери, скупимо се у Хопфенгартену. Ја управо нисам био ништ, то јест, нисам био ни Бранденбургер ни филистер, него обадва на једанпут, само издајица нисам био. Бранко сад из дешперата морао је постати Бранденбургером. У глави му је само Ида. Сад се тек фантазија разгорела! Како је Ида отишла, почео је јако уздисати, и од тог тоба неће да престане. Он од сад сваки час уздане, па ако га ко пита зашто уздише, онда тек на по сата уздане. Кад је на само, често гледи на портре Идино. Само код музике задовоство налази.

Последњи дан скупе се ђаци, и то сами Бранденбургери, у Хопфенгартену. Ту је и Бранко. Једе се, пије се шта ко хоће; сваки има дост новаца. Цигани једнако свирају. Ја нисам имао баш највећу вољу, јер њи неколико фалило је, који су имали доћи и дуг платити.

шлог — капља; *лунгенциндунг* — запаљење плуће; *фантазија* — машта, „уображење“: творачка страна духовне радње замишљења; *фалило је* — није било.

Но братија на главу да дигну бирцауз, ил боље рећи трактер.

Ми смо један велики астал заузели, па када се гости мало разређивати почели, дођоше и Цигани к нами.

Кад се ђаци каквом већом приликом при чаши вина састану, онда ретко кад да каква комендија не испадне. Тако је и сад морало бити.

Близу нас за једним асталом седели су неколико њи, међу њима један берберин, који је дошао курз да слуша, и један богат ковач из варошице К., који је у истој варошици формундер био. Ово је у једној вароши најглавније пургерско званије и било. Понајвише се јаки, грлати и богати људи бирали. У истој варошици седела је удата сестра Бранкова, и Бранко је пре две године вакацију онде провео, па су га познавали.

Формундер рече берберину: „Онај младић ми је познат, мал да није брат госпође Н“.

„И ја мислим то исто, идем да га питам“, и са тим пређе берберин Бранку.

„Молим Вас, нисте ли Ви брат госпођице Н. ?“

„Јесам“.

комендија — смешан догађај; *курз* — течај школски; *формундер* — општински сиротињски старалац, тутор (међу аустроугарским Србима називају га „сиротињски отац“); *пургерско званије* — грађанско звање, служба; *пређе* — приђе.

„Познајете ли ме?“

„Познајем, Ви сте онде берберин, Ви се зовете Дежи“.

„Јест, баш мило ми је, ено и господара формундера, желио би Вас видити, чуди се како сте већ цео човек“.

„Познајем га, видео сам га коње потковати“.

Формундер, видећи како се већ дубље разговарају, сам пређе к Бранку и поздрави и[х], па одма и он поред Бранка седне. Био је здрав, јак човек около педест година, у шпенцлу са великим сребрним гомбама, на прилично накресан.

Бранко прими га љубазно, но сад формундер бесан неће даље да иде, но хоће са ђацима. Он пије, куца се са ђацима, а не зна да из његове вароши има јошт двојица, који све то гледају.

Мало по мало мора са сваким ђаком да се куца, да пије, док се није сасвим отрескао. Берберин повукао се натраг, па тек гледи шта ће да буде.

Формундер је заспао код астала и већ хрче у велико. Ђаци га сад лепо дигну и положе на земљу на леђа, па тако пруженом руке преклопе као мртвацу. Сад даду около њега, над главом, испод ногу и код бока

шпенцл — кратак капут без доњих делова од струка на ниже; *гомба* — повеће, купасто пуце (дугме); *накресан* — напит, али не трештен (потпуно) пијан; *отрескати се* — са свим се опити, бити трештен пијан; *код бока* — са стране.

шест свећа запалити, па онда запојаше сви у хору Хинеско Јектеније, а Цигани су морали акомпањирати. Бадава је Бранко против тога протестирао; ништ не помаже. Но и формундер ни да брком макне на ту ларму. Његови земљаци гледају, па се смеју, па ће све то код куће приповедати. Тако он лежи читав сат, ђаци своје терају. Кад на једанпут, почне се будити, па дизати; ђаци помогну му, ал га наједанпут више њи шчепају, па га дигну на астал, а не даду му доле. Он тре очи, оће ногом доле, ал ни разговора, но Цигани свирају, а њему уклопе бутелију ликера под кондицијом, да испије бутелију. Најпре неће, после мора, и то тако славан човек — формунд једне привилегирате вароши. Једанпут, двапут, па јошт једанпут, па празна бутелија. Онда га скину, па удри с њим у францес. Не зна како ће; уфате га двојица испод руке, па вуци анаван, гурај га, па ето шасекоте, па после с њим чардаш, па мазур, па тако даље чак до зоре. А кад зора — сви се изгрле, па се

Хинеско Јектеније — биће пародија (на смешно обрнуто) надгробном појању, као што се и иначе, по некад, особито у младићским веселим друштвима, чини и са осталим црквеним песмама; *акомпањирати* — пратити песму свирком; *протестирати* — (протестовати) — противити се нечему речима, усмено или писмено: тражити да нешто не буде, да се отклони; *бутелија* — боца, „флаша“, стакло; *под кондицијом* — под условом, погодбом; *привилегирата варош* — варош, у Угарској, са одређеним, од стране државе, повластицама; *францес* — полка франсе, округла »немачка“ игра; *ан-аван* — корак напред у округлој игри; *шасекоте* — корак са стране; *чардаш* — мађарска народна игра; *мазур* — полка мазур, округла игра.

пакуј кући, па тек ћемо се опет почетком нове школске године састати.

Сутра дан нема нас више, само ја, Бранко и Здравковић.

Живили смо као и до сад, и чекали смо нов курз, да се у јуристе упишемо.

Бранко једнако меланколизира, но ја и Здравковић тешимо га. Ида не може да му из главе изиђе. Све је мање и мање говорио, све је ишао по башчама, усамљен, почео већ стихове писати. Мислио сам да ће полудети. Онда ново нешто смислим. Наумим да се дамо на курмахерај е, а ја ћу почети; Бранко, у почетку, за то не би се могао задобити, али мислио сам довешћу га код какве лепе фрајле, па мора Иду заборавити. Почнем га молити да се шета са мном. Од примљене вересије и продати неки ствари имао сам толико новаца, да до почетка школе могу гавалерски живети. Бранку је узајмљивао неки сензал, на велики интерес, под кондицијом, да ће од куће наплаћен бити. Носили смо се лепо, више нег што треба да заробимо какво срце. Здравковић није бранио за гавалерство; он је опет све жеднио; понајвише одмарао се код сата у пивари и, што је реткост, дошао

паковати се — спремати се на полазак, на пут; *школска година* — разликује се од календарске тим, што почиње од почетка шк. рада, па траје до свршетка његова, када настаје велики, двомесечни школски одмор, „ферије"; *курз* — школски течај; *јуриста* — слушалац правног факултета, „правник"; *меланколизирати* — туговати; *курмахерај* — удварање, улагивање женскињу; *фрајла* — госпођица.

је код фрау-Еве до кредита, да је могао каткад и на вересију пити.

Шетамо се једанпут поред једне куће, од које је пекар био госа. На пенџеру видимо лепу фрајлу. Она баца на нас, ил хоћу да кажем на мене, умиљат поглед; тако једанпут, двапут, после и трипут. До који дан видимо да виси таблица на капији: издаје се месечна соба. Падне ми на памет, да одма оставимо стари квартир и овај да узмемо. Наговорим Бранка, кажем му, да и онако жалостан је за њега стари квартир, где је Ида седила, да идемо у нов. Он не брани. Здравковић остане јошт у старом, док термин не дође. Ми дакле одма узмемо тај квартир и уселимо се. Господарова кћи била је млада, па бела, румена, пуна, као све пекарске кћери. Звала се фрајла-Фани. Мати једна мала, дебела жена и одвећ љубазна. Отац је био есенција од свију пургера, увек добре воље, па гостољубив. Имао је јошт два сина, но били су изван, на занату.

Фрајла Фани ударала је у клавир. Седили смо на једној кујни, ал и наша соба имала је на сокак изглед. Мало по мало, па смо се сви одомаћили. Госпођа и фрајла радовали су се што имаду јуристе у квартиру, па ће моћи добити билете на јуристански бал. Госа

фрау — госпођа; *госа*— господар, газда; *квартир* — стан; *термин* — рок; *есенција од свију пургера* — најчистијега соја грађанин, „ћифта“; *били су изван* — разуме се — куће: нису били у кући; *седили смо на једној кујни* — имали смо заједничку кухињу; *јуристански* — правнички.

често нас звао на вечеру. Било дост са сиром резанаца, а ми смо опет за његову љубов не једанпут морали ићи „Код пужа“ на халбсајтел.

Кад једанпут погледимо преко пута, а ми имамо шта и видити. Мог некадашњег принципала фамилија седи преко пута. Видим Татомира и Велимира, и једну врло лепу фрајлу у црном. То ће бити Лаура; дошла је из воспитања. Запитам ја јошт онај дан слушкињу, а она ми каже, да су се овамо пре четрнајст дана доселили, да су господара болесног овамо донели и прекјуче укопали су га. Сад му је ту сестра, госпођа и наследница са својим децама, а имање је велико. Свако дете добиће тријест хиљада сребра. Е, сад дупљоване среће, с једне стране фрајла, с друге стране фрајла!

Нађем се са Татомиром. Он ме зове к њима, па и Велимир нема сад ништа против мене, јер онда зато је био противан, јер вели да сам се са Резом „слизао“. А ја њему на то кажем да поштеди и мене и госпођу Резу, која је сад ишпаница, и могла би своју чест тражити, и заклињем се ја мојим поштењем, да се против мене и Резе никад ништа доказати неће, нити се може. Са тим буде крај процесу, и ја дођем к њима. Лаура ме по-

---

тријест хиљада сребра — тридест хиљада форината; „*слизати се*“ — ступити у тешње везе, „односаје“; *ишпаница* — жена ишпанова, надзорника каквог великог, напр. спахијског, имања; *своју чест тражити* — тражити задовољење увређеној части; *процес* — парница, парба.

знала. Почела се на мене смејати. Питам ју на што се смеје. Она ми каже: „Знате кад сте изели велики чанак резанаца и јошт поред тога две роспрадле у опкладу са Татомиром?“ То ми се баш није допадало од једне фрајле из института, но мислио сам опет: ово је само фамилијаритет стари, па јошт боље.

„Видите, фрајлице, сад Вам опет сасвим мало једем; нарав ми се преокренула; сад да ми је мало фазана, дивљачине какве, па компота“. На то дође мати. Пољубим ју у руку. Почну јој све о мени приповедати, и буде ми дозвољен долазак у кућу. Сад: „Збогом!“, па сутра дан доведемо и Бранка, и фрајла Лаура свирала му је утешителне песме на клавиру. Лаура је била врло лепа девојка; да нисам видио Иду, рекао би да је најлепша од свију до сада што сам видео. У половину је на Иду изгледала. Очи су исте Идине биле. Запитам Бранка: је ли тако? И сам је што рекао.

Одемо кући, пита нас фрајла Фани где смо били, па се смеши. Видела нас кад смо оданде изишли. Кажемо јој да је то наше старо познанство.

роспрадла — део говеђег меса, који захвата рењача и ребро и који се обично пржи на масти; *фамилијаритет* — поступање, опхођење као са својим у фамилији, породици; *фазан* — ретка птица, која се, с тога, узима као једно од најизврснијих и најскупоценијих јестива, те се справља за раскошне, господске столове; *компот* — укувано воће у пари („динсту“ — отуда се друкчије и зове „динст“), у нарочитим стаклима (флашама) широких уста.

Сад сам се ја сам собом борити почео: за коју ћу се од ове две изјаснити, или ћу се обадвема понудити? — И Фаника је била богата. Већ канда су ми у џепу обадве. Ако код куће, гледам преко пута Лауру, ако код Лауре, бацам око на Фанику. Гледали смо да спојимо две куће, да се упознаду; но није било могуће. Лаура је аристократична. Почели смо и у театар ићи; поделили смо си роле: једанпут идем ја са Лауриним фамилијом, други пут Бранко; тако исто и са Фаникином. Ја сам имао тешку ролу, јер нисам се нигде замерити хтео. Хтео сам да свака задржи надежду, да ће ме задобити. Но овако дуго није могло опстати; требало је да Бранко започне, да се реши на једну ил на другу страну. Пита Лаура, пита Фани, зашто је он увек тако смутан, док им нисам казао узрок, а кад га оне почну задиркивати, а он њима показује Идино портре, прстен, па говори, да му никад са срца сићи не може. То је опет мени на пут стајало, јер баш то сажалење према Бранка изродило је и неку симпатију према њега. Наумим сад ствар преломити. Премда поред неусипног труда могао сам и то докучити — временом да се обадве на једанпут у мене заљубе, и да и[х] видим за

изјаснити се — одлучити се, »решити се«; *аристократичан* — благороднички, племићски: *театар* — позориште; *рола* — улога, одређени део игре, коју у позоришном комаду има да прикаже нарочита особа (глумац); *надежда* — нада, уфање; *решити се* — одлучити се; *симпатија* — наклоност; *неусипан* — неисцрпан, непрестан, неуморан.

собом на ланцу љубави; но мрзело ме чекати, зато узео сам и[х] појединце. Почнем најпре од Лауре; она почела се смејати и све ми спомиње неке старе ствари, на последку и госпођу Резу. Сад већ ражљућен, манем се Лауре и почнем око Фанике. И она поче све о Бранку сневати. Већ готово сам се и на Бранка почео једити, зашто бар мени прави конфузију. Мени је било све једно, једна или друга. Сад измислим други план. Почнем Бранку живо представљати, да је Лаура, кад ју човек дуже гледи, иста Ида, и душом и телом. Дан по дан, и њему се све већма почела Лаура допадати, премда је увек и пред њом казивао да му је Ида незаборављена. Сад сам га већ, штоно кажу, деложирао. Фани, видећи да се Бранко више Лауре држи, из симпатије уђе у антипатију, и поче на Бранка мрзити. А то је баш у мој рачун ишло.

Сад ја заокупим Фанику, ал она почела се устезати; онда ја опет лепо око матере; представио сам јој како ћу ја постати оваквим и онаквим господином, и до неколико година. Она ми је постала врло наклоњена. Господару сам писао све што му је нуждно у кшефту: квите, конте итд., једном речи,

---

конфузија — пометња, збрка; *деложирати* — право је значење истерати из куће, а на овом ће месту значити: избацити (Бранка) из седла према једној од двеју девојака, чију је љубав хтео задобити јунак овог романа; *из симпатије уђе у антипатију* — из наклоности пређе у одвратност, мржњу (према њему); *кшефт* — радња; *квита* — признаница, намира; *конта* — рачун, овде ће бити онај који се подноси дужнику на исплату.

био сам му бухалтер. Хер-Шмалц — тако се звао мој пекар — не једанпут при чаши вина, као из шале, нудио ме да постанем пекар; он ће ме скоро за калфу начинити, па онда добра женидба, па ето среће. Но ја сам се нашао увређен. Ја, већ јуриста, па да ми један бургер тако што и из шале рекне! Но све сам ја то за Фанику претрпио.

Тако мало по мало пролазило ми је време, па кад ми се већ досадило дуго оклевање са Фаником, од које нисам могао на брзо обећање добити, напишем једно писмо пуно чувства и фантазије, и предам шегрту да даде Фаники. Оно је било као неки ултиматум љубави. Шегрт тури га у кошуљу код прсију. Дође господар у верштат, шегрт није још однео кифле у пивару, госа уфати га за косе, поче га дрмати, испаде му писмо. Види адрес на Фанику, отвори га, а кад прочита, а он оде Фаники, почне је егзаминирати, па да мати не дође не знам шта би с њом било. Ја о том ништ не знам; био сам онда баш у шетњи. Кад се вратим, имам шта чути. Мој Хер-Шмалц ражљућен каже ми да се не би од мене томе надао; да он то у својој кући не трпи; откаже ми квартир са том примедбом, да ђаке више никад у кући држати неће. После четрнајст дана морали

бухалтер — књиговођа; *хер* — господар; *бургер* — грађанин, ћифта; *чувство* — осећање; *ултиматум* — последња реч, после које настаје или мир или прекид свих веза: борба, омраза; *веркштат* — радионица; *егзаминирати* — испитивати.

смо се у други квартир вући. Фани за ово време није се смела са мном разговарати.

Уселимо се ми у други квартир; и Здравковић к нами дође.

Међу тим почну се ђаци скупљати. Нов курз је настао. И ми се упишемо. Настану опет весели дани. Дан на дан једи, пи. Тако све две недеље је трајало, па онда опет нестане новаца; опет залажи и продаји. Бранку куратор његов неће да дâ новаца; хоће да Бранка начини беамтером. Бранко је већ свршио осам школа, па је могао одма у практику. Но Бранко не да се ни осолити. Сад куратор мислио је, да ће га с тим принудити, ако му не да новаца.

Бранко није јошт никакова правца имао. Он се у јуристе записао, а мрзео је на фишкале да једног очима не види. Како је ко о процесу говорио, одма је Бранко оданде бегао. Он се до сад једнако са неким изванредним штудијама забављао.

Но куратор изгубио је свој рачун, кад је мислио да ће Бранка с тим на свој план принудити, ако му помоћ одрече. Бранко није се могао преломити.

нов курз — нов течај школског рада; *куратор* — старалац, тутор; *беамтер* — чиновник, службеник; *осам школа* — осам разреда гимназије; *практика* — практичан рад у канцеларији државној, адвокатској...; *не да се ни осолити* — неће никако да пристане; *фишкал* — адвокат, правозаступник, одветник; *процес* — парница, парба; *штудија* — изучавање науке или ког научног дѐла; *изгубио је свој рачун* — преварио се у рачуну: једно је мислио, а друго се догодило.

Сад сам се и сам мало бринути почео, шта ћемо и како ћемо. Јошт мало, па ће све ишчезнути. Бранко је имао своје људе који су му донекле узајмљивали, но на послетку и то је престало, кад су видли да куратор неће да зна за њега. Здравковић већ пет месеци ништ не добија, па Бранко троши на њега као на себе. Бранко је имао ту слабу страну, да је сваком веровао; могао је од њега човек лако новац измамити: ако ко нема капута целог, а он има два, одма подај један. Тако мало по мало дошли смо готово до ижице. Изгледа слабог; с кондицијама нисам рад мучити се. Мислим, мислим, док не смислим на једно. Почнем мом Бранку Иду на ново представљати и речем му, да сам ја као он, а ја би ишао потражити ју, па ни пет ни девет, узети ју за жену. Бранко буде немиран, стара рана позледила му се. Тако ја њему дан на дан набијај уши док се на послетку не реши да ју потражимо. Бар ако друго ништ не буде, а оно даће нам барем трошка. Њене последње речи сам Бранку често спомињао, па и Бранко није се сумњао о добром успеху.

Дакле овај план скрешемо. Да ја и он, гдигод можемо, узајмимо што више новаца,

---

дошли смо готово до ижице — готово смо сасвим осиромашили, остали без новаца; *кондиција* — приватно поучавање ђака, којима се обично баве старији, бољи а сиромашнији ђаци ради својега издржавања; *дан на дан набијај уши* — говори му једно те једно, наговарај га непрестано да нешто учини, да се на нешто одлучи; *план скрешемо* — план скројимо.

па да се осим тога добро, што се може најбољма, оденемо, па онда пут у шаке. Узајмим ја од моји познати нешто новаца, неке хаљине попродајем, па онда код шнајдера и шустера све на вересију колико хоћемо. Тако исто и Бранко учини. Но тешко нами, ако ово усиљавање без успеха остане. Шта ћемо са Здравковићем, и шта ће он сам без ичега овде радити? Нек дође с нами.

Из школе лако је било десетак дана изостати, без да се зна у школи, особито кад је човек јуриста.

Дакле ми већ на путу. Владали смо се по Идином адресу као морнар по компасу. Доста је далеко њено место. Дођемо четврти дан у село Н.; видимо велики кашteљ, питамо ко је ту спахија, одговоре: грофица Б. Ту је дакле Ида. Ми даље ни не питамо, но упутимо се управо к каштељу. Били смо ја и Бранко добро екипирати; Здравковић је имао на себи хусарску либерију, био нам је пединтер, јер смо хтели да се покажемо, као што се свечи за такву кућу. То је мој план био, премда је Бранко на то мрзио. Пошљемо

пут у шаке — кренути се на пут, предузети пут; *шустер* обућар, ципелар; *нек дође с нами* — овде ће значити: нек пође с нама; *без да се зна* — а да се не зна; *адрес* — упут; *компас* — справа, у којој магнетска игла показује север, те се тиме одређују и остале стране света; *каштељ* — племићски, спахиски дворац; *екипират* — одевен; *хусарска либерија* — одело које носе мацарски коњаници — хусари — на угледом на њих и лични пратиоци и послужитељи великашки, који се такође називају „хусарима‘; *пединтер* — лични пратилац и слуга великашки; *свечити се* — ако је добро штампано у оригиналном издању, значиће: приличити за свечане прилике.

Здравковића да нас објави, да каже: „Могу ли два млада господина подворење своје учинити?“ — Врати се Здравковић — „Могу“. Е сад хајдмо, као у какве сватове.

Кроз једну велику авлију уђемо у једно старо, али лепо, здание. Из далека видимо једну стару, господског изгледа госпођу. Кад пред њу, дочека нас лепо, пољубимо је у руку, па ја започнем ко смо и шта смо. Прими нас лепо, а ја продужим: да смо милостиву госпођу Иду познавали, седили смо с њом у једној кући, и да нам је дала слободу посетити ју. Одговори нам, да јој је драго пријатеље њене кћери у својој кући видети, но истом изјави нам, да је она пре три недеље умрла. Које од путног штрапаца, које пак од жалости због њене несрећне судбе разболе се, паде у тифус, и нестаде је. Бранко као окамењен гледи, слуша. Госпођа гледи на Бранка. Бранко пређе ближе госпођи, извади Идин портре и покаже јој:

„Овај портре мени је спомен од Ваше кћери. Дала ми га је при растанку. Држим га као моје спасеније. Ово је опет прстен од ње поклоњен. Она је прва женска била, пред којом сам бољу срца мога излио. Спомен њен пратиће ме до гроба.“ Па сад Бранко разведе такову предику, какву јошт ја никад

подворење — похода која се чини, да би се доказало уважење, а већима од себе поштовање и понизност; *као у сватове* — свечано, весело; *зданије* — здање, велика грађевина, кућа; *посетити* — походити; *штрапац* — мука, замор; *пређе* — приђе; *спасеније* — спасење, спас; *предика* — беседа.

чуо нисам. Као год да је на гуслама опевао славу Идину. И ја и грофица плакали смо, само Бранко није сузу пустио, но стајао је међу нами, као жут клас у роси. Када се изговорио, грофица га загрли и пољуби, оросивши сузама његово лице.

Грофица сад постаде сасвим искрена и почне приповедати, како је њена Ида Бранка спомињала, како је о њему приповедала. Задржи нас који дан у госте. Бранко заборавио и на наше финансијално положење; све је тек о Иди с грофицом говорио. Ја сам видио, да би му грофица и душу дала, јер је њена Ида једнако о Бранку сањала, ал Бранко није знао прилику употребити. Грофица је силно богата, пет хиљада да нам дâ, то би било као на пут, а Бранку би дала без сумње, јер га је као Иду гледала. Ја напоменем Бранку, да заиште, фалити неће. Он ражљућен рече, да то чинити неће, да он није дошао овамо да проси, да му је доста невоље што Иде нема, па ма шта било од њега, он је готов сносити. Кажем му на то, да ћу ја искати; он одговори, како то учиним, пробуразиће ме. Што он једанпут каже, није му требало двапут противусловити, јер је он готов. Тако он неће, ја не смем; вратићемо се наопако. Здравковић, као наш хусар, са слугама грофичиним је ручао, вечерао и спа-

финансијално положење — новчано стање; *фалити* — погрешити; *противусловити* — противуречити: говорити на супрот нечему.

вао. Био је задовољан, није му ништ фалило, и добро је своју ролу играо.

Бранко је са мном отишао у гробницу, гди је Ида лежала. Мати нас је пратила. Бранко је нагнуо главу на стојећи споменик, и од цвећа и венаца, који су споменик окружавали, узео је парче по парче, и к срцу притиснувши, задржао је себи као спомен.

Са великом жалошћу се одавде удалимо.

Ми хоћемо да идемо, она нас не пушта, док једва десети дан откинемо се. Она да̂ четири коња упрегнути, да̂ Здравковићу десет дуката на трингелд, па, изљубивши Бранка као сина, отпусти нас, с том молбом, да ју чешће походимо.

Цел нисмо докучили. Бар ја нисам. Здравковић је најбоље прошао.

Дођосмо у Пешту. Здравковић са дукатима у џепу пландује којекуд. Бранко да полуди за Идом, ја дешперирам.

Кредитори нас већ чекају. Нисмо донели новаца. Почели су нас жестоко вијати. Што смо год излишног имали, продали смо. Но то ништ не помаже. Они једнако нас гоне. Иду декану на врат; декан нас зове и јави

није му ништ фалило — није му ништа недостајало, оскудевало; *отишао у гробницу* — спустио се у гробницу, костурницу, која је била, по свој прилици, у некој капели; *трингелд* — напојница, »бакшиш«; *цел* — циљ, сврха, мета; *дешперирати* — очајавати; *кредитор* — поверилац; *декан* — факултетски старешина у универзитету (свеучилишту; у Великој Школи у Србији има ту власт над свима факултетима).

нам, да су млоге тужбе противу нас, зна и то да две недеље нисмо ишли у школу, па ако ствар не уредимо, добићемо consilium abeundi, то толико значи: бићемо протерани.

Сад смо пали у декредит. Ђаци од филистерске багре почели су нам се подсмејавати. Тако у једном друштву почеше филистери Бранка пецкати; Бранку није требало млого, но груне међу филистере, а ови пете под квекер па беж'. Но једног је једним ударцем тако набоксирао, да је почео крв пљувати. Туже га декану, држи се академичан концес. Једва га ослободе, издржавши арипте осам дана.

Кредитори једнако наваљују.

За сваког човека је хрђава ствар кад има кредиторе, ал за ђаке најгоре. Ту никад мира нема.

Помислите само нас троје у једној соби. Треба која крајцара на ручак: продај данас панталоне, сутра кошуљу, чаршав, прексутра саре. Дође у суботу вешерка, који тај је од нас код куће. Здравковић јој каже да дође у јутру; нема Наранџића сад код куће. Вешерка у седам сати лупа на врати; мртва тишина, нико се од нас не миче, над кљу-

consilium abeundi — савет да се ученик са више школе уклони, што на једно излази са казном искључења; *пали смо у декредит* — изгубили смо поверење: није нам нико хтео више давати на веру; *багра* — род, сој, врста; *пете под квекер* — разбећи се у највећем трку; *набоксирати* — испесничати, песницом измувати; *академичан концес* — академијска седница; *ариште* — затвор; *саре* — горњи део чизама, овде ће бити да се разумеју целе чизме; *вешерка* — праља; *који тај* — ма који.

чаницом обешен је пешкир, да се не провиди. На пенџеру бела провидљива фиранга, ал се у креветма тако постирамо, да се нико не види. Доникле лупа, па оде. До по сата, ето шустера. Тај јаче лупа, хоће да провали врата. Нико се не јавља. Лармајући оде, после већ када је с кредом на врата написао, да ће сутра ићи декану. Мислимо се, само к нами нек не дође. Ето опет шнајдера. Тај тихо лупа, гледи кроз кључаницу, опет лупне, па учини се капда је отишао, ал ето ти га код пенџера. Тако једанпут, да видим да ли је отишао. Устанем, обучем шлафрок, метем шешир на главу, па ајд к пенџеру. Кад онамо оћу да завирнем, а ето шнајдера пред пенџером. Јошт нисам додирнуо фирангу, па станем, па укочим се као штатуа. Фиранга је бела провидљива, шнајдер ме види, па каже: „Та зашт не отворите, господине Милане?“ Ја не мичем се. Шнајдер: „Та, Бога ми, Ви сте, видим Вас, отворите.“ Код мене ни око не миче се. Тако он моли ме, преклиње ме. Аја, ја ни не дишем. Шнајдер оде. Прексутра дочепа ме у „Белој лађи“, у кафани, пребацује ми да ме видио код пенџера, па га ни унутра пустио нисам. Ја му кажем, да то нисам ја био, него мој клајдершток, са шеширом, и уверио сам га. И дан-данашњи држи, да сам био клајдершток.

фиранга — завеса, застор на прозору; *постирати се* — наместити се; *шлафрок* — собња хаљина, која се обично после спавања облачи и у њој се само по кући иде; *штатуа* — кип; *клајдершток* — усправљена вешаљка („чивилук“) око које се вешају хаљине.

5*

Кад нисам имао у недељу чисте кошуље, а ја зимни прслук од црне чоје, па до горе закопчам, па тек од јаке шпицеве дам да вире више мараме.

Тако сваки дан у јутру до десет сати, живили смо у правом белагерунгу. Обукли смо се за пет минута, а за два били смо већ на сокаку. Увек смо пазили на сокаку, да на кога опасног не натрапамо. Кад сам ишао по Најмаркплацу, или око лутеранске цркве, и овде и онде било је шатра, па како опазим поред шатре шетајућег се кредитора, а ја тихо по мало. Он у једној линији шатре иде, а ја у другој у противном правцу, али паралел, осврћући се, да ме кроз какову празнину не опази.

Е, тако смо се мучити морали. Нестало нам већ и провијанта и мундира. Нити Бранко нити Здравковић могли што заслужити. Ту сам ја издирати морао.

III.

У кафани, у „Белој лађи“ заслуживао сам по коју форинту.

Ко не познаје „Белу лађу“?

Вредно је да јој спомен потомству остане.

Зидање „Беле лађе“, ако је истина, пада у време после созданија света на две хиљаде

шпицеви — врхови; *белагерунг* — опсада; *натрапати* — наћи случајно, нетражено; *линија* — врста; *паралел* — упоредно; *провијант* — храна; *мундир* — управо војничко горње одело, а овде у опште: одело; *созданије света* — саздање, створење света.

године, онда, када се Фараон у Црном Мору утопио.

„Бела лађа“ негда била је тако на гласу, да у целој земљи ма какав великаш који је у Пешту долазио стидио би се да у „Белој лађи“ није био. Пуна је она била господе и богаташа. Но када су нове и веће јошт гостионице проникле, поче се слава њена умањавати. Но и после у многима остала је славна. Из Доње Земље трговац о вашару куда ће нег у „Белу лађу“. Ту се може састати с ким жели, ту ће наћи сензала, наћи калфе, ако му треба, упутиће га на каквог фишкала, ако има с ким какав процес. Гдикоји се већ тако били научили на „Белу лађу“, да му плате, на друго место не би ишао. Најпре му овамо долазио деда, па онда отац, па сад унук. Шта више, волео је у истој соби бити гди му је деда био. Доћи у Пешту, а не сврнути у „Белу лађу“, значи толико, канда није ни био у Пешти. О вашарском добу фацирајући калфâ сијасет. У мојој највећој нужди заслуживао сам овде по коју крајцару, и зато остајем истој кафани увек благодаран. Седнем у један ћошак, па чекам хоће ли бити каквог изгледа. Дођу трговци, требају калфе, меру једног, другог, трећег, читају атестате; једног приме, другог одбију, погађају се. Хоћу и ја једног мог сродника

Доња Земља — јужна Угарска; *фацирајући калфа* — калфа, трговачки помоћник, који је остао без радње; *атестат* — сведочанство.

да препоручим. Један солидан господар баш гледи на њега, мери га. Ја пређем са истим мојим к њему и запитам га, да ли би му био од потребе. Иште атестате, овај извади из џепа, но у исти ма испадне му једна карта — маков кец; овај ти брзо стане једном ногом на кеца, господар јошт то није приметио, но узме атестате, па чита. Нуди га да седне до њега, мој Јован не сме с места да се крене, опет га јачим тоном нуди. Шта ће, мора ногу дигнути. Кад оно — господар примети, устане, врати му атестате. „Ти, синко, ниси за мене“ и оде. Сад тражи опет другог господара.

Ако требало коме што написати, па ма иштанцију, ту сам ја био, па цванцик — два не фали.

Није било дана да нисам што заслужио.

Али све је то било мало на нас тројицу. Како тако, опет бисмо се крпарили, да нас опет кредитори нису заокупили. Не једанпут сам мислио: благо оном ко падне у конкурз, па му не долазе у кућу кредитори на врат. Кажем ја њима да нас мане, да смо банкротирали, али они веле: „Ђак не може банкротирати“. Дан на дан у јутру као литија гости. Кажем Бранку, да се барем он одсели каквом при-

---

иштанција — молбеница; *цванцик* — у Србији је, у чаршијском течају, пре динарског десетног система вредио 4 гроша или сад 80 пара дин. (сантима); *крпарити се* — којекако пролазити, таворити се; *пасти у конкурз* — пасти под стечај због дугова; *банкротирати* — престати с трговачком радњом, не могући одговарати поверноцима.

јатељу; он ме послуша. Но и овде не даду му мира. Већ се није могло издржати.

Једно после подне, ја и Здравковић комотизирамо, или боље рећи дешперирамо, на кревету. Уђе Бранко. Очи му се светле, горе доле дешператно корача. Питам га шта му је. Онда стане, погледи нас обадвојицу, пружи нам руку. „Збогом, браћо, мене нећете више видити, ја одлазим!“ Па с тим оће да иде. „Бре чекај, Бранко, и ја, и ми идемо с тобом ма куд“.

„Ви нећете куд ја; ја идем у солдате.“

„Па идем, и ја “

„А ти хајде!“

„Чекај, док се најпре уредимо.“

Сад се реши и Здравковић.

Доведемо хандлове, па продамо све што смо имали, само нам оно остане што је на нами.

Бранко је добио на пут пет форинти од једног свог пријатеља, коме је своју намеру открио, па је и он тако исто све излишно продао, па сад ајдмо.

„Сад хајдмо“,putem ја.

Бранко: „А куд ти мислиш сад да идемо?“

„У „Вербскоманду“ овде.“

„Ја нипошто, то су бäке, ја у бäке не идем.“

„Него куда?“

„У хусаре.“

„Ма овде нема хусара.“

комотизирати — разузурено одмарати се; *дешператно* — очајно; *хандлов* — телалин; *вербскоманда* — војно надлештво, у којем су се „врбовали“, наймали момци, који су драговољно пристајали да ступе у војску; *баке* — обични војници, пешаци.

„Идем онамо гди има.“

„А гди је то?“

„Морамо десет дана путовати.“

„Па тако далеко?“

„Зато ништа, трошка довољно имамо, па ћемо пешке маширати.“

„Е, добро, хоћемо ли одма?“

„Не, сутра рано. Данас ћемо се нас троје јошт гдигод у заклону поред чаше вина провеселити.“

„Е, добро!“

До сад сам ја Бранков командант био, сад ће он мој да буде. И доиста, он се драговољно те команде примио, а ја сам му опет драговољно уступио, јер морам исповедити, већ сам изгубио био концепт.

Сад некуд одемо на крај вароши, гди нас нико неће наћи, у једну гостионицу, па смо се добро последњи пут у Пешти провеселили. После поноћи, дâ нам бирташ једну собу. Полегамо и заспимо. Ово је за мене тешка ноћ била. Сневао сам: био сам међу самим солдатима, и ја сам већ солдат, па одвале ми двадесет и пет. Од стра пробудим се. Бранко је већ будан био, баш ме хтео да буди.

Обучем се, платимо што смо дужни, па на пут.

Нисмо ником ни „Збогом!“ казали.

Били смо лаки за пут. Цео терет што је на нами и која форинта у џепу.

маширати — ићи, ходити, управо војничким ходом; *командант* — војни заповедник; *изгубити концепт* — не умети се наћи, збунити се: *бирташ* — гостионичар, механџија, кафеџија; *одвале ми двадесет и пет* — ударе ми...

Бранко је био мало тежи, јер је он имао упаковану мапу и у џепу портре и прстен Идин, који никад у никаквој нужди заложити ни продати није хотео.

Сад збогом, Пешто!

Изиђемо из вароши.

Свукли смо сву бригу са нас и оставили смо је у Пешти.

Бранко командира. Он је знао кроз какво село ћемо проћи. Ђеографију је знао у прсте.

Дођемо у прво село. Ајд у бирцауз да се одморимо, па да опет даље идемо. Бранко нас пита хоћемо ли га слушати?

„Хоћемо."

„А ви ваше новце мени дајте, ја сам сад ваш командант и одговарам за вас; ја треба у мојим шакама све да имам, да знам увек како с рачуном стојимо. Ви нећете ништ искати, јести, пити, без мене, но ја ћу заповедати, а ви морате задовољни бити."

„Ми смо задовољни."

„Е сад опет хајдмо даље."

Устанемо, па опет путујемо. Дођемо у друго село. Ту се опет мало одморимо, па опет даље.

Време је красно пролећно.

Бранко се ту показао, да је он за нeку већу ствар рођен. Неустрашим, пријатан, ша-

---

мапа — земљописна карта; *командирати* — управљати: заповедати шта да се ради, управо војницима, па онда и иначе. *ђеографија* — географија, земљопис; *бирцауз* — гостионица, механа, кафана.

љив, што никад. Са̑м сам се чудио: од куд то у Бранка? Мету се у позитуру као какав командант: гди требало пут прекратити, преко гудура, јаруга, брегова, ту је он предњачио и мене не једанпут својом руком помогао, па како се радовао, кад је све добро за руком испало! Мислио је да је мали Ксенофон, којега Циропедију[1] је на памет знао· Ако је видио какове путнике одма и[х] јеословио: од куд су, како се може овуда ил онуд пролазити. Ако је видио дротаре гди седе па једу на путу, ту седне и он, па и ми морамо, па извадимо и ми из џепа земичку и сланину, па кусај. Разговарао се с њима љубезно, шалио се, па смо поред тога сви заборавили на умор.

Канда је други човек Бранко. Ја сам га држао за крутог, непрактичног човека, кога мора други руководити, а оно сад видим да је он тек онда човек, кад са̑м руководити може. Поглед и све му је сад друкчије.

Дођемо пред вече у једну малу варошицу. Одемо у један бирцауз, да што зајемо, па

[1] *Циропедија* (васпитање старијега Кира), је једно од Ксенофонтових дела, управо морално-политички роман, где се као идеал износи владалац, који је образован по начелима Сократове философије.

метути се у позитуру — ставити се у положај, истаћи се; *дротар* — мајстори путници, који иду од места до места и раде гвозденом жицом, „дротом“, крпе посуђе кухињско, те се с тога у неким српским крајевима и зову „крпилонције“, праве лимано посуђе итд.

ако је могуће јефтино ил бадава проспавамо се. Тек што се мало одморисмо, почели смо вечерати, ал ето вербунгоша, са бандом. Ту сад весеља и сваког русваја. Пун бирцауз паора, момака, девојака и жена. Регрути скачу, вичу, матере и сестре плачу. Сад вербунгоши на нас су око бацили. Одма су помислили да смо ђаци. Сад стану пред нами играти, сад опет нуде нас вином, грле нас само да дамо руку. Један несташан стао је пред Бранка, па се кревељи, бекељи, изврће очи, шпици бркове, свакојако густира, само да га примами. Бранко се само насмеје.

Питам ја Бранка:

„Могли бисмо сад овде стати, па не морамо толико пешачити.“

„Нипошто: прво нису хусари, премда су само тако за опсену обучени. Познајем ји добро јошт од Пеште, знам од које су регементе. Ти како кући дођу, одма баканче навуку. А и иначе, рад сам да се самом обристеру представимо; нипошто се не ваља с њима дубље упушћати.“

Тако ми мало по мало довучемо се до ћошка, где је седио један доброг изгледа чика, пун, крупан, около педесет година стар.

вербунгоши — купивојске: пуномоћници војних власти, који су по старијем начину регрутовања у Угарској „врбовали“, придобивали, момке за војску; *банда* — свирачка дружина: *паор* — сељак, тежак, земљорадник: *шпицити* — шиљити: *густирати* — испипати нешто као лепо, пријатно: сладити: *регемента* — велика јединица војна: пук: *баканче* — велике, тешке ципеле које носе „баке“ (пешаци — војници); *обристер* — пуковник.

Ту се одма упознамо. Запита нас шта смо. Кажемо да смо ђаци и да путујемо. Пита нас куда, Бранко као командант одговара којим путем. Он каже да он на том истом путу седи и, ако се у кола можемо стрпати, повешће нас у јутру до свог места, где је он кмет. Ми понуду примимо. Сад с њиме чашу по чашу, па разговарај се, па нас одвећ заволе; сад већ морамо с њиме, хоћемо ли нећемо ли. Вербунгоши, видећи да смо се на страну завукли, па нећемо ни да се више разговарамо, — мануше се нас.

Дође време спавања. Кмет понуди нас у своју собу, те онде како тако ноћ преспавамо.

Сутра дан понамешћали смо се у коли, па хајд даље. Дођемо у село К., у кућу нашег кмета. Видимо кућа је велика, економија велика. Каже нам да има три сесије земље. Чељад му на пољу ради, а код куће једна синовица, млада, красна женска од двајест година и већ удовица; није живила с мужем пуну годину. Одма чика заповеди да се фруштук преправи, вино донесе. Синовица све то уређује, а поред тога на велику фуруну пази, пече лебац, леп као колач, па сад опет за нас с нова пламењаче ће да пече. Док се фруштук преправљао, изнео је чика један велики пакет писама и један протикул, па премеће, па даје Бранку да му чита облигације: који колико интереса има плаћати му. Шта више,

сесија — 32 ланца или јутра земље; *пламењача* — лепиња, испечена, пре хлеба, у зажареној пећи; *протикул* — протокол: књига у којој се заводе рачунски или какви други подаци; *облигација* — обвезница.

Бранко му је нешто и пискарао и тек што је довршио, а фруштук на асталу. Био је гуљаш са трганчићима, и то подоста. Вино ваљано. Чика је дозвао и кума свога, сеоског касеперцептора, те онда навали на гуљаш. Перцептор нас све мери. Ручка не би већ ни требало, ал дође слуга кући, те му се заповеди да закоље једно јагње. Сад ћемо тек да се частимо. Ја добро једем, никоме не уступам, а Здравковић пије и за кмета и за перцептора, премда су се ови обоји већ добро угрејали. Бранко зафали кмету и хоће да идемо. Кмет га непушћа и каже, да ће нас на своји коли на једну штацију возити. Бранко је задовољан. Измоли се да може на поље изићи, да му види целу кућу. Кмет га пушћа драговољно. Ми останемо с њима, те удри све дубље и дубље. Бранко изиђе на поље, прегледи сву кућу, па се сврне синовици. која је због нас текар у послу. После нам је Бранко преповедао, како је с њоме провео. Понудио се да јој што помогне; она се смеје, па јој је мило. Бранко је то зато чинио, да не би сутрусна постала, да не каже: какве су ово гоље, па су дошли само да се наждеру, а ја да ји служим. Па и иначе, није било згорег с таком младом пошалити се. Бранко јој држи месо, она сече, додаје јој со, паприку. Ајд по вино, она не може да от-

гуљаш — говеђи паприкаш какав се кува у Мацарској; *касеперцептор* — благајник, хазнадар, касир; *штација* — постаја, станица, која износи од прилике једну мињу; *сутрусан* — нерасположен, зловољан.

вори славину. Бранко лако одврне, и тако, за један сат тако су били фамилијарни, да је ко непознат дошао, мислио би да јој је брат ил муж. Све је то Бранко нас ради чинио и бринуо се као добар командант за своју трупу. Он је хтео да ја не останем гладан, а Здравковић жедан, па да се натраг не вратимо.

Синовица угледала се у Бранка, пита га шта је, каже јој да је ђак. Куд иде? Каже јој иде у хусаре са своји другови. Она се зачуди, Бранко се смеши. Пита га због чега, каже јој да од своје воље. Тад га поче сажалевати и одговарати. Бранко је добар био, па јој зафали за њену нежност, ал није иначе. Поче се шалити, да забуни разговор. Помаже јој ватру поправљати. Она му каже, да је као јединица свога чике, који има лепо имање. И сад имаду дванајст волова и пет стотина оваца. Преповеда како је отац преко воље њене удао, како никакове наклоности није према њеног имала. Био је болешљив, имао је ране на врату и на скоро је умро. Сад јој чика каже, да бира себи кога хоће, каквог доброг човека, па да му све преда. Дода јошт и то, да кад би је Бранко узео, све би његово било. Могао би скорим и натарошом у селу постати, јер је садашњи већ стар и болешљив. Бранку је све то мило било, ал ништ не обриче, но само јој лепо преповеда, а синовица све већма у својој стра-

---

трупа — чета.

сти плива. Води га у шпајз, у једну велику собу; ту шункâ и другог провианта сијасет.

Ми смо донде у нашој соби добро проводили. Позиче перцептор да дође и Бранко.

Сад се почну већ наздравице пити, а ручак јошт није на асталу. Ето и ручка. Марија — тако се звала синовица — носи ручак.

Опет се потфатимо. Кмет и перцептор једнако наваљују на Здравковића да пије; он пије, па држи се, а домаћин и перцептор залепили се за столицу, па не могу да устану. Сви су наквашени, само ја и Бранко не. Ал мој стомак тек што не пукне.

Тако се цео дан проводило. Настане вече. Бранко као командант морао је на свашта пазити. Опет се извуче на поље. Моли Марију да буду сутра кола преправна, јер он мора даље ићи. Марија је жалосна, одговара га да не иде, да остане ту, он ће постати ту натарошом. Пита је: зашто она жели да он ту остане. Одговори му, да је Бранко тако доброг срца, лепо говори, па она не зна сама шта лежи јошт у њему, ал на њеном срцу је као цента, од како је Бранко њој прословио. Она би најсрећнија била, да он њеним мужем буде, и кад Бранко оде, она ће плакати и неће се никад више удавати.

Тако је Марији жалосно било, а Бранко никакве јој надежде не даје.

Опет зову Бранка у собу. Ту је већ цео вашар. Кмет и перцептор не могу да се рас-

---

прословити — проговорити.

познаду. Здравковић са̂м већ језиком заплеће. Сад опет пи па пи, док и сама свећа не да̂ знак, да је већ време легању. Већ је било после поноћи. Марија види свог чику да му се већ глава нија, каже нам да идемо кроз кујњу у другу собу, где је већ све за нас готово. Ми тројица изађемо, а Марија начини кревет за чику и перцептора одма онде, који нису ни чекали да ји ко свуче, но већ у половини у објатијама Морфеја почивају.

Сад и ми у нашу собу да починемо. Бранко је изишао да види хоће ли бити сутра све за пут преправно. Марија је још око ватре била, пекла је колаче. Бранко се дуго још разговарао с њоме, и ја сам са Здравковићем млого пре заспао, нег што је Бранко дошао.

Сутра кад устанемо, а већ фруштук опет готов. Чика нас задржава, ми нећемо, то јест Бранко неће, јер ја и Здравковић радо бисмо остали. Бранко једнако наваљује, кмет зове га на страну, па му каже, да је чуо од Марије да ће у солдате, но да то не чини, но да остане код њега, ако хоће даће му синовицу, па још ако даље што тражи, натароштво не фали.

Бранко неће за ништа да зна, већ моли да нас пусти. Кола су готова, ал истрчи Ма-

у објатијама Морфеја почивају — у загрљају Морфеја, бога сна, одмарају се, спавају; *натароштво* — натарошко, општинског писара место.

рија са једном пуном торбом на поље и метне је у кола.

Сад се опростимо. Кмет и перцептор изљубе нас, Марија се рукује најпре са Бранком, па са мном, па Здравковићем, па опет са Бранком и са росним очима гледала је кад ћеду се кола кренути.

Кола се крећу, још се један пут рукујемо, кад на једанпут из авлије изиђемо. Марија једнако за нами гледи, док је из вида не изгубисмо.

Кметов момак возио нас. Није дуго трајало, дошли смо до прве штације. Ту сиђемо са нашом багажијом — једном торбом, и опростимо се од кочијаша. Сад опет станемо. Куда ћемо са тешком торбом, а јошт ни не знамо шта је унутри. Уђемо у једну чарду, седнемо и визитирамо торбу. Кад онде — две шунке, два велика колача, једна велика чутура вина, један сребрн новац — талир — и једна цедуља, на којој је написано: „Опомени ме се“. Марија је ишла у школу, па је знала што и написати.

Сад се решимо остати овде до после подне, па онда опет на пут.

Мало заседнемо, разговоримо се, чекамо подне.

багажија — путни пртљаг; *чарда* — друмска механа. гостионица у Мађарској; *визитирати* — прегледати; *цедуља* — забелешка на малом парчету хартије.

Споменем ја Бранку, зашт нисмо остали, зашто није се дубље упустио у познанство, и кажем му да би ја готов био остати онде, па ма не постао натарошем, само да ми је да сам мој газда. И сигурно, да није било Бранка, ја би већ ту срећан постао. Питам га:

„Ја би узео за жену исту Марију."

„Бог зна би л' би те хтела."

„Немој ме тако вређати. Дакле, ја не би могао њу за жену добити?"

И доиста то ме ражљутило, јер ја нисам тај човек био да мене женске гледале нису, и да ми Бранко није био најбољи друг, одма би га оставио, само да нису били код њега новци.

Уталожим се ја, па тако после разног разговора дође и подне. Сад добро поручамо; нестаде једне шунке и чутуре вина, и једног колача.

Сад како ћемо с багажијом? Чутуру продамо, торбу ће носити сад један сад други. Кренемо се. Дођемо опет до штације. Опет вечерај, спавај. Сутра опет даље. Једва остаде парче шунке и нешто колача, и то ја понесем.

Тако смо ишли од места до места, док нисмо стигли већ једанпут у то место, гди нас судба наша очекује.

IV.

Дошли смо у једну малу но пријатну варошицу. У сваком сокаку видимо по којег хусара. Питам шта ћемо сад. Бранко каже, данас нећемо ићи прејавити се, но сутра ил' прексутра, јербо смо уморни. Новаца смо имали јошт и за недељу дана доста. Уђемо у гостионицу, узмемо собу, одморимо се, опрашимо се, па онда у шетњу. Људи доброг изгледа, женске красне, ваљда нам се ту неће хрђаво водити.

Уђемо у један мали бирцауз. Бранко нам је казао, или заповедао, да њему оставимо, ако до разговора каквог с хусарима дође. Сваки име своје променуо, да нам наши познати у траг не уђу. То је у оно доба пасирало. Кад у бирцаузу, — седе три стара хусара. Сва три имаду на прсима жут плех — звали су га какук. Ови су пред млађима у великој части били. Ми седнемо за астал до њи. Заведе се разговор. Питају нас од куда смо, шта смо. Бранко на све одговара, само јошт неће с фарбом на поље. Допаднемо се хусарима, и почну нас нуткати да идемо у хусаре. Бранко се почне с њима као шалити, дâ донети вина, па пијемо с њима заједно. Замолим Бранка да и ја што прословим. Запитам једног, најстаријег:

то је... пасирало — то је... могло проћи; *плех* — лим; *у великој чести* — у великој части, поштовању, уважењу; *неће с фарбом напоље* — неће да каже шта управо мисли.

„То је зло код катана, да прост има млого господара."

„Шта млого господара? О толико боље, бар нема с паорма посла, но са самим господарма. Треба да знате да је сваки хусар, па ма прост, већи господар од вас."

„Како то?"

„Како то? Већи је господар и од вицишпана, јер вицишпан служи само вармеђу, а хусар цара. Јесте ли ме разумели?"

Даље се већ нисам смео упушћати, јер сам видио да је овај нешто бесан, па боље с миром седети. Бранку се то допадало.

Мени тек сад тешко пало што сам ту. Волео би у „Белој лађи" бити, али не могу Бранка оставити.

Јошт смо се тако разговарали; фалили се да је хусар први Божији солдат, да баканчош не би био, ма да га за обрштера начину. Они су морали одлазити и обреку се Бранку, да ћеду сутра опет овамо доћи, ма крадом.

И ми опет шетамо се. Бранко све мотри, сваком хусару у очи гледи.

У малој варошици како се каков стран тек двапут покаже, а оно одма се распиткује: Ко је, шта је? — Тако исто за нас.

катана — коњаник-војник; *паор* — сељак, тежак, земљорадник; *вицишпан* — поджупан, од прилике као помоћник начелства у Србији; *вармеђа* — жупанија, област у политичкој подели Угарске, као округ у Србији, само много већи; *баканчош* — војник (пешак) који носи баканче, тешке војничке ципеле („покуле").

Сутра дан готово сви хусари су нас бар по виђењу познавали. Девојке отварале су пенџере и за нама гледале. Кад ми опет у исту меану, где смо маторе хусаре јуче нашли. Не прође млого, кад ето иду од јучерашњи двојица; трећи је, као што сам после чуо, био на стражи. Сад нас ови опет заокупе. Бранко пита какав је обрштер. Један одговори, да сунце таквог јошт није видло, да кад је био у Талијанској, а то је пре двадесет и пет година било, даме, прве грофице за њим на сокаку се тукле, па је богат, па добар као прави отац. Сад се већ Бранко реши; знао је да је оде штаб са својом дивизијом, па запита једног: је ли сад код куће обрштер? Овај одговори, да су га сад баш видели на коњу кући јездити. Бранко сад изјави, да се ми сви тројица желимо у хусаре [уписати]. Ови одма ђипе од радости, даду донети две холбе вина, па удри с нами. Кад попијемо, а они радостно воде нас дежурном каплару. Није чудо што се радују; добиће ду и они од тога коју пару. Каплар одма с нами на репорт. Иштемо самом обрштеру представити се. Дозволи нам се.

Но Здравковић покајао се, па неће ни по што с нами. Пала му вели мати на памет, па ни по што. Е, добро, идемо нас двоје.

обрштер — пуковник; *штаб* — војно врховно заповедништво, које је састављено из виших официра-заповедника и осталих чинова у команди; *дивизија* — војно одељење; *дежурни* — који је одређен једног дана да непрестано буде на служби и да отправља како редовне тако и ванредне послове, који би се десили за време његова „дежурања“; *репорт* — извештај.

Дођемо пред обрштера. Станемо у ред пред њим.

Он нас погледи, па запита:

„Јесте ви ђаци?“

„Јесмо.“

„У коју школу сте ишли?“

„У девету.“

„Колико вам је година?“

„Деветнајста“.

Ту нас почео после испитивати, шта нас на то навело, да ли праву вољу осећамо, а Бранко му рече, да из чисте, бистре наклоности. И то му је мило било. Премда би ја одговорио, да чисто, бистро из љубави према Бранка, и што ми кредитори мира нису дали, стајем.

Сад нас отпусти, па одма на визитацију.

Кад на визитацији, а Бранко је добар, а ја унтауглих. Каже доктор да су ми тесне прси и ноге не знам пачије. Сад ми тек жао било, што сам пре жалио што ћу бити хусар. Сад би желио, ал бадава. Бранко неће да вуче реч натраг, па остаде. Мене је страшно једило што сам одбијен, јер су сви мислили, а особито ја, да ћу остати, јер сам доста подугачак.

Шта ћу ја сад радити? Да идем натраг са Здравковићем? — Ни по што.

визитација — војни преглед оних који ступају у војску; *унтауглих* — неспособан; *ноге пачије* — биће: равни табани, »дус-табан«.

Кад обрштер чује да сам одбијен, знајући да ђак који остави школу нема вољу учити се, понуди ме да будем код њега — поред добре плате — камердинер. Клипан сам био повелики. Ја се одма решим. Обрштар баш је свога камердинера отпустио, а ја ступим одма на његово место.

Ја, дакле, постадо камердинером, премда многи ме звали локајем, и то због тога што сам локајску ливерију носио. У паради носио сам чарапе беле на дугменцета, а осим службе кад сам куд пролазио, могао сам квекер и што ми је драго носити.

Бранко дâ хаљине своје и нешто од хандгелта Здравковићу на пут, па Здравковић, опростивши се од нас, упути се натраг.

Бранко оде у депо, да научи службу.

По целој вароши знало се, да су дошла три ђака да се врбују, да је један остао међу њима, један се вратио, трећи постао камердинером.

Мени се добро водило.

Кућа је била пуна. Мој господар имао госпођу и децу. Ту су се скупљала лепа друштва; било је соареа и играња доста.

Тако дан на дан, пролазило ми је време. Начинио сам већ и доста познанства.

камердинер — собни послужитељ, собар; *локај* — ливренсан, у нарочито послужитељско одело обучен слуга; *хандгелт* — бићe новац који је даван онима што су ступали у војску, кад су се „врбовали“; *депо* — слагалиште; *соаре* — вечерња забава, село.

После два месеца, а ето опет мог Бранка у штапсканцеларији. Ту ради, пише. У празно време понајвише учио је милитарне науке. Ноћу не једанпут нашао сам га учећи се. Јошт два месеца, па постаде капларом. Он је наумио ил жив ил мртав аванцирати. Његови колеге, стари каплари, само пророчествовали му да ће дотерати само до вахтмајстера, а не даље. То га је врло смућавало.

Он је био лепо примљен у пургерским кућама, јер ове младе унтерофицире радије су примале него више, јер поред мањи било је надежде, да се која ћерка удати може. Ил се искупи ил іслужи, па ил добије какву другу службу ил што код куће има, па добро.

Но леп је тај солдачки живот. Најбоље је бити ђаком и солдатом, наравно кад је човек млад. Лепа хаљина, сабља звекеће, девојке на пенџеру вире, првенство код ови над цивилма. То је живот, па ма да је прост! Ако се и трефи катшто, на пример, да нестане каквом паору парче гвожђа, ил се пренебрегне цапнштрајх, ил се у другом чему погреши: требају коњу поткове ...па шта ће

штапсканцеларија — канцеларија штаба, војног заповедништва; *милитарне науке* — војне науке; *ил жив ил мртав аванцирати* — по што по то, овде управо по цену највећег личног напрезања, аванзовати, напредовати у служби; *колеге* — другови; *вахтмајстер* — исто што и »стражмештер«: наредник; *унтерофицир* — подофицир, нижи чин од официрског; *трефити се* — догодити се; *цапнштрајх* — у оригиналном издању стоји «цапнштранг« што ће бити погрешка, можда, штампарска — значи: ударање добоша којим се војницима јавља време спавању.

рећи мале каштиге, мала фасовања, пл хајд на коњску стражу, па после опет весело!

Ми смо имали једну мало постарију куварицу. Имала је подоста заслужени новаца. Осим тога она је куповала што је за свакидашњу потребу. Она се разгоре страшћу према мене. Почне о удадби сневати. Ја сам био у много већем рангу од ње. Ја о женидби ни да знам. Моли ме да се с њом у недељу шетам. Нећу. Погађамо се. Она се обвеже, да кад куд с њом пођем све трошкове она плати и, осим тога, што може на моју страну да зашпорује. Тако сам ја с њом у пријатељском одношењу живио: у недељу у шетњу. Она виклер на себе, а ја квекер и рукавице. Што год желим све плаћа; по који цванцик и екстра дође. Него кат-кад добила је лекцију од мене. Тако већ три недеље, а ја ни крајцаре од ње не добијам. Ражљутим се, почнем је онако хусарски псовати.

Она извади, па ми броји петнајст грошића шајна.

„Шта, зар тек петнајст грошића? Зар ти мислиш да ћу те за тричави петнајст грошића три недеље овамо онамо вући. Ако тако устраје, — крај нашем пријатељству". Она се поче извињавати, да ове недеље од пијаце није могла више зашпоровати, а госпођа од

фасовање — примање војничког оброка; *ранг* — степеник: место које појединац заузима по висини својега положаја у једном реду друштвеном; *зашпорује* — заштеди; *виклер* — женски огртач; *екстра* — ванредно; *добити лекцију* — бити оштро укорен.

шпајза кључеве сад код себе држи, но да ће се у будуће поправити.

Тако ја, које од моје Бабике, које од плаће и други акциденција, дођем опет до малог капитала.

Бранко једнако напредује. Сви га официри фале; говоре, да је ратно доба, да би далеко дотерао. Сви кажу да је први унтерофицир. Но стари његови колеге опет себе за боље држе, јер је Бранко млад, па још нигде није био, а стари унтерофицири држе, да који није био у Италији, тај није солдат.

На једанпут дође маршбефел. Премешћа се регимента. Сад купи, пакуј, па поред богажије на марш. Дођемо опет са штабом у једну малу варошицу Г. Ту се понамешћамо као год и у првој. Тај исти живот се и ту води.

Само једна околност боља је настала. Само смо били па једну штацију удаљени од нашег доброг кмета и Марије.

Бранку баш није достајало времена, ал опет већ кад је тако близу кмета, ајд да га посети. Добије дозволење, па позове и мене. Ја у либерији пођем.

Била је недеља. Кад онамо стигнемо, ал нема код куће ни газде, ни Марије, но отишли су некуд да кумују, но у истом месту.

акциденција — приход, овде се мисли: споредни; *маршбефел* — заповест, да се војска креће са места у ком је дотле боравила.

Чује се из далека свирка; ми онамо. Бранко је фино изгледао. Фини екстра шпенцер. Све лепо на њему стоји. Витак је, све превија се. И моја либерија је била господска. Кад онамо, прођемо се мало поред куће, где је весеље. Мамузе звече, сви изађу да нас виде. Опази нас и Марија. Трчи унутра и виче чику: „Ево наш ђак, што је отишао у хусаре!“

Сад изиђе и кмет и перцептор, који је стари сват био, па к нами, па вуци нас унутра.

Особито кад су видли да је Бранко каплар, па тако млад, сви се скупе око нас: људи, жене, деца. Девојке све ђаволасте погледе бацају, па смешење своје цвећем и рузмарином сакривају. Преповеда им кмет, сада кум, како нас је возио, како смо код њега проводили, како му је Бранко све облигације и интересе израчунао, и фали га да му је глава календар.

Кад ето ручка. Хоћеду Бранка у чело; он ни по што, но седне поред Марије. Та почест чики је мила била, а Марији јошт већма. Красно обучена, бели румени образи — изгледала је као пољска ружица. Заборавио сам споменути, да је ово мађарско весеље било. Једе се, пије се, наздравља се, Цигани свирају, све је весело. Но девојке једва чекају да се устане, па да могу играти.

екстра шпенцер — особити, кратак хусарски мундир.

Кад у једно устане се. Сад сви на поље, па играј. Девојке, онако праве Мађарице, жустри очију, све осврћу се, гледе на Бранка, да ли ће играти и с којом ће. Бранко гледи, мисли се, прстима канда коврчи бркове, премда их нема, ал само из хусарске кокетерије, почне мало цакћати мамузама, па на једанпут шчепа младу невесту, па играј. По његовим мамузама свирају такт цигани. Сад остави младу невесту, па опет с Маријом. Марија да из коже изађе, тако игра; друге јој завиде. Но сад заокупи друге редом. Девојке се све око њега врзу, хаљине им све шуште око мамуза, и раде би да им се исцепају, да могу казати: овај несташан хусар им сукњу распарао.

Кад то види кум, онда ти и он у игру, а за њим перцептор, па тако сви.

И ја сам се окуражио, па почео сам играти, но видео сам да баш не играју тако радо са мном као са Бранком.

С почетка нисам знао шта је томе узрок, ал после сетио сам се. Ја обукао белу, дугачку либерију, са белим дугметима, и натакао окалајисани шешир. Мислио сам да ћу с тим већи решпект добити, ал сам се љуто преварио.

Кад у једно устане се — кад једном устане се; *кокетерија* — вркочење, кицошење: изазивање пажње, допадања, спољашњошћу својом, изгледом тела и одела, а према томе и покретима; *решпект* — поштовање, уважење.

Закупе ме више њи. Пита ме један, каква је та моја хаљина. Кажем му да је енглеска. Онда други повиче: „Ха, овај је Енглез! Ја сам чуо како је један Енглез од Пеште до Беча по Дунаву ходио, па није му била вода ни до чланака“, па замоли и мене, да им правим какве кумстове. Држао ме за комендијаша. Ја љутито кажем му да сам обрштеров камердинер. Онда трећи прослови: „Ха, сад знам шта је! То је господски кочијаш.“ Код њи, истина, није ни то био баш мали ранг, господским кочијашом бити; ал мене је то врло једило.

Тако се све игра до ноћи. Па онда опет вечера. Када је кум чуо да смо ја и Бранко на једну штацију одавде у квартиру, зарадује се, а особито Марија, јер је[1] она и кум често у нашу варош долазити морали. Сад опет они Бранку почну преповедати, како је у повратку свом Здравковић код њи био, — частили га, за пут му дали што треба. Но Марија је Бранку још што у уши шушнула: како јој се Здравковић понудио за

[1] Према „морали“ треба овде *су* место „је“, или ако би „је“ остало, онда би требало „морала“; али, држећи се начела, да у језику овог списа не чинимо никаквих битних измена, ни у ком правцу, осим у правопису, само местимице у интерпункцији и у очитим штампарским грешкама, — остављамо и ово неправилно слагање речи, с намером, да се добије што потпунији појам о језику, „којим је јунак истог дѐла говорио“, као што са̂м писац вели.

кумст — (кунст) — вештина коју на чудо гледалаца изводе мађионичари (опсенари); *квартир* — на овом месту значи војни стан.

мужа, ал га она није хтела, јер, вели, од како је Бранко отишао као нека цента јој на срцу лежала, није знала шта јој је, све је нешто смешно сневала, па и сад не зна шта јој, канда јој нешто фали. Једном речи, она је Бранку своје срце отворила.

Тако се цела ноћ провела; нисмо ништ спавали, па у јутру опет кући.

Кмет и Марија обрекли су се скорим у нашу варош доћи и походити нас.

Ми опет нашу службу отправљамо. Дан на дан куцкам по коју крајцару.

Чујем да ћеду нам гости неки из далека доћи. Ето и[х] ту пред подне. Ја имао изван куће нешто посла, тек сам видио кад су кола ушла. Дођем на ручак да послужујем. Кад имам шта и видити: Идина мати у челу седи! Морам је послуживати. Ја измичем у колико могу. Она једнако гледи ме, мери ме. Изиђем мало на поље. Она пита од куда су ме добили. Преповедају јој, како су дошла два ђака да се врбују, па један је већ каплар; овог нису примили и стао је у службу.

Уђем ја унутра. Није више око на мене бацала.

Иста госпођа била је сестра мог господара.

Јако ме мрзило што се тако стало, но још већма то, што слуга који с њом дошао, мене је као каквог великог господина служити морао, а сад морам да с њим заједно једем.

После подне гошћа дâ к себи дозвати Бранка. Бранко представи се. Врло га је љубезно примила. Испитала га зашто је овамо дошао. Све јој је по реду исповедио. Каже му, зашто јој није одма код ње јошт то казао, па би му она помогла била. Бранко ћути. Пита га, има ли вољу овде остати, јер, ако не, а она ће га искупити и на ново упутити. Он одговори, да већ овде жели остати и срећу покушати. Запита га, је ли јошт прстен и портре у животу. Бранко и једно и друго покаже. Грофица на то пофали га, учини му поклон од пет стотина форинти и обрече му да ће га за даље препоручити, само да се добро влада.

Она се ту пуну недељу дана бавила, па кад је год на мене гледнула морала се мало насмејати, тако сам јој се учинио смешан у либерији. Морао сам јој и ја текар све по реду преповедати, и цела кућа се морала том смејати.

Пре нег што ће отићи, поклонила ми је сто форинти.

Нестане и ње.

Кад опет дођоше нови гости, то јест, не мом господару, но мени и Бранку. Кмет и Марија.

Марија се у свилене хаљине обукла.

Донели су нам свашта што је за јело и пиће.

Ја и Бранко шетамо се с њима. Свуд смо и[х] водили, где шта видити могу.

Видила нас и моја Бабика. Мал ми очи није ископала; једнако виче, псује. Каже, да ил Марија у мене ил ја у Марију заљубљен бити морам.

Кмет и Марија одоше.

Ја и Баби смо се помирили наново.

Све је ишло својим старим колом.

На једанпут Бранко постаде вахтмајсторм.

То је тешко пало на срце стари његови камарата, каплара. Па га сад текар почеше пецкати, да неће никад официром постати.

Бранко је сад често, кад год је могао, кмету одлазио, а Марија је сваке недеље долазила, па је што то Бранку доносила.

Бранку је био дат изглед скорим официром постати.

Једнако је кмету одлазио. Марија и чика примали су га усрдно. Марија је била у Бранка већ давно заљубљена; сад се опет Бранко у Марију заљубио. Ја сам му млого пути представљао, да се мане Марије, јер није она за њега. Шта ће њему паорка? — Бранко се на мене због тога ражљутио.

Нисам се увек ни могао, кад сам хтео, са Бранком састајати. Његови камарати пребацивали су му што се са либеријашом дружи, па му казали, да ћеду га презрети, ако се

камарат — друг; *паорка* — сељанка; *либеријаш* — слуга што носи „либерију“, нарочито послужитељско одело.

буде са мном и од сад дружио. То је Бранку врло тешко пало, јер би он за свога друга и душу положио.

Пролазе лако дани, месеци. Бранко нада се официром постати. Време опет пролази: једна, две, три прилике, ал опет не иде напред.

Имао је Бранко неку особиту слабост, и то сујевјерије. Он је млого на сан и картаре давао.

По његовом разлагању сна, увек ми је говорио, да је он мученик овог света. Говорио је, да по његовом сневању млого и млого претрпити мора, док продере до своје цели. Кад и кад мени је напред, на два три дана по сну предсказивао, да ће му ово ил оно, добро ил зло, стати се, па за чудо — погодио је. Кад је сневао псе, да га уједају, или ватру или блато, био је увек смутан и није се у његовој смутњи преварио. Кад је сневао, да му се отац покојни појавио и гледао га, онда би Бранко у ватру ишао, уверен, да му се неће ништа стати. Картаре, ма из којег вилајета дошле, све су му једно предвозвештавале: да ће преко страшни борба прећи. И то, канда су у боб врачале, свака једно те једно пророковала му, да ће на послетку, кад већ једва душа у њему остане, све своје надежде испуњене видети.

. *он је млого на сан и картаре давао* — овде „давао“ биће у значењу: полагао; *предвозвештавати* — предсказивати.

Ја сам се сам томе чудио, но опет хтео сам му то сујеверије из главе избити; ал он смешећи се, па као неким уверењем и задовољством, рекао би: „Тако је! Све оне право имају“.

Опет једна прилика премаши га. Он смутан, ал ником се не тужи. Чује, чита, како се у Африки и на Кавказу туку; желио би се онамо. Види да нема томе изгледа, па мисли се шта ће сад.

Док је Бранко тако смућен живио, и мене је нека туга напала. Мислио сам се: „Докле ћеш ти туђ слуга бити? Зар си се због тога толико од рођења мучио да тако живиш?“

Почео сам смишљати планове, како би се од овог ига ослободио. Новаца сам већ толико имао, да сам се могао уредити и старим мојим правцем корачати. Ја би ишао, ал жао ми је Бранка оставити.

Тако ја дешперирао, па дође још нова незгода за мене, да ми живот огорчи. Дође у варош моја Резика, да овде седи. Она је не на далеко са својим мужем, који је ишпан био, седела; сад, пак, умро јој муж, па се овамо пресели. Видела ме и она у либерији. Мал није пукла од смеја. Инвитира ме да ју посетим. То сам учинио. Ја то учиним данас, сутра, прекосутра, па тако даље. Она је прилично стекла, па сад опет чека на какову

иго — јарам, удручење; *инвитирати* — позвати.

партију. Чује да сам ја са Бабиком познат. Ја јој обећам да ћу Бабики отказати. Но сад у Бабику демон уђе. Почну се сад њи две гложити. Шта ћу сад?

Међу тим случи се једна несрећа. Бранко, једном неприликом, паде у трку коњу преко главе и опасно се повреди. Почео је мањкати. Свима је жао било. Остане му један фелер за спомен, па сад хоће да остави службу. Он не мора ју оставити, ал може ако хоће. Кажу му да због тога не мора иступити, ал он неће да зна за то.

Видио је да не може брзо напред, реши се оставити службу и даље што покушати. Господар мој одговарао га да то не чини, ал Бранко своје тера. Отиде на репорт, па региментском лекару, да се визитира, па на скоро буде суперарбитрират, или као што хусари кажу исуперират.

Ја сам то једва дочекао. Но како ћу се од моји аспида ослободити. На послетку рекнем Бабики, да идем кући да извадим крштено писмо, па да се вратим и њу узмем, но и то додам, да ја не могу кући ићи као локај, јер сам од доброг рода, но да најпре морам службу отказати. Она се на то склони. То исто кажем и Рези, и она се на то склони.

партија — овде значи прилика за удају; *мањкати* — чезнути, венути у здравственом погледу: побољевати; *фелер* — телесна мана, непотпуно здравље; *репорт* — пријава у војсци ради неке молбе или жалбе; *визитирати* — лекарски прегледати; *суперарбитрират, изсуперират* — отпуштен из војске по уваженој молби на вишем месту.

Свака ми је дала на пут по сто форинти, с молбом што пре да дођем, па да какав кшефт започнемо.

Бранко је већ готов био за пут. Сад и ја зафалим мом господару и госпођи, који, знајући да Бранка волем, нису нас хтели кидати. Госпођа се само смејала Бабики, кад је чула да ме она чека да натраг дођем.

Оставим старе хаљине Бабики, као бајаги и онако ћу се вратити.

Сад да се од наши пријатеља опростимо. Његови прости хусари плакали су. Камарати грлили су га и љубили и све му пророковали, да ће он нешто више кад тад постати, па да се на њи не заборави.

Све стоји преправно. Од Резике опростио сам се већ синоћ крадом, а са Бабиком у јутру, па онда на кола. Прате нас млоги пријатељи. Станемо код једног бирцауза, да попијемо са друговима последњу чашу. Ми испијамо, а Рези с једне, а Бабика с друге стране сокака случајно идући састадоше се, па Бабика одма у инат. Ми сви гледамо шта ће да буде. Резика је солидна, не дира ју, ал Бабика одма у псовку, па у очи Рези, па се изроди битка. Хусари иду да ји разваде, ал ти ја и Бранко одма на кола па свима: „Збогом!“ —

Први квартир ил конак био нам је код нашег пријатеља кмета и Марије.

кшефт — радња.

Кад су нас опет у цивилу видели, зачудили су се. Преповедамо им нашу судбу. И жале нас и радују се што се тако догодило. Сад мисле Бранко ће ту остати.

Задржали смо се ту осам дана. Не пушћају нас. Марија плаче; само Бранко да не иде, има ту свашта доста, па га неће глава болети. Бранко одговара, да за сад ни мислити не може о том, јер је он јошт млад и незрео, па јошт није ништ у свету пробао; не зна ни са̂м шта је, па мора даље свет пробати.

На послетку, да ју утеши у толико, да се може лаким срцем отиснути, каже јој, да чека на њега јошт по̂ године, па ил ће се вратити, ил писати јој.

Ја Бранку говорим, да бар мене овде остави и препоручи. Није шала тако лепа женска, лепо имање, толико слуги и марве, та да живим као бубрег у лоју! Бранко ме одбије.

Тако једва смо се откинули одавде. Какав је то плач, каква искреност у Марије! Кад смо се опростили и ижљубили, а Марија коњску гриву љуби, који нас возе. Заиста смо онда срећни људи били!

Сад хајдмо даље.

Мало по мало, стигнемо у Пешту, наше старе радости и жалости место.

пробати — огледати.

V.

Ето нас опет у Пешти!

Прва нам је брига била наше кредиторе посетити.

О како су се ти радовали, кад су нас видли! Мислели су пре тога: „Ти лумпови! Од њи никад ништа нећемо добити." Па ето сад исплаћено.

Сад извучемо школске тестимоније.

Сад опет мисли се: шта ћемо?

Најпре се добро кипирамо, погодимо собу, па сад држ' конференцију.

Јошт нам је прилично новаца остало.

Ја начиним један особити план. Мислео сам си, сад већ можеш шта хоћеш постати. Да идем у богословију? Да дугачак капут носим? — Доста сам дугачку либерију носио, па сад опет као ђак! Ни по што. Да будем натарош? — Ни по што. Нећу да ми солгабиров заповеда. Да узмем Резу ил Бабику? — Да ме Бог сачува.

Дакле, шта ћемо?

Хоћу да будем јурат. То је живот!

Но да то постигнем морам права изучити, ил јавно ил приватно. Могу и овако и онако.

Измислим план и саопштим Бранку: да учимо заједно права, па да приватно поло-

---

школске тестимоније — школска сведочанства; *кипирати се* (м. екипирати се) — оденути се.

жимо, гдегод у даљој вароши, па кад се вратимо да постанемо јуратма. Он на то престане. Е сад купуј штудије, те учи.

Учио сам са Бранком донекле, а после му кажем: „Знаш шта, Бранко, научи ти добро, па онда хајдмо на пут, па ти положи у једној вароши за мене, а у другој за тебе“. Бранко се насмеши, па каже: „Е, добро!“

Ја сад комотно проводим, а Бранко никуд не иде, но дању ноћу учи.

После два месеца каже ми Бранко: „Ја сам готов. Ајдемо!“

Кренемо се.

У једној вароши положи Бранко за себе све егзамене, у другој за мене. Ја сам се донде у кафани билијара играо. У тестимонији није било личног описаниja, па је лако ишло. Тако положисмо ја и Бранко све што треба.

Вратимо се у Пешту.

Почела се нова школска година.

Бранку не да враг мира: није му доста што ће скорим јуратом постати, — упише се опет за инџинирство.

Дође и Здравковић да се упише у јурате, па многи други стари бранденбургери.

Тако опет пролазе дани и месеци.

Но и новци наши тако исто пролазе; јошт мало, па ћемо на старе ните.

престане — пристане; *штудије* — школски, научни предмети, уџбеници; *лично описаније* — лични опис.

Бранко тера процес са својим куратором; но овај је силан, мора свуд да губи. Тражи да га збаци, и новог изабере, а вармеђа држи страну првом. Ишту рачун, шта је радио, где је био за то време, па га називљу битангом.

Кад нам је са свим нестао новац, ја сам се којекако јошт и даље држао. Играо сам добро билијара, па сам сваки дан на алагеру што добијао.

Бранко стане код једног фишкала за канцелисту, то само за ручак. Овај фишкал био је љут човек. Имао је дванајст које јурата које практиканта, а ти су сви заједно ручали. Вечере није било. Ручак је био танак, јербо се заверио фишкал, да сваке године двадест хиљада форинти заслужити мора, па је штедљив био. А и иначе, није му нужде било за младе људе, јер млоги су за срећу држали да могу код њега бадава радити, да се што науче. Но шта је то Бранку помагало, кад треба да живи [и да има јошт] шта поред самог ручка? Па ради до ноћи, пак онда тек, да може изићи на поље, мора хаузмајстеру два грошића платити.

Но поред све невоље трудио се Бранко и ту, и принципал његов, премда љут човек,

---

куратор — старалац, тутор; *билијар* — обично кафанска игра куглама на нарочитом за то удешеном столу; *на алагеру што добијао* — од билијарске игре што добивао; *фишкал* — адвокат, правозаступник; *канцелиста* — писар у канцеларији, овде, адвокатској; *хаузмајстер* — кућни надзорник у великим, варошким кућама.

био је с њим задовољан. Само се једанпут на њега јако ражљутио. Ја сам баш био онде. Чекам га да сврши свој посао, па да идемо. Ал принципал у канцеларију, па пита Бранка љутито: је л' већ преписана реплика, јер се мора овог часа експедирати? — Бранко баш онда довршио, па у хитости место прашионице узме дивит, па по реплики. Мал није шлог ударио принципала. Реплика је била од десет табака. Но и то прође.

Бранко је више из нужде нег из воље овде био, па зато и изостао је по један два сата сваки дан, да може јошт у школу ићи и јошт што друго научити.

Не једанпут ми се тужио:

„Видиш, брате, не могу ја овде дуго остати, баш да ми се најбоље води. Не могу ја то мојим очима гледати, кад какова фамилија једном парницом изгуби све своје имање.“

„Е, брате, ти у том немаш право; ником се силом не отима, него по закону се сваки наплаћује. Било таковима не правити дугове.“

„То је све истина, то је све по правди, ал ја нећу да будем извршително орудије. Сад ми имамо у нашој канцеларији двојицу, који су помоћници и извршитељи такови ствари. Сад познајеш оног нашег помоћника са зашпицени бркови. Тај иде увек на ег-

---

реплика — одговор на тужбу; *експедирати* — отправити; *извршително орудије* — извршно оруђе; *зашпицени бркови* — зашиљени бркови.

зекуције, па и ја с њиме, да што помогнем. Да видиш, већ како нас виде, стрепе од нас; одма повичу: „Ево иду!“ Деца, жена плачу. Ми ништ. Дође лицитација; све продамо. Мој вицепринципал то не осећа. Сутра фамилија нема парче леба у кући, а ми с дијурном враћамо се. Кад такову дијурну за вечеру једем, не могу залогај да гутам.“

„Све је то добро, Бранко, и тога да нема, дужник не би никад плаћао.“

„А како ти се ово допада? — Долазе људи, па ишту савета, како ћеду добар конкурз учинити, да им и новаца остане, и не буду затворени. Ту после чујеш свашта: како не треба на сваки еспап акцепт дати, но да је бешталунг увек већи и већи итд. Једном речи, ја не могу овде остати.“

„То је са свим друго што ти није по нарави, но опет ти кажем, да, што год о том говориш, немаш право. Овај свет је већ тако створен. Свака класа има свој благородан задатак, своје добре и слабије стране. Но ти, кад ти се то не допада, шта ћеш дакле?“

„Дај ми ма шта друго, само да не видим страдање људско; рад би да никог не видим у беди.“

„То никад не ћеш дочекати. Но чекај што паметније да ти кажем. Ако нећеш, не

егзекуција — извршење наплате пописом и продајом покретног и непокретног имања; *лицитација* — продаја имања, која се врши надметањем: „Ко да̂ више?“; *вицепринципал* — први до господара, помоћник господарев; *дијурна* — дневница, награда према дневном раду; *конкурз* — стечај; *акцепт* — пријем, овде: уверење о пријему; *бешталунг* — биће „бештелунг“ — поруџбина.

мораш ту остати; сад је већ и онако време ту, да постанемо јуратима.“

„Па онда?“

„Не видиш ли да смо се истрошили, па да се помогнемо, паметно што измислити морамо.“

„Па како?“

„Слушај! Како се закунемо за јурате, одма ћеду нас Чивути напасти да заложимо тестимоније, на којима је назначено да смо јурати. На такву тестимонију ономе, који никаквог имања нема, даду двадесет пет фор. сребра, а за то приме тестимонију и, осим тога, једну облигацију без датума са нашим потписом, да смо дужни за три године суму од четрдесет фор. ср. платити. Који, пак, од куће има што добити, кад постане мајореном, тај добија више, и преко хиљаде.“

„Ал су претерани интереси!“

„То је истина, на сто триста на три године; ал можеш и умрети за три године, па шта ти хасни све што имаш?“

„И то је истина, е, дакле, ради како знаш.“

После неколико дана постанемо јуратима.

Ја добијем од Чивута двадесет пет, Бранко двеста форинти.

Бранко откаже свом принципалу.

Сад знате да смо ми на једанпут велики људи постали.

мајорен — пунолетан.

Знате ли ви шта је то јурат?

Јурат је млад човек који сврши права, па се упише као у неки цеј, где треба после да практицира своје науке, и то код свију судова. Често и слобода му је била велика; мањи судови нису му заповедали. За годину две дана положи неки строг егзамен, па добије диплому и постане од једаред фишкалом; но примљени су бивали и у већа звања, и доиста, не један је великим човеком постао. Ово што се тиче права и дужности.

Но шта је био јурат у дружевном животу?

Слободњак, коме нико не заповеда, гавалер по рангу, чинио ово ил оно, све му добро стоји; дружи се са нижим класама, без да му великаши замере; у ма како великом друштву пристао је; данас је у најнижој кући на игри, сутра опет код каквог грофа. Данас баца око на Лизу, која иде с котарицом на пијацу, сутра смеши се на грофицу, и нико се не нађе увређен. Ко једног увреди, увредио је све, па тешко њему; кредитори не смеду ји гонити док не положе цензуру; понајвише су бранденбургери; ћифте су ји мрзели, а они ћифту да не виде. Јурат се из далека познати могао, по слободном ходу и погледу. Често је ишао под сабљом у атили. Код женски сваког реда био је врло

цеј — еснаф; *практицирати* — овде: примењивати у раду' *цензура* — адвокатски испит; *атила* — особита маџарска горња хаљина, капут, на коју су наличиле међу угарским Србима „душанке.“

добро примљен. У части је био један другоме раван, без разлике каквог је ко рода и племена.

Сад сам био у мом правом елементу, ранга доста, само брини се за новце.

Но Бранка ни тај велики ранг није задовољио.

Он све чита неке књижурине, па кад га питам на што му то, а он се насмеје па рече:

„Видим ја, мој Милане, да се ми у мислима све већма не слажемо. Ти хоћеш све неки курмахер да будеш, па ништ не читаш."

„Е, мој Бранко, ти си већ доста читао и читаш, па из моје главе изиђе увек спасителна мисао, у невољи шта да чинимо. Није добро млого учити и млого знати. Који млого уме[ју], увек су незадовољни, све ново и валико траже, па су понајвише несретни. Такови људи имаду и више непријатеља нег други; тима сваки трећи на путу стоји. Видиш, ја нећу млого да знам, а и на што кад немам велику главу, па само једним путем корачам, па морам моју цел постигнути."

„А каква је та цел?"

„Ја идем само на то да се добро оженим, па онда све друго на част. Колико и[х] има који су тако сретнима постали, а колко њи опет, који, поред свег труда и борења у животу, заглаве. Кажем ти, ја само идем на

чест — почаст; *курмахер* — удварач: онај који се удвара женскињу.

женидбу, па чини и ти то исто. Слушај ме, па се нећеш кајати.“

„Па кога да узмем?“

„Не питај кога, само нек има доста, па ма ког?“

„Ја мислим Марију.“

„Но то опет није твом рангу сходно; наћи ћеш доста други.“

„Каквом рангу, па шта фали Марији?“

„Та тек паоркиња је, пре би је и ја узео, ал сад не, јер ће бити доста други.“

„Дакле, ми људи нисмо једнаки. Хаљина, дакле, чини човека, а не срце. Моје је поњатије о томе друго. Марија је плакала, кад сам ишао да се врбујем; не пита ме шта имам, из чисте наклоности задржава одма у пуној кући да останем. Није л то благородно?“

„Па како се сад то слаже, пре ти је био идеал Ида, а сада Марија? Сравњивај сада.“

„Марија је на истом степену прама мене као Ида. Марија одма чистој својој наклоности следује, Ида такођер, без да се ранг и неко грађанско удалење у призреније узело. И овде у чистоти права природа човеческа показује се. Марија је и остала при првој живота точки непокварена. Ида, по рођењу своме високо положена, све те природности препреге кида. Оваков женске, биле од гора биле од дола, остаћеду ти верне и неће те

није твом рангу сходно — не одговара твом реду друштвеном; *паоркиња* — сељанка, простакиња; *поњатије* — појам, схватање; *призреније* — обзир; *високо положена* — положајем узвишена.

у невољи оставити. И већ кад је тако, желећи и ја већ једанпут миран живот, и сад ти изјављујем, да ћу Марију узети за жену.“

„Е, кад ти је воља нек буде.“

И доиста Бранко одма пише кмету, ал на жалост кмет му отпише, да је термин давно прошао, када се обећао Марији писати, и по томе, мислећи да је Бранко само шалу са Маријом проводио, требујући човека у кући и фамилију, принудио је Марију против њене воље да се за другога уда, и сада је незадовољна, несрећна.

Бранко тек сада поче жалити, што се није одма решио.

Ја с моје стране сасвим сам другу максиму имао.

Ја нисам хтео ништ да учим, ни да читам што ми није одма на хасну. Женидба, то ми је спасеније, па само оно тражим што женидби доброј води.

Часа имао сам доста.

Као јурат нисам хтео мој ранг деградирати.

Сад ћу да постанем човек од моде, од салона.

Узмем читати славнога Книгеа[1] о конверсацији, па бечки галантом. У мом животу,

[1] *Книге* (Knigge, барон Адолф Фридр. Франц Лудв.), немачки писац, рођен 1751, умро 1796. Између његових списа највише се читао „Ueber des Umgang mit Menschen“ („О опхођењу с људима“, 2 св., Хановер 1788). На српски превео је

термин — рок; *максима* — основна мисао, начело, правило, по којем се о свету мисли и ради; *часа имао сам доста* — имао сам доста времена; *галантом* — отмен човек, кавалер.

особито кад сам ливерију носио, доста сам видио, како са светом поступати треба. Само јошт мало новаца, па ће све добро бити.

Ја и Бранко идемо једаред на вечеру у најноблију гостионицу код К. — Париско-циганска банда свира. Седнемо за један удаљен астал. Било је зимно доба. Сутра је један нобл-бал, на који сваки не може доћи. Зна се колико персона примају се. Билета нема. Ми седимо, вечерамо, кад на једаред дођу две даме и један господин. Овај је био човек около триест година, лепо обучен. Једна дама около двает година; друга около четрест, види се да је кадгод врло лепа била, пуна, благородног изражаја образа, но мало више кокета нег прва, јер јој очи свуда стрељаше. По ношиву рекао би, да је богата. Седну за наш астал. Бранко замишљен слуша Цигане.

Бранко је добро изгледао. Бркови тек мисле хоће л' проклијати. Премда није био тако леп и пријатан као ја, ал зато су га даме скоро, ил да рекнем бољма гледале нег мене, и да је знао како треба са светом живити, и овом приликом мого би постати срећан.

Теодор Павловић под надписом „О опхожденију с људма“. Част прва. У Будиму 1831. По овом писцу имамо и од Д-р. Влад. Ђорђевића два предавања држата у Грађ. Касини у Београду и штампана у „Отаџбини“ (књ. 23).

нобл-бал — отмен бал, игранка на коју имају приступа само личности из најодабранијега друштва; *персона* — особа, личност; *билета* — кратка писмена увера, цедуља, према којој је њену имаоцу слободан приступ и бављење на одређену месту; *дама* — госпођа; *кокета* — намигуша.

Даме кокетирају, а Бранко намрштен ћути. Ја метем на једно око стакло, а другим умиљато извраћем. Дамама се даде на смеј. Виду да сам јурат, нећеду замерити; ако се замерим, ништ не губим.

Она старија била је млого слободнија. Почну међу собом даме говорити. Бранко и[х] разуме, но чини се невешт. Ја све мислим да о мени говоре. Кад једанпут запита старија дама Бранка: је ли он јурат? Он каже да јесте, и ја и он. Пита би л' би се могле добити билете за сутрашњи дан; она би требовала три. Бранко каже да је тешко и за десет форинти једну добити. На то дама: она ће дати сто за сваку, ако се добије, само ако се може. Ја гурнем Бранка. Бранко каже да можда се могу за скупе новце добити. На то дама: „Ако ми можете до сутра набавити, ја сам готова ма колико платила“. Бранко се обећа да ће донети. Дама му каже гди седи, сокак и нумеру, и дода, баш ако и не нађе да јој јави.

Видим ја да иста дама на Бранка очи баца; она друга би на мене, ал не сме од мужа. Донесу се скупа вина; часте нас.

Дође време да се иде кући. Даме одлазе. Она једна опет спомене, да ће чекати Бранка сутра около једанајст сати, па оду.

Сад се ја и Бранко почнемо саветовати. Пита Бранко шта да ради. Кажем му, нек

кокетирати — изазивати пажњу понашањем својим.

се лепо уреди у јутру, а ја ћу доћи гледати за билетама.

Одемо спавати. Сутра дан, ја раније одем, а Бранко доцније устане и обуче се као што треба.

Ја вратим се, ал нема ни једне билете; све су разнешене.

Сад сқловим Бранка да иде. Он неће кад нема билета. „Ал, човече“, рекнем му, „резон је, да идеш, кад си обрекао.“

Он опет неће.

На послетку реши се, ал тако да и ја с њим идем. Ја се обрадовао томе, јер ако њему не изиђе за руком, изићи ће мени.

Около једанајст сати, а ми онамо. Кад тамо, а ја видим једнога пред врати у ливерији, у таквој истој, као што сам ја носио.

Питамо, је ли овде седи оваква и оваква дама, под овом нумером. Адреса од имена није нам дала. Он каже, таква иста је његова госпођа. Пријави нас.

Она седи у једној красној соби на једном дивану у зеленој од кадифе сербијанки. Кад уђемо, лепо нас прими и запита јесмо ли донели билете. Каже Бранко да нема, и тек дошли смо то да јавимо.

Она на то изјави, да јој је мило што смо дошли бар да јавимо и што смо реч одржали, ил што је Бранко реч одржао.

резон је — ред је; *сербијанка* — овде ће значити: горњу, домаћу хаљину, кројем, по свој прилици, онакву, какве су „српске“ женске хаљине по варошима у Србији.

Почне после Бранка запиткивати од куда је, чији је син. Он јој све преповеда. Она се чуди. Запита га, би л' он ишао с њом, да тражe други квартир, јер овај се јој не допада. Ја на то устанем, поклоним се и одем.

Бранко оде с њом квартир тражити. Нађу један велики и погоде се. Госпођа каже хаусмајстеру, да ће одма педесет форинти за кapару послати.

Врате се кући. Дама дâ Бранку педесет форинти да однесе. Бранко плати и донесе квиту.

„Сад видим", рече она, као из шале, „да сте добар младић, јер сте могли то и задржати, па не доћи."

„Зар сте ви, милостива, мене за таквог држали?" рече увређен Бранко.

Но госпођа га је ублажила и текар јој се допао Бранко.

Моли га да јој дође сваки дан.

Сутра дан задржи га на ручку.

Она млађа госпођа, са мужем, била јој је позната, но од сад није хтела више да зна за њу.

Бранко сваки дан је ишао тамо. Био је већ онде као код куће. Она је била зјело богата. Казала му је, ако ће је слушати, неће му ништ фалити; живиће као гроф. И доиста Бранко покаже на једаред хиљаду форинти.

зјело богата — врло богата.

И мени је дао лепу суму од тога, па је погодио леп квартир за себе. Сваки дан је ишао онамо на ручак и вечеру. Накуповао је сијасет књига. Кажем му да не лудује за тим, ал ништ не помаже. Добије опет новаца, па опет, па је сад Бранко као неки банкијер: новаца као плеве! С њом се шета, воза се на красни каруца. Времена има доста, цео дан је његов. Сад га навалише братија: онај нема хаљина, онај ђак нема књига. Бранко сваком даје. Кажем му да не верује сваком; свет је лукав. Она није му ништ забрањивала, све му је чинила; сваки је држао да га је узела место сина. Но он је одвећ доброг срца, па не може да гледи кад коме што фали. Ма каквог сиромака, просјака на сокаку нађе, сваком дели. Ја му кажем, да има млого и неваљали људи, којима он добра чини. Он вели, док се противно не докаже, он сваког човека за доброг држи. Ја опет, на против, узео сам си ту максиму, да сваког држим за неваљалог, док се не потврди да је ваљан. Ја држим даље: ко тебе лебом ти њега колачем, ко тебе палицом ти њега буџом. Бранко ми се смеје. Он, кад не удели каквом просјаку, покаје се у другом сокаку, па се враћа да му што дâ. Он вели да ни њему не пада добро што има, кад види толико њи без леба.

банкијер — онај који има толико новаца, да може њим да чини промет: новчани трговац.

Сад сам ја поред Бранка потпуним кавалером постао. Сад треба да гледим да се оженим.

Био сам рафинират од сваке струке. Име ми је Милан, но преиначим га на Емил. И то нешто значи. Носио сам се као какав барон. У оно доба била је мода лети све од једне фарбе хаљине носити. Ја сам имао више такови фела. На дан сам се двапут преоблачио. Особито жута фарба онда је била модерн. Тако сам често ишао: у жути панталона, жутом капутићу, жут прслук, жуте топанке, жут шешир, жуте рукавице, онако као прави денди; ко ме није познавао, држао ме за барона. Ишао сам сваки дан у Кајзербад и театер. Многи ме већ по самој фигури познавали.

Међу женскима био сам одвећ учтив. Ако су од већег реда, нисам пушио и грдио сам оне који пуше. На свако њиово питање нисам рекао „љубим руку“, јер то сваки ћифта говори. Пред матерама обожавао сам кћери, а матерама, ако је дошло до речи, увек сам казао, да су о десет година млађе, нег што јесу. У јелу и пићу држао сам границу; имао сам кад на другом месту најести и напити се. Са јединицама поступао сам као са јајетом, да се не разбију. Са старијим дамама

рафинират — прерреден; *фела* — врста, сорта; *модерн* — „по моди“; *топанке* — обућа, ципеле, налик на опанке, које су се озго преплетале каишима; *денди* — кицош, гиздавац, чиј живот, ношња и понашање прелазе у смешно и будаласто; *Кајзербад* — Царско купатило.

шнуфао сам, и свака је казала: „Овај је шармант!“ У игри сам био укочен као енглески џентлмен. Пазио сам, којој дами треба воде, па носи. Ал и то је морала дама бити, којој сам ја воду носио.

У мањим друштвима, где није баш тако нобл ишло, фалио сам најпре кћер, па матер, како добро изгледају: како је мати млада, канда је кћери сестра, како су радене. Ако сам почашћен, а ја фалим како јошт нисам тако доброг јела јео, како је јуфка од пите фина као тилангле.

Са људма, ако су већег реда, ћутим више нег обично; запаљујем им цигару, уступам место да седну. Ако су мањи, говорим о економији, о скупоћи, о оскудици у новцу и често гледим на сат колико је сати.

Е, сад овакав човек да не прокопше!

У ствари женидбе био сам особитог вкуса, са свим противан Бранку.

Бранко је ово држао:

Не треба да узме стар младу, нит млада за старог да полази: једно, вели, због тога, што није пропорција, и ретко је задовољан живот; друго, фамилија често остаје без родитеља и дође у туђе руке. — Где се једна ил друга страна мрзи, не допуштати да се узму, јер је опет ретко добар живот. — Више

шнуфати — шмркати бурмут; *шармант* — драг, пријатан, „дражестан“; *џентлмен* — племенит, поштен човек: коленовић образован и частан; *тилангле* — превећ танко платно; *прокопсати* — успети; *вкус* — укус; *пропорција* — саразмера.

на оданост и наклоност него на новац гледати, јер ако се случајем новац измигољи, крај пријатељству. — У колико је могуће, и на рацу гледати, јер добра раца има добар плод, па фамилија у наследије добија, ако не друго, а оно у животу добру препоруку са формом. — За шкрофулозне, ектичаве и Бог зна какве подаграше не полазити и не женити се, јер им син и унук неће зафалити што су на овом свету. —

Ја сам држао:

Треба се само богато оженити, па ма каква била; то јест, ја кажем само за мене, а не за другога. — Ако је млада, лепа и богата о[1] толико боље. — Ако је стара, треба јој по вољи чинити, па гледати да се добро тестамента начини. — Ако ли је болесна, треба јој дати медецина колико хоће. — Ако је мрзак живот, а богата је, не треба од куће ићи, нит се дати истерати; но треба се чувати. — Ако је високоучена и високовоспитована, нек донесе млого новаца, то јест, кажем за мене. — На послетку: не дати, да се први дан женидбе алатура интабулира. У овом случају најбоље је, кад муж нема шта да се на њега интабулира. Јер, ако се интабулира, муж ће морати

[1] Мислимо да ће бити германизам и да стоји место *у*.

раца — раса: порекло, племе, сој; ***тестамента*** — посмртни завештај, опорука, последња воља; *алатура* — мираз, прћија, женинство: што се да̂ уз девојку; ***интабулирати*** — „ставити интабулацију“, укњижити имање на одређено име код државне власти за то одређене.

жени сваког њеног имендана лепо гратулирати, да му се у чему год воља испуни, и онда жена носи капут, а муж визитлу.

Е, сад колико људи, толико ћуди; једном се допада овако, Бранку онако.

А што се наклоности тиче, што Бранко спомиње: наклоност је као и гвожђе, које се временом такође изглође.

Састанем се са Бранком, па му кажем да сам видио Лауру.

Она је већ две године у Бечу седила са матером, па сад се опет вратише. Велимир је умро. Бог да му душу прости! Татомир ће сад фишкалом да постане.

Наговорим Бранка да идемо онамо на визиту.

Кад одемо, Лаура се убезекнула видећи такве гавалере, особито мене. Сад сам имао и ранг као јурат, — не би се ни грофица каква женирала. Она нас, као год и мати, лепо прими.

Питала нас Лаура где смо од тога доба били, од како се нисмо видили. Нешто смо јој преповедали, а нешто смо прећутали.

Лаура је почела Бранку пребацивати, како се од ње није ни опростио, како јој је жао било, није могла три ноћи спавати и

гратулирати — честитати; *визитла* — рекла, рокља, женска горња хаљина; *да идемо онамо на визиту* — да идемо онамо у походе; *женирала се* — стидела се, снебивала, устручавала.

тако даље, и изјави да се од њове куће не отуђујемо.

Ми смо опет овамо често долазили. Бранко сваки дан. Лаура добро је Бранка гледала.

На једном месту кумује фрајла Лаура, па смо и ми позвати у сватове. Било је много страни и непознати, и мушки и женски. У вече мали бал.

Ми се понајвише око Лауре налазимо.

Један нашег доба младић, доброг изгледа, откуд отуд све око Лауре савија се и све би тек с њом рад играти. Питамо ко је, не зна му нико име кога смо год питали; а ко ће опет све запиткивати, да га начинимо са тим јошт интересант. Лаури ни брига, ал је учтива прама њега.

После весеља други дан исти младић све около Лауриног пенџера се шета, клања се, и то тако траје дан на дан.

Један дан Лаура покаже нам, смешећи се, једно писмо. Каже, неко га је кроз пенџер у собу бацио. Дâ нам да га читамо. Ми га читамо:

„*Благородна и високопочитајњејша фрајлице!*

При првом погледу срце ми на Вами остало. Кад се опоменем оног вечера, оног францеза, они Ваши роза хаљина, па фризуре,

---

високопочитајњејша — превисоко поштована; *францез* — францез-полка (валька); *роза* — ружичаст; *фризура* — очешљана коса.

та ах... ах... не могу Вам исказати колико ово несрећно срце за уздисајем лети, као муња по светлости облака. Срећно оно магновење које вас родило и блага она земља куд Ви Вашим малим ципелицама станете. Ја се борим дању ноћу, јер знам да никад то што мислим достигнути нећу. Но, при свем том, смилујте се на страдалника, који у заточенију своји мисли на соколовим крилима лебди над Вами. О како ми је тешко! Перо ми из руке испада. Само Вас то, анђелу земски, јошт молим клечећи као пред богињом, да ме барем обнадеждите, то јест, ја знам да Ви никад нећете моја хтети бити, ал само ме обнадеждите, ма и неће никад бити, да ми бар обречете бар на десет година, а ја ћу и донде радосно за Вами у надежди венути

у срца боли
покорњејши
Светозар Цифрић
медицинер.“

Мал нисмо пукли од смеја. Та то је наш земљак Светозар! Нисмо се видли од детињства, па га нисмо ни познали. Но морамо га потражити ма је гди. Знамо већ колико је сати.

Кажемо Лаури, да ћемо се с њим састати, ако му има одговора послати, може по нами. Она се тек насмеје.

магновење — тренутак; *заточеније* — заточење, сужањство; *обнадеждити* — дати наду, уфање; *покорњејши* — најпокорнији: *медицинер* — „медецинар“, слушалац медицине. медицинске науке.

Но ми пре нег што ћемо га потражити, напишемо му ово писмо, као бајаги одговор на његово:

„Љубезни господине!

Ваше галант писмо примила сам. Слободу Вашу извињава Ваша претерана страст... Сажаљујем што се тако јако борите, и будући да сами увидите да ће од тога тешко што бити, ал Ви се само с пустом надеждом задовољавате, за то нека Вам буде од мене изискивана надежда за после десет година, ал под тим условијем, да и Ви какав гавалерски акт мени за љубав учините и да Вашу резигнацију покажете, а то је: да за то време нит ми што пишете, нити пак поред мог пенџера пролазите.

Лаура Н.“

Но пре нег што ћемо ово писмо на пошту дати, морамо га потражити, јер нема му адреса.

Хајд да га потражимо! Знао сам да ће у каковој нобл официни бити, зато такве смо тражили, па ако га видимо, а ми унутра да си косу поткрешемо. Идемо у један, у други сокак, опазимо нашег Светозара, баш се однекуд у официну враћа. Ми за њиме уђемо, седнемо и кажемо да нам косу мало подсеку, и то кажемо им страним језиком. Један нај-

галант — удворан, уљудан; *акт* — акат, чин, дело; *резигнација* — савлађивање, одрицање самога себе; *официна* — берберница.

старији, то је био господар, повиче: „Паризер!“ Погледи на Светозара, па па мене да ме узме под операцију. Други опет узме Бранка. Господар се удали, а наши опératери почеше о нами на језику, који су мислели да не разумемо, разне вицове правити и нагађати оћемо ли се галант показати. Ми се господски покажемо, па одемо.

Одма смо писмо на пошту бацили.

Светозар је јошт онај дан писмо добио.

Кад сутра, а ми опет у официну, да си нешто мало на коси поправимо. Светозар је ту. Тек што смо готови, станем пред Светозара, и то у таковој позитури, у каковој говори обично какав велики господин каквом прама себе малом човеку. Светозар одговара са страхопочитанијем на свако питање. Позовемо га да дође после подне у кафану „Код краљице“ око пет сати.

Ми у ово време овде чекамо, а ето Светозара.

Ту он почео је цифрати, ал ја одма уфатим га за руку и питам га, да ли ме познаје; он каже да не. Е сад му се јавимо ко смо. Он није знао сирома шта ће од радости. Питамо га, где је до сад био; каже понајвише у Бечу, а једну годину био је у Паризу, зато

операција — радња (у обичном значењу) лекарска (сечење, бодење): овде, у шали, берберска; *оператери* — „оператори“, лекари, видари (или њихови помоћници), који врше операцију: овде, у шали, бербери и берберски помоћници; *позитура* — положај; *страхопочитаније* — страхопоштовање: поштовање, које понашањем и говором одајемо ономе, кога признајемо да је много већи од нас; *цифрати* — „намештати“, извијати леп говор и понашање.

га и зову „Паризером“, па сад је дошао овамо да курз хируркски слуша.

Позовем га после да заједно вечерамо.

У вече се опет састанемо. Један другом своје житије казује. Ја нешто сам и за себе задржао; нисам хтео баш све исказати.

Светозар је био угледан млад човек, чисменка, прстење на прсту, па ланац и сат; могао је човек с њим ма у каквом друштву пристати.

Кажем му, да дође к мени увек кад год узима часа. Он то радо прими. Питам га, има ли каквог изгледа за женидбу. Каже ми да има: може узети свог принципала кћер, како сврши курз, па осим ње има једну младу удовицу, бирташицу, некога почившег Јозефа Фишпајха жену. Но он јошт на једну трећу цилује; ако му то испадне за руком, онда ће текар постати срећан човек. Но за сад мора прећутати ко је та, док се ствар боље не развије.

Тако ми опет наше старо познанство обновимо. Он ме замоли, да га свуд медецинером зовем, јер изван официне за таквог га познају. Ја му то обречем, а с моје стране га опет замолим, да, где год може, за барона ме изда, особито пред непознатима, а ја ћу га јошт за већег издавати нег за медецинера, казаћу да ми је од стрица брат.

курз хируркски — хируршки, ранарски, видарски течај учења; *житије* — живот, догађаји живота; *бирташица* — крчмарица, механџика, гостионичарка; *цилује* — циља, смера.

Од сад увек када сам Светозаровим сокаком пролазио, улазио сам у официну.

VI.

У берберском животу има врло много поезије; не знам да ли има више у ђачком. А друго, кад је курзиста, онда је и ђак, па јошт какав ђак, прави бранденбургер. Међу њима редак је филистер. Све отворена весела лица, галант, нису интриганти, пуни радости живота и велике наде̂жде за будућност. Посао му је лак, не изискује напрезање ума, зато су бербери отвореног духа, јер имаду часа на све стране мислити. Ретко који бербер да је незадовољан и да је свој живот жалостно провео.

Кад уђеш у официну, у једном ћошку видећеш гитар ил тамбура где виси, у гдекојој и једно и друго. Увек је међу њима какав поматори, као декан међу њима; он највише вицеве зна и неки aукторитет ужива. Добри су певачи. Једна јединита слабост им је љубопитство, ал то хасни публикуму. Кадгод уђем у официну, седнем, питам где је Светозар, па онда слушам новине, па све знам без да морам новине читати. Светозар је био највећи кицош од свију, зато нисам се стидио с њим кад кад и испод руке шетати се. Кад су већ новине исцрпљене, онда сваки о себи

курзиста — слушалац одређеног научног течаја („курза“); *галант* — удворан, уљудан, а овде ће бити: дарежљив, податљив, простране руке; *интригант* — сплеткаш; *публикум* — „публика“, општинство, опћинство.

што започне. Какве је капуте имао пре три године, колико пути се могао богато оженити. Једанпут сам слушао једног, који је млого давао на кицоштво, — па говори, да је у једно исто доба имао четири капута, три фрака, два квекера и осам панталона, и то све ново.

Једанпут ме само мрзело. Ја баш на променади шетам се са Светозаром испод руке, састанем се са неколико моји познати, кад прође један господин и повиче јачим гласом на Светозара, да му дође сутра раније да га брије. И Светозара је то одвећ мрзило и зарекао се, да баш му сутра отићи неће.

Бранко је сваки дан Лаури одлазио. Она је већ била у велико за удају; већ је прешла двадесет, ал је била лепа. Она донде около Бранка, док га није укебала. Бранко је за њу јако заузет. Обрече јој да ће ју узети. Лаура се држи за срећну.

Једанпут неким случајем нађем код Бранка на једно писмо, од Лауре на њега. Последње речи овог писма овако су гласиле:

„Моје срце сасвим заробљено. Живот би ми без тебе пустиња био. Нема тога који би ми твоје срце из мог срца ишчупао, и онај сат, у којем би ме теби отели, био би за мој живот последњи. Остаје милион пути...

твоја **Лаура.**“

Сад сам видио да су дубоко зашли, па сам се све бојао за Бранка, да што хрђаво

променада — шеталиште.

не испадне, јер он сваком верује, па још не познаје фигле женске.

Састанемо се. Почне ми се тужити, да му је живот досадан. Истина има свега у изобиљу, ал није задовољан. Његова покровитељица рада је за њега поћи.

„Па, лудо, зашт је не узмеш. Шта мислиш толико богатство?!“

„Није пропорција, нема од обе стране наклоности.“

„Какве пропорције, какве наклоности! А где ћеш ти наћи у свету праве пропорције?“

„Она само моју младост уважава, немам никакве друге заслуге, која би могла код ње за темељ служити, а и она са њеним темељом је само новац.“

„Мој брајко, младост где је, ту је и заслуга, онда си добро код ње уписан; то је прави темељ, а и њен темељ новац, прави је темељ.“

„Онда опет волем Лауру узети; она је више за мене, а и гине за мном.“

„Е добро, а ја ћу онда твоју милостиву. Није ти противно?“

„Ни најмање.“

„Ја ћу ти бити на руци код Лауре.“

„Није нуждно; њена душа је већ код мене.“

„Ал свашта лако верујеш!“

фигле женске — женска извијања, „бургије“: скривене, танке мисли.

„Не брини се за мене.“

Сад да добро ствар испадне, одма би и ја те како терно начинити могао. Бранко је био готов Лауру да узме. Ал најпре да видимо: хоће ли мени за руком поћи?

Кажем Бранку да не иде осам дана тамо, па онда идем ја да испитам шта ће и како ће бити. Бранко пристане на то. Оде на осам дана на страну.

Бранка нема један дан, други дан милостива да̑ га тражити чрез слугу. Нема га. Слуга мене нађе. Кажем му да је Бранко отишао на страну некуда у госте, па му је позлело. Да̑ ме милостива звати; она ме је већ познавала. Обучем се што игда боље могу, па хајд онамо.

Кад тамо, а она упарађена седи. Добро је изгледала; мени се допадала боље него какове врло младе. Ја све на прстима, тихо као мачак к њој; сагнуо сам се јако, канда фишпан имам у леђама, па лепо поч у руку, па се повучем три корака натраг. Понуди ме сести.

„Опростите што сам тако слободна. Ви сте његов најбољи пријатељ, Ви ћете најбоље знати где је Орлић и шта ради.“

„Он је једно после подне отишао изван вароши и разболео се, но поручио ми је, да

терно — највећи згодитак у игри на добитке; *да̑ га тражити чрез слугу* — пошље слугу да га тражи; *...поч у руку* — пољубим руку.

му [је] већ боље; но при свем том идем ја сутра к њему да видим шта је“.

„То ћете врло паметно учинити. Ја не знам шта је том човеку; није никад задовољан. Ја му све чиним што жели, ал он увек зле воље, све га нешто срце на другу страну вуче. Кад кад му дође на памет што, па тек на једанпут повиче: „Морам ја у Африку ил у Кавказ; ја плесниив живот нећу да водим.“ Питам га зашто је незадовољан, а он: „Мени није доста тек живити, моје задовољство није мојим телом ограничено“. После, ако га питате даље, а он се ражљути, па неће млого да одговара, нег ћути.

„Знате, милостива, он је јошт млад, па млого јошт треба да види и пробира.“

„А колико је година Бранку?“

„Двадесет, милостива.“

„А он каже да је дваест и две.“

„Он има ту слабост, да се хоће све старијим да чини.“

„А колико је Вами година?“

„Дваесет и девет, милостива.“

„Па тек јурат!“

„Није, милостива, већ сам фишкал.“

„Па радите већ као фишкал?“

„О те како! Клиента̂ сијасет! Па не примам никога ко напред добро не плати.“

„То сте Ви срећан човек.“

пробира — огледа; *клиенат* — парничар се према својем адвокату (правозаступнику) назива »клијенат« (штићеник).

„Био би кад би какву сходну заручницу нашао.“

„Па тога ваљда има доста?“

„Има, милостива, ал не за мене. Ја сам рођен аристократ, па не марим за пургерство. Хоћу да је врло васпитана, од велике фамилије.“

„То Вам ја морам какову препоручити.“

„О, то ће ми мило бити, милостива.“

„Ал нисте л' и Ви тако шусовит као Бранко?“

„Боже сачувај, онај је као деран прама мене; истина добар, доброг срца, ал тек деран.“

„А били бисте Ви онако веран човек?“

„О, милостива, Ви мене још не познајете.“

Она устане, па поче по соби ходати.

„И Ви сте ваљда такви исти као и Бранко?“

„Ја, милостива, опростите да Вам могу казати да се у том варате, — ја би да сам као Бранко — Ваш роб био.“

„Та ја нисам ни за Вас ни за Бранка; ја сам већ — стара.“

„О молим Вас немојте нас вређати, Ви, милостива, и сад још изгледате ка звезда Даница.“

„Па, шта мислите, колико ми је година?“

Онда и ја устанем, па њој ближе.

„Опростите, милостива, млого да рекнем, једва двадесет и седам.“

„Ха, ха! Ја већ тридесет и осам.“

„Не би рекао.“

аристократ — благородник, племић, коленовић; *пургерство* — грађанство; *шусовит* — ванредне ћуди: онај који нешто ванредно ради или се понаша како му кад прасне у памет.

„Ви сте, Господине, велики ласкатељ. Ви бисте Вашој госпођи све по вољи чинили, Ви ми се сасвим допадате.“

„О, то ми је мило!“

На то клекнем пред њу, па склопим молећи руке.

„Милостива, ја сам Ваш роб, чините од мене шта год хоћете, ал смилујте се.“

„Шта да се смилујем?“

„Бранко је млад, ја сам старији, узмите ме да ја будем извршитељ Ваши мисли, Ваше воље.“

Ја вичем једнако: „Смилујте се!“ држећи руке горе као деца кад што моле, а милостива све натрашке даље, а ја опет све напред за њом пузем.

„Но, то се не би надала од Вас, да Ви Вашег друга изневеравате; Ви његово место да заступите, било би издајство од Ваше стране, јер сте дошли да га извините, а не да га отклоните. Он нек дође, кад му се год допада, врата су му отворена, а Ви, устајте и немојте се више мучити, јер је све без успеха.“

Ја устанем, нити се могу дуже разговарати, извињавам се, па гледај што пре одмакни се.

Ја одем.

Чекам на Бранка. После неколико дана дође и све му преповедим. Једва сам га могао на то навући, да се што пре код

милостиве нађе. Још нисам му хтео о том говорити како сам онде прошао, јер сам рад дочекати, да видим шта ће му она о том говорити.

Кад он онамо, а она му све преповеди.

„Какав је то твој пријатељ! Та он ми се намећао!" И све, и како сам клечао, казала му је. Он се слатко насмејао.

Бранко је опет у свом старом колосеку био, ал тек Лаура му је била главна цел. Већ као готова је ствар, да се узму, и то до месец два дана.

Донде ћемо, мислио сам, још заједно провести добре дане, па ваљда ћу и ја гдигод продерати.

Време ми је већ опет дуго било. Мој Светозар често је к мени долазио и о својим партијама говорио је.

Видио сам му принципалову кћер, фајн девојка. Хајд сад да видимо Фишпауховицу.

Кад онамо, красна велика гостионица са баштом. Па, ко служи, ко је госпођа Фишпауховица, него негдашња фрајла Фаника, кћи пекара Шмалца. Није ме познала. После кад сам јој казао ко сам, јако се радовала. Одма пита за Бранка. Кажем јој, довешћемо га. Питам ју како је, каже све је добро, само једно зло што јој умро и отац и мати, па и муж. Оно прво је зло, мужа ће наћи.

партија — овде: прилика за женидбу; *фајн* — фини, одабран.

Сутра дан довео сам Бранка. Текар је била радост.

Светозар ми саопшти јошт једну ствар, како са једном лепом и богатом фрајлом у корешпонденцији стоји и да има временом надежде.

Кад оно шта је, покаже ми писмо од фрајле Лауре. Известим га у чему је ствар, да не лудује; сад се сам себи смеје.

Бранко већ се запекао код Лауре. Он каже да му је Ида и Марија идеал, ал и Лаура му је после ови срцу најближа. Видићемо шта ће бити.

Док је Бранко онамо одлазио, донде сам ја по коју јуратску шалу проводио.

Седио сам у једном великом сокаку, у једној великој кући, баш кућа до куће до кундшафтцамта. Знате, да се овде сваки, који какву службу тражи, пријави. Овамо долазе камердинери, локаји, куварке и Бог зна ко јошт, па траже службу.

Кућа, у којој сам ја седио, имала је изглед на форму као и поменута комшиска, једна за другу слепљена; ко је шта тражио, могао се лако овамо ил онамо заплести. Биро од кундшафтцамта има изглед на сокак, и мој квартир удара на сокак, и како се под капију уђе, одма на десно моја врата.

у корешпонденцији стоји — пише једно другом, дописује се; *већ се запекао код...* — не избива од... непрестано је с...; *кундшафтцамт* — посредничка радња, надлештво, за набављање слугу и слушкиња.

Ја из дугог времена гледим кроз пенџер, кад неки час ал к мени две младе женске у собу и питају је ли ту кундшафтцамт, траже се кудгод за штумадле. Ја и[х] упутим у комшилук. Кад сутра опет друге, на прексутра опет. Мислио сам си, кад ме тако узнемиравају, а оно бар да и ја имам какову забаву. Дозовем једног познатог јурата, да буде пре подне и после подне код мене. Начинимо један протокол, па онда седи један за асталом на сред собе поред протокола, а други гледа кроз пенџер. Питају је л' ту кундшафтцамт. Кажемо: „Јесте“. Сад питај партају, гди је крштено писмо, гди су атестати. Једна се тражи за виршафтерку, друга за куварку, трећа за штумадлу итд. Па онда закажемо да дођу друге недеље овај и овај дан. После, видећи саме да нису на добром путу, сврну се гди треба. Но опет новајлије, који нису за то знали, долазили су. Свако после подне под капијом пуно локаја̂, камердинера̂, куварка̂, па чекају док с ручка дођемо. Једва сам им могао одговарати, толико и[х] је било; више су долазили овамо, него у онај прави. Морао сам ји већ терати, ал ништ не помаже, не могу да ји се курталишем.

Између остали, дође и једна женска, пуна, около четрјест пет година стара, тражи се за куварку. Кад је добро погледим, познајем је ко је. Иштем атестате. Кад покаже,

---

штумадла -- собарица; *партаја* — одређене личности, које су дошле ради неког посла, овде, управо, ради препоруке за посао; *курталишем се* — опростим се.

а оно моја Бабика. Питам је како је и шта је, а она поче своје житије преповедати: како је она имала добре службе, стекла је прилично новаца, но су је хрђави људи преварили; обрицали јој да ћеду је узети, па су јој новце потрошили. Она вели, највећма се једи на једног шпицбуба локаја обрштеровог, коме је дала сто форинти, и обрекао јој да ће ју узети, па је отишао и никад се вратио није. На то се почнем гротом смејати, па је распитивам гди је то било. Она све по реду преповеда. Ја се опет смејем. Кад мало по мало, почне ме, које по смеју које по дужем разговору, познавати, па онда нападне ме: „Ти си мој љубезни!“ — па оће к мени, а ја се не дам. Кажем јој, да ја нисам тај ког она мисли, да нисам ја ја, но други когод. Ништ не помаже. На послетку предам се, дам јој коју пару и обречем се да ћемо се чешће видити. Она буде с тим задовољна.

Но партаје ми једнако долазе. Шта ћу с њима? Госпођа од куће откаже ми квартир, каже да јој правим шкандал по кући, а ја исплатим, па се извучем јошт онај дан, да се ослободим од несносни гостију.

Цифрић ме једанпут замоли, да одем ја и Бранко с њиме у госте, на неку свечаност у једну малу варошицу Н. Онде је наш у детињству друг и учитељ, Љубомир Рудић. Саопштим Бранку. Он је готов. Милостива му

шпицбуб — хуља, неваљалац; *партаје* — поједини тражиоци, муштерије; *шкандал* — саблазан.

је дала урлауб. Ја кажем Цифрићу, да мене и Бранка не пријави као своје давнашње познате, но као страну господу, док се сами не изјавимо.

Дођемо пре један дан на светковину.

Станимо се у великој гостионици, па онда Рудићу у визиту. Будемо као нека особита господа представљени.

Рудић са својом супругом — био је већ ожењен — дочека нас са највећом учтивошћу и страхопочитанијем. Титулира мене и Бранка: „Ваше Високородије, Ваше Високоблагородије!“ Одма нас замоли, да не идемо никоме ни на вечеру ни на ручак, но да будемо његови гости. Штација није му била рђава, па је добру кућу водио.

Прошетамо се кроз варош. Знате како је у малој вароши. Сви су љубопитљиви. Бакали, барбири стоје пред дућанма; за леђма им госпође извирују. Једна фрајла разбила је пенцер, брзо отварајући га, само да нас из ока не изгуби. Погађају, нагађају ко смо шта смо. Сви смо господски, богато обучени. Ја, у фатермердерма до преко ушију, изгледао сам као прави Енглендер. Фијакера

урлауб — допуст, да се може изостати, „одсуствовати“, од дужности; *велика гостионица* — у Угарској општинска, по плану зидана гостионица, механа: »великом« се назива према осталима, које су скоро редовно по величини мање од ње и произвољно зидане; *у визиту* — у походе; *страхопочитаније* — високо поштовање; *титулира* — по почасти назива; *љубопитљив* — радознао; *барбир* — берберин; *фатермердер* — висока, господска, платнена јака; *колијер* — „оковратник“; *Енглендер* — Енглез.

смо на више дана погодили, те остаје с нами ма докле.

Кад сутра дан, а ми сви у цркву. Сви на нас гледају. После цркве, а оно зову нас на све стране на ручак. Ми зафалимо, но нећемо да изневеримо Рудића. Добри гостољубиви пургери. Они нас гледају од пете до главе, чуде се кроју наши хаљина и фатермердерма. Ми се опет њима чудимо. Један носи шешир од форме ано најне, другом је струк капута на леђи, а трећега капут је до пете дугачак, па стоји канда је на штруфнама. Госпође не носе шешире, но скупе капе од блонда.

Дође ручак.

Све је живо и весело.

Дође време наздравица. Ја сам наздравио домаћину и уједно изјавим, да ја и Бранко, да смо његови земљаци и стари другови.

Можете си мислити, какова је то за њега радост била!

После ручка нас четворица на само, па сваки преповеда свој живот.

Рудић преповеда, како се и он јако мучио. Досадило му се једанпут, па је отишао у актере. Овде се упозна са примадоном, побегне с њом, друштво се расприти, примадона побегне опет од њега. А он тако лупао

ано најне — од девете године, бјеше, овога века: *блонд* — свилена чипка: *актер* — глумац; *примадона* — прва, најодличнија певачица-глумица.

се, док једанпут није ову добру штацију задобио и оженио се.

Питам га, има ли овде какови богати партија. Каже ми, има једна лепа млада удовица, са двоје ситне деце. Ајдмо на визиту.

Кад онамо, јест млада, лепа, ал шта ће ми деца?

Она здраво око мене иде, ал дечино је имање, па после да имам процеса. Друго и она мислела је Бог зна какав сам ја богаташ. Е, па бисмо једно друго преварили. Одма се покажем ладан. Она на то ни да ме погледи.

Код једног сродника њеног даје се велика вечера. Фамилија је велика. Хоће да и стране, то јест нас, у госте да зову. Удовица каже да неће доћи, ако мене позову. Тако се ражестила, што у њен план упуштати се нисам хтео. Сад се родови разделе на две стране: једни ме хоћеду, други не. Дошло је до вотизирања. О један вотум пропао сам. Тако ја у мом животу и то сам доживио, да су на мене вотизирали: хоћу ли доћи на вечеру или не? Бранко и Светозар могли су ићи, ал наравно да нису хтели. Тако родови сами су појели вечеру, а удовица је остала да кука за мном.

Сутра дан кренемо се на пут. Рудић хоће до једне штације да нас прати. Онде има једног друга учитеља; био је код њега први

родови — рођаци; *вотизирање* — гласање; *вотум* — глас; *вотизирали* — гласали.

дан с нами на ручку; чули смо га како добро пева и у тамбуру удара.

Кад онамо стигнемо, једно сиромашно село, школа издрта, није читав сваки пенцер, но од папира, па у среди тек парче стакла од винске флаше залепљено. Учитељ нема жене, сам кува. Питам га колика му је плаћа. Каже сто форинти шајна. Питам га како излази на крај. „Е, лепо“, одговори ми, „добијем нешто мало ра́не и дрва. Пред св. Катерину идем сећи купус. Плате ми. После кољем свиње. Опет плате ми. Па онда долазе свеци и фашанге. Ту се опет добро живи: певам, свирам. Данас је код кмета; сутра код другог. Лети и шишам и бријем. Дође берба: оправљам каде и судове. Па, тако живи као таузендкинстлер.“ И додуше имао је свашта у кући, да смо се сви чудили. Сад сирома тражи мало бољу штацију, па смо га баш нашли гди компонира једну оду на свог неког покровитеља, који ће га препоручити. Осам дана се мучи на последњој строфи, док

ра́на — овде се разуме награда у природним производима, у натури, која се некад и у Угарској давала народним учитељима, као и осталим општинским службеницима; *фашанге* — месојеђе; *таузендкинстлер* — вештак у свему, свезналица; *штација* — место службовању; *компонира* — саставља, производи самостално какво уметничко дело; *ода* — по правилу треба да је уметничка песма, у којој песник уноси какву узвишену мисао или осећање, чији је носилац нека одлична врлинама личност, често и сам Бог, или какав било узвишен стваран или мислени предмет, али ода се у нашој књижевности за првих шест десетина овога века изргла у просте често одвратне похвале силнима овога света, или се прометала у натегнуто узношење каквих било незнатајних или мало важних предмета; *строфа* — слогови по одређеном реду, према дужини или нагласку так-

му ми сад нисмо помогли и доконали. Знам, кад је прочитао покровитељ, да је, у тријумфу, мислима на небо летио.

Зготови се ручак. Учитељ сâм преправља. Рудић му нешто помаже.

Седнемо за ручак. Ручак мали ал добар; друштво весело и задовољно. Вино добро. Па онда се тек започне право весеље. Светозар, па Рудић, па Зоричић — тако се звао наш домаћин — сви троје славни певци и тамбураши. Ту су две тамбуре, па свирај, певај.

Кажу да је нестало трубадура. Није истина: учитељ је трубадур. Као пчела мед, тако он са језика народа узима песму, и слави љубов и пријатељство. Није он овде више онај учитељ, који је кад у варош дође, бојажљив, укрућен, боји се да се коме већем не замери, но отворен, па ужива божествену слободу природе, бољма нег многи други, који су узвишени.

Учитељ је и композитор, и не једна му песма на потомство пређе. Где је свадба, где је весеље, па нема учитеља, онде нема праве радости.

центу, гласоудару) састављају се у стопе (од два или три слога), стопе опет према одређеном броју — у врсте, стихове, одређен, пак, број стихова (најмање два), особито у уметничким песмама, састављa се у »строфе«, китице, које скупа чине песму; *доконали* — довршили; *у тријумфу* — победоносно; *трубадури* — француски песници из области Прованса XI, XII и XIII века, што су, особито којима је то био као занат, ишли од замка до замка, казујући или певајући своје песме, уз пратњу, понајчешће, гитара, у којима су највише певали каваљерство и љубав; *композитор* — онај који самостално саставља уметничке производе, наиме у певању и свирању.

Ту дакле читав се концерт начини. Светозар и два учитеља све се надмећу.

Бранко је сасвим задовољан. Каже, он није нигди тако слатко јео, није нигди тако искрено гостољубије видио. Па дода и то, он да може дао би сваком учитељу и добру плату и колајну.

Тако проведосмо целу ноћ и сутра се тешко растасмо.

Вратимо се кући.

VII.

Бранко рачуна дане, када ће Лауру узети.

Један дан дође један зрело богат господин и Бранков пријатељ са Бранком к Лаури и њеној матери, да девојку просе.

Овај стари господар био је око шесет година, пун, по изгледу здрав, само мало потежи.

Кад ступе у собу, приме и[х] учтиво и љубезно. Изјаве своје намерење.

Госпођа, онако права рафинирата госпођа, изјави, да њој није противно, ал опет жели три дана на промишљење. Е добро! Дакле три дана.

Бранко се са својим пријатељем у том сложи, да овај после три дана, сам онамо иде, да види шта је.

концерт — заједничко певање или свирање, или и једно и друго, више певача и свирача; *колајна* — одличје; *рафинират* — препреден.

Лаура каже матери, да хоће за Бранка. Мати јој каже да не хита, да се добро промисли. Лаура плаче. Мати ју псује. Лаура каже, скочиће у воду; мати каже, сама ће ју загњурити.

После три дана дође стари господин да запита.

Лаура и мати приме га опет лепо.

Кад мати, она каже, да би радо дала за Бранка своју кћер, ал не зна како стоји Бранко. Јошт није ништ. Чује да му је покровитељ нека дама, па онда, кад се од ње оцепи, шта ће. Не зна како код куће стоји, па је јошт млад, да види бар јошт за једну годину, шта ће од њега бити.

„Дакле, милостива, једном речи, Ви не желите вашу фрајлу за сад за Бранка удавати?“ — запита старац.

„За сад ни по што.“

„А, како би било, милостива, да се друга каква партаја, и то добра, нађе, би л' бисте ју дали?“

„Срећа је у Бога. Ако срећа дође, неће се одбити.“

„Молим на једну реч.“

Сада се мати и стари упуте у другу собу, па продуже разговор.

„Јесте ли Ви, милостива, Ваше фрајлице кћери пријатељ?“

„Молићу, како да не?“

партаја — прилика за удају, муштерија.

„Е, добро, дајте је за мене. Ја ћу јој бити и муж и отац. Ја ништ не иштем само девојку. Даћу јој у моринг моју велику кућу. Јесте ли задовољни? — Ја сам човек од речи, ал што чиним, брзо чиним. Ја вам дајем на промишљење опет три дана, па ако Бог да, а оно нек се реши ил лево ил десно.“

„Ја с моје стране, поред Вашег обећања, дајем Вам мoју кћер; знам да ће оца у Вами наћи, а надам се да ће ме моја Лаура послушати.“

После овог кратког разговора, изиђу опет. на старац шешир у руку, поклони се и матери и кћери, па кући.

Бранко чека свог пријатеља. Састану се.

„Е, мој Бранко, нема ништа. Мати каже да си још млад. Мораш јошт чекати.“

„Шта, да чекам? Па зашто? Шта је на то Лаура казала?“

„Ћутала је.“

„Мати каже оће да ју за старијег уда, који већ зна како се кућа води.“

„А шта је Лаура на то казала?“

„Ништа.“

„Није ни плакала?“

„Ни најмање.“

моринг — Morgengabe (donum matutinale) — прво се тако зване дар, којим је младожења даривао невесту првога јутра после свадбе, и тај је обичај (у Немаца) раније био прилично заједнички, те се величина тога дара уносила и у брачни уговор, а доцније се одржао само у племства; при тако званим, пак, неприличним браковима, тај је дар био, из кога је жена подмиривала све издатке своје и своје деце.

„Није л' казала да она без мене живити не може?“

„Ни речце о том.“

„Није ни противсловила матери, да се она за другог удати неће?“

„Ни речце.“

„Е, сад већ није вредно више с једном девојком ни разговарати се. Збогом свету! Ти си само једно примамљиво огледало.“

„Шта више, каже, ако хоћу, ја је могу добити.“

„Је л' могуће?“

„Тако је.“

„Е, да Бог-да сребром се зајазила кад је тако, а Ви, мој чико, будите срећан, да Вам Ваш пород не обија туђе прагове, као обично деца, која оца не познају. Збогом!“

Бранко није се више хтео ни са Лауром ни са својим пријатељем састати.

Лаурина мати сад је пред себе кћер узела. Каже јој, да Бранко није за њу, да није постојан, да је млад, а господин Петковић сталан, зрело богат, даје једну велику кућу у моринг, живиће код њега како јој се хоће. Кад умре, може си младог бирати.

Лаура први дан јако плаче, други дан мање, трећи дан предала се судби.

Четврти дан, ето Петковића.

Мати хоће, Лаура се још као устеже. Мати ју оштрим очима погледа. Петковић каже да он неће силом, но ако има бити, оно нек

противсловила — говорила на супрот.

буде. Преклони се и Лаура. Петковић одма у дар сто дуката, колије, бразлете. Све је свршено. Друге недеље венчање, јербо старац неће да чека.

Петковић оде.

Мати је знала, да са оваковим старцима не треба се шалити, јер одма окрену леђа. Кад овакова партија појави се, таквог треба одма за јаку, па држ га, јер иначе хоће лако да побегне. Врло су лукави. И ови су најопаснији за младе људе, који се жене и у конкуренцију са њима дођу. Зато је Лаурина мати гледала да што пре крај буде.

Разгласи се да Петковић узима Лауру. Једни се смеју, други кажу: „То је срећа!“

Петковић не сме да се шета са Лаурином матером, јер први пут, кад се с њом показао на сокаку, сваки је рекао, да би му кћи могла бити.

Бранко лудује, бесни; каже да је цео свет обешењак, да већ никому веровати не може.

Ја га ублажујем. Он каже, да је већ преболео. Вели, да је Лауру већ прежалио, како је неверна, и, како се опомене Иде и Марије, опет је утешен.

После осам дана води Петковић Лауру у цркву, па кући.

колије (коље) — накит који се носи око врата; *бразлете* — накит око руке, гривна.

Лаура је била лепа, живе, румене боје, а после три недеље — бледа, очи тамне, канда је тролетница тресла.

Петковић, када се са Бранком састао, питао га да ли се срди; Бранко му каже да ни најмање. Петковић га је често шетајући се до своје куће вукао, ал га никад горе није звао; Бранко пак није се ни желио тамо.

Е тако сирома Бранко опет страда због тога што сваком верује.

Он је веровао Петковићу, веровао Лаури. Опоменућете се још њеног писма на Бранка, па гледајте сад чуда!

Ја сам у тој струки сасвим друкчији човек био нег Бранко. Мене ни враг не би скувао. Познавао сам све људе у прсте; знао сам где како треба живити. На једном месту треба човек овако, а на другом опет онако. Људи нису такови у опште, каковим се обично показују. Имаду две и три маске. Друкчије изгледају на сокаку, у свету, друкчије код куће. Они узимају по нужди сад овaку сад онаку маску.

Има људи, који су по спољашном љубезни, пуни комплимента, поздрављају те и кад не гледиш на њи. То су људи, који хоћеду да ти̑ исто с њима чиниш, да у јавности нешто значу. Ако те се у чему год живца тиче, превариһеш се, ако се на њи ослониш, јер ће одма други тон окренути.

тролетница — тролетна грозница; *мене ни враг не би скувао* — нико ме не би могао преварити; *маска* — чувида, образина, ларфа; *комплимент* — удворно понашање скопчано с ласкањем; *тон* — правац у понашању према људима.

Има људи, који никуд не иду, ни с ким се не мешају, код куће ништ не раде, но с готовог живе, о комешају светском ништ не знаду, никад из обичне линије не иступе; тима немој ни у кућу улазити, јер се одма као дивљач поплаше. Ови се чуде, како може бити људи, који тако не живе као они. Ако се узвисиш, чуде се твом таленту; ако паднеш, бегају у собу кад те виде. Ово су праве ћифте.

Има људи, који се издају за високоучене, мало говоре, јер онда су најпаметнији, лице увек озбиљно показују. Ови целог живота ништ не раде, свет се од њи једнако чему нада, но бадава. Ови нит знају, нит упропашћују. Нејпријатељи су сваког отвореније̑г духа, и подмукли. Обично жута лица имаду. Не пију, јер су богаљеви.

Има, који никад ништ свога века учинили нису, но случај и срећа и[х] узвисила, и никог не уважавају, који није на крили ветрени среће ношен. Изгледа су дивљег, очију курјачки, немилосрдни, сујетни, не опомињају се никад да су и они слуге били; у заповедању само састоји се им сав живот и слава.

Има људи, који се случајем обогате, а кубурили су млоге године, туђа помоћ им као с неба падала и срећу вредности својој преписују. Ови су увек подсмешљиви, вичу на пролетаре, сиротињи никад не удељују.

таленат — природни дар, особита умна снага; *пролетар* — бескућник, веома сиромашан човек из најнижег друштвеног реда.

Има људи, који се чине да су увек у послу, а слабо што раде. Ти се све туже да од посла већ ће се срушити. Ови су јаког изгледа, туже се да не могу да спавају и да имаду реуматизам.

Има људи који у већим друштвама за ручком једнако воду пију, држе се врло солидно, мало говоре, а кад су код куће, ил код доброг познатог, попију пре вечере по пет холби пива, а за вечером и после пет холби вина. Ови оговарају овог и оног, да су корхељи и пијанице. Изгледају обично као вампири црвени и мало трбушати.

Има људи, који афектирају као какве фрајле, да не могу ни ово ни оно, да су увек болешљиви, и то од велике науке, или посла; лице страдалничко показују, о ником добро неће рећи, но неће ни зло. Ако кога фале, а они се смеше; ако кога куде, а они се смеше. У госте никуд не иду, свуд се умерени показују, цео свет би се опкладио, да они границу никад не прекардаше. Но кад ји човек у вече доцније посети, обично нагну се на орман леђма, очи им у накрст стоје, муцају у разговору и често штуцају.

Па колико јошт има феле људи, па са свима тима треба знати живити.

Но ја сам са свима знао живити. Када видим кога да је маску на себе узео, а ја узмем опет другу, па се тако жмурке играмо.

солидно — онако као што доликује човеку на свом месту: беспрекорно; *корхељ* — бекрија; *афектирају* — пренемажу се; *границу... не прекардаше* — не претерају.

Знао сам како треба у великој, како у малој вароши живити, јер и то није све једно. Знао сам како женске акције стоје.

У малој вароши тежак је живот, особито што се женидбе тиче. Свака мала погрешка изгледа као чам; шта више падне и потомцима у насљедије.

У малој вароши тешко се могу оженити: који често по балови иду, често хаљине мењају, за шест година ништ стекли нису — девојке би радо за ове, ал оцеви не даду;

Који ништ немају, па ма да су иначе и ваљани;

Који су млого пути ишли на страну да просе девојку, па су кошар добили;

Који иду у кафану и у трактер на чашу вина ил вечеру, и који ноћу кући долазе;

Који се са оваковима друже;

Који је због чега затворен био, ма у персонал-ашесту;

Који је банкротирао, па ма само једанпут.

Све сам ја то знао, и увидио да се не могу у малој вароши оженити, зато држао сам се велике.

Бранко већ је давно Лауру из главе истукао. Бранко би срећан човек био, да је могао од женски на миру остати, ил да је

знао сам како женске акције стоје — знао сам висину вредности у женскиња; *персонал-арест* — затвор ради дуга.

знао с њима, као ја, поступати; но он је сваком веровао, па је и морао увек страдати. Он сам по себи није тражио прилике, ал прилике су њега нашле. Он је често по месец дана усамљен живио, закопан међу књигама, и онда ретко се дао од тог пункта одвући, ал какав изненадан случај га је одма преиначио. Особито ако се тицало тога, да се коме у невољи помогне, ту би се увек пожертвовао. Када су женске очи извр̂ћале и тужећи се судбу своју оплакивале, он им је одма поверовао.

Један дан решимо се, да идемо у варош Н., које да се Бранко мало разабере, које да посетимо наше познате. Седнемо на железницу. Бранко замишљен седи, а ја се шетам. Кола се јошт нису кренула, јошт долазе пасажери. Дође једна млада дама, стаса повишег, округластог, плаветни очију; образ бео румен, зуби бели, коса смеђа, цео изражај племенит; сваки на њу погледа. Тражи места, па баш седне до Бранка. Бранко чини се и невешт. Распитивају се у коли за њу, и неко, који ју познаје, каже, да је од веће фамилије и отац јој је важан човек.

Она једнако на Бранка гледа умиљато. Бранко канда то не примечава.

Дам знак Бранку да дође мало на страну. Он дође. Кажем му, ко је иста, да је фалу

пасажери — путници; *не примечава* — не примећава, не опажа.

како је изображена, но има лудог мужа код куће.

Бранко ћути, па се опет врати на своје место. Она очима једнако Бранка мери, смеши се, тек што не прослови. Бранко на то ни не пази.

Кад једаред, она ослови Бранка, запита га колико је сати, јер је рада свој сат навући. Бранко покаже јој свој сат, па ћути. Види се, да би се рада у разговор пустити, ал Бранко је крут. Дама та имала је неку красну кутију, ту отвори, па извади неке посластице као за ужину. Понуди и Бранка; овај прими и зафали. Онда она започне:

„Извините ми слободу, што Вас једнако гледам. Ја имам једног брата, тај је исти на Вас, ваљда га познајете; он се зове М. Н."

„Познајем га, и не један ми је већ то исто казао."

„Ал исти је као Ви."

„Драго ми је особито."

Сад се међу њима разговор разведе. Да је Бранко на њеног брата јако наличио, сумње нема, јер сам га и ја познавао.

Они се разговарају, а ми са стране тек гледамо; не можемо ништ из речи да извадимо.

У почетку се дама смешећи разговара, Бранко тек кад и кад прослови. Мало после,

---

прослови — проговори; *ослови Бранка* — рече Бранку.

све дама говори, све нешто озбиљније. Па шта видимо? — Сузе јој се низ образ пушћају. Сад опет поче Бранко нешто да је теши; она опет мало веселија, па са Бранком тако се већ разговара, канда га већ одавна познаје.

Тако је неколико сати трајало.

Дођемо до неке штацније, где дуже постојимо. Дама иде доле, Бранко ју прати, и допрати до неки каруца са четири коња. Ту се са свим љубезно опросте и растану.

Бранко се врати, кола се опет крену.

Бранко ми преповеда шта се с њом разговарао. Она је с тим започела, како је са својим братом лепо живила, у њему јој је највећа радост и утеха, и није се могла уздржати да Бранка не ослови. Поче после говорити, како је од лане удата, но родитељи који су имућни, но тврди, да не даду поред ње новаца, дали је за једног луцкастог човека, који је богат, а има куратора, па нит се може с њим живити, и тако је сад сасвим несрећна. Бранку дође то на жао, па ју теши. Она каже, како би она сретна била са каквим другим човеком. Доста то, мало по мало, које од жалости, које од участија, које, пак, што Бранко на брата изгледа, изроди се велика међу њима симпатија на брзо, и изјавивши Бранку своју потпуну наклоност, замоли га да ју што пре посети, које он и

штацција — станица; *куратор* — старалац, тутор; *участије* — учешће, овде, сажаљење.

обрече, и то до осам дана, кад се са пута поврати.

Бранку је сад иста целим путем у глави била. „Сирота Хермина — тако се она звала — како је несретна,“ рече Бранко, „ово је што нечувено тако дете убити! Ако јој могу помоћи, жертвоваћу се за њу!“

Дошли смо и ми до нашег места.

Приме нас наши пријатељи красно; ал све бадава: Бранку се у главу утубила Херминина судба, па прве ноћи не може ни да спава.

Други дан изјави ми Бранко, да он овде дуже остати не може; но мора још пре обреченог времена Хермину да посети, и то одма сутра дан. Шта ћу ја овде без њега, па се одма и ја одважим.

Сутрадан је недеља, а ми опет на путу.

Стигли смо пред вече по заходу сунца до оне штације, где је Хермина стајала. Сиђемо се, и сваки свој пртљаг у руке, јер никог нисмо нашли да носи, па текар по сата ходај до места где је Хермина. Никад још овде били нисмо. Наиђемо на гостионицу и кафану. Сместимо се. Бранко одма пита кафеџију, зна ли где седи иста дама. Он одма му дâ дете своје, да га онамо одведе. Бранко ступи у кућу, па у кујну и запита слушкињу: „Је ли ко код куће?“ Она му одговори, да милостива има неке госте, но јавиће јој да ју неко страи тражи. Госпођај Хермина

изиђе на поље, парадно обучена, па зачуди се кад је Бранка видела и само накратко му каже, да ако му се допада нек уђе, ал има стране госте; но милије ће јој бити, ако ју сутра посети. Бранко се поклони и оде.

Сад је текар збуњен био. Мисли се шта ће; није задовољан са њеним речма; не слажу се са наклоношћу показаном у вагону. Хоће да иде натраг; нема прилике. Не зна шта да ради: ил да је се сасвим мане, ил да се увери на какав начин.

Напише једно дешператно писмо на Хермину, у којем изјављује немир душе своје због сумње о њеној искрености; — да ће ју сутра јошт посетити, ал ако јој није до тога стало, а она нек му поручи да и не долази итд. Ово писмо дâ кафеџином детету, да њој у руке дâ. Дете однесе и врати се.

Ми чекамо у кафани на вечеру. Кад дођу њи тројица: један јурат, један који је с Бранком служио у једној регименти и јошт један други, бивши војник. Сви овдашњи, красни млади људи. Бранко позна свог камарата, па онда сви у једно друштво, и то у нашу собу.

Придружи се к нами и један стари, богати чика.

Ми вечерамо, кад на једанпут посла неко циганску банду. Све је сад весело и волемо се канда смо сви сродни.

вагон — кола железничка; *дешператно писмо* — писмо пуно очајања, изгубљене наде.

На једаред Бранков колега каже Бранку: „Знам, Бранко, зашто си дошао, па бар бадава да не проведеш ноћ, ајд да што учинимо што ће ти се допасти."

„А шта би то могло бити?"

„Ево видиш банду, ајд да одсвирамо Хермини серенаду."

„Ал је већ прошло дванајст."

„Ништа зато, није доцне."

„Ал шта ће јој муж рећи?"

„Он је луцкаст, нит брани за што, а друго ваљда тек имамо куража."

Сад сви повичу: „Ајдмо!" Идемо сви у тишини онамо.

Месечина је била као дан. Кроз велику авлију прођосмо, па под пенцер. Банда засвира. Свећа се у соби одма запали. Цигани свирају. Кад на једанпут, истрчи један гологлав човек, жут у образу и одма к Бранку:

„Молим на једну реч."

Сад га сасвим на страну дозове.

„Ви сте мојој жени писмо писали?"

„Јесте."

„Писали сте јој да ћете одавде одлазити, ако Вам не одговори."

„Јесте."

„Молим Вас, дајте ми десет форинти."

„Ево, с драге воље."

колега — друг је управо у колегији (збору професорском), а овде је ова реч узета у ширем, али неправом значењу, по којем се и друг ма у којој другој струци назива „колегом"; *серенада* — свирање из почасти, које се ноћу чини пред кућом личности, која се одликује том почашћу; *кураж* — храброст, смелост.

„Како се Ви зовете?“

„Бранко Н.“

„Ајте, браћо, сви унутра!“

Сад сви за њим. Још више се свећа запали у једном лепом салону. Госп[ођа] Хермина седи на дивану.

Банда свира. Бранко дâ из кафане донети шампањера и други ствари. Ми сви играмо, и наш стари чика и домаћин највећма. Овај доведе куварку, па с њом у салону игра.

Бранко није играо, но сео поред Хермине на диван.

Цело друштво лудује, скаче. Бранко озбиљан. Хермина плаче и показује каквог су јој мужа дали. Бранко ражали се, понуди је да се од тог јарма ослободи. Она је готова. Сутра дакле да дође, да се о тој ствари уговоре. Пита ју како је муж дошао до писма. Каже му, кад га је у руку добила, истргао га је, па прочитао, па онда јој опет вратио. Дода јошт и то, да је он у кући само фигура, и да је његова права супруга — стара куварка, која с њим игра. Он је као дете и допушћа му се готово све.

Већ је пред зору. Ајдмо на квартир.

Сви нас прате, па и Хермињин супруг.

Хермина каже Бранку, да њен супруг — име му је Петар — има слабост да краде, да се чува, јер што дочепа, то носи. Бранко се чуди.

Допратио нас је и Петар до квартира. Ту је показао прву пробу своје слабости. Најпре је љубио, грлио Бранка, но како се на страну окренуо, одма нестану цигаре са тањира, па опет марама.

Сви оду, ми легнемо и спавамо.

Наш Петар већ у осам сати пробуди нас; донесу нам фруштук, па се с њим шалимо. Он је већ био наш. Каже Бранку, да га је поздравила његова жена, да дође после подне у четири сата.

Но да познате, какав је био човек наш Петар.

Он је, као што сам споменуо, луд ил барем сулудкаст био. Кад се оженио, први дан после венчања, кад су младу кући водили, стао је остраг за кола и као хусар пратио је своју [невесту]; није се дао скинути.

Није знао колико иде цванцика у петицу, но једну би дао за цванцик-два. Није знао бројати.

Како добије који цванцик, а он Циганима и Циганкама. То му је било друштво.

Куварка му је заповедала као учитељ детету.

Играо се са децама, упрегне и[х] као коње, на канапу, па трчи с њима по сокаци.

Највећа страст му је била звонети и красти.

проба — оглед; *канап* — дрётва, врвца, узица.

Ишао је у звонару, и ма колико новаца [да] је имао, дао је звонару, само да му се допусти звонити.

Млад је био, једва двеест и пет година стар. Имање велико; женили су га само због тога, да фамилија остане. Није никог имао осим матере, ал и ова није с њим живила.

Жена, одма у почетку, изјавила се да не може с њим живити. Но утишају је, даду му у кући екстра квартир, па он нит је ручао нит вечерао с њом, а служио је[1] као дете. Пошље га за конце, он иде; пошље га да јој фата лептире, он иде.

Она кад га види, смеши се, а сузе јој се низ образе спушћају.

Сад Бранко хоће овде да буде избавитељ!

Петар све је опскакивао Бранка, као дете; опет иште један цванцик, да̂ му; опет други, да̂ му.

После подне Бранко је отишао у визиту.

Ја се са Петром бавим. Дођоше и друга братија — јучерашња, па са Петром у шалу.

Бранко је нашао Хермину код куће.

Сад је тек било тужбе и жалости.

Хермина све му преповеди, како је жртва пала, како и самог Петра сажаљује, ал овако живити не може. На што јој и богатство, кад такав живот води.

[1] ју.

екстра — засебан.

Бранко ју пита, има ли према њега наклоности. Каже да има. Пита да ли је другом ком обвезана. Каже ником, но има један млад богаташ који лудује за њом, сваке недеље са својом сестром долази, и јуче су ту били, кад је Бранко дошао и у кујни се разговарао, но од њене стране нема ништа, и да га увери покаже му његова писма, прво и последње, из који се само то дало извадити, да он јако лудује и да би за највећу срећу држао, кад би му она наклоност поклонила.

То је Бранку доста било.

Она му је љубов поклонила.

Но шта ћеду сад?

Начине план, да се Хермина с Петром развенча.

Она каже и сам Петар то хоће, јер су га силом оженили. Он каже, да се срамоти да има жену; он хоће да је без жене.

Е, Бранко је опет срећан!

Дође натраг.

Ми га сви већ чекамо.

Весеље на ново. Цигани свирају, нема ни краја ни конца.

Петар што год дочепа све носи.

У месту чују, да има ту овакви и онакви страни. На више места зову нас на ручак, вечеру. Тако се тера дан на дан. Стари чика не да̂ Бранку мира, но да види и његову кћер. Једва се решио на то, и кад оде, није се дуго бавио онде, које због тога што не би се рад замерити Хермини, које пак што је нап-

шао на једног младог кондуктера, па се сви забунили. Чике се та ствар јако коснула, јер се надао да може што добро родити се, да ју Бранко узме; девојка је била лепа и имућна; матере није имала.

У недељу има се давати соаре код Хермине, и то по жељи Бранковој, јер је рад све своје познате да зове, па сутра да се да̂ на пут. Хермина каже да није противна. У суботу се већ све преправи, кад ал у недељу Хермина, без да је ком речце казала, отишла је некуд на железници. Нико није знао шта је томе узрок; сутра дан врати се и каже Бранку, да је због тога отишла, што су јој имали доћи обични гости од недеље, а и Бранку није хтела одрећи; тако и једна и друга партија повукла се натраг.

Сад је већ све било свршено за одлазак.

Већ смо се са свима опростили; Бранко јошт последњи пут оде Хермини, и уговоре се на чисто, како ћеду план извршити.

После већ опет на пут да се дамо.

Пре нег што ће нам се ручак у собу донети, читао сам у кафани новине. Бранко са̂м у соби хода горе доле и мисли се.

На једанпут дође Петар, па управо к Бранку. Узме Бранков капут, па га проба, па моли Бранка да му га узајми за после подне; хоће да иде у њему на неки погреб.

кондуктер — управљач на возу, овде ће бити железничком „влаковођа.“

Бранко му одрече, јер мора после подне отпутовати. Петар се свуче, опрости се са Бранком и оде. После по сата падне Бранку на памет, није ли Петар што из џепа извадио. Има шта и видети, — нема буђелара у џепу, у ком су новци и писма Херминина. Он замишљен није пазио шта Петар са капутом ради. Одма за њим у потеру. Најпре к њему у кућу. Кад тамо, а он пред кујњски врати стоји, па Бранка пита зашт није већ отишао.

„Та немој да си луд, Петре, ти си мој буђелар однео.“

„Ја? — Ни видио га нисам. Но ти шта ћеш овде? — Ти хоћеш да ми жену отмеш, ти си овакав и онакав; но ако не одеш, тужићу те.“

Херминини непријатељи су га потпирили.

Сад се умеша и Хермина. Њу је Петар као дете слушао. Она га уведе у собу, извизитира му све хаљине. Нема ништа. Он неће да призна.

Сад Бранко врати се на квартир и чека даљи излазак. Тај случај се одма по целом месту преповедао. Бранкови пријатељи домаме Петра у једну господску кућу, у којој су и фрајле биле. Поплаше га да ће га одма дати оковати, ако не призна. Петар је био врло плашљив. Све призна и пође кући да донесе буђелар. Са њим оде и један Бранков

буђелар — управо је књижица - бележница, записница, а овде је и: новчаник; *извизитира* — испрегледа.

пријатељ, и врате се. Буђелар је био у куваркином сандуку. Сад преда буђелар и новце, само је неколико форинти и писма извадио. Сад га опет нападну ради писама. Он иста извади, те да̂ фрајлама да ји читају, и дода, да само због тог је он буђелар украо. Било је дост смејања.

Међу тим дозову Бранка и торжествено му све предаду. Он се зачудио од куд и како.

Петар је опет добре воље и иште од Бранка опроштење. Овај му све опрости. Но кад Петар види да је Бранко опет добре воље, а он опет иште који цванцик. Бранко му да.

Онај дан смо се већ задоцнили.

Сутра дан сви нас до железнице допрате. И Петар је међу њима и грли Бранка.

Кад кући дођемо, сутра дан, Бранко оде матери Петровој, она је ту седела, па јој своју намеру исповеди. Она само сажаљује Хермину и обриче му да ће га у том по могућству потпомагати.

Да̂ Бранко то исто и родитељима на знање и топлим речма судбу њиове кћери описује. Но старац ражљућен, опомене Бранка да се он свега тога мане, шта више да ће га и гонити, ако сад од своје намере не одустане.

Бранко се чисто окамени на оваку незгоду.

торжествено — свечано.

Да би се Хермини пут препречио, пошљу је на пут — врло далеко — и пресеку јој сваки могућан саобраштај са Бранком.

Сад Бранку одлети и ова надежда.

Његова милостива све му је чинила, ал Бранко једнако незадовољан.

Он каже, он има два идеала: један је у сретној љубави, нарочито женидби, други — тај неће да искаже.

У првом је већ несрећан.

Бранкова судба је већ млогима позната била.

У једном већем друштву сви га сажалевају.

Једна свилокоса и опет плавоока врло млада и лепа девојка врло участвује у Бранковој бољи, моли га да јој његову судбу на ситно испричповеди. Бранко јој учини по вољи. Свилокоса к срцу прими судбу Бранкову и каже му да би му с драге воље својим срцем помогла. Дан на дан све веће участије, па наклоност. Бранко је излив њеног невиног срца за готов новац примио, и њеној наклоности и понуди одговорио је. Она га моли да ју проси. Одговарају му да ни по што за сад не може бити, јер пре три године удавати се неће. Шта ће сад? — Покуша наново, опет ништа.

Но Бранку су сати избројени. Живот је кратак, а Бранко је рад и да каков спомен

саобраштај — саобраћај, веза.

од свог живота остави. Он не може три године чекати.

Запита једаред Ливију — тако се свилокоса звала — да ли је тврда њена наклоност? Она одговори до смрти њене увек. Да л' се може на њу поуздати? — Може. Да л' ће она њега дочекати с тим срцем и после више година? — Хоће, каже: „Тако ми среће, нико моју руку осим тебе неће добити, па ма кодико дуго трајало.“ Сад јој се исповеди, да он на велики пут иде, вратиће се до пет година и да га дочека. Она плаче, моли да никуд не иде. Бранко не попушта; код њега нема шале. Она се склони, тврду му веру зада да ће га дочекати. Обећа му се јошт, да ником ништ неће о њему говорити.

Кад један дан чекам ја Бранка, нема га; други дан, — нема га. Потражим га код куће, — нема га. Трећи дан добијем ја писмо и новаца. Писмо је овако гласило:

„Љубезни брате Милане!

Провели смо заједно детињство и младост у слоги, у разним бурама живота. Сад смо већ људи, па сваки треба свом опредељењу да је ближе. Ни прсти нам нису равни, па не могу нам бити ни путеви живота сваком једни. Мени две ствари на срцу леже, које ми задатак живота сачињавају. У једној до сад нисам био срећан; сад морам другу пробати. Ја морам јошт једно велико и бурно море препливати, док у мирно пристаниште

дођем. Ти си твом задатку ближе. Ја, ако срећан будем и срећно се кадгод вратим, бићете и ви, моја мила браћо, моје среће учасници. Поздрави ми Светозара и осталу браћу. Буд'те здрави!

Бранко.“

Е тако нестаде мога Бранка.

Разнесе се глас овај на све стране.

Његови пријатељи из срца су га жалили, непријатељи пак — текар су га оговарали.

Бранко је био добар човек, ал је имао чудну нарав, која се млогима није допадала.

Међу нижима био је снисходителан, попушћао им је више нег обично; међу већима од себе показивао је, канда неће ништ од свог човечанског права да попусти. Зато су га једни држали за попустљивог, који се [са] сваким, себи неравним, дружи; други опет — за бесног, високоумног. Који су га познавали, ти су сви били на два логора раздељени: једни су га јако мрзели, други би га на рукама носили. Није било који би га као мимогред споменули. Млоги су га мрзели, а управо нису знали казати зашто. Млоги, којима је он на руку ишао и потпомагао ји, оговарали су га да је предобар, за себе рђав итд. Шта више нашло се и такови, које је он не један пут из блата вадио, па су се на

снисходителан — снисходљив, понизан.

њега блатом бацали. У хатар веће ствари и истине, или у помоћ угњетене невиности, увек је био готов и живот и имање жертвовати. Једном речи, он је имао мало пријатеља, млого непријатеља.

Млоги су казали: „Штета за Бранком што га нестаде!“ Други су опет казали, да је заслужио да га море покрије.

Ал Бранко срећан што никог не чује.

Већ у последње време могла се на Бранку велика промена приметити, премда се он усиљавао све то покрити. Он се у друштву смеши, а душа му плаче. Каткад мислио би небо ће главом провалити, а душа му је спокојнија. Ако је видео да десеторица неправду бране, а један има право, он ће са овим држати, па куд пукло да пукло. Увек се тужио да је тешко поштеним и добрим човеком бити на свету, но он вели: „Савест награђује.“

VIII.

После неколико дана позове ме Бранкова милостива.

Пита ме шта се стало Бранку, куд је отишао, каже ми, да је њој писмо писао, да јој благодари на свему као својој благодетељки, но он мора ићи. Састајати се није хтео, да не би му растанак тежим постао.

угњетен — потиштен, удручен; *шта се стало* — шта се догодило.

Но куда је отишао? — Бар да се зна да му човек пише.

Ја јој покажем моје писмо од Бранка.

Чуди се и она и ја, ал све бадава: Бранку ни трага ни гласа.

Поче она после говорити: како јој је особито жао за Бранком, ал чудна његова нарав његовој срећи на путу стоји; да је могао покрај ње срећан постати; да је имао толико поверења код ње, да би му била све у руке дала.

Почнем је после ја тешити, да се не брине за Бранка, да је он одважан, доброг срца, и непоколебим, да је он као лутка, која је у пола, од гора, од дрвета, а доле од олова, па ма је куд преврну свуд стоји.

Почне се сад она за себе бринути, како ће сад она без Бранка, на ког се јако била научила. Ја је једнако тешим. Дозволи ми, шта више замоли ме, да јој чешће дођем, јер има млога писма, а нема пријатеља, па да је не превару. Даље вели, мило јој је кад ме види, јер онда мисли да Бранка види.

Ја сам често онамо од сад одлазио, и у свему сам се јој услужним показао.

Сад ми је био задатак, како год умилити се.

Увек сам у мом животу био кицош, само кад сам могао, а сад морам до врја да дотерам, ил ћу се натраг стрмоглавити. Почео

од гора — од горе, одозго.

сам се тако исто носити као Бранко; иста боја, иста форма. Његово држање сам си присвојио, знао сам његове обичне изражаје. Па тако кад сам први пут дошао к милостивој и почео по Бранковом типару говорити, а она кад ме чује и види, мал не пуче од смеја.

Већ сам искусио једанпут, кад сам пред њом клечао, да са искреним срца изливом не могу код ње до наклоности доћи. Тако сам морао са друге стране пулз пипати.

Мало по мало она се научила на мене, ал о љубави и женидби ни разговора. Изродило се неко пријатељско одношење међу нами.

Код други људи почиње се одношење од љубави, па онда тек љубав пропадне у пријатељство; напротив код мене, најпре долази пријатељство, па онда пропаднем у љубав.

Тако сам ја већ овде у пријатељству пливао. Ако треба облигација да се прави, одма мене зове; ако два дана не дођем, каже да се не може да насмеје, па не зна без мене ни шта је ново по свету. Кад је што куповала, а она ме зове у дућан, па морам да густирам, и то што је најскупље. Ако купује шешир, ја морам с њом к машамоди, па онда

форма — облик; *по типару говорити* — по одређеном начину или правилу говорити; *пулз пипати* — било, дамар пипати, овде управо значи: с друге стране подићи; *густирам* — при одабирању оног што је лепше своје мишљење исказујем; *машамода* — она која прави и продаје женске шешире.

тешко мени, ако ми се какав јефтин допада, а ја ти онда све оне са перјаницама бирам. У кући морао сам моје мњеније о свакој ствари давати; Бож' сачувај, ако јој се не допада куварка, да смем казати да није хрђава.

Но шта ће од свега тога да буде? Пролазе дани и месеци, а ја трошим, 'па јошт никакве хасне, ни сигурног изгледа.

Прође једна година, па јошт ништа.

Сад ми већ почну финанције натрашки ићи, ал ја зато нећу да клонем. Кредита сам имао доста. Код Фишпауховице ја и Светозар могли смо ићи на кост па ма докле терали, јер је ту Светозар све.

Тако исто и у другим стварима опет имао сам друге људе.

Каткад изостанем по недељу дана, милостива ме зове, а ја хоћу ли — нећу ли. Она опет не може без мене, ал о љубави ништ не говори.

Почнем ја из далека цифрати. Споменем онај смешан акт, кад сам клечао, па и то додам, како ме онда није хтела ни добро погледати, а сад ми је пријатељица. Она се само смеје, но на ствар ништ не говори.

Ја опет изостанем. Већ сам се јако био задужио, па мислио сам: шта ће бити од мене, ако овако устраје? — Почели ме гдекоји кредитори гонити.

мњеније — мишљење; *сигуран* — поуздан; *почну финанције натрашки ићи* — новчано стање пође на горе; *кредит* — поверење.

Особито један ми се попео на врат. Фишкал његов не да̂ мира, шта више, дође ми са персоналарестом.

Па да знате јошт: ко је тај фишкал био? Би л' би погодили? — Мој Здравковић.

Он од како се од нас откинуо, сасвим се отпадио и постао филистером. Ја га молим и опомињем на наше ђачке године, а он тек подсмешљиво одговори: „Мој Господине, шта се у ђачком животу не стаје! Ал сад то на страну. То не треба ни спомињати, јер је детињска ствар, но сад треба сваки себи, па треба добро изрешетати: шта је моје, шта је твоје? Но баш да не рекнете да се нећу и тог да опоменем, као женерозан негдашњи колега дајем Вам термина јошт три дана. По истеченију нећемо се више овако разговарати. Збогом!“ Сад ми пали на памет они десет дуката, што је добио од Идине матере, кад је био наш локај, па се смејем и једим; но зло да му напоменем.

На срећу опет милостива ме зове и тужи се што не долазим. Извињавам се да имам млого посла. Она ми каже, да сама признаје, да ми време краде, зато определи ми приличну плату, као да пазим на њене интересе и да сам јој увек на расположењу, и одма ми напред да̂ полгодишњу плату.

персоналарест — затвор због дугова; *шта се... не стаје* — шта се не дешава; *женерозан* — великодушан; *термин* — рок; *по истеченију* — по истеку.

Кад одем, одма потражим господина Здравковића, платим моје и отпоручим се од њега са жељом да се никад више не састанемо.

Сад сам се опет мало опоравио, ал сам надежду почео губити код милостиве, мислећи да она има и у последњој каквој мисли какво тешње намерење са мном, не би ме под плату бацила, јер ако ми је с тим и помогнуто, ал тек сам њен као некако слуга. Но нећу да десперирам, но све терам даље.

Тако пролазе опет дани и месеци.

Моја милостива имала је млого новаца на интересу издати[х].

Један дужник хоће да је изигра, ја нађем на све трагове, и спасе се капитал. Она ме врло пофали и награди.

Неки људи хоће да је скувају са неким зајмом. Ја то прочујем, и намера им се осујети.

Сад сам био већ њен тајни саветник; без да ме запита, не дâ никоме ни паре.

Но и мени се све боље и боље водило.

Свуд сам разгласио, да сам залуђен у милостиву, а и она на мене добро гледи. Премда ни речце није истине било, опет је дошло то њој до ушију, па и она је веровала, но није ми се хтела показивати. Родови њени

отпоручим се — опростим се; *хоће да је скувају* — хоће да је изиграју, оштете; *без да ме запита* — а да ме не запита; *родови* — родбина.

јој све доказују и пребацују, но то ју тако разјари, да неће више од њи ни једног очима да види.

Кад је куд ишла, ја сам јој био чувар, гардмосије. У друштвама лебдио сам над њом, да види како за њом гинем. На друге нисам гледао; био сам равнодушан. Кад хоће шешир, а ја са највећом церемонијом, па ма у највећем друштву, — узмем га у руке, пантљике лепо раширим, па са четири прста, тихо канда га зефир носи, дајем га јој у руке. Кад није ни помислила да ће што требати, ја сам то са собом носио и одма додао.

Једанпут забринута седи милостива. Гледи на мене подуго, па рекне:

„Ја не знам шта ћу с Вами чинити. Људи о мени свашта говоре, и то због Вас. Научила сам се на Вас, а и задовољна сам с Вашом службом, но тек опет: шта ће свет рећи? Па још не знам ни од какве сте фамилије, можда Вам је отац какав шустер, а Ви шетате се са мном, која је од таквог племена.“

„Милостива, опростите ја сам од велике фамилије. Мој покојни господин отац био је пургермајстер, но умро је, па је умрла и моја госпоѣа мати, па смо после осиромашили, ал карактер смо одржали.“

„А Бога Вам, кажите ми: кад Вас ко запита шта сте Ви код мене, шта на то одговарате?“

гардмосије — пратилац, чувар; *пургермајстер* — „градоначелник“, градски начелник; *зефир* — ветрић.

„О, знам си ја одма титулу дати. Кажем, да сам код милостиве госпоже Н. иншпектор свију добара.“

„То сте зло казали. Иншпектор не може бити гардмосије. Од сад то немојте више чинити.“

„Но шта ћу казати, милостива, ако смем питати?“

„Кажите — кажите, да сте ми кузен, — од стрица брат. Знате?“

„Знам, милостива, и за срећу си држим.“

Е, тако ја постаде моје милостиве кузен. То је већ један корак ближе.

Тако сам ја у надежди живио, и то врло добро живио.

IX.

Једанпут био сам неколико дана на страни.

Кад се вратим, а ја идем к мојој кузини, да јој нешто јавим. Она је баш у кујњи била.

Кад ступим у кујњу, а куварка је баш запрашку правила, па одма к мени, поче ме грлити и љубити.

„О, слатки мој Милане, фала Богу, кад те већ једанпут видим.“

Ја се нађо у чуду. Од радости заборавила је врелу варјачу у руци, па у грљењу опарила ми лево уво и залепило ми се мало лука на њему.

иншпектор — надзорник; *кузен* — рођак.

То је била моја стара Бабика.

Милостива убезекнула се; гледи, не зна шта је.

Ја се брзо отрго, па рекнем:

„Али за Бога, фрау-Баби! Та нисам ја већ мали да то чините са мном! — Знате, милостива, она је била у служби код мог покојног господина оца, кад сам био мали, па је била моја дадиља, па ме здраво волела, канда сам јој син. Је л'те, Фрау-Баби?“

Код ови последњи речи притискао сам Бабику за раме, а очима јој дам знак да то одобри. Бабика је била добра и увек ме слушала, па прими и то на себе.

„Ви, Фрау-Баби, имате примити јошт по тестаменти мог покојног оца сто форинти, а Ви то ни не знате. Отидите јошт данас код фишкала Г. Н. Нр. 70, па ће Вас исплатити.“

Бабика све то прима и ћути.

Тако сам се из ове беде избавио, која ми је могла целу будућност покварити.

Она сирота мислела је, да сам дошао њу да потражим; јер при последњем нашем састанку и растанку, кад сам јошт кундшафтсамт државо, обрекао сам јој се, да ћу је ма где потражити и наћи.

Милостива се целој ствари насмејала, ал веровала је да је тако, као што кажем, јер је и Бабика сама исто потврдила. Бабика није

фрау — госпођа.

никад што паметније у свом веку учинила. Да је знала милостива шта је Бабика мислела, то би ми још онај дан дала пасош.

Кад пред вече, ал ја чекам Бабику код Нр. 70, и то пред кућом. Кад у једно доба, ето Бабике.

Дам јој из далека знак, да за мном иде. Ал она ме стигне, па поред мене. Ја правим веће кораке, ал она за мном у трапу, па је опет поред мене. Пођем мало помалије ићи, да буде она напред, ал ме опет дочека. Наравна ствар, мрзело ме да поред мене иде, ал она сирота мисли, да кад сам се у либерији с њоме шетао, да могу и сада.

Једва дођем у мој квартир. Ту јој исповедим, да ја интереса имам од милостиве госпође, да јој ништ не говори о прошлом времену кад сам либерију носио, но да каже, да ми је код мога оца, пургермајстера, дадиља била. Она каже, да је одма сватила моје речи у кујни и примила, и обриче, да неће ништ о старим стварма спомињати, само вели, да јој је то тешко пало на срце, што сам казао да је моја дадиља била, и тако сам је старом начинио. Бар да то од мене није чула, кога воле и волеће до год дисати буде. По лепим речма утешио сам је. Дам јој сто форинти, па ју замолим да не служи код милостиве, па ћу јој увек додавати,

---

би ми... дала пасош — отерала би ме од себе; *у трапу* — у стопу.

него, ако може, нек се одма чисти. Кажем јој јошт и то, да је госпођа чудне нарави, једнако секира итд. Она се на то приклони. Научио сам је шта да говори о мени, ако би је госпођа што запиткивала.

Сад Бабика врати се.

Но ја јошт нисам се смирио. Знао сам какве су женске, па приметиће да се ја около милостиве надеждим, разгореће се у њој јошт већма страст љубови и злобе према милостиве, па ће бити параде. Јер Бабика је имала ту нарав, да би све за мене учинила, ал само вели, да бар њене очи не виде како ја на другу ил друга на мене очи баца, јер онда се заборави, па би таковој очи ископала. Ако се овде узбави четрнајст дана, слабост ће је победити, па зло по мени.

Дођем милостивој, а она ништ и не спомиње о Бабики. Млого је мања звер, нег да мисли о њој. Два три дана прођу, а милостива се тужи на Бабику да се napija. Ја јој кажем да је тако исто и у нашој кући било. Милостива јој пребаци, а Бабика си не да̀ млого казати, покупи хабе, па оде без збогом да каже.

Сад ми је камен са срца спао.

Сад је опет добро.

нек се одма чисти — нек одма одлази; *надеждим се* — надам се: облећем; *хабе* — ствари, прње.

Ја добро живим, само будућност ме мори.

Један дан дође к мени Светозар и каже ми, да је свршио курз и постао доктором. Шта ће сад?

Ништ друго, но да узме госпођу Фишпауховицу, нашу стару Фанику.

Тако је и било.

Држи се весеље. Ја први Светозаров сват.

Он је срећан човек. Шмалц је умро. Фаника је лепо наследила[1].

Сад почнем ја опет измишљавати, како би могао ја доћи до моје милостиве кузине. Просити је не смем, јер можда би се опет за кључаницу фатати морао. А с друге стране опет знам да је увидила моје намерење, па се чини и невешта. Но једна околност опет ме к цели ближе доведе.

Милостива кузина јако се разболе. Хоће већ да умре. Доктори држе конзилијум. Ја дању ноћу лебдим над њом. Сам кувам теове; из моје руке пије, благосиља ме. Хоће да пише тестаменту, па да се о мени побрине; ја ју тешим да ће оздравити. Она ме моли

[1] Према оном што је напред (стр. 54.) речено за Фанику и њену најближу родбину, она је имала и браћу, а како после тога нигде није казано, да су јој браћа помрла, — она је, по законима земље, у којој се прича да се дешава овај догађај, могла бар равноправно делити наследство с браћом, осим ако јој отац нарочито, тестаментом, није и више што оставио.

за кључаницу (се) фатати — што пре уклонити се, побећи; *конзилијум* — лекарски савет, који се сазива обично кад је болесников живот у великој опасности.

да се молим Богу за њу, па ако оздрави, даће ми њену руку, то јест, биће ми жена, јер види, да сам јој душом наклоњен. Ја ју у руку пољубим и сузом оросим. Она и двапут и трипут каже, да ће благодарност своју према мене с тим показати, да ће за мене поћи.

Милостива је оздравила. Ја чекао да она што о том, што је обећала, прослови, ал ћути, премда ми велико пријатељство показује.

Тако ми већ неколико година прошло, све у надежди, ал краја нема.

За ово време и Бабика ме често узнемиравала. Како јој се зло води, а она одма к мени, па, ако не дам, зло: хоће одма милостивој да иде.

Тако једаред, кад ми се већ досадило, почнем је одбијати, — она са мном у контац. Ја потегнем оштрије, ал она рече ми да ће ми доскочити, па изиђе напоље, па управо мојој милостивој. Ја за њом, и једва је стигнем код капије, па дај опет, па смири се.

Да ми она није била на врату, млого би мирније живио.

X.

Једно пред вече шетам се овамо онамо, кад кога видим — мог Бранка. Сав од сунца испечен, иначе здрав, дивљег изгледа, рекао би

како јој се зло води — како јој иде рђаво.

да је међу рисови и лавови живео. Он у мене, а ја у њега гледим.

„Та јеси л' ти, брате Бранко?!“

„Та јеси л' ти, брате Милане!?“

Можете си мислити како нам је било.

Он је онај исти дан стигао. Питам га гди је био, шта је радио. Он ми на то одговори: да га никад о томе не питам, да он то само за себе задржава, да је задовољан био, ал дошао је натраг да реч обећану одржи и да види своју браћу и родове, јер га је то вукло натраг, иначе не би натраг дошао, премда је свашта доста преко главе преметнуо. На то уздане и ућути.

Сирома Бранко млого је морао страдати. Њега је туђе сунце јако пекло. На лицу му се виделе борбе, преко који је пролазити морао.

Ја сам се јако обрадовао, кад сам га видио, ал само једно ме почело мучити.

Колико сам већ труда положио, да се код милостиве умилим, па све је за бадава, ако се Бранко покаже. Она ће одма оладнети прама мене.

Питам ја Бранка, шта он мисли о милостивој.

Он каже, сутра ће посетити своју благодетељку.

Кад сам то чуо мал ме шлог није ударио.

Питам га даље, има ли он какове даље намере онде. Каже: „Ни најмање“. Он је сасвим на другој стази.

Онда му почнем преповедати све шта се са мном збило, од како се видели нисмо. Кажем му да ми је пун изглед да ћу милостиву за супругу добити. Он каже да ми је просто.

Но то мени јошт није доста. Само једанпут на сокаку нека га види, па збогом, моја срећо.

Замолим га да не иде милостивој; кажем му зашто. Он се насмеје, па обрече. Но јошт ни то није ми доста. Замолим га, да кад је на сокаку види, да се уклони да га не види. И то ће учинити.

Но сад сам постао тек прави мученик. Већ у јутру рано ја код Бранка, јер се бојим да ће га милостива без да он хоће гдц год видети. Тако сад морам увек да сам са Бранком. Кад идемо по сокаци, а ја пазим на све стране, канда од какви кредитора зазирем, па видим ли из далека какову тек на форму милостиве, а ја вучем Бранка у други сокак. То је доста мучно било за мене, кад сам морао тако стражарити Бранка, а он сирома као какав ариштанац све по заповести мојој чини.

Тако једанпут спазим на близу милостиву. Бранко поред мене иде. Већ смо на близу били, но на срећу није нас спазила; гледала је на страну на неки машамодски дућан, а ја брзо окрену Бранка, па кад је поред нас прошла, а ми смо једно другом с

без да он хоће — ма он и не хтео; *на форму* — налик; *ариштанац* — хапсеник, притвореник.

леђа били, па ја поклоним се и пређем к њој, а Бранко уклони се.

XI.

Једно пред вече одем с Бранком у један киоск.

Кад онде, а оно седи Бранкова свилокоса, фрајла-Ливија, са једним младим, Бранку познатим, човеком. Он баца на њу око, она на њега, зарумени се, па се опет чини канда га не познаје. Бранко ју познао, па одма к њој, ал она се извињава да јој је мило, ал да је већ удата и да је за даље поштеди. Бранко пита младог човека: „Је л' тако?“ Он каже: „Јесте.“

Сад му је већ дост. Одма изиђе на поље, а ја за њим.

„Е, сад помисли само, брате, ова ми је дала реч, шта више заклела се, да ће ме дочекати, па видиш шта се стаде.“

„Е, шта ћеш! Такве су женске.“

„Ал је она била још врло млада, невиног срца, па како не би таком простодушију веровао?“

„Е, баш то је зло! Била је млада, па се брзо занела, и брзо опет однела. На њу је само печатлења магновење радило. Онда си јој ти био пред очима, после опет допао други, па те заборавила.“

киоск — баштена, округла или четвороугона зграда на стубовима, са свих страна ограђена или изидана; *шта се стаде* — шта се догоди, деси; *па се брзо занела, и брзо опет однела* — израз сличан овима: „заљубила се и — одљубила се“, „расрдила се и — одсрдила се“; *печатлења магновење* — тренутни утисак.

„Ал јеси л' видио, да баш нема воље ни у разговор се упушћати?“

„Није јој више стало до стари спомена.“

После смо чули, како Ливија није ни три године чекала, а камо ли пет, и да је од своје воље пошла.

Бранко тек уздане, па тужи се како је свет покварен.

Од сад није више на њу ни гледао, кад је прошао поред ње, а она је опет главу од њега окретала.

Распитује за Хермину. Хермина се већ удала, и то за оног истог, који је код железнице са каруцама њу дочекао, који је са својим сестрама био на визити код Хермине онда, у недељу, кад се Бранко у кујни с њом разговарао, — онај исти због кога је Хермина отпутовала, баш онај дан кад је имао код ње соаре бити. Петар је сирома већ давно умр̌о.

Ето друге жалости Бранку.

Једанпут у шетњи наиђемо на госпођу Лауру. Једва смо је познали. Бледа, слаба, канда је из гроба устала. Чујемо да већ доста деце има, ал господин супруг већ од две године од подагре лежи, и доктори кажу да ће се тешко излечити, но да може јошт дуго живити, ал мама теши Лауру да то не може дуго трајати, и да ће она добити јошт младог мужа.

подагра — гута, улози у ногама.

Ливи̂н супруг нагло умре. Ливија остаде млада удовица. Многи циљују на њу. Ливија је сад опет рада са Бранком што започети, да за њега пође. Бранко ни да зна, не из освете, но зато што је уважити не може, кад је у стању била, у својој светој невиности задату реч погазити.

Ливија се на то јако ражљути. Оде путовати и каже, да ће си таквог младожењу наћи, да ће се сваки чудити. И дојиста, није прошло неколико месеци, ал она доведе себи младожењу, да се сваки чудио. Леп човек. Прода Ливија што има, па оду. Но на скоро нема ни новаца ни имања, ишчезне љубов, па свилокоса Ливија остави све, то јест, растави се од свога и постане бабицом.

Бранко се сад целој ствари горко насмеја.

Једанпут у театру приметим једну красну црнооку фрајлу; око јој је ватрено, да би рајбхелцлу запалити могло. Она једнако на Бранка гледи. Гурнем Бранка, да онамо гледне. Кад он онамо, а она тек пусти очи доле, па нека тајна милост јој се на образу пролила. Но како Бранко на страну, а она опет овамо стреља. Но мало по мало тако се ослободила, да већ није поглед натраг вукла.

Тако је било сутра, тако и прекосутра.

Питам Бранка шта суди о целој ствари. Он рече: „Ил је нека велика потајна симпатија, ил је неисказана кокета.“

рајбхелцли — жижица, „палидрвце“, „машина“; *симпатија* — наклоност срца; *кокета* — намигуша, каћиперка.

Распитивамо ко је, шта је, — дознамо где седи са својом тетком, јер другог нема. Сви је фалу, да је неко особито створење, да није кокета као што би ко мислио, јер не један гавалер се већ опарио, кад се усиљавао наклоност и поверење задобити.

Опет одемо у театер. Она опет онде, па не скида с Бранка очи. Бранко се јако чуди.

Бранко сутрадан напише писмо овако:

„*Почитајема фрајлице!*

Не знам шта да о Вами судим: ил ми се јављате као анђео хранитељ, или као неки демон, који ће ме тек од сад гонити. Ви сте ме очарали. Ако има од Ваше наклоности што у ствари, ја Вам стојим на расположењу, и то Вам изјављујем: да код мене нема сујетни тежња, но озбиљно мислим. Ако сте коме срцем обвезани, дајте ми на знање, јер ником у таквој деликатној ствари нисам рад на пут стати. Очекујући одговор, остајем . . .

Бранко.“

Ово писмо ћу ја сад онамо носити. Но по налогу Бранковом тек онда ћу[1] га предати,

[1] У првом издању стоји: „ће“.

гавалер — човек отменог понашања, овде се мисли управо онај младић, „млад јунак“, који облеће око женског чељадета; *јер не један... се већ опарио* — јер не један је већ зло прошао; *почитајема фрајлице!* — поштована госпођице!; *деликатан* — нежан, осетљив, тугаљив.

кад видим[1] да је вредно; ако се узтезати буде, да га не дам.

Но сад како ћу онамо.

Идем да пробам.

Прођем поред куће, а она на пенџеру. Ја јој се поклоним; она се смеши. Видим на капији цедуљу, пеки квартир се издаје. Ја унутра и одма, без да питам куда, к црноокој фрајли. Ја извињавам се да сам квартир пȍфалио, а она не прима за зло. Познавала ме већ из театра. Мало јошт постојим, а она ме понуди сести. То сам једва дочекао.

„Ви, фрајлице, често у театер идете?"

„Абонирата сам."

„Па млоге еробербунге правите."

„Ви се, господине, само шалите."

„Могао би Вас о том уверити."

„Ал молим Вас: ко је онај млад човек, што увек поред Вас стоји?"

„Мој добар друг."

„Па откуд је?"

„Он је одавде недалеко родом, мој земљак, ал више година није био ту, нег Бог зна где по свету; сад недавно је дошао из Париза."

„Одма сам познала да није сасвим овдашњи, по његовом држању и свему. Да сам

[1] У првом издању стоји: »види«.

пробам — покушам, огледам; *квартир* - стан, боравиште; *пȍфалио* - погрешно; *абонирата* — претплаћена; *еробербунг* — освојење, овде се мисли, срца.

позната, узела би си за задатак код њега добро записана бити.“

„Он опет особито чувствује о Вами.“

„Та, је л’ могуће?“

Онда ја извадим писмо и предам јој. Каква је то радост била! Пре нег што ће га отворити, метне га на срце, па онда читај.

Пита ме, ко је и шта је Бранко. Кажем јој. Оде у другу собу и пише писмо. Изнесе ми га и преда. Но мало замисли се, па га опет натраг изиште; каже да хоће што да дода. Пише друго писмо, и то поквари, једва треће изиђе за руком. Каже ми да је прво претерано било, да као непознатом не може сасвим што мисли и чувствује у првом писму писати, зато га је прекратила. Ја се и с тим задовољим. Поклоним се и одем.

Дам Бранку писмо. Он га чита:

„Господине!

„Ако баш судба хоће... а оно нек буде што. Узела сам си слободу... и то по Вашем такту... писати. Ја гледим, да од онога што Ви мислите ништ не буде, то јест, да други моју руку не добије. Па ако желите да... наше непознаство избришемо... стоји Вам на вољи...

Паулина.“

такт — овде се мисли: одмерен начин понашања.

Бранко каже да ово писмо нема ни репа ни главе. Ја му га тумачим. Кажем му, да је тај смисао, да она неће ни с ким да се у удадбу упушта, ако се Бранко обрече и да иде сам онамо.

Бранко се реши.

Кад онамо, а њему се она сасвим допадне, тако као год и он њој. За неколико дана све је већ било у реду.

Бранко јој целу своју судбу преповеда. Она јако у том участвује и каже да би сто живота за њега жертвовала и да га је Бог донео.

Сад навали Паулина на Бранка да се узмеду. Њему се опет све то набрзо чини.

Он хоће да га и она сасвим позна. Каже јој какав је он; горим се начини, нег што јесте. Она каже, да ће сваку судбу с њим делити.

Паулина већ нема стрпљења. Она ово пише Бранку:

„*Бранко,*

Докле ће овако наш живот трајати? Ти све оклеваш, а не знаш како ми је. Та не треба ту много церемоније! Један сат жертвуј, па је свему крај. Ја ти искрено исповедам, ако ово дуже устраје, ја нећу дуго

церемонија — обред: вршење неког чина по одређеним правилима.

живити, јер и овако ми је горак живот, и нека ме не буде, кад не могу тебе мојим назвати.

Паулина.“

Бранко се тада реши и узме Паулину.

Паулина одма у почетку каже Бранку, да њој ваздух шкоди, да она не може све на једном месту седети. Бранко јој допусти да прави мало „лустрајзе.“

У одсуствију супруге нађе Бранко на неке пакете писама. Могао би ји каквом бакалу на фунту продавати. То су Паулинине корешпонденције.

Врати се супруга. Бранко јој покаже писма. Она одговара, да је све те за луде држала, само њега не.

Прође неко време, а Паулина се иште на два месеца изван вароши да види економију, јер вели, без ње ће све пропасти.

Допусти јој и то.

Паулина ишла је често поред економије на соаре-е.

Један дан дође у руке Бранку једно писмо, мушком руком писано и адресирато на Паулину. Бранко га прочита, па ћути.

лустрајзе — путовање ради забаве, увесељења; *у одсуствију супруге* — док »супруга« (жена) није била код њега, управо: док је била на путу; *корешпонденција* — дописивање, писма као узајамни одговори; *економија* — газдинство, овде пољопривредно; *соаре* — вечерња забава; *адресирати* — упутити писмо.

Врати се Паулина. Саопшти јој писмо; она ђини на Бранка и каже му, да је несносан човек, да се она поред њега не сме с никим ни разговарати. Пребаци му Иду и Марију.

Сутра дан Бранко није већ с Паулином. Уговоре се да се растану.

Бранко је опет сам.

Дође к мени и почне ми се тужити:

„Видиш, Милане, какве сам ти среће! Један идеал ми је сасвим упропашћен. Са Идом и Маријом је тај закопан. Ја не могу више овде остати; жао ми је што сам се враћао. Па и ви међу собом нисте један другом пријатељи. Завист, злоба, себичност једе вас. Зато: збогом, можда навек, идем далеко, далеко! Ласте и ждралови бићеду ми сапутници; њи ћете опет видети, али мене не.“

Ја га тешим, но не да̂ си противусловити.

Он вели:

„Не знаш како ме боле, вас, моје, овде оставити, ал шта ћу, и пауку кад покваре паучину, његов халов, а он тражи друго место; јер кад му млого кваре паучину, нестаће је, па неће моћи муве ватати, па ни живити. Но, збогом!“

Сад се Бранко са мном загрли, пољуби, па се опет отме. Ја опет га стиснем к себи,

---

противусловити — противуречити; *халов* — а̏ло̂в — велика пређа што се рибе хватају.

он ме пољуби, па каже: „Ово је за све моје. Фала!“ Па ме опет отисне и брзо изиђе.

Док ја за њим, а он се изгуби. Тражим га цео дан; нема га нигде. Тражим га сутра, опет га нема. Бранко је отишао.

Сад опет остаде ја сам.

Докле је Бранко ту био, у празно време, или кад мора бити, ишао сам мојој милостивој кузини.

Од како је болестна била ништ не спомиње о удадби, премда ми све добро чини, јер имам њено потпуно поверење.

Ал шта ми то вреди? Зар ћу увек у неизвестности живити? — Морам и ја већ што куражно учинити, па ма ме шта коштало.

Просити ју не смем, а знам да без мене не може бити, јер се сасвим на мене навикла.

Но шта ћу сад?

Макар криминал учинио, морам цел постигнути.

Светозар ми је десна рука; он је за мене све готов учинити.

Ја му нешто саопштим. Он најпре мисли се, па се после реши.

Ми смо нешто велико смислили.

Нешто ће страшно изићи.

Ил ћемо цел докучити, ил можемо страдати, ил ћеду нам се сви смејати, а ми руке на очи.

криминал — криминално дело, кривично дело.

Хоћу криминал да учиним.

Сад да видите само шта ће да буде.

XII.

Једно пред вече, баш у недељу, милостива није се баш најбоље налазила. Није била ни болесна ни здрава, нег онако као велике госпође, кад не знаду саме шта им фали. Доста то, да јој је нешто фалило.

Код куће није било никог осим милостиве. Све сам ја то знао.

Она се на диван наслонила, тужи се да нема апетита.

На једанпут чује се нека лупњава у трећој соби.

Милостива поплашена каже ми да видим шта то лупа.

Ја отворим једна, па друга, па трећа врата, па кад унутра, а ја почнем викати: „Ево лопова!“ Милостива дотрчи, а ја се већ са лоповом рвем. Вичем милостивој да ми помогне. Милостива падне у несвест, лопов у маски побегне, а фуруна разваљена.

Сад дај воде, па милостиву к себи доведи.

Дође к себи, види фуруну разваљену, па јадикује да су је хтели покрасти и убити.

Ја то исто потврђујем.

апетит — прохтев, воља за јело.

Падне на мене, загрли ме и зове ме њеним избавитељем.

Ја јој кажем:

„Видите, милостива, Ви имате много непријатеља, који Вам о глави раде."

„Знам, знам," говори кроз плач, „ко је томе узрок. То су моји родови, који би хтели да наследе, па ми јаму копају. Но нећеду баш зато наследити. Они ме због Вас гоне, ал баш у пркос ћу да учиним што се њима не допада. Извадите сутра дишпензације, преко сутра се венчавамо и пишем Вам, после смрти, да што је моје, — будне Ваше."

Ја пољубим јој руку, па клекнем, па јој се заклињем бити веран и послушан.

После ове жалосне комедије одма сам се извукао, да добијем дишпензацију, јер женске су промењиве, Бог зна шта може бити за три дана, може к себи доћи, може је љутина проћи, па се покајати.

Сутра дан дишпензације су у џепу, а преко сутра сам већ најсрећнији супруг.

Но да вам кажем шта је с тим лоповом било.

Тај лопов је био Светозар. Све сам ја тако лепо уредио, да се милостива мало за-

---

дишпензација — писмено допуштење црквене власти, архијерејски благослов, да се, у овом догађају, може брачни пар *одмах* венчати, и не извршивши редовне прописе за тај чин, на пр. да се три пут у цркви, после службе, огласи њихово заручење.

плаши. Знао сам њену слабост, да се све од своји родова боји, па сам све то са Светозаром испланирао. Добро је испало, могло је из шале и горе што испасти, бар најмање какав смеј и пасош од милостиве.

Е видите, тако се ја лепо ожени! Имам сад и земаља и кућа и новаца доста. У спомен да се тешко мора човек борити, док до чега дође, држим слугу, који таку исту либерију носити мора, као што сам ја носио.

Е видите, тако се свет окреће: што данас доле, то сутра горе!

Ја сам тако најсрећнији од свију, који су са мном живот проводили.

Моја сирота сестра умрла је већ давно као виршофтерка; Резика се удала по други пут, но несретно, па је сад вешерка; Бабика умрла је од водене болести; Марика[1] је умрла од жалости; Лаура је добила јефтику, а супруг јој мора јошт десет година у подагри лежати; Хермина је морала побећи од мужа, јер јој је једнако Бранка пребацивао; Ливија има на кући велику таблу да је славна бабица; а Паулина — та се јошт тоцила по свету. Светозар је на гласу доктор и имућан човек; Рудић је добио на лутрији велико терно;

[1] Биће: Марија.

виршофтерка — женско чељаде које замењује у кући домаћицу; *вешерка* — праља; *јефтика* — јехтика; *терно* — згодитак.

Зоричић је добио бољу штацију; а Здравковића је ударио шлог — у језик.

А сирома Бранко! Он је Бог зна у којој части света; њега опет туђе сунце пали. Кад долазе ласте и ждралови, а мени је мило, — то су Бранкови сапутници.

Жао ми је Бранка. Ако о њему што чујем, преповедићу вам.“““

част — чест, део.

МИЛАН НАРАНЏИЋ

ДРУГИ ДЕО

I.

Кад је Милан Наранџић своје житије испричповедао, друштву се то допадне, па се намами и често Милана моли, да му опет што интересантно приповеди. Ал' нема Бранка, па нема ни поезије за Милана. Богат, ожењен човек, који се једнако око госпође врзе и економију надглеђује, појетично живити не може.

Милан је био ипак и без поезије задовољан, јер је живио као бубрег у лоју. Ал' после једне године умре му госпођа без порода. Милан је универсалан наследник. Сад без жене почне, што 'но кажу, бећарски живити. Судба га опет Бранку доведе, па сад обоје продуже свој чудан живот. Десет година прохујаше. Но чујмо на уста самог Наранџића како је те године провео. Ево опет у друштву, у више прилика, продужује своју приповетку.

„„„Кад ми је покојна госпођа умрла, постао сам дешператан. Премда сам тим још

универсалан наследник — наследник свега имања; *дешператан* — погружен, убијен од жалости.

бољи изглед пред очима имао, опет ми је жао било за њом. Да вам кажем од чега је умрла. Родови су је јако секирали, што је за мене пошла: сваки дан је чула нове и нове гласове, сплетке којекакве. Тако и родови дали су си труда да истраже од какве сам фамилије, па су нашли да сам шнајдерски син. То је била вода на њиову воденицу. Једнако су с тим вицловали. Од једа добије, сирота, запаљење мозга, а доктори су је од врућице лечили, па умре. Красно сам је саранити дао. Сандук од црне кадифе, златом исцифран, па је однесемо у зидану гробницу.

Тек што смо је саранили, већ су почели о мени бригу водити, коју ћу узети за будућу супругу. Није шала, богат, млад човек, па још и угледан. У глави сам имао конфузне мисли, да л' да се женим, да ли не. Пре године није ни помислити. Често сам се мислио: какву да узмем? Младу, лепу и богату? Та ће казати: „Капица ми, капица ти." — Лепу сироту? Може побеснити. — Матору, а богату? И то је беда, јербо је џандрљива, па мужа претерано чува. Но на послетку мислим се, — што Бог да.

Ишао сам све у црним хаљинама, носио сам широк фрол на шеширу, капут увек до грла закопчан, мало сам говорио, ретко сам

секирали — једили; *вицловали* — правили заједљиве досетке; *исцифран* — ишаран, урешен; *конфузан* — збркан; *капица ми, капица ти* — колико је моје, толико је твоје (имање); *фрол* — флор — црни вео, копрена, што се носи у знак жалости.

се смејао, изгледао сам сасвим интересант. Даме, које су чезнуле за мном, и најкокетније, правиле су преда мном озбиљно лице, само да ми се допадну. Ал' мало по мало, па ми се досади живот на једну форму, да се показујем пред светом озбиљнији, нег' што сам, и да покојну супругу жалим већма, нег' што треба. Ја сам је истина жалио, ал' искрено да исповедим, не тако, као што је свет о мени мислио. Већ сам се без ње са̂м себи привикнуо, па да се покојна са другог света вратила, не знам како бисмо се гледали.

Падне ми на памет да мало пропутешествујем. Паде ми и сирома Бранко на памет. Бог зна где и како се он по свету мучи!

Спремим се на пут. Путујем неколико дана и дођем у земљу Н., где још никад био нисам. У главној вароши пролазим по сокаци тамо амо, гледим на даме, а оне на мене, па седнем у једној гостионици, чекам ручак, а донде узмем новине па читам. Дође један чисто обучен господин и после обичног поздрава седне за мој астал близу мене. Дође и супа на астал, бацим новине, па ручам. За цело време док се ручало, мој комшија бацао је испод трепавица на мене поглед, а ја опет на њега. Изглед лица био му је рафинират; мора да је трговац, беамтер ил' адвокат.

интересант — занимљив; *кокетан* — каћиперски; *дама* — женско чељаде вишег реда; *пропутешествујем* — пропутујем; *рафинират* — лукав, препреден; *беамтер* — службеник, чиновник.

Видим да би рад што прословити, ал' се устручава, ил' је горд. Хајд' да га предварим.

„Опростите што сам тако слободан. Ви сте, господине, по својој прилици овдашњи?“

„На служби, а Ви сте сигурно стран?“

„На служби, ја сам Милан Наранџић, земљедржац у М.“

„Драго ми је, ја сам Јосиф Шпицер, контролор.“

„Драго ми је.“

„С моје стране.“

Комплиментирамо се.

„Одма сам мислио да сте стран из далеке земље.“

„Мало лустрајзе правим. Умрла ми је супруга, па хоћу да мало путешествујем, жалост да растерам. Пре неколико сати стигао сам у ову варош, мало сам се прошетао, баш ми се допада. Овде канда има доста велике господе?“

„Доста; овде је и управитељство овог предела и млога званија.“

„Е, то ћу се овде дан два задржати. Има ли, молићу, овде какве знаменитости?“

„Има. Ту Вам има стародревни зданија, красни башта, музеј и друго којешта, ал' нај-

---

предварим — предухитрим, претечем; *комплиментирамо се* — поклонимо се једно другом; *званије* — звање, надлештво; *стародревно здание* — стара грађевина; *музеј* — место у којем се чувају збирке уметничких (сликарских и вајарских) производа, природних и научних предмета (по разним научним гранама и огранцима), књига итд.

интересантије је видити портрегалерију његове преузвишености управитеља областног.“

„Па може ли се све то још данас видити?“

„Може, само не би Вам препоручио да у галерију идете, јер управитељ онде седи, па је сад врло љут, и не мари да му се сада улази и излази, знате — утекао му инспектор. Келнер! Жан! Жан!“

„Ево ме... шта заповедате, господине?“

„Је л’ дошô фришак полицајблат?“

„Јесте, ал’ нема ништа интересантно: Орлић још није онде.“

„Па кад ће га већ једаред метнути?“

„Молим, ко је тај Орлић?“

„Управо да Вам кажем, то је једна хуља. Знате, неки Бранко Орлић, још млад човек, из стране земље, не знам на чију препоруку дође код Његове Преузвишености управитеља за инспектора. То је велико звање, веће трипут, нег’ моје; па сад има већ десет дана како је утекао, а не зна се гди је, па питам да л’ га већ са полицајблатом траже.“

„Па је л’ што зло учинио?“

„Без сумње, за сад се још ништа не зна, ал’ да није крив не би бегао. Шта мислите, ту се о милиони ради, а под његовом

портрегалерија — збирка слика (појединих личности) у одаји као ходнику са оградом, удешеној за изложбу; *фришак* — нов; *полицајблат* — полицијски лист, гласник, у ком се јављају новости полицијске; *ту се о милиони ради* — ту се тиче милионâ.

руком су били сви протоколи. Мој шеф је био баш синоћ код управитеља, на вистпартији, па му је приповедио, како га је нестало и нема му ни трага, па га је дао полицајно тражити. За сад не фали ништа, ал' Бог зна шта је морао учинити, а друго управитељ га мора гонити, јер би свет рекао да је управитељ крив."

„А иначе, какав је био човек тај Орлић?"

„Никакав. Био је горд и у свачем претеран; кад иде, а он никог не гледи, па је раскалашан, једном речи није за беамтера, него за каквог ландштрајхера."

„А то је лепо званије било?"

„Шта мислите, иншпектор код управитеља! То су ретка званија. Колико би њи желило то званије постићи! Ту, знате, рука руку пере, па се много кроз прсте гледи. Ту се може за кратко време на паметан начин обогатити. Но Орлић, не да би стекао, нег растекао; не зна како треба с људма поступати. Но ја ћу се задоцнити. Келнер, да платим!"

Келнер дође, Шпицер плати.

„Ја се препоручујем, драго ми је било."

„С моје стране особито."

Искомплиментирасмо, па он оде.

шеф — старешина, први службеник, чиновник у неком надлештву; *вист* — карташка игра; *вистпартија* — једна игра виста; *ландштрајхер* — скитница; *искомплиментирасмо* поклонисмо се један другом.

Зарадовао сам се, кад сам чуо да је Бранко у животу. Уверен сам био, да Шпицер из злобе говори. Но сад где ћу наћи Бранка?

Платим ручак и упутим се управитељској палати. Питам једног слугу, познаје ли г. Орлића? „О како га не би познавао! Та он је нами био добар господин! Но,“ рече шаптајући, „морао је утећи, јер га је Његова Преузвишеност гонила.“ Запитам га, с ким би се о Бранку најбоље известити могао. Он ми каже, да би најбоље било упитати Бранковог писара. Он све зна. У шест сати одлази из канцеларије у пивару.

Забележим писарево име и пивару куд одлази, дам слуги на вино и одем.

Шетам се горе доле. Дочекам и шест сати. Још нису сати ни изударали, ал' из Управитељства иде један млад, улизан човек; шешир прилично оклоцан, па кораке убрзао. Знао сам одма да је то тај писар, па хити у пивару. Пређем к њему.

„Јесте л' Ви господин Ресковић?“

„На служби. Шта изволите заповедати?“

„Имао би с Вами нешто разговора.“

Сад се Ресковић нешто мало збунио; по свој прилици мислио је да сам какав давнашњи кредитор.

„Ако изволите у канцеларију?“

„Нећу тамо, ајдмо на друго место.“

„Код куће ми газдаричина деца вичу. Ако изволите Вами, или у кафану?“

„Мислим боље у какву пивару да идемо. Знате ли какву, куда Ви одлазите?“

„Ја знам једно добро место, куд ја одлазим. Ако изволите, не браним, ал' је далеко.“

„Хајд'те ближе гдигод.“

„Е, то онда морам ићи кући да мало више новаца понесем, јер овде је све скупље.“

„Немајте бриге, Ви сте мој гост.“

Било је већ при крају месеца, па би се окладио, да је писар пошао да на конту пије. Сад веселијим лицем са мном иде, па уђемо у једну господску гостионицу.

„Сад Ви заповедајте што је за нас најбоље, јер сам ја овде стран.“

Писар одма заповеди фрушког пива. Пиво се донесе. Пијемо.

„Сад Вам још ништа нећу говорити зашто сам Вас тражио, но мало после.“

„Ал' молим с ким имам срећу?“

„За име немојте ме питати. Ја сам из далеке земље земљедржац, а за добро Вас тражим.“

„Драго ми је.“

Писар добро пије. Понудим га с вечером: он се не одриче. Сад писар бољу и бољу вољу добија. Сами смо били за асталом у ћошку, па се тихо разговарасмо.

на конту — на веру, на вересију, на рачун.

„Ви сте канцелиста код Управитељства.“

„На служби.“

„Имате ли добру плату?“

„Никакву, само од акциденција живим. Његова Преузвишеност канцелисту код иншпектора не плаћа, јер који овде служи лакше аванцира кад не добије плату.“

„А ко Вам је иншпектор?“

„Господин Бранко Орлић; но сад није код куће, отпутовао је некуд.“

„Ја сам чуо да је утекао.“

„Није баш ни тако. То су његови непријатељи изнели. Ја знам боље, нег' ма ко други, како је било, јер сам сваки дан с њим радио.“

„Па шта је у ствари?“

„Ако ћете ми дати реч, да нећете никком казати, да сте од мене чули, казаћу Вам; јер управитељ је чудан светац, па да зна, да сам ја што говорио, пропадо.“

„Ја сам Орлићев пријатељ; што рекнете, закопано ће остати, само ми искрено говорите.“

„Управо да Вам кажем, наш управитељ је врло тврд господин. Боже сачувај да га оговарам; то цео свет зна. Трошкови су велики, а неуредно плаћа своје чиновнике и

канцелиста — канцеларијски писар; *акциденција* — нередовни чиновнички приходи, који припадом долазе као писарина,

служитеље. У инспекторату има доста и сувише посла, а управитељ никад не пита треба ли манипулација канцелариска трошка, нити хоће за то да зна. Све то г. Орлић из свога џепа мора да даје. Узмите сад, да се код нас разна господа окрећу, и ту инспектор на много којешта трошити мора. Тврд управитељ ни једном просјаку, ни једном путнику неће уделити, но све шаље инспектору на врат, па га тако после гуле, јер он не може никог да одбије. Но све то још није ништа, него ни редовну плаћу редовно не исплаћује, тако, да инспектор мора готово о свом трошку да живи. Покрај тог управитељ је стар и секант, осим себе другога у ништа не држи. Њему је све једно: саветник, инспектор ил' писар. Каткад се са инспектором разговара као са камердинером и хоће да га понижава. То се г. инспектору досадило, па још к томе себе истрошио и задужио, а плаћу не добија, па у један мах поручи Његовој Узвишености, да ће зафалити, ако не добије плаћу заслужену и боље уважење. Управитељ као рис љут, дође у канцеларију — баш сам се онде десио — па почне г. инспектора вређати. Инспектор ћути, па како управитељ оде, а инспектор му напише и пошље писмо, у ком резигнира

инспекторат — одељење инспекторско, надзорничко; *манипулација канцелариска* — управљање, руковођење канцеларијом; *секант* — онај који џангрза, једи, „секира“ другога; *резигнира* — захвали.

и јавља, да више у канцеларију неће доћи, већ ју предаје до даљег расположења мени, заклетом писару. Ја то одма јавим управитељу, а г. иншпектор доиста не дође више у канцеларију, већ се из вароши удали. Сад тек зину сви непријатељи на иншпектора. Једни су казали, ваљда је покрао касу, други — ваљда је архиву оштетио, трећи треће, ал' ни један није погодио, ал' сви су после застиђени били. Па макар да није ништа фалило, управитељ га поче опет гонити, а то ни за што друго, већ само да му не мора дуг платити. Кад се иншпектор уклонио, онда навале његови кредитори. Дуга је морао имати, јер је трошак био велики, а управитељ није хтео плаћати. Дође егзекуција. Управитељ егзекуцији каже, да иншпектор нема ни крајцаре код њега; а имао је два пут толико. Ишту персоналарест. Кад то чује иншпектор, а он се не сакрива, већ баш дође у персоналарест, јер вели, то је управитеља, а не његова срамота. После неколико дана изиђе оданде, па баш навали на управитеља да му има дуг исплатити. Управитељ се поплаши, јер је иншпектор готов био за правду и белај учинити, па Његова Преузвишеност, тако велики господин, који је толико пута у свом животу важне заклетве положио, морао је опет дуг признати и исплатити, који пре признати није хтео. Ал' је већ све доцне било,

каса — благајница, хазна.

јер је донде инншпектору егзекуција сво движимо имање будзашта упропастила. После тога оде иншпектор из вароши, а непријатељи му и данас не даду мира, бар језиком за леђи, а чујем и са̂м управитељ га још потајно из освете гони. Нас пријатеље његове боле срце, ал' шта ћемо против моћног управитеља и његови улизица. Е, то Вам је све о иншпектору; само молим, немојте ме издати.“

„Не бојте се.“

„Па како је дошао за иншпектора?“

„То Вас не могу служити. Чуо сам да је из далека дошао, ал' га нисам смео питати.“

„А гди се сад задржава?“

„Не далеко, у вароши В., ал' није га лако одма наћи, јер се слабо са светом меша; сам не знам гди ћете га наћи.“

„А мени је неки г. Шпицер казао да га у полицајблату курентирају.“

„Не верујте. Шпицер је свог шефа улизица, а његов шеф је управитеља удворица. Док је иншпектор ту био, највећма му се Шпицер улагивао, а сад га грди. Тако има и млоги други који су се иншпектору улагивали, а сад га грде. Сад мисли свака шуга да се може о њега отрти.“

„Е, Ви сте ми са Вашим приповедањем добру услугу учинили. Баш Вам фала! И примите од мене...“

С тим пружим му суму новаца, да је могао по пô године поштено живити. Пало ми

курентирају — расписују потеру за њим.

на памет, како је и мени добро пао поклон кад сам сирома био.

„О господине, нисам ја то заслужио, ал' кад Вам је воља, а оно молим Вас да бар запамтим Ваше частно име.“

„Е, кад је тако, баш да Вам кажем. Моје је име Милан Наранџић, земљедржац, као што Вам реко.“

„Господин Милан Наранџић! О, колико Вас је пути г. иншпектор спомињао, често би тек уздануо и рекао: „О мој Милане, кад ћу те видити!““

Е, тако дуго се још разговарасмо, и писар се већ добро угрејао био, да би већ склоњен био и на певање, ал' од мене се женирао.

Ја му опет зафалим, опростим се и одем.

Сад ми је прва брига била, у јутру како устанем, да идем у варош В., да Бранка потражим. Одем на квартир, дам наредити кола, вечерам, спавам, па у јутру већ сам на путу у В.

Стигнем у В. Лепа, велика варош. Гледам на лево, на десно, хоћу ли Бранка видити. Познао би га, да га видим. Дођем у хотел и станим се. Мало се одморим и уредим, па се мислим како ћу на Бранка наћи. Звоним, зовем келнера и питам га, да ли познаје некаквог Орлића. Одговори, да га врло добро

женирао — устручавао се, либио се; *хотел* — гостионица.

познаје, да је у овај хотел пређе долазио, ал' сад не долази, и каже ми, да га виђа често у друштву млади људи, који[х] имена сад попишем. Заиштем да ми пошље поузданог човека, који ће ме за награду по вароши водити. Мало час, а ето човека. Кажем да ме води и да распитује где се може наћи који од ти забележени. Питамо за једног, кажу нам где седи. Кад онамо, а газдарица нам каже, да је тај господин ретко обдан код куће, него да у јутру дођем. Идемо другог да тражимо. Чак по форштату морамо се мотати. Кад у једном узаном сокачићу чујем неки весео жагор. Кад у сокачић, а оно њи четворица некуд иду, па се шале и кошкају. Двојица су баш онако добре воље била. Међу њима познам Бранка. Изглед му је здраво озбиљан, рекао би намрштен, хаљине на њему ваљане, ал' нешто пренебрегнуте, једно му дугме на капуту фали. Већ сасвим близу њи, гледају на ме чудно, ал' Бранко ни лево ни десно не гледи, канда га се цео свет ништ не тиче; контрастно је изгледао према оне веселе двојице. Зађем мало у други сокачић, па и[х] вребам куда ће. Кад уједаред уђу сви у једну кућу. Сад чујем са сокака час певање час ларму. Мислим: да л' одма да уђем; неће л' ми весело друштво замерити?

форштат — предграђе, споредни део града (вароши), који је постао после старог или главног дела града, иза њега или под њим (отуда старо српско »подграђе«); *контрастно* — супротно, на супрот, противно.

Опет уђем.

„Молим, јесам ли добро адресират, седи л' овде г. М.? Ја тражим г. Орлића, кога сад овде видим.“

„О, Милане, откуд ти овде?“

Поздравимо се братски, ал' на кратко; Бранко није трпео церемоније. Представи ме дружини као свог пријатеља, ког није давно видио.

Дружина зачуђена гледи. Мислила је, по свој прилици, да сам Бранков кредитор.

Бацим поглед на све што је у соби. Млади људи, ал' не више ђачког доба; маторији су.

Изражај лица на свакоме више мање паметан, отворен. У соби све у највећем нереду. За ђачку собу била би богато украшена. Чија је соба, по свој прилици, није купио мобилије, већ је наследио, јер више има нег што за једну собу треба, а све је старо. На зиду неколико контрафа, а на раму једном шеће се једна бубица, што малоналичи на буба мару. Од мува сијасета; види се по која столица, велики орман са књигама, астал и једно старо оклоцано канапе, по свој прилици служи као резерван кревет за каквог брата у нужди. Не би се смео опкладити да у њему нема инсектног света. Кревет ненамешћен, разбачен.

мобилије — собње ствари, намештај, покретнос; *контрафа* — дуварска слика световних предмета.

Бранко није питао откуд сам дошао и зашто, а ја нисам хтео започињати, јер знао сам му слабост, да он пред млогима то не воле. А и Бранко са̂м сватио је свој положај, па се одма опрости друштва и са мном оде.

Кад смо изишли, Бранко се тако ладнокрвно разговара, канда нема три дана како смо се видили, и канда се мене не тиче оно што је преко главе преметнуо.

„Откуда ти, Милане, овде?“

„Дошао сам да те видим. Па шта ме питаш? Тебе канда мрзи и што сам дошао.“

„Мени је мило видити те, ал' волео би да ме ти у бољим околностима видиш, јер не волем кад ме ко сажалева. Чуо си за моје незгоде.“

„Чуо сам.“

„Само немој ми запиткивати, док ти ја са̂м не кажем. Но куда ћемо сад?“

„Хајд са мном у квартир.“

„Хајд'мо.“

Тако се ми у хотел упутимо поред ситни питања и одговора.

Кад кући дођемо, а ми се раскомотисмо, па ја започе разговор. Познавао сам га, па сам морао пазити с ког ћу краја ухватити, а да га не увредим.

„О мој Бранко, па ја тебе овде да нађем, па зашт' ми ниси већ давно писао гди си?“

„А шта ћу да пишем? Ти знаш да ја нисам био шписбургер, да сам моју судбу

шписбургер — прост, обичан грађанин, ћифта.

увек стално трпео, па док мој цил не докучим нећу ни да знате за мене. Од како се нисмо видели, правио сам пут к цилу, ал' још нисам био темељан, увек сам се нијао, па сам увек и готов био стрмоглавити се. Ал' кад се стрмоглавим, нећу осим мене нико у том да учествује. Но приповедај ми шта је код вас?«

„Паулина се удала.“

„Сретно.“

„Кад си отишао, дала те курентирати, па те као мртвог објавила, и то праведно по закону, па је сад себи другог нашла.“

„Не питам те, љубави има свуда доста; је л' се код вас друго што променуло?“

„Ништа. Исти људи, иста времена. Но кажи ми, шта се ти већ једаред не смириш. Шта не долазиш кући? Шта ће теби код нас фалити?“

„Јести, пити и спавати могу свуд, не само код вас; мени друго што треба. Ја сам човек, ја сам за човечаство. Хоћу да сам сретан као човек, хоћу да је са мном човечаство сретно. Ја сам против тога, који је против ова два. Као човек хоћу да сам задовољан, да љубим, да сам љубљен, да уживам, да имам порода, да дам другом уживати. Ако све ово имам, и то ми није доста, ако мој брат, мој ближњи, мој род и човечаство

род — овде ће бити у значењу народ.

поред мене цвили. Ето видиш шта ја желим и зашто се борим.“

„Е, мој брајко, нећеш ти никад све то докучити.“

„Ако и не докучим, слађе ми је борити се и мучити за оним, што држим за добро, нег уживати оно, што ми је срцу противно.“

„Бадава је, ти си мој стари Бранко. Па ти̑, сад да дође какво опасно време, — ти би се бацио и у опасност?“

„Ма у пакао.“

„Па шта ћеш сад кад не можеш ништа?“

„Зато се и борим против свега, и противу тога ништа. Људи су себични, материјални, па где ћу ја сам против толико њи!“

„Па опет нећеш да се манеш?“

„Нећу.“

„Па кад томе није доба, а ти си готов и као човек од свог чуства уживати?“

„Јесам. Богаљ је који неће и није кадар уживати.“

„Томе се баш радујем. Ја, да видиш, нисам баш пријатељ од забунителни светски ствари, где се опасности изложити могу; ал' у оној другој ствари сасвим се с тобом слажем. Би л' ти мало провео са мном? Ја сам пошао да правим мало лустрајзе, па тебе да видим и још с тобом да проводим. Знаш, ја

материјални — материјалисти — који маре само за стварна добра и уживања.

имам свачег доста, управо да ти кажем мало сам и бесан, имам наклоност и на абентајре. Хајд мало да проводимо!“

„Не браним.“

„Е добро! Ја имам код куће доброг економа; није ме за газдашаг ни бриге. Хоћу с тобом да проводим. Хајде што год да испланирамо. Новаца имам доста.“

„Не браним. И онако овде живим као сургунисан. Живим као год да сам са самим утворама опкољен, ретко видим око себе пријатеља моји тежњâ. Хоћу, хоћу и да уживам и да се развеселим, да тугу забашурим, заборавим.“

„Има ли овде какви партија? Знаш, ја сам удовац, наша стара је умрла, ја сам њено наследио. Није ти жао?“

„Мир њеној души! Она је према мене добра била.“

„Ал' није ти жао, кад помислиш, да си ти могао сад наследник бити?“

„Она није била за мене, па не би ни заслужио њено имање. Да ти је просто!“

„То ми је баш мило што ти није тешко, ал' питам те: има ли овде какви партија? Ја би готов био и опет се оженити.“

„То можеш; има свуда свакојаки.“

„Ал' ја би сад хтео лепу и младу.“

абентајер — ванредни, чудновати догађаји, »пустоловине«, овде се мисле љубавне; *газдашаг* — газдинство; *сургунисан* — отеран у прогонство; *партија* — прилика за женидбу.

„Тога има доста.“

„Ал’ ја сам рад и васпитану.“

„И тога има.“

„Ал’ и богату.“

„То је већ теже. Овде се свуд на велики луксус дало: уче клавир и француски, гардероб је баронски, цело васпитање је тако, да треба бар десет хиљада прихода на годину, а ретко која да има свега десет хиљада.“

„То ми се већ не допада. Ал’ ваљда има у околини богатији?“

„Налазе се.“

„Ја ћу најпре овде да испитам, па ћемо онда ићи на страну. Хоћеш ли са мном свуд ићи?“

„Хоћу.“

„Е, сад даље немојмо се о томе ни разговарати, но да се мало и спремимо за тај посао.“

После овог разговора испитам Бранкове финансијалне слабости. Каже, да га са свију страна гоне, његови негдашњи пријатељи окрећу од њега главу и багателишу га; непријатељи пак повикаше за њим: „Курја!“ У оној соби, где сам га нашао, баш на оном старом канапету, спава. Онде је код једног његовог пријатеља на квартиру, којега судба такође није за завидење. И тај је доста

гардероб — одевање, одело, хаљине; *финансијалан* — новчан.

гоњен. Но каже ми да најволе проводити у оном друштву, с којим сам га затекао, јер међу њима сваки има каквог таквог доброг својства, с којима се сложити може. Бранкове финансије у ред доведем. Бранко иде своје ствари да уреди.

Ја се по вароши шетам. Нобл сам изгледао. Горњи капут сам преко леве руке пребацио, из десне цигару пушим. Сваки је могао видити да не изгледам као шнајдер. Два три дана, па се са многима упознам, а лако је било упознати се, јер који једнако у хотелу седи, знају да тај није ћифта. После неколико дана добијем либсбрифе без потписа; ал' без потписа не треба ми, — мећем их ад акта. Кад се по променади шетам, све женске очи на мене гледе. Кад прођем покрај њи, чујем за леђи шапутање; имам добре уши. Једна каже: „Дваест хиљада“, сигурно мерила ме колико прихода имам; друга шушка: „Тај штајнрајх је зјело богат;“ трећа вели: „Није ружан.“ Ал' ја на све то аристократично горе доле ходам и чиним се невешт. Тако из виђења и чувења многи су ме већ познавали. Може бити, да је Бранко разгласио да сам богат.

Бранко је са мном био. Каткад сам с њим, каткад без њега ишао. Њему сам све на вољу оставио.

либсбриф — љубавно, „љубазно,“ писмо; *ад акта* — „у акта“: оставити неодговорено, не радити ништа на том предмету; *штајнрајх* — пребогат.

Упознам се с неким господином Кривичићем. Солидна кућа. Има две млађе и једну старију сестру, и матер. Отац му је давно умро. Чујем да би се две млађе радо удале; за најстарију кажу, да неће. Г. Кривичић учини ми посету, ја опет њему, па ме зове на ручак. Позив радо примим. Код г. Кривичића формалан салон. Ту су ти лустери, клавир, покућство баронско. Па кад дође ручак, колико ту јела, колико слаткиша, рекао би да си у грофовској кући. Фрајле лепе, васпитане, училе се у великом инштитуту, говоре француски и свирају све три, а две млађе и певају. Мислио сам: благо ономе, који од ових коју задобије, само ако имају млого новаца.

После ручка свирало се и певало. Фрајла Олга и фрајла Аурелија — две млађе — лепе плавооке, свирале су на клавиру четвороручно. После тога, најстарија — фрајла Јохана свирала је један леп адађио, па онда пустимо се мало у разговор. Фрајла Олга и Аурелија изгледале су као два фришка букета, ал' и фрајла Јованка је још лепа ма и у година. Свема су беле руке као алабастер; види се, да никад ништа нису радиле. Олга и Аурелија биле су прилично кокете. Јованка се није кокет показивала, но све једнако је философирала. Са две млађе кокетирам и шалим

лустер — округао са више свећа светњак, обешен на сред собе, у цркви: полијелеј; *адажио* — лагано и тихо изvођен музички комад; *букет* — кита цвећа; *филозофирала* — мудровала.

се. Оне шалом уђу тако јако у добру вољу, да би чисто скакале, ал' Јованка сад очима, сад обрвама опомиње их да су мирне. Јованка је изгледала као мирно море, но које у дубљини нешто млого крије. Час се са млађима разговарам, па се опет Јованки окренем.

„Фрајлице, Ви имате неки особити манијер, који човека врло усхићава; Ваше мирне црте на лицу показују неки особити солидитет, али кад погледим на Ваше меланколичне очи, које Ваше срце као кроз два огледала показују, онда не могу веровати, да Вам и душа кад и кад не волнује; а Ваша фина бледоћа, коју би какав блазиран човек могао узети за угашен пожар Вашега чуства, показује ноблес Вашег рода и воспитања. Благо оном који би код Вас ероберунг начинити могао!“

„Ви сте, господине, велики шмајхлер. Ви мислите, да свака лепу реч за новац прима. Познајем ја мушке, који, и кад се најшармантнији показују, и онда сасвим не треба им веровати, а особито једном тако галантном господину, који је кроз млоге салоне прошао, па тек даме као мукенфенгер вата.“

солидитет — темељитост, сталност, а овде ће према оном, што одмах за тим долази, значити: сталоженост; *меланколичан* — сетан, тужан, невесео; *волнује* — усталаса се, узбурка се; *блазиран човек* — пресит уживања, затупљена осећања, преживео човек, који је равнодушан према свему; *ноблес* — отменост, одабраност, племенитост; *шмајхлер* — улагивач, ласкавац; *лепу реч за новац прима* — лако верује речима; *шармант* — дражестан, драг, љубак; *галант* — удворан, уљудан; *мукенфенгер* — нека птица (muscicapa, мухар, фић) која хвата мушице.

„Фрајлице, љубим руку за тај комплимент, ал' опростите, Ви мора да на људе јако мрзите, јер са неком ладноћом прама њи говорите.“

„То је истина, ал' то може казати једна женска, која не иде на еробернуге, нити брани за удадбу.“

„Шта, фрајлице, зар Ви за удадбу не марите? Томе се нисам надао.“

„Никад ни не мислим о томе. Знате шта кажу: „Ди либе блихт нур ајнмал“ („само једанпут цвета љубав“). Како женска пређе двадесет година, а љубав је мимоиђе, онда само гледи на памет, на тон и конверсацију, а не на љубав. Него молим да ми сестре не дођу у ферлегенхајт.“

„Шта ћу ја онда да кажем!? Ја сам удовац, па за мене љубав више не цвета? Волео би умрети нег тако живити. Фрајлице, опростите да Вам смем казати, Ви сте жртва Ваше високе памети, науке и воспитања, и штета је да Ваш бонтон никог не усрећи.“

Тако смо се подуже разговарали, па мало по мало тако смо се упознали, да смо се у шали већ и кошкали.

Дође време да треба одлазити. Зафалим се и после салонски комплимената одем.

нити брани за удадбу — нити мари за удадбу; *тон* — друштвено понашање; *конверсација* — разговор; *ферлегенхајт* — забуна, смутња, неприлика.

Не прође неколико дана, а к мени дође један проводаџија, па ме пита, како ми се допадају те три фрајле. Каже, да могу ма коју добити. Ја одговорим да ми се допадају, само би рад знати, да ли имаду мом имању сходну алатуру. Рече ми, да свака добија пет хиљада форинти. Само се насмешим на то. Кажем му, да ја имам више прихода нег што износе све три алатуре скупа. Додам још и то, да су те фрајлице врло нежно васпитане, праве даме, ал' да им је алатура једва довољна за годишњи гардероб и друге луксузне ситнарије. Па док би још фамилија дошла, која би се такођер нобл васпитавати имала, — шта би онда било? Ја сам мислио, да свака по њиовом васпитању бар сто хиљада има. На фини начин дам поздравити, да то бити не може, и да се не нађу увређене. Сад сам тек видио, да и фрајла Јохана не бoји се удадбе, већ да је она прави „муkенфенгер."

Тако ме исто и са други страна понудише, ал' свуд сам видио велике параде, а мршаве алатуре.

Сад поред Бранка упознам се са неким кућама у околним местима, ал нигди ме уловити нису могли, но при свем том добро смо свуда проводили. И то је све дан на дан тако трајало.

алатура — мираз, женинство, прћија; *гардероб* — одело; *луксуозан* — раскошан.

II.

У селу О. живила је нека особита фамилија. То је био господин Гривић и његова супруга. Мирног, тихог изгледа човек, препоручителне фисиономије, тако, да ко га је први пут видио, ил' с њим се једанпут разговарао, морао га је заволети, ил' свако му поверење поклонити, тако је безазлен изгледао. Госпођа Гривићка, угледна, паметног изгледа женска; кад је погледиш, рекао би да не уме кокетирати; лице понајвише озбиљно показује; велика чисменка; разговор увек љубак, на сваку реч пази шта ће рећи. Гривић може бити далеко преко педесет, Гривићка триест и неколико година. Имали су не млого ал' прилично имања; кућа у највећем реду и често гостију пуна. Деце нису имали, ал' имали су доста којекуда раштркани родова. Имали су једну сродницу, девојку од седамнаест година, за коју би рекао да је њиова кћи, тако се пред светом прама девојке понашаше. Од млоги родова сад је један, сад други код њи бивао.

Бранко се са Гривићем у вароши В. упознао. Увек су се љубезно поздрављали и разговарали. Бранку се допао његов солидан изглед, ал' при свем том Бранко му није још познавао осталу фамилију, осим једног њеног

фисиономија — лице, обличје.

сродника, с ким је врло добро живио, нити је био икад у Гривићевој кући.

Један Бранков познаник и пријатељ позове нас једаред обоје да идемо мало по селима проћи се. Ми смо готови. Седнемо на кола и путујемо од села до села. Свуд нас лепо примају, свуд се веселимо. И Бранко већ ведрије лице, веселије срце показује.

Дођемо пред вече у село О. Уђемо управо у кућу Гривића. Тек што сиђосмо, газда нас учтиво и љубазно предусретне и уведе унутра Мало час уђе једна стара госпођа, по облику јој се види, да је сродница Гривићева. То је његова сестра, госпођа Чевићка. Удовица је. Госпођа Гривићка облачи се.

„Драго нам је особито, извол'те сести", рече Гривић.

„Ми смо тако слободни; ја сам Милан Наранџић земљедржац..."

„Драго нам је, а ми се већ познајемо с г. Орлићем."

„Мило ми је."

Ту се мало проразговарасмо, и то онако, као што се гости у првом магновењу разговарају. Донесе се одма вино и вода. Наш пријатељ г. Машић био је овде као код своје куће; Бранко је већ познат био с газдом, ал' с кућом није; а ја сам био сасвим новајлија. На то дође и госпођа Гривићка, у чистом блузу,

блуз — горња набрана хаљина, раднички горњи зубун.

као неглиже, јер је у послу била, ал' ипак се познало, да се мало пре лицкала.

„Драго ми је особито."

„Ово је моја супруга."

„Ово је г. М. Наранџић земљедржац из..."

„Ово је г. Бранко Орлић, о ком си слушала [illegible] ког си желила видити."

[illegible] баш мило, што сам тако сретна. [illegible] већ слушала о г. Бранку, ал' га [illegible]ла срећу видити."

[illegible]г се поведе онај обичан, сувопаран [illegible]р о етикецији, о времену, како је ве[illegible] запара, несносна прашина, док мало по [illegible] не уђу дубље у одрешен и фамилијарни [illegible]зговор. Машић је био сасвим познат, Бранко [illegible] поле, а ја се опет знам брзо фамилијарним учинити. Госпођа Гривићка намигне на госпођу Чевићку; ова је то већ разумела, и ја сам тај миг разумео; послала је да гледи вечеру. Машић се одма у дубље упустио.

„А шта ради фрајла Ханика? Чуо сам да је болесна."

„Она сирота већ шест недеља како болује. Прошасте светковине провозала се, па плашљиви коњи кола су на једаред потргли, па канда се у њој нешто прекинуло. Мислили смо да неће остати; ал' сад фала Богу, већ

неглиже — одевена онако, како се иде по кући, разузурено; *етикеција* — пристојно понашање по утврђеним правилима друштва вишега реда.

је боље, може већ на ноге устати и полако корачати, само што је још врло слаба“.

Тек што је Гривнићка то изговорила, ал' чује се неки милећи ход и стењање у другој соби. Врата се отворе, и уђе једна млада девојка. Ход јој је био врло лаган, мало сагибнут од бола, јер је ниже прсију руке држала. Лице лепо, бледо, све црте умиљате, макар да сад бољу показују. Сви смо љубопитно гледали, док једва седне, па од бође уздане.

„Што ти, Ханика, тако слаба изиђе? Та може ти шкодити! Видиш, не можеш још ни да се исправиш. — Ето то је наша Ханика!“

„Драго нам је.“

„И мени је драго! Ја сам млого слушала о г. Бранку, па сам се усилила да дођем, да га познам,“ рече тихим, трептајућим, ал' тако умилним гласом, да сажалење и неку пријатност у срце улива. Већ због тог гласа могла се сваком допасти.

Бранко зафали, и познало се на њему, да му добро чини тај умилан сукоб срца, па започе с њом разговор; девојка привати, дође већ и до шале, поред све бође, поче се на шаљиве речи и смешити, док једаред Гривнићка не опомену је, да је још врло слаба, и боље ће бити, да се у кревет врати. Фрајла Ханика послуша и један умиљат поглед на Бранка бацивши, врати се. Свима нам је жао било што оде, јер нас је све коснула, и могу казати, да сам у свету доста женски видио, ал'

то нисам видио, само на њој, да једна женска у тешкој болести тако лепа и умиљата може бити.“

„Но, како Вам се допада фрајла Ханика?“ запита Машић.

„Богме је ово заиста лепа фрајлица, а види јој се из лица, да мора и добра бити,“ рекнем Гривићки.

„Сад је још болесна наша Ханика, ал’ да је видите каква је кад је здрава; ал’ све то на страну, да знате како је наша Ханика добра, па радена. Она вам устане у јутру у три сата, па испече двеаст — триест лебова, музе вам краву, иде на таван, па мери рану, па сад јој је тако жао што не може да ради, све плаче за послом.“

„То је лепо!“ сви повикасмо.

Једном речи фрајла Ханика је код свију нас велики еροберунг начинила.

„Видите, моја господо, то смо ми одранили. Остало јој млого браће и сестара; мати сирота удовица није могла сву децу одранити и васпитати, па смо ми од малена бригу о њој водили и држали смо је не као рањеницу, него као своје рођено дете, јер деце немамо. Само да јој Бог да̂ добру срећу.“

„Лако ће се срећа наћи такој девојци,“ упадне Машић.

Гривић се слабо упуштао у разговор, тек каткад је коју прословио и оставио је Гривићки да буде разговору коловођа; ал’

зато је и он на сваку прослођену реч мотрио и одобравао.

Сад опет дође Чевићка, па намигну Гривићки, а ова се извини, па изиђе на поље, а Чевићка остане. Аблезовале су се око кувања вечере. Видило се то из образа Чевићкиног, који је био пре блед и збабуњан, сад је румен, запарен, а очи светлије. Умеша се и Чевићка у разговор. Фали Ханику, па још сузе лије[1] низ образ, тужи се како је изгубила кћер, која је била идеал лепоте и доброте. Све нас је на сажалеење узбудила. Чудо, што нам се за тако кратко време цела фамилија допала.

Ето већ и вечере. Унесе се и фрајла-Ханики вечéра. Она, кад се врата отворе, виче нам: „Добар апетит!"

Мало час дође и госпођа Гривићка, па седнемо за вечеру. Вечера је добра била, пиће добро и јако. Било је ту сад лепог, веселог разговора; тако смо били комотни, као код своје куће. Гривић је био здраво рафинират човек у дочекивању госта; види се, да се по бољим кућама окретао. Тако исто и Гривићка и Чевићка. Већ смо дубоко у ноћ ушли; почеше се већ и чашице куцати. Гривић је велику пажњу обраћао на све нас, ал' највећу на Бранка. Нећу да кажем да је то због

[1] У првом издању стоји: »лију.«

аблезовале су се — одмењивале су се, на изменце су радиле.

Ханике, јер о том Гривић још ништа не мисли. Бранку се опет допао Гривићев озбиљан манир, гостољубље; допала му се Гривићка и Чевићка са своје памети и оштроумља; допала му се кућа уредна; допала му се цела фамилија. Већ смо сви били мало подобре воље. Бранко се опомене и фрајла-Ханике, па у њено здравље наздрави. Ми смо наздравили у Гривићкино и Чевићкино здравље. Бранко је опет наздравио Гривићу с тим додатком: „Да Бог да̑ да ми будете таст!“ На које Гривић опет Бранку наздрави: „Да Бог да̑ да ми буде[те] зет!“ Фрајла Ханика све је то чути могла, чути морала. У очима Гривићке видило се највеће задовољство; каже, како јој је неисказано мило, па жели своје миле госте што чешће у својој кући видити.

Тако сви са пуним задовољством свршише вечеру, па се разиђоше по собама, па у кревет. Бранко је са мном у једној соби лежао, па је био немиран; од његовог јаког премећања нисам могао дуго заспати, док једаред и он заспа, а ја за њим.

Кад у јутру, ми се обучемо, а фруштук већ готов. Опет се ту на неколико минута појави и фрајла Ханика, да се опрости, јер ћемо одма одлазити. Не знам, ил' је у вече, ил' у јутру боље изгледала. Право анђелско лице: невино, љупко, пријатељско.

манир — начин понашања у друштву; *фруштук* — доручак.

Свршимо фруштук, па се лепо опростимо. Ми смо казали, да се никад не би надали тако пријатном угошћењу; они су одговорили, да никад таке љубазне госте нису имали и моле, да што пре опет дођемо.

„Збогом, збогом, буд'те здрави, срећан пут!“

Одосмо.

Вратимо се у В. Ја и Бранко сами у квартиру разговарамо се.

„Бранко, ми смо у О. врло добро провели. Заиста солидна и паметна фамилија, као што се види. Па и девојка је лепа. Каква још мора бити кад је здрава!“

„И мени се цела кућа допада. Нешто одлично видим у тој кући. Па још таке љубазне девојке нисам никад видио. После Иде и Марије, она би срцу најближа могла бити. Видим лепа је, умиљата, здравог састава, види се, ма да је болесна, у селу је одрањена, радена, искрена, није још отровним ветром варошке цивилизације заданута. Да знам да ме воле, могао би је волети, а Гривић и Гривићка канда ме могу трпити.“

„И ти би се одма, пре нег' што добро проучиш, женио. Знаш ли да човек може мачку у џаку купити?“

„Све то знам, ал' ти си шписбургер, па зато ствар шписбургерски сваћаш. Ти нит' хоћеш да знаш за психологију, нити за фи-

цивилизација — образованост; *физиогномика* — наука о испитивању унутрашњих људских особина према спољашњем изгледу лица.

зиогномика. Промисли само, та је девојка као сироче одрањена; ту нема мазлука. Така је после кадра бити у окрутном времену човеку прави друг и све невоље с њим сносити. Па не видиш ли да то исто из њеног лица говори?"

„Против тога за сад не могу ништа рећи, ал' добро је у таквој ствари мало јаче пазити."

„Шта ћеш пазити, шта ћеш да филозофираш. Ту нема места твојој филозофији; ту треба главом кроз дувар."

„И ти, како ти се која сасвим на први ма допадне, а ти би се за њу цео жртвовао. Ја већ нисам таки; мени ма да се сасвим која допада, ил' ма да се ја којој допаднем, опет полу срца код куће задржим."

„Ја опет срце цело примам, а цело дајем. Док сам човек жив, здрав, хоћу да волем која ми се допада, ал' хоћу да јој поклоним сво срце, а не полу, нити хоћу да она мени полу поклања. Шта је овај живот без праве и потпуне љубави? — Лицемерије, подлост и варанција живота. Волем са изгледом пуне љубави и преко какви незгода прелазити, него сâм себе и другога у љубави варати."

„Ал' знаш шта кажу, да љубав само једанпут цвета; а ти си већ био заљубљен колико пута, ето у Иду, Марију, Лауру, Бог

ту треба главом кроз дувар — ту се треба без икаквог обзира одлучити на одсудан корак.

зна у коју не, па каква ће то онда твоја љубав бити?"

„Зар из тога судиш, да већ нисам за потпуну љубав? Вараш се. Ида, Марија и друге тек су ми буктињом љубави срце запалиле, па су одма нестале, и ја тако у том пламену, као човек, док се не удовољим чисте љубави, као што су ми оне потпалиле, остајем само фушер у животу."

„Па зато ти треба сад том љубави пламену мало шпиритуса, да се не угаси."

„Да, треба ми таква, као Ида и Марија, да се љубав тек заједно са мојим животом угаси. Који у свом веку кроз потпуну љубав није прошао, тај код мене није потпун човек. Узми само људе који неће да знаду за љубав, то су сами мизантропи — човекомрсци — свет им је досадан и сами себи су досадни. Мени, ма ме како гонио, није свет досадан, нит' сам са̂м себи досадан, макар да ме често јади море. Где је љубав, ту је и вера; где је вера, ту је и надежда."

„Хајд' оћу да ти дам за право с тим додатком, да човек кадгод хоће може и потпуно и полупуно и напразно љубити. Колико сам пути ја био заљубљен и љубљен, па све једнако осећам, ни више, ни мање. Но на ствар! Хоћеш ли ти тамо често одлазити?"

„Богме ја хоћу! А зар ти нећеш?"

фушер — онај који наглим покретом до нечег долази, варалица, на пр. у игрању карата, па онда и осталим радњама и односима људским.

„Знаш ја ћу за твоју љубав кад и кад с тобом тамо одлазити, ал' не увек, јер та девојка није за мене, нити за удадбу, нити за абентаер. За удадбу прво зато не, што се већ теби допада, а на тебе нећу да ударам; друго слаб је ту изглед за какву већу алатуру, јер бадава — девојка је онде тек сироче из милости. За абентаер није, јер штета би била такву доброг изгледа сироту у абентаере увлачити и несретном је чинити; па и није нужно, кад има свуд доста бесни, које абентаере чекају. Овима неће ни ђаво шкодити. Зато ја ћу овде понајвише у абентаерима проводити, а кад ме само требаш, а ти ме онда зови."

„Ја сутра идем у К., па оданде ћу у О."

„Дед' само срећно, па као што немаду деце, а ти гледај да учиниш добар хајратсконтракт, па обвежи и Гривића и Гривићку, јер знаш, он може умрети, а она је млада жена, — може се удати, па неће бити алатуре."

„Мани ме се, Бога ти, шта ћеш све с алатурама, канда без алатуре не може човек тако исто срећан и несрећан постати, као са алатуром."

Тако смо се увек помало кошкали.

Бранко оде сâм на пут. Ја останем, па тражим познанства са онаким људма, који би

абентаер — чудноват, овде се мисли, љубаван догађај, пустоловина; *хајратсконтракт* — брачни уговор.

на абентаере готови били. Учиним познанство са г. Десићем, који је дѐлом своје абентерство показао, то јест, украо је девојку. Чрез њега упознам се са женским полом још већма и млого сам од њега профитирао, и слагао сам се с њим прилично, само нисам се могао одма у то упустити, да украдемо скупа једну фрајлу; јер је и он сам у томе већ једанпут буктирао, а и поплашио ме је криминалан параграф, ког је г. Десић на памет знао и мени често рецитирао.

Знали су сви да сам богат и да велике алатуре тражим, па то ми је у нечем шкодило, ал' ипак се не могу тужити да није било доста курмахераја.

Ал' да видимо шта је Бранко радио.

Бранко кад је отишао у К., и као што ми је после приповедао, нашао се онде са својим старим пријатељем Башићем. Ту сад један другом приповеда, — дође реч и на Грвићеву Ханику. Башић фали Ханику, да је лепа девојка, да ће прилично алатуре донети. Бранко га пита: би л' [је] узео? Башић каже да би, само да Ханика хоће. Башић је био врло добар, паметан, али безазлен човек. Бранко га понуди да иде с њим преко О. у В. Башић је готов, и тако одма спреме [се] и оду.

чрез њега — помоћу њега; *профитирао* — користио се, хаснио се; *буктирао* — допао зла: накаљао, набелаисао; *криминалан* — кривичан; *рецитирао* — казивао дословице; *курмахерај* — удварање женскињу, „курисање."

Бранко је на путу овако мислио: метнуће код Ханике на пробу себе и Башића[1]: ако с њим не симпатизира, Башић да је добије, да не дође каквом у руке; ако ли неће Башића, можда ће донде њему пасти срећа.

Кад дођу у О., а оно нико код Гривића код куће, осим Ханике и чељади. Ханика и[х] лепо дочека; била је већ оздравила, па је веселија. Она их служи с чим може, па онда почне невине шале проводити. Ханика је веселе нарави, па прима сваку шалу. Башић се мало застидио и ушепртљио. Кад фрајла у другу собу оде, а Бранко полако за њом, па јој љубазно почне шапутати, да јој у Башићу младожењу доводи. Она дође у велики ферлегенхајт, поцрвени, очи јој се замуте, па тихо Бранку рече, да она за таког „буцова" не би пошла. Башић је био низак, подебео, округли, дебели образа, ал' није био ружан. Овај изражај, истина, није био најлепши од фрајла-Ханике, ал' у овај пар Бранко се није на то освртао, но из шале опет запита: а би л' за њега пошла? Она на чисто каже: би. То је Бранковој сујети јако ласкало, па радостан дође са Хаником из собе к Башићу,

[1] У првом издању стоји „Машића" у овој реченици и у трећој иза ове; иначе, одмах за тим стоји: „Башића". Ну под презименом „Машић" спомепут је напред један од походилаца и старих познаника куће Гривићеве, кад је приповедана прва похода Наранџићева и Бранкова у тој кући. Према томе и овде свугде могло би се узети то презиме „Машић" место „Башић"; али уредник овог издања бојао се тако далеко ићи.

симпатизирати — наклоњен бити коме; *чељад* — послуга: слуге и слушкиње.

који сирома није знао, да се о његовој глави ради.

Мало час дође Гривић са женом и Чевићком. Били су негди на салашу. Ту опет с њима сат два проведу, па се отпсну опет у В. Бранка су реч и поглед Ханикин сасвим задовољна учинили.

Башић се врати сутрадан у К. Бранко моли мене, да сад ја учиним са̂м једну изненадну визиту код Гривића, да испитам како стоји онде ствар, па да му кажем, може л' шта бити. Ја сам готов, особито у такову кућу ићи, гди сам тако добро провео, само кад се Бранку не замерам. Прексутра кренем се на пут. Баш добро, недеља је, бар ћу видити у свечаној форми кућу и девојку.

Кад дођем у О., сви ме једва дочекаше, као год да сам им род. Одма питају за Бранка; особито фрајла-Ханики из очију види се радост. Гривић се господски, велико-варошански носи; Гривићка мало је више, скупоценије обучена, нег' што је за село; Чевићка добро је представљала нобл варошанску стару госпођу. Само је фрајла-Ханика просто била обучена. У танкој плаветној делинској хаљиници, и мало на форму сеоски фрајла̂. Но та простота још је већма уздизала, јер у толико већма је изгледала невина и лепа. И заиста врашки је изгледала та фрајла-Ханика, чисто

визита — похода; *делинска хаљиница* — хаљиница од делина, танке, вунене материје.

је и моје срце узбунила. Образ бео, румен као најлепша дуранзлија, очи црне па умиљате, као у срне, свуд посејани ситни младешчићи, зуби бели, коса пола смеђа, пола плава, па се боје прелпвају. Па све се око мене врзе, и запиткује, зашто није Бранко дошао. Казао сам да има посла, ал' да ће скоро доћи.

Лепо сам ја провео ту цео дан, па до поноћи било је разговора и приповедања. О Бранку су са уважењем говорили и радо су запиткивали о његовом бурном животу. Кад сам им што о њему приповедао, то им је љубопитност све већма расла, па ме моле, да што више о њему приповедам. Дуго сам им приповедао о најглавнијим магновењима његовог живота, и све су са највећим интересом преслушали. Кад сам што жалосно приповедао, што се Бранку у животу збило, а Ханика најпре је силом сузе уздржавала, после морала је плакати, на послетку је и јецала, док ја опет нисам другу ноту окренуо, па окренем што шаљиво, па се мора сирота Ханика опет да смеје.

Из свега сам видио, да би они Бранка једва дочекали да се с њима сроди. Ишчекивали су као што ми се видло, да ја о томе што започнем, ал' једно од Бранка нисам имао другог упутства, већ само ствар испитати;

дуранзлија — особита врста крупних бресака; *љубопитност* — радозналост; *док ја опет нисам другу ноту окренуо* — док ја опет нисам дао други правац разговору.

друго, ја нисам баш нагао у тако деликатном питању. Може бити срећан, ал' може бити и несрећан, па да сам ја крив. Бранко што је од мене желио, то сам учинио, па се опростим и одем. У поласку десет пути су Бранка поздравили.

Ето ме већ у В. Бранко ме пита, како је тамо. Како је било, све сам му изређао. Бранку је мило било. Кад сам му казао како је Ханика плакала, кад сам о њему што жалосно приповедао, а њему се очи засветле, па уздане.

„Још нигде није ми се каква фамилија тако допала, а особито девојка. Срећан ја, и макоји други који је добије. Па зна ли се у свачему наћи, кад је шта запиташ?“

„Види се да није из фрајлашке академије изишла, ал' има натуралног вица, па све чисто поња.“

„Та то ја и тражим! Просто, невино, разборито! Та се после у свим околностима зна наћи, а не оне, које по инштитутма одмекшају. Је л' како јој је лепо лице, а какве су јој грубе руке? Та ради, та се неће уплеснивити!“

„То је све истина, ал' има које су и учене, па зато опет радене, нит' се уплесниве.“

„Мало има такви.“

натурални виц — природна, богодана досетљивост.

„Па можеш баш на какву од ти мало наићи.“

„Немој ми више ништа о том говорити. Ти си шписбургер, интересатор, ти би си сасвим друго што са мном, — да постанем као ти.“

„Па опет ме волеш.“

„Ал’ због другог чега; зато, што си добар друг и знаш се свуд наћи, ал’ не за твоје интересаторске курмахераје. Но сад мани се тога! Ти твоје истеруј, а мене остави, па куд пукло да пукло.“

Тако се ми сад манемо тог разговора, па сваки своје гледа. Ја одовуд управљам моје економске ствари, чекам овде развитак Бранкове ствари, да видим шта ће то да буде, а поред тога проводим по вољи. Бранко ма да ради све по својој ћуди, ипак што год учини, све ми после по реду казује.

Једаред Бранко — као што ми је после приповедао — оде сâм у О. Већ су га Гривићеви као кућевног пријатеља сматрали, па се већ без женирања с њима разговарао. Ханика је већ сасвим оздравила. Бранку се она једнако допада. Ханика му на само приповеда колико су је већ просили, па како је и сад просе. Смисао, ма нехотице, тако испада, канда она на Бранка чека. Бранко каже, какву би он жену хтео добити: која је верна, радена; која би зло као и добро са својим мужем делити хтела.

интересатор — онај који гледа само на материјални интерес, корист; *женирање* — устезање, либљење.

„Би-л'-бисте Ви, фрајла-Ханика, Вашем мужу у свему следовала?"

„Ја би."

„Би л' се Ви и опасности с њим и за њега излагали? Не би ли сте мрзели, да имате оваког мужа, као што сам ја?"

„Волела би."

„Ал' ја сам врло извикан човек; можда нисам такав, за каквог ме држите?"

„На сваког вичу, ал' ја осећам да сте добар, а и од многи сам исто чула."

„Дакле, имате наклоност према мене?"

„Имам."

„Но сад допустите да Вас још искрено нешто питам; немојте ми само замерити. Ја нисам рад ни да се намећем, нит коме да на пут станем. Је л' Ваше срце сасвим чисто?"

„То не разумем."

„Јесте л' коме пре љубав поклонили? Имате л' сад ког другог у срцу?"

„Немам."

„Смете ли се на то по савести заклети?"

„Тако ми Бога и Матере Божије, све је тако као што сам казала!"

Дође Гривићка и пресече им разговор, ал' већ је доста било. Он је сасвим задовољан. Сад опет Гривићка ласка Бранку, Ханику фали како је добра, како ће јој тешко бити без ње, кад се уда. Дође и Чевићка, па

то исто потврђује. Ето опет и Гривића; он се свему том и невешт чини, но све пази, само да се Бранку угодан покаже. Бранко проведе ту дан - два задовољно. Често се са Хаником на само разговарао, и једнако га она у жељама поткрепљавала. Ал' Бранко још није хтео у јабуку да загризе, још се премишљао, још није хтео девојки да каже, да ће је просити. Ханика се у тој надежди с њим за сад растала. Бранко се опет кући вратио.

Бранко се сада једнако са мном забављао. Пролази дан, два, три; пролази недеља, две, — а Бранко никуд без мене не иде. Он држи, да већ не може у О. ићи, без да је запроси. То је резон био. Бранко није још био приправан за женидбу; хтео је мало да се уреди, па онда да је запроси, па није хтео донде онамо да иде; мислио је: има томе доста времена, не мора то одма преко главе ићи. И ја сам то мудровање одобравао.

III.

Већ две - три недеље, а Бранка у О. нема. Забринули се Гривић и Гривићка, а особито сирота Ханика. Не знаду шта је. Премда је Бранко увек за то време датом приликом онамо поздраве шиљао, зато опет нису си знали ту његову ладноћу разјаснити.

то је резон био — то је било у реду, умесно; *преко главе ићи* — ићи на врат на нос: веома брзо, без обзира.

Баш се с Бранком разговарам, а дође један господин и моли Бранка да би к њему одма дошао: код њега чека га једна госпођа; жели с њим говорити. Бранко је готов, и одма онамо оде. Уведу га у визитну собу, па изиђу и врата за собом затворе. А ко је тамо? Госпођа Гривићка седи сама на дивану. Сва у свили, у пленпаради, на њојзи шмука сијасет.

„Извол'те до мене сести. Нема Вас већ Бог зна откад код нас. Ал' нећу да Вам пребацујем; само сам дошла да Вам нешто важно саопштим. Ханика, откад Вас код нас нема, једнако за Вами плаче. Искрено да Вам кажем, она је у Вас смртно заљубљена. Она каже, да је Ви волете. Зато, ако Вам је вољa, ако је радо имате, а оно кажите ми, па да што буде.“

„Доиста ме фрајла-Ханика тако воле, као што кажете?“

„Не могу Вам исказати, како Вас воле!“

„Кад је тако, а ја сам готов узети је.“

„Е добро кад знам, сад да се уредимо, и молим само да се дуго не повлачи; најбоље би било одма.“

„Мени би требало још који месец времена; нисам још сасвим у реду.“

„Немојте на то гледати, лако ћемо свачим на крај изићи. Молим Вас, колико новаца иштете поред Ханике?“

пленпарада — у потпуно свечаном оделу; *шмук* — накит.

„Молићу, ја нисам човек интересатор, ја не узимам њу због новаца. Ви ћете најбоље знати шта треба."

„Да Вам управо кажем, немојте мислити да је наша Ханика код нас као какво туђе сироче под своје, па тек онако да је одбавимо; Ханика је наша кћи, све ће временом њено бити што је наше. За сад ћемо је ауштафирати тек на фришко, као што се може, а како заједно будете, а ми ћемо једнако набављати, што Вам год треба вашем реду сходно. Ако Вам, и кад Вам, устреба новаца, само реците, ми ћемо с вами као с нашом децом поступати."

„Ја се сасвим на Вас ослањам."

„Дакле, ствар је свршена?"

„Свршена."

„Ослањате ли се на мене, да ја назначим термин, кад да буде венчање?

„Ослањам."

„Ја желим од данас четири недеље да буде."

„Добро."

„Но какав ћу радостан глас Ханики однети, и онако знам да цео дан плаче. Нека јој срцу на једанпут одлакша! Мој Гривић у колико ће се радовати, у толико ће му жао

одбавимо — скинемо с врата; *ауштафирати* — дати девојачку спрему; *на фришко* — на брзу руку; *Вашем реду сходно* — што одговара Вашем реду, према Вашем реду; *термин* — рок.

бити; знам да ће казати: „О како ћу ја без моје Ханике живити!“ Тако је страшно воле. Није чудо, — крвни му је род. Прстеновати сад није ни нужно; држим да код изображени људи дата реч највише вреди. Па само нека брзо испадне, јер знате, кад се ко удаје ил' жени, па кад се протеже, увек се нађу непријатељи, једну ил' другу страну оклеветавају. Толико Вам могу рећи, и можете ми веровати, ако ме уважавате, да је наша Ханика једна врло добра девојка, да јој на далеко нема пара. Ако би ма шта на њу потварали, немојте веровати, јер је то само злоба и завист.“

„Ја Вас и Вашу кућу тако поштујем, да Вам свакој речи верујем, и примите уверење, да фрајла-Ханику држим за једну од најваљанији девојака, а у том уверењу поткрепљује ме то, што је поред такове честите и воспитане госпође одрасла.“

„Сад смо готови, само још једно Вас молим, долазите нам што чешће, па ма били једнако до оног дана с нами, то би наша жеља била, ако је могуће. Молим и г. Наранџића доведите с Вами; премда Вас опомињем да мало опрезан будете према истог господина, јер је и он око на Ханику бацио, па ваљда би је волио за себе, нег' за другога. Само, молим, тајну чувајте. Сад се можемо растати, јер може ко овамо доћи, па нисам рада да нас у нашем плану узнемирава.“

Бранко устане, па је пољуби у руку.

„Сад Вас као матер у руку љубим.“

„Надам се да ћете нас до који дан посетити. Збогом!“

Гривнћка оде радосно кући, а Бранко се врати к мени, да ми радосну вест донесе. Бранко је сад опет сретан човек.

„Све сам свршио. Данас четири недеље венчаћу се.“

„Па зашто тако брзо?“

„У такој се ствари не оклева.“

„Је л' хајратсконтракт готов?“

„Хајратсконтракт је дата реч с једне и друге стране.“

„Ја опет не би тако на лако ствар узео.“

„Сад волијем девојку нег' сто хајратсконтрактâ и нег' сто твоји алатурâ. Ал' сад није више до оклевања. Био сам сад са Гривнћком, и тако смо, као што реко, свршили, да се до четири недеље венчамо. Она каже, ја узимам њену кћер, а не њену сироту рањеницу. Знам да то на твоју воденицу меље.“

„Ал' без писмена?“

„Без писмена, ал' поред поштене речи. Ја се о поштењу ти људи не сумњам. Него од сад морам чешће код њи бити. И ти мораш са мном ићи, и то на више дана да се преправиш. То те она моли, то те ја молим, учини ми љубав.“

„Кад је твоја воља, нек буде и тако.“

Сутра дан опремимо се, па управо у О. Како су нас дочекали, то је неисказано. Фрајла-

Ханика хода око Бранка као на дроту; Гривићка све се топи од етикеције. Ту се сад ништ' не ради, већ све се пече, кува, части. Гривић је постао са мном „пер ту" ; са Бранком није смео, јер треба да му будне отац.

Дан-два се частимо код Гривића, трећи дан се одмарамо, па после нас опет воде у околна места, код своји пријатеља, и онде се једнако части. Кад се овде уморимо, а ми опет код Гривића на одмор, па онда опет удри на ново, па опет у друго какво село, па опет натраг. Тако је то трајало десет дана. Гривићка није нас пуштала да идемо свуд куд смо хтели, јер њиова кућа имала је као и свака друга своје непријатеље, па из резона нисмо могли онамо ићи, и тако млоге смо куће пренебрегли, куд смо позвати били.

Вратимо се кући у В., ал' трећи дан Гривић пошље кола; не да̂ нам мира, морамо опет к њему.

Тако смо једнако проводили баханалије: Бранко од велике радости, јер је већ интим постао са Хаником, ја пак из обичаја.

Кад и кад, кад смо код куће били, почео сам дубље о целој ствари размишљати. По

као на дроту — »као на ноктима«: веома пажљиво понашати се према неком, пазити му на сваки миг; *„пер ту"* — говорити „ти"; *из резона* — из обзира; *баханалије* — првобитно свечаности у славу богу Бахусу (богу вина), које, пореклом из Египта, уведоше се поступно у Феникију, Грчку и Италију, тако, да се у Риму за време царства светковаху с разузданошћу већом но икада; *интим* — присно пријатељски.

обичају, налазило се и непријатеља, који су из далека кућу Гривића оговарали; ал' нисам могао доћи на чисто сплеткама, у толико мање сам их могао Бранку саопштити, јер не би веровао, као што ни са̂м нисам веровао.

Госпођа Гривићка имала је једног сродника, г. Весића, ког је као свог рођеног брата радо имала. Бар тако се показивала. Био је неожењен, па га је рада женити. Г. Весић врло је добро живио са Бранком. Бранко се чудио, како да Весић не иште Ханику, тако фину девојку; како да га Гривићка с њом не усрећи, кад га радо има, женити га жели, а не пада род Ханики, јер је она била род Гривићев? Како да се Ханика Весићу не допадне, кад се он сваки час заљуби у какву девојку, која се ни из далека са Хаником сравнити не може. То се Бранку мало чудно видло, па запита Весића поверљиво, зашто он није гледао да узме Ханику. Он му на то одговори, да се њему само црномањасте јако допадају, а не светлог изгледа као што је Ханика. Бранко га пита, је л' добра девојка Ханика. Весић одговори, да је врло добра девојка Ханика. Бранко је Весићу све веровао, па је с тим одговором био задовољан.

Већ се приближава и дан венчања. Прекосутра је венчање. Бранко још као данас оде к Гривићевима, да све уреди. Уговорено је, да Бранко са своји сватови прексутра у девет сати буде у О.

Сад врати се натраг, да све уреди. Кратко му је време, један дан за уређење и мишлење о његовој прексутрашњој срећи. На врат, на нос сутра дан све уреди, и већ прексутра у седам сати чека свога кума и сватове, да иду у О.

Као обично сватови се мало задоцну, па тек се у једанаест сати могоше кренути. Већ је пола дванаест било кад су у О. стигли. Ту их једва дочекаше. Можете мислити, како је било Ханики од девет до пола дванаест сати чекати! И госпођа Гривићка се била већ мало узнемирила. Ханика се јако зарадовала, кад је видила Бранка, па му каже, да се врло бојала, да већ неће ни доћи, па да су већ и њене другарице шапутале, да неће доћи. Бранко се томе јако зачудио, па јој каже, како је она могла о њему тако што и помислити. Ал' није до оклевања, већ попа зову.

Сад се крену. Ханика се од Гривића и Гривићке прашта. Истина, готово свака девојка се мало заплаче, кад иде на венчање, ал' код Ханике је сувише било. Особито кад је Гривићку у руку пољубила, ту није било јецању краја, једва се од ње откинула. То велико јецање Бранка је мало дирнуло; волео би да је веселија.

Оду у цркву, венчаду се, па чекају ручак. Сватови се донде забављају. Било их је сијасет; две велике собе као набијене. Осим тога у авлији и на пољу силан народ.

Дође ручак. Заиста, све је баронски ту удешено. Међу гостима има доста знаменити људи; почну се наздравице; народ у авлији пије и игра. Све је весело. Госпођа Гривићка није се показала ни да је весела, ни да је невесела, што ми се чудно видило.

Бранко је радостан, Ханика једнако око њега облеће. Игра се, свира се, пева се до јутра, па онда већ се спремају кући.

Доведосмо Ханику у В. Сад је Бранко ожењен.

IV.

Сад оставимо Бранка, нек ужива плод своје женидбе.

Да му и сам не сметам, предузмем си да у околини пропутујем. Замолим г. Деспића[1], да са мном пође. Он је то с највећом радошћу дочекао, јер је знао, да са мном хрђаво провести неће. И мени је мило било, што се Деспић решио на пут, јер је био човек пун фантазије, и врло досетљив, па сам знао да ће бити абентаера.

Бранку нисам се ни јавио, већ само сам му писао, да идем на неко време на страну. Нисам га рад у његовом задовољству реметити.

[1] По свем изгледа, да је овај „г. Деспић« иста личност, која и напред поменута: „г. Веспић“; али како се личност под презименом »Деспић« спомиње све до краја овога де̂ла романа, нисмо хтели ово презиме замењивати напред поменутим »Веспић«

Ја и Десић кренемо се на пут. Десић је свуд познат, па не зна куд ћемо пре да стигнемо. Сложимо се да идемо од места до места, па где нам се боље допадне, ту ћемо и подуже остати. Можемо у једно место на ручак стићи, у друго на вечеру.

На путу из дугог времена свашта се разговарасмо. Десић ми каже, шта о мени у В. суде. У почетку, вели, обожавали су ме. Пало им у очи моје богатство; друге су казале, да сам леп и елегантан, опет друге, да сам врло васпитан, и особито велики курмахер; ал' све су говориле: „Срећна која за њега пође!“ Све су се за мене отимале. Ал' све бадава, кад није било међу њима партије за мене. Кад су виделе, да нисам на женидбу склоњен, почеше бити према мене ладније; казаше да нисам леп, да нисам ни богат, да се разбацујем само да се у какав мираз увалим. Кажем Десићу, да то мене ни најмање не тушира, да зато опет кад би хтео, пошла би за мене ма која. Ал' зашто да узмем коју од њи? Оне траже богатог; тражим и ја богату. Ал' оне нису спрам мене богате. Шта носи на годину њиов мираз? Од тога не би могао печења јести. А колики су трошкови са таквом једном дамом? Ту ти треба две-три слушкиње екстра, два-три слуге екстра, фризерка екстра, вешерка екстра; па ти ту треба екипаж, сваки час тешке свилене ха-

---

тушира — дира, тиче се; *екстра* — засебно; *екипаж* — кола и коњи.

љине, па ти машамоде праг обијају, па шта кошта на годину материјалиста[1], па цукер-покер, па ди су мирисаве помаде, зејтини, сапуни, да госпожи кожа и коса омекша? Па онда сваки час болести, јер нежне госпође често болују, па онда отварај џеп за докторе, бабице и апотекаре. Па ди су још друге кућевне ситнарије, за које човек и не зна, само осећа да се новац измиче? Ил' ваљда љубав све то надокнади? Каква је то љубав, кад се за богатство удаје? Каква је то љубав, кад госпођа свету више угађа, нег' своме супругу? На част им такове женидбе! Која тражи богатство, нека донесе богатство. Нека ко шта хоће мисли, ја тако мислим; варошки је живот скуп, па ту и треба новаца.

Тако се разговарасмо, док не стигосмо у село Н. Како уђемо у какво село, одма се у отменим кућама нешто журе. Пасија је то видити! Гледају већ из далека кроз пенџер, да виде какви гости долазе. Сви мисле, ти ће к нами доћи, па како опазе да к њима иду, одма посао на страну, па се фришко облаче. Фрајле и младе госпође дођу у забуну и боје се да не би гости стигли пре нег' што се обуку, па ту тоалетирање не траје дуго; за неколико минута су готове.

[1] У оргиналном издању стоји: »матрелиста«, што сматрамо као штампарску грешку, те смо је исправили.

материјалиста — трговац који тргује зачинима, бакалин, ситничар, мирођијар; *цукерпокер* — посластичар; *пасија је* — занимљиво је; *тоалетирање* — облачење.

Кад уђеш унутра, видиш велику авлију, пилића и друге живине сијасет, башту, гране пуне воћа, у шталу се марва утерива, слушкиња вашку тера да те неује. Кад уђеш у кујну, кујна велика, пуна бакарни и други судова, све око тебе чисто. Уведу те у собу. Ту ти је ред и највећа чистота. Покућство каткад и старо, али убрисано. Препоручиш се домаћима и замолиш да се можеш опрашити. Одведу те у другу собу. Ту је већ сапун и вода, па четка за хаљине. У обе собе видиш иконе и стара портрета, но највише деде и ма́јке. Кад си се опрашио, а домаћин те већ у другој соби чека, пита те јеси л' рад мало вином се поткрепити, а фрајла већ носи на тацли вино. Бациш поглед на пенцер, а оно видиш како слуга јури пиле да га ухвати, а слушкиња већ гуску коље. Дође л' ручак ил' вечера, ту се без женирања једе, пије, пева. Већ сутра дан домаћин мисли се, кад ти воља одлазити дође, куда ће с тобом да иде, да те добро проведе, па он има своје колеге у другим местима, па идеш с њима онамо, па оданде опет онамо, па све тако проводиш. Каткад ручаш овде, сутра опет даље на три миље, вечераш опет на две миље. И то све иде по неком програму. Први домаћин већ телеграфише другом кад ћеш доћи, други трећем, па кад стигнеш онамо, а оно је већ све готово, већ има и други гостију, па се са свима упознаш,

---

вашка — пас; *ма́јка* (не : мȃјка), — у Војводини : стара-мȃјка, баба : очина или материна мати ; *тацла* — послужавник.

весениш, а у јутру тешко од њи растајеш. Леп је то живот. Ал' и видиш здраве, окретне женске, мушки од сунца опаљени, здрави, набубрени.

Тако дођемо у место Н. код једног доброг домаћина. Фамилија је: господин, госпођа, ситна деца и госпођа Јелка, шогорица домаћина, господина Рунића. Господин Рунић добро живи, има свашта доста, па му је мило кад добије госте. Госпођа Рунићка била је врло добра госпођа, па како види госте, она зна колико је сати; знала је нарав мужевљеву, па је одма нестане, те једнако кува и пече. Канда је рођена за Рунића и његове госте! Госпођа Јелка била је сасвим друкчије нарави. Она је удовица, била је удата за једним младим трговцем Свилокосићем, у В., који је од јектике умро, па је извукла своју алатуру пре конкурса мужевљевог, а новце је дала брату[1] на дванаест перцената, осим тога даје јој брат и кост бадава, и то Рунића ништа не кошта, јер ди у кући десеторо могу јести, ту може и госпођа Јелка, која и онако мало једе, а ту нема цукерпокера, да се на посластице трошити мора. Госпођа Јелка је нешто преко двадесет година, здраво је лепа и кокета, таман за какав абентаер. Она је била варошанка, па није

[1] Из даљег причања видеће се да је Рунић г-ђи Јелки био зет, а не брат.

шогорица — свастика; *конкурс* — стечај; *перцент* — проценат, постотак; *кошта* — стаје.

баш радо у кујну ишла; увек је била лепо обучена, руке беле и мекане, види се да ништа не ради. Заповедати си не да̑ од никога; ал' нико јој и не заповеда, јер је Рунић воле што зна госте забављати, а има ко ће радити. Госпођа Јелка не чезне баш за удадбом, ал' би се удала да је какав отмен запроси; па ако тога нема, а она се воле од отменог и само курисати дати, него за ма каквог да пође. Њу су већ млоги просили. Просио је један бакал у вароши, истина бакал, ал' му јако иде дућан; она неће, јер је већ гросхендлерка била. Просио је један гросхендлер, ал' је чула, да му вексле јако долазе, па зашто да рескира своји три хиљаде форинти у сребру. Искали су је и сеоски нотароши, ал' није хтела, каже: „Бар да је варошки нотарош!" Тако је госпођа Јелка млогима кошареве давала.

Кад смо у кућу ушли, ту нас домаћин лепо дочека. Са мном није био познат, ал' са Деспићем био је „пер ту". Он мене представи као земљедрштца, а домаћин одговори, да му је особито мило такове госте у својој кући видити. Сад уђе у собу госпођа Рунићка и госпођа Јелка. Учтиво нас поздраве. Рунићка намигне на Јелку, па истрчи на поље у кујну, а Јелка одма се пусти у разговор.

гросхендлер, гросхендлерка — трговац који на велико ради, велетржац, а по занимању мужевљеву названа жена „гросхендлерка"; *рескира* — стави на коцку; *млогима кошареве давала* — млоге (просиоце) одбијала.

„Господин Наранџић, земљедржац, управо спахија,“ рече Десић.

„Драго нам је. Изволʼте сести.“

Десић повуче на страну Рунића, па му шушне — алʼ да сам и ја чути могао — да сам спахија, богат удовац, а Рунић се опет окрене мени и са етикецијом разговара се.

„Високородни господине, то је ретка срећа, баш фала г. Десићу, што Вас је овамо довео!“

„О, молим Вас, немојте ме јако титулирати, јер ја, макар да ми то и компетира, опет волем да се без политике, братски разговарамо. Знате, ја се само у оваком кругу добро осећам, верујте ми, зато и бегам из вароши, да се мало уклоним од комплимената; примите искрено моје пријатељство, па се разговарајте, као добар домаћин са својим добрим гостом.“

„Драго ми је.“

То је Рунићу баш мило било, јер он етикеције није волео, па се поче комотно разговарати, баш канда је са мном Бог зна од кад познат.

„Молим, идем само мало на поље да уредим што треба.“

За тим изиђе, па жени каже, да се што може боље преправи. Алʼ Рунићку није било нужно опомињати, јер се већ пилићи и патке у вре-

---

титулирати — називати почасним именом, називом, титулом; *компетира* — припада, пристоји.

лој води пуше. Сад Рунић обиђе свуд ди треба: да будне све у реду, па да је после миран, јер зна, да после са гостима мора бити. Међу тим госпођа Јелка се са нами занимала. Десић започе:

„Милостива, како се овде унтерхалтујете? Знам да Вам је дуго време."

„Можете мислити како ми је овде, кад сам пет година у вароши живила; нит' имам друштва, нит' театра, ал' шта ћу да радим, кад сам сама, па за љубав сестре овде седим."

„То сте Ви криви што сте сами; колико има чезнући срцâ за Вами у вароши, да би сте могли проводити по задовољству као ни једна."

„Молим, господин Десић, немојте ми тако јако шмајхловати. Ја то све знам, ал' кад човек не може онако како хоће."

Сад ја упаднем:

„Тако љубве достојна госпожа — нећу да Вам шмајхлујем — ал' мислим, да би сваки на то тежио, да Вашу вољу испуни. Господин Десић, не могу Вам довољно благодарити, што сте ме ове куће удостојили. Милостива, ја Вам искрено кажем, да ме Ваше мисли и Ваш манир јако интересирају, и сад тек видим, да се и у селу на тако што наићи може, што би бадава у вароши тражио."

унтерхалтовати се — проводити се, забављати се; *шмајхловати* — улагивати се, ласкати; *манир* — начин друштвеног понашања.

„Ми опет ретко на такву господу наилазимо, која су тако шармант. Код нас, истина, увек је гостију, ал' понајвише са села, што ме мало интересира. Од како је био код нас спахија М., солгабиров Д. и оберлајтнант К., од тог доба нисмо имали тако ретке госте. Ал' и јесам се с њима добро унтерхалтовала; никад заборавити нећу!“

„Зар се Вами не допада овдашњи публикум?“

„Сви су обични људи, пријатељи мога шогора, нотароши, ожењени адвокати, па кад се са мојим шогором састану ту нема ни краја ни конца весељу.“

„Па зар Ви, милостива, мрзите увеселење?“

„Не мрзим, ал' знате за нас женске нема у таком весељу изгледа.“ После ови речи насмеши се госпођа Јелка, па мало спусти очи, као бајаги из стидљивости, што је тако што изрекла.

„Нами је, до душе, увеселење увек добро дошло, ал' и са̂м опет искрено казати морам, да нам је увеселење са једном љубведостојном дамом увек милије. Особито као што сте Ви, милостива... 'опростите, не смем да се сасвим изразим... Кад се са таквом дамом унтерхалтовати могу, волијем нег сва увеселења са људима.“

солгабиров — срески, котарски начелник; *оберлајтнант* — поручник; *шогор* — зет.

„Господине, Ви сте велики курмахер. Оваке се речи ретко у нашем селу чују.“

„Ја мислим, да је то дужност прама једне тако лепе госпође.“

На то уђе Рунић.

„Сад сам све наредио, сад ћемо да по вољи живимо. Само молим, да будете комотни као код своје куће, јер кад се гости женирају, онда се и домаћин женира.“

„Немај бриге, ми не би ни дошли к теби, да си какав педант, ил' дволичан човек, већ баш зато смо и дошли к теби, што те ја као искреног угоститеља познајем,“ рече Десић.

Уђе Рунићка и зове на ручак.

„Ручак је готов; ако изволите.“

„Заповедајмо у другу собу, онде је намештено,“ рече Рунић.

Сад Рунић отвори врата, па чека да ја напред идем, ал' ја понудим госпођу Јелку из резона. Она неће док ја не пођем, онда опет ја нећу, и већ госпођа Јелка готово је пошла, ал' не дâ јој Рунић, већ ухвати мене за руку, па ме вуче напред.

„Та немојмо се нудити као Грци у ариште! Ви, Јелка, Ви сте вицедомаћица.“

Сад уђемо у собу, где је већ астал намештен, а супа на асталу. Нуде ме да седнем у горње чело, ја нећу, већ нудим госпођу Јелку, ал' Рунић ме мало и силом у горње

педант — цепидлака.

чело привуче да сам морао сести. Госпођа Јелка, као да мало забашури што није у горње чело дошла, каже да данас мора она служити, а не сестра. То се Руннћу баш и допало, јер он не воле женске разговоре слушати. Ал' опет је намолимо, да бар супу с нами једе и да после опет дође. Она пристане на то. После супе госпођа Јелка одма устане, па изиђе; мењају се тањири, госпођа Јелка говеђину носи, ја и Десић прихваћамо. „Опростите што није по француски гарнирано.“ Одговарамо, да боље бити не може. Госпођа Јелка опет изиђе, а Рунићка опет уђе да поједе супу, која се већ оладила. Сад опет госпођа Јелка уђе, а Рунићка изиђе; госпођа Јелка једе говеђину. Тако су се једнако мењале. Госпођа Јелка, кад је уносила, увек је са неком грацијом јело предавала, увек је са три прста чанак држала, а мали прст, од други одлучен, све нам је пркосио. Тако мало по мало, дођемо и до краја ручка. Пићу, наравно, још није било краја, ал' сад су већ обе госпе с нами седиле. Рунић једнако нуди, већ се мало загрејао; ми и преко воље морамо да пијемо, да певамо, ал' милије би нам било са госпођом у нашој форми разговарати се. Госпођа Јелка је по често започињала; ал' Рунић одма у наздравље и певање, па све поквари. Госпођа Јелка је до мене седила, а Рунићка до Де-

гарнирано — јело — у наоколо украшено другим; *грација* — одмерено, пуно дражи држање; *у нашој форми разговарати се* — по нашем начину, нашки разговарати се.

сића. Сад нас Руниђка избави од „многаја љета“.

„Ето и мене већ код вас, нисам још имала срећу с Вами разговарати се. Шта је, г. Десић, код вас ново?“

„Баш нема ништа тако особито.“

„Како да нема, кад су из О. у В. сад не давно фрајла-Ханику одвели!“

„Рихтиг, заборавила сам Вас то и питати, кажите ми какав је то тај г. Бранко Орлић што је фрајла-Ханику узео?“ — упадне госпођа Јелка.

„Фајн човек.“

„Ал' молим Вас, је л' од карактера?“

„Јест, има толико диплома, да би се пет пута благородним назвати могао.“

„Кажу да је и велики курмахер?“

„Како кад.“

„Ал' је враг била та фрајла-Ханика! Све је кокетирала, док си није једног накокетирала; истина, није била ружна, ал' опет што се билдунга тиче, ту не знам како се могла за таког човека удати. Како није видио на њој да она није за варош?!“

Сад ја упаднем.

„Молићу, зар је фрајла-Ханика кокет била? Ко би то о њој рекао! Кад се човек с њом разговарао, увек је поцрвенила, а очи доле спустила.“

рихтиг! — збиља!; *је л' од карактера?* — којем реду људи по занимању или владању припада?; *билдунг* — образовање.

„Кажу, испод мире три ђавола вире. Него, велики је ђаво госпођа Гривнћка! Код ње је у доброј школи била фрајла-Ханика,“ рече Руннћка.

„Шта, зар је и госпођа Гривнћка кокета?“

„Ха, ха! Зар још то нисте чули? Питајте целу околину,“ рече са смехом госпођа Јелка.

„Ако је тај господин,“ вели Руннћка, „ваљан, то је фрајла-Ханика заиста срећу получила, каквој се никад није надала. Шта мислите: грци, нотароши и писари, којима су је нудили, нису је хтели узети.“

„Та је л' могуће?!“

„То цела околина зна.“

„И то све због курмахераја?“

„Још горе.“

„Немојте, господине, све женскима веровати; оне волу једна за другом говорити. Па баш и да јесте што у ствари, сам Гривнћ је млогоме крив. Ал' манимо се, него хајд' да пијемо!“ — па одма мени наздрави, па удри у „многаја љета“.

Док је Рунић са Десићем појао, донде сам се мислио, шта сам од њи чуо. Жао ми је Бранка. Ал' опет нисам веровао, јер сам

грци — Срби у Угарској тако називају трговце, зато, што су понајчешће и од старине Грци међу Србима трговали, те је тако име од народности прешло на име по занимању.

држао, да госпођа Јелка Ханики злоби, јер ретко лепа лепу трпи.

„Живили! Оставимо све на страну! Ако је тај Орлић с њом задовољан, шта се кога шта тиче?!“ — рече Рунић, и опет почне певати. Тако смо се подуже забављали.

Наједаред Рунићу је жао што је мало друштва, па каже, да има још нешто да изврши, а да ће скоро доћи. Извињава се, и препоручује нас жени и Јелки, да се с нами забављају, док не дође.

Госпођи Јелки је баш по вољи било.

Рунић обуче капут, узме шешир, лулу и дуванкесу, рајпхелцле је увек у џепу носио, па одма упрегне коње, па иде у прво село, да госте, љубезну и веселу братију, довезе.

Ми остали могли смо се сад по вољи разговарати. Сад морамо роле поделити, један с једном, други с другом. Ја би волео са госпођом Јелком, а мислим да би и она са мном волела, јер Десић јој је био обичан, ал' се Рунићка мени пришљубила, видим да је интересирам; нуди нас у башту; ми смо готови. Ја водим Рунићку, а Десић госпођу Јелку. Рунићка ме на страну вуче, па ме све запиткује, познајем ли Бранка, чуди му се како је могао узети Ханику; и говорила ми је свашта о њој, ал' ја јој нисам млого веровао, јер ми се чинило да завист из ње говори.

рајпхелцле — жижице, палидрвца, машине; *роле поделити* — улоге поделити: одредити шта ће ко радити, како ће се ко понашати.

Госпођа Јелка опет једнако се к нами осврће и волела би са мном бити. То је њој врло лако, јер се сестре не женира, а знам да ће госпођа Рунићка и онако од госпође Јелке лекцију добити што ме је преотела.

Десић се нешто церека.

„Господин Наранџић, да видите само какав је страшан курмахер господин Десић, не знам у који џеп да метнем те силне комплименте.“

Дође слушкиња.

„Госпођо, да дођете мало, неко Вас тражи.“

„Молим Вас, опростите; Јелка, ево ти предајем господина.“

„Молим, изволʼте само.“

Рунићка оде у собу; дошла је госпођа на визиту. Чула је да Рунић има новог, отменог госта, па је копкало, није могла издржати, већ морала је доћи.

Сад пређем госпођи Јелки и Десићу.

Десић је био од оне сорте курмахера, који су са млого речи мало смешно умели казати, тако да даму на смеј наведе, без да иста зна зашто. Све је то Десић у великој мери умео, па још све то са својим страховитим церекањем потпомагао.

„Дакле, тако Вам се допадају моји комплименти, милостива?“

„Не знам куд да се денем од њи.“

лекцију добити — бити оштро укорена.

„Ако би претпријатије мога срца Вашој благонаклоности одговарати могло, то би срца мога урођена ми љубав прелила се у Ваше чувствително срце, а оданде би се ехо моме срцу одазвало.“

„Ха, ха! Ви лепо говорите, ал' Вас опет не разумем.“

„Знате, милостива, господин Десић има особити дар у многим речма мало казати, а то је тако исто леп дар, као год са малим много казати.“

„Зато господин Десић и прави ероберунге, да фрајле све бегају за њим.“

„Молићу, милостива, не за мном, него са мном, и то само једна, а не више.“

„Ви сте врло опасан за женске, кад ентфирујете.“

„Ха, ха! Допада Вам се?“

„Допада ми се; ал' како се допало оној, која Вам је у шаке пала?“

„То све од љубави зависи; за љубав једно за друго све ће учинити.“

„И то је истина.“ Госпођа Јелка на мене поглед баци.

„Ал' кажите ми право, да Ви кога страшно љубите, би л' се дали ентфировати? Ха, ха!“

претпријатије — смер, тежња, предузеће; *ехо* — одјек; *ентфировати, ентфирујете* — одвести, отети (девојку).

„На то Вам не могу ништа одговорити; нисам још била у том стању.“ Госпођа Јелка љубазан поглед на мене баци.

„Ја, опет, милостива,“ сад ја упаднем, „кад би ме каква лепа дама волела, и кад би ја њу волео, то нема што не би за њу учинио. Моје имање што би за њу жртвовао, то је најмање: дао би се сећи, пећи, убити за њу.“

„Тако и треба да буде ди је права љубав, ал' та је ретка,“ рече госпођа Јелка.

„Истина ретка, ал' опет се налази, само то је малер, што каткад једно за другим чезне да умре, па опет не сме да се изрази, и ту каткад најблагороднија љубав пропадне.“

„Ал' сте млого пробали, господине! Ал' сасвим је тако.“

„Знате, милостива, млого зависи и од начина, с којим се љубав изјашњава. Каткад није добро кад се дами у очи слепимично с речма љубав изрази, јер дама дође у ферлегенхајт, па ако би и казала да хоће, не зна како ће. Би л' Ви, милостива, волели, да Вам онај, кога волете, одма у очи све искаже?“

„Баш све не, и ја би дошла у ферлегенхајт.“

„Ја мислим, милостива, да је најбољи начин либзбриф; ту човек може и млого и мало казати, без да дође у ферлегенхајт. Тако

малер — несрећа.

исто и дама. А не са речма. Кад човек са речма љубав изјављује, ту му се сва чувства збуне, памет шепртљи, срце прси да пробије, језик запиње, вилице се стегну, руке се тресу... па онда ни овамо, ни онамо.“

„Ала, господин Наранџић... но, Ви сте... ал' сасвим сте погодили. Ал' опет либзбриф хоће мушки да показују, па опет малер по женску.“

„Дама ће знати с ким ће започети, либзбриф ће показати ђак и калфа, ал' не човек, који већ у свету ролу игра.“

„И то је истина.“

„Видите, тако је исто и код дама. Фрајлица гдикоја, кад из школе изиђе, па добије писмо, то је једнако копка док не покаже... у тајности... својој другарици, ова опет... у тајности... трећој фрајли, која на прву мрзи, и тако од тајне постане јавно. Ал' дама која зна како свет стоји, та неће своја писма никому показивати.“

„Ал' сасвим право имате!“

„Такова дама кад добије писмо, па јој је он по вољи, одма ће му достојно отписати; ако јој није по вољи, а она ће писмо спалити, а не да се с њиме фали.“

„Сасвим је тако.“

„Ја опет тај малер имам, да моја писма даме публицирају, па онда морам и ја њина,“ рече Десић.

у свету ролу игра — у свету нешто вреди, као самосталан чинилац; *публицирају* — објављују.

„Но, то су већ гемајн женске. — Јао мени, ко долази! Лозовић, Думић и Песковић са шогором. Ах, сад ће нам цео унтерхалтунг покварити!“

„Каква су то господа?“

„То су мог шогора пријатељи, сами нотароши, Песковић нежењен, добри људи, ал’ што се курмахераја тиче, да Бог сачува!“

Рунић са гостима управо у башту долази. Кад сам их из далека видио, убезекнуо сам се, јер су јако набубрени, па ће сваки трипут више поднети него ја.

„Но сад ћемо бити у пацу,“ рече Десић, који је више давао на курмахерај, нег’ на „многаја љета“.

Већ су у башти.

„Добро вече, господине, знам да се хрђаво занимате од како сам отишао. Опростите ми, знам да се нећете кајати, јер сам довео ову братију. Господин Лозовић, Думић и Песковић моји присни пријатељи.“

„Драго ми је особито.“

„Благородни господин Милан Наранџић, земљедржац, управо спахија, мој нови пријатељ, само немојте се од њега ништ’ женирати.“

„Драго нам је; но изволʼте с нами, господине, оставите Десићу курмахерај; он то најбоље уме,“ рече Лозовић.

гемајн — прост, наказав; *бити у пацу* — наћи се у неприлици.

„Изволʼте унутра“, ослови домаћинским гласом Рунић.

Сви се кренемо. Напред Рунић, за њим братија, за овом ја и госпођа Јелка, а за нами Десић.

Кад ми у собу, а вино опет на асталу. Сви поседамо, осим госпође Јелке, која је на мене чуствителан поглед бацила, па се из друштва извукла.

У друштву није нико био ни гладан ни жедан, најмање жедан, то се видило свакoм по лицу, а опет сви к пуним чашама. Нотароши наздрављају, пију.

Нотарош на селу — то је живот! Знате ли шта је нотарош? Да Вам кажем.

Нотарош бива обично од онаког човека, који у својим младим годинама није могао школе навршити, које због сиротиње, које због бранденбургства. Има којима је само један цол фалио да добију диплому, па да постану адвокати, па нису довршили, и сад су нотароши. Има који су пет-шест школа свршили, па дигод као писари практицирали, па сад су нотароши. Има ислужени унтерофицира, који чезну за беамтерством, па нотароши постадоше. Има адвоката којима клиенти нису долазили; сад су нотароши. Све отворени, разборити људи. Можете мислити,

---

само један цол фалио — само један прст (врло мало) недостајало; *унтерофицир* — подофицир; *беамтерство* — чиновништво.

више мање учени, дошли су у село, добро се упознали са народом, сваки дан има посла са властима, са солгабировима, судијама, адвокатима, солдатима. Нико није тако познат са светом као нотарош. Он познаје сељака са његовим лепим и слабим странама; осим свештеника нико нема на народ такав уплив као нотарош. Зато може доста и добра и зла чинити. Судијама и адвокатима зна како срце лежи. Зна и солдатске вицове. Има цивилне и милитарне, веће и мање, господе, која су с њим „пер ту“. Као год у сваком реду, и ту имаде свакојаки, и добри и хрђави, има који код процеса, контракта, тестамената, регрутација народу крв сисају; у опште су добри. Они су препредени, рафинирати, прошли су кроз сито и решето. Знаду живити паорски, господски, како хоћеш. Кућа им је увек отворена, одвећ су гостољубиви, ал' онда и држ' се, ако хоћеш кредит да си одржиш. Међу собом врло добро живе; ако се због каквих мали узрока и заваде, особито због женски сплеткарија, они се опет и помире, и то приликом какве светковине, имендана ил' женидбе. Женске су им у сваки дан праве газдарице, радене, у недељу ил' светац кад је, увек као даме. Они имају увек по каквог пријатеља који није нотарош, ал' који је увек код њи и куван и печен, и то што зна друштво унтерхалтовати! Ето такви су ти нотароши.

Код Руннћа, у читавој околини, особито је био познат неки „Чика“. При свакој трећој

наздравици спомињали су Чику, сваки каже: „Сад да нам је овде Чика!“ Кад ђавола на зид малају, он хоће и да се покаже. Чују се кола, сви повичу: „То ће Чика бити!“ И нису се преварали, јер док си длан о длан ударио, ето ти Чике у соби.

Један омален човек, нит' дебео нит' мршав, около шесет година, образ округао, бркове подуже и седе, очи црне, мале, обрве црне, густе, нос дебео, модар, расцветан, веселог, шаљивог изгледа; не можеш ни по хаљинама, ни по изгледу, ни по речма распознати шта је. Не знаш: ил' је бербер, ил' брандербургер, ил' адвокат, ил' пензионирати беамтер; за све би пасовао. Манири су му фини. После сам сазнао ко је Чика, и хоћу да вам одма кажем, какав је то човек.

Чикино детињство нико сасвим не познаје. Он сâм слабо о њему приповеда, само толико је познато, да је имао маћију, да није хтео учити, да се лупао овамо и онамо, док није оматорио, после се оженио, и то несретно; ил' је он жену отерао, ил' га је она оставила. Ал' то је сад све једно, доста то, да Чика није зато дешперирао, већ добре је воље био, као и до сад. Он је био шаљив, весео, тражио је друштво, а оно њега. Кад се хоће друштво да успава, Чика га са својом шалом узбуди, кује планове како би се

за све би пасовао — за све би поднео, био подесан; *дешперирао* — очајавао.

могло с нова проводити, било то при чаши, ил' код женски. Био је нестрпељив, ретко да је могао два дана у једном месту живити. Није радо био у друштву старији људи, но све је тражио млого млађе људе од себе. И саме женске волеле су с њим бити због његове шале.

„Живио Чика! Откуд ти, Чико?“ сви повичу.

„Знате да не могу са̑м бити, тражим друштво, па сам намирисао да морате овде бити. Вива компанија! Дајте да ми пра доле сиђе.“

Чика прими пружену му чашу и попије. Сад је Чика све забунио; видио сам да се њему највећма радују. Домаћин ми представи Чику.

Чика се величанствено клања. Ја му руку пружим и кажем: „Драго ми је!“

Чика је имао ту нарав, да је волео са већом господом познат бити, а и ова су га радо имала. Почео је талијанске и латинске речи мешати; нисам са̑м знао на чему сам и с ким имам посла. Ал' фришко смо се упознали, видио сам да је светски човек, с ким се добро проводити може. За један сат био сам с њим тако познат, канда смо од детињства заједно одрасли.

Вечера се преправља, ал' већ и донде ори се „многаја љета“. Госпођа Јелка сад

вива компанија! — живело друштво!; *фришко* — брзо.

улази, сад излази, поглед на мене баца, ал' и Песковић очима на њу стреља; као што сам начуо, рад би је узети — није шала три хиљаде форинти сребра — ал' госпођа Јелка не да̂ се ни осолити.

Кад је највећа ларма била, извучем се ја мало на поље, па у авлију, а онде се госпођа Јелка шета.

Пређем к њој љубазно.

„Милостива, знам да Вам је дуго време."

„Не би ми дуго време било, ал' знате мрзи ме што је ту тај Песковић. Баш искрено да Вам кажем, он ме је већ просио, па дала сам му кошар, ал' опет неће да ме се окане, нег' све на мене гледи, па очи извраће, а ја не могу очима да га гледим, а морам да будем и прама њега учтива."

„Ја би најволео с Вами, милостива, време проводити, ал' од ти ђавола не могу никуда."

„И мени је жао."

„А познајете Чику?"

„Како га не би познавала?! Фајн старац! С њим се човек може и унтерхалтовати."

„Имате ли га у вољи?"

„Не онако, он је добар човек; ако и зна за какову женску тајну, може му се човек поверити."

„Дакле је поуздан?"

не да̂ се ни осолити — никако не пристаје; *фајн* — „фини", утанчан.

„Јесте.“

„Господине Наранџићу, изволите унутра.“ вичу братија из собе.

„Сад морам унутра.“

Морам наздравицу да напијем, и то новодошавшем Чики, о коме сам толико добра слушао. Чику је то мило дирнуло. Све се већма мени приближава. Ја се с њим по соби шетам. Искусим да је поуздан човек. Позовем га на једну реч на поље. Братија донде певају.

На пољу на само га ословим.

„Опростите и дозволите ми, што ћу Вас Чиком назвати.“

„О, то ми је баш мило, изволите само са мном заповедати.“

„Здраво је лепа женска та госпођа Јелка! Ја видим да сте Ви од света човек. Је-л’-те, баш је скројена за курмахерај!“

„Те како! Особито кад види отменог и васпитаног човека. Гранде фантазија!“ — намигне Чика.

„Разумем Вас. Но тешко је с њом разговарати се због те господе.“

„То је истина, ал’ ако хоћете да јој ближе к срцу дођете, то се само на мене ослоните; ја сам код ње у добром кредиту, све ми верује.“

гранде фантазија — велика фантазија: јако се заноси
ја сам код ње у добром кредиту — добро стојим код ње.

„То ми је баш мило! Чули сте ко сам ја?“

„Чуо сам: спаија. Такве она и тражи. А видио сам већ како на Вас очи баца. Нећу ништа више да Вам говорим: диктум фактум.“

„То ми је баш мило.“

„Чико, Чико! Господин Наранџић!“

Опет морамо унутра. Фала Богу, ево и вечере, сад ћемо мало одануги. Госпођа Јелка донекле служи, па онда остане код нас, и то седне између мене и Чике. Кад на страну гледим, а Чика јој све нешто шушка, сигурно о мени, јер кад и кад госпођа Јелка умиљат поглед на мене баца. Већ сам сигуран био о мојој победи, само да ствар започнем.

Вечера се сврши, опет наздравице и певања. Домаћица пева; замолимо и госпођу Јелку, па и она пева. И то је било мени за љубав, јер ми је Чика шушнуо, да њу није лако на певање узбудити. Све добри знаци по мене. Мало час, а госпођа Јелка се умилно смеши. Она се уклони, а Чика опет поред мене па ми шушне: „Добро је!“ Госпођа Јелка опет седне до мене и сасвим је задовољна била́. Ал' на једанпут устане Песковић, па јој се нагне с леђа на столицу и почне јој се исповедати, ал' госпођа Јелка окреће главу од њега, ништ' не говори, већ се само смеје; на послетку морала је побећи са столице, што ми је врло жао било.

диктум фактум — речено учињено: свршено.

Поред свег тога, још смо дуго проводили, док не дође дубока ноћ, ил' управо јутро, јер су већ петлови у велико кукурикали. Ја с моје стране изјавим, да сам рад лећи. Домаћин ми допусти под тим условљем, ако још и сутра код њега останем. Ја сaизволим. Госпођа Јелка већ се пре тога препоручила. Нисам имао на шта чекати, па се и ја препоручим и са Десићем одем спавати.

Још донекле чуло се певање и лупање чаша, а кад после све мања и мања ларма; на послетку све се утиша, а ја заспим.

Сутра дан са нотарошима и госпођом Јелком фруштукујемо. Нотароши се опросте и оду; ја, Десић и Чика останемо.

Сад Рунић и Рунићка гледају свој посао, а ми се опет са госпођом Јелком занимамо. Десић је видио колико је сати, да поред мене са госпођом Јелком не може на крај изићи, и видио сам да му је жао, ал' шта ће кад је већ тако, па је готов, мене ради, и какав абентаер потпомоћи.

Чика се са Десићем већ одавна познавао; ту није било нужно препоручивати га. Начиним један план, саопштим га Десићу, он уз то пристаје; саопштим Чики, и он пристаје. Какав је, сад, тај план? Чики сам казао да каже госпођи Јелки, да сам страшно у њу заљубљен. Чика јој то на само каже, а она то љубазно прима и поручи ми, да је моја личност њено срце дирнула. Више ми и

не треба. Сад у памети скувам, да јој напишем један либзбриф; видио сам већ из њени речи, да она на то млого даје. Ал' опет се предомислим, мислим неће то добро бити, но да ја диктирам Десићу, а по Чики да га пошљем; јер ако га ја успишем, ђаво не спава, па од шале може бити истина, па ћу на себе какав белај навући. Саопштим Десићу, он се смеје, па каже, да је он на то готов. О Чики није ни сумње да писмо неће предати. Замолим Чику, да мало госпођу Јелку забавља, док писмо напишем. Чика нам је већ перо и папир у соби преправио.

Ја и Десић вратимо се у собу. Почнем Десићу писмо диктирати.

„*Сладчајша Госпице!*

Моје перо није у стању све оно што Вас дичи описати. Дозволите ми само изјавлење примити, да сам ја доста света прошао, ал' још нисам нашао такову даму, која ми је због своје лепоте и билдунга тако јако срце коснула. Ја сам од Вас Амуровом стрелом рањен. Није ми доста што би ми онај дан, који сам с Вами у друштву провео, незаборављен остао, но мог је срца жеља и за даље моје срце с Вашим срцем свезати. Ја сам готов за Вас ма каквој се опасности изложити, а уверен сам и с Ваше стране, да по-

---

Аморова стрела — стрела Амора, бога љубави, као знак љубављу задобивена, „рањена“ срца.

ред Ваше лепоте и толико куража имате, да се нећете љубови ради никакве незгоде плашити, него да ћете оно чинити, што Вам срце диктира. Зато молим Вас за одговор, и немојте ме са неизвесношћу мучити, но искрено ми чуство Ваше исповедите, да знам, хоћу ли срећан или несрећан бити. Опростите ми да смем казати, да Вас милион пути љ... ах не могу, не смем написати, перо ми у руци дркће... Ваш роб...

М. Н.“

Чика писмо однесе. Госпођа Јелка утрчи у башту и чита, Чика нас зове да се идемо мало по селу прођи, да госпођу Јелку на очиглед не женирамо.

За један сат вратимо се. У башти нема никога, идемо у башту.

Госпођа Јелка је већ сигурно прочитала писмо, само хоћу л' одговор добити? Није познавала ни моју ни Десићеву руку, па о каквој хунцвутарији ни мислити није могла.

„Чико, слатки Чико, одите на једну реч,“ виче госпођа Јелка са кујнски врати.

Чика оде онамо. Одведе га у предњу собу. Мало час дође Чика натраг.

„Добро је! Ево сам донео писмо. Јелка у радости плива. Ајд'мо мало даље у заклон, да нас ко не види.“

Мало у густину зађемо, па ми Чика одма писмо преда, ал' уједно рече Десићу, да њи

хунцвутарија — обешењаклук.

двојица одма, ал' одма у авлију оду, да не би Јелка приметила, да смо у договору. Види се, да је Чика практичан човек, да му такова ствар није првина. Они оду; ја отворим писмо и читам.

„Драги Господине!

Опростите што Вас тако титулирам, јер кад је ко коме драг, престају светске титуле. Ваше писмо ако ме је и иберашовало, опет ми је мило дошло. Ви изјављујете Вашу љубов прама мене, ја ју искрено примам, јер знам да је онај од кога ју примам достојан мога срца. Како сам Вас видила, у оном истом магновењу срце ми је немирно постало, и тек Ваше писмо га је умирило. Целог мог живота на то сам ишла, да једног тако нобл, галант и гебилдет човека срцу задобијем... Ја... Вас... љубим... и готова сам за Вас изложити се ма каквом малеру. Је л' Вам доста?... За Вами... умирућа

Јелка Свилокосић, рождена **Паунчич** (с.р.)

Заборавила сам још нешто. Што год желите, по Чики ми поручујте."

Кад сам прочитао, видио сам да је госпођа Јелка практична у либзбрифима. Мило ми је било, што сам на једаред такав ероберунг начинио, ал' би опет волео, да је мање

иберашовало — изненадило.

фантазије у писму, јер нећу се моћи опет кад устреба тако лако љубави курталисати. Ал' било како му драго, за сад сам задовољан.

Одем у авлију и прешапћем да је добро. Ал' већ је опет на врати госпођа Јелка и зове нас у собу. Сад је било пасија видити нас. Њој се очи светле, а сигурно и мени; Чика се разузурио, радостан је, чини му се канда је он све то концу привео: Десић пак једнако се шали и церека, а госпођа Јелка помаже му, да га као бајаги збуни; и тако су у мисли све једно друго варали. Ја сам мислио, да сам најбоље прошао, јер сам у срцу госпође Јелке, ал' нећу да кажем: „Госпође Јелке“, — већ само Јелке. Чика је мислио, да је мајсторштук неки међу нами начинио, па ће од сад текар бити у грацији код Јелке. Десић се опет радује што је либзбриф својом руком писао, па као што је абентајрер, знаће он то у своју корист употребити. Доста да смо сви били задовољни.

Чика намигне крадом Десићу да иду на поље. Десић се сети, па устане, мало се са Чиком по соби шета, па га Чика обухвати, канда има нешто особито да каже, а овамо само да га на поље извуче. Чика је био паметан човек, па је хтео да мало на само останем са Јелком. И онако до сад једва сам се могао с њом нешто на само разговарати.

пасија — задовољство; *мајтерштук* — изврсно, мајсторско дело; *бити у грацији* — бити у особитој милости; *абентајрер* — пустолов, левента.

Ту сад по теми наши писама разведемо разговор, исповедимо си срце боље и постанемо сасвим интим. Она ме моли да што пре опет к њима дођем, јер ако не дођем, пашће у дешперат, па ће донде венути, док је ладни гроб не покрије. Ја јој све обречем. Уђе Чика и Десић, кажу да Рунић долази. Мени и Јелки је и само Чикино и Десићево присуство несносно било. Видили су како њена рука у мојој руци умилно почива.

Дође Рунић. Он нас опет са својим обичним простодушијем предусретава. Он започе разговор, како је јуче добро провео, како ће до који дан Лозовићу ићи, па се мора мало одморити. Зове и мене, ал' не могу му учинити, јер, велим, имам пред очима пређе определен цил.

Мало по мало и подне се приближава. После подне морамо одлазити, Рунић не да̂ до сутра, ал' опет га намолим, да ме пред вече пусти. Он ми допусти.

Донесе се ракија, а за њом супа. За ручком није се ништа интересантно збило, осим што је Јелка на мене меланколичне погледе бацала. Дође крај и ручку.

После ручка Јелка нам пева. Све лепше и лепше песме извија. Ми јој помажемо. Дватри сата нам прође, не знамо ни како, и то од пријатности Јелкине. Рунић све већу и већу вољу добија. Уплашим се да не падне

тема — главни предмет; *интим* — присан.

у веће одушевлење, па нас опет неће пустити, зато шапнем Чики да се побрине за кола. Чика изиђе на поље, па инкогнито реч учини, да су кола готова. Кад дознам да је све у реду, устанем, напијем домаћину, домаћици и Јелки наздравицу: изразим се како ми је мило, што сам познао тако честиту и гостољубиву кућу; препоручим се даљој наклоности и дигнем се да идем. Руппћ ме опет задржава, ал' ја му кажем, да морам одлазити и обећам му се опет скоро доћи. Сад је био задовољан. Опраштам се од Рунића и Рунићке; ал' најважнији је био опроштај са Јелком; ту су само очи и руке говориле. Са уздисајом смо се растали.

Идемо колима. Рунић зауставља Чику, овај му најпре обећа да ће остати, ал' кад смо већ на коли били, пита нас Чика куд идемо, а ми му кажемо на лустрајзе. Кад је Чика чуо да не идемо послом, него ради унтерхалтунга, каже да га поведемо; ми смо готови, а Чика, колико је стар, скочи на кола. Рунић га ухвати у коли, хоће да га из кола извуче, Чика се не да̂, а већ је и доцне било, јер кочијаш је ошинуо коње, па се Чика од Рунића сретно откине. Осврнем се: „Збогом, збогом!“ — а Рунић Чики прстом прети.

Сад смо опет на путу. Чика ме пита, куда ћемо, кажем му у О. код Гривића. Каже да није згорег онамо ићи, јер је Гривић, вели,

инкогнито — незнано, кришом.

ваљан, а Гривићка шармант. Чика је и с њима познат, тако исто и Десић. Идемо као у своју кућу.

Стигнемо у О. Гривић и Гривићка лепо нас дочекају. Видим превелику учтивост и етикецију, ал' не примечавам оно сродно пријатељство, које би од њи као Бранков пријатељ очекивати имао. Питају ме, шта ради Бранко и Ханика, ал' и то сасвим ладним тоном. Ја сам баш њи хтео да питам. Кажем им да од венчања нисам с њима био; то исто и они за себе кажу. Чудим се, како они да нису с Бранком били. Извињавају се, да од венчања нису још у реду, млого је било сватова и доста калабалука, па једва чекају да се мало одморе. Почнем се мислити, па сад ми паде на памет, шта сам код Руњићеви чуо, па ми је сад црв у глави, шта то може бити. Изиђем мало на поље, па опет унутра у другу собу, шетам се горе доле, и све се мислим. Примети Гривићка да сам у другој соби, па и она овамо дође.

„Шта Ви сами, без друштва, господин Наранџић?“

„Ето шетам се мало. Дакле нисте ни били са Бранком и госпођом Хаником?“

„Нисам. Знате, радујем се кад се само одморити могу. Можете мислити, није то шала толики сватови, па толики трошкови, ал' нека је просто Ханики, само кад је добила честитог човека!“

„Госпођа Ханика држи Вас као рођену матер.“

„Има она своју рођену матер. Истина, да мене воле већма нег' своју рођену матер, јер ја сам је одранила. Премда волем нашу Ханику, опет не би више волела ситну, особито женску, одрањивати. Трошак је то, мој господине, и секатура. Фала Богу, само кад је на доброг нашла! Је-л'-те, господине, Бранко је добар, само да није тако расут, забринут; јер, знате, женске су ђаволи.“

„Ваљда тек госпођа Ханика неће бити ђаво?“

„Знате, од женске свашта може бити, само нек' је Бранко добро чува; млада је.“

„Ту се већ, милостива, не могу сложити с Вами. Зашто Бранко да чува госпођу Ханику? Та госпођа Ханика није била варошка фрајла! У послу и простим обичајима је одрасла, Ви сте је сами увек фалили, није на силу за Бранка пошла, нит' се Бранко наметнуо, но вид'ли сте шта је девојка за Бранка радила.“

„То је све истина, само да буде постојано и од Бранка. Ал' знате, искрено да Вам кажем, ал' међу нами нек остане, и о Бранку се свашта којешта говори.“

„Верујте, све су то кукавице. Бранко је човек на свом месту, а што има доста ду-

секатура — јед; *расут* — растројен, расејан.

мана, то значи да нешто и важи. Гром у коприву и не удара.“

„Нисам тако разумела, молићу, извините ме. Знате, то се говори о Бранку, да је бајаги с девојком и новаца тражио, а ја мислим да је од нас доста лепо, кад смо сироту девојку и тако оправили.“

„Верујте да Бранко није за новцем ишао, да је то хтео, имао је више прилика нег’ ја и многи други; ако је незадовољан, мора други какви узрок бити.“

„Молићу, ја не кажем да је незадовољан, но само нагађам узрок, шта то може бити, што нас до данас није ни посетио, ни поздравио; ја мислим да сам то заслужила, јер сам била Ханики као мати.“

Гривићка се мало забунила, и баш је добро дошао Гривић, да је из незгоде ослободи.

„Господин Наранџић, изволʼте с нами у друштво.“

„Ево ме. Опростите!“

Ја одо međ’ друштво, а Гривићка покуњена оде опет некуд.

Пиће ми није пријало. Гривић је у разговору био врло сувопаран, кад говори, мисли су му биле заплетене, рекао би да је шлоговат, ал није; претвара се, па му језик заплеће. Десић све разглеђује од куд ће Гривићка доћи, да мало кокетира, ал’ Гривићки данас није до курмахераја. Један Чика ме је са

своји вицеви одржао, да не покажем да сам смутан. О Бранку више ни спомена нема.

На срећу дођу нови гости. Опет журба. Слабо су ме интересирали. Тек што смо се представили, заборавио сам им одма и имена. На срећу није дуго трајало, дође и вечера. Госпођа особито се учтиво прама мени показује, једнако ме нуди, види се, канда ми хоће да ласка. Гривић није међу нами никакве разлике правио. Почну се мало и веселити, ал' ја никакве воље не показујем. Један од гостију понуди, да се играмо фарбла. Сви су карташи, а сâм Гривић од први. Кажем, да се никад не картам, а није било истина, јер још кад сам пединтер био, знао сам све игре у прсте, ал' није ми било мило дуго овде бити, једва чекам да се опростим, па да легнем. Ал' ни друштво није млого за мене марило, сви су били нешто гордељиви људи, имају нешто Бог зна како стеченог имања, а ја би сваког од њи са половином мог годишњег прихода исплатити могао. Почну се картати; ја устанем и кажем: „Добру ноћ!“ — па одем у трећу собу, где је за мене намештено било. Десић и Чика остали су у друштву. Десић сè карта, а Чика гледи; он је задовољан само кад је у друштву.

Легнем у кревет, мислим се, не могу одма да заспим. Чинило ми се, канда Гривић не брани млого за мене. Гривићка ми

фарбл — карташка игра.

се учинила канда је рада са мном у дубљи разговор упустити се, канда је рада Бранка нешто мало и оцрнити. Но ја мал' нисам из флегме изишао, и она је то приметила, па је окренула други лист. Види се да је врло рафинирата, по свој прилици и интриганка. Премда прилично и интелигентног изгледа, а опет кад се смеши, очи су јој змијске. Из свег тог што сам и овде чуо о Бранку, не могу на чисто да дођем. Како су Бранку ласкали, како су му девојку наметали, па после венчања толико време прође, а још нису код њега били, нит' је он код њи био, нит' га Гривић млого спомиње, па Гривићка још сумнително о њему говори; не знам шта да мислим, је л' Бранко задовољан ил' није. У дубоким мислима заспим. Сневам Гривићку: коса јој је уз брдо накострешена, из усти јој дванаест ситни језичића као у змије сикћу, очи јој све варнице бацају, права фурија. К њој окренута стоји Бранкова Ханика у издераним хаљинама, полу нага, косе доле спуштене, у играјућој форми, па гледи на Гривићку и церека се. Онако је изгледала као што блуднице молују. До њи седи Бранко за једним асталом, на лакат нагнут, невесео, сав ћелав, брада као снег седа. За њима стоје скупљени родови Гривића и Гривићке, мушки и женски, па се церекају, па рукама пљес-

мал' нисам из флегме изишао — мал' ме није оставило обично расположење, добра ћуд; *окренула други лист* — почела се друкче, обазривије понашати; *интриганка* — сплеткашица.

кају, а сасвим острагу Гривић у шлафроку из чибука пуши. На патосу све саме змије миле к Бранку. Страшно ме тај сан магнетизирао. Пођем Бранку, повичем: „Бранко!“ — али Гривићка и змије све већма сикћу. Ханика као бесомучна скаче и церека се, од пљескања и вике родова цела соба зуји, и пре нег' што сам Бранка загрлио, пробудим се.

Премда на сан ништа не дајем, опет ме овај сан јако дирнуо; држим Бранку се што зло десило, ил' ће се десити. Већ је и јутро ту, па сам се мало по мало из мамура[1] разабирати почео. Мислим се: куда ћу сад? Бранку? Боље да га још мало на миру оставим, па онда, овде у околини можда могу што начути, што ће ми сумње о целој Бранковој женидби рашчистити. Устанем и обучем се.

Кад онамо, ал' сви су још на ногама. Тек што су од картања устали. Очи су им крваве и неиспаване; не знам ко је добио, ко је изгубио, јер ме није интересовало, већ Чики шушнем да идемо даље. Он примети, не би л' још данас овде остали. Ни по што. Чика је на свашта готов, па оде да кола нареди. Мало час већ је Чика с коли ту. Гривић и Гривићка из политике задржавају

[1] У оригиналном издању стоји: „мамора.“

шлафрок — дугачка горња хаљина, која се носи по кући, кад се иде разузурено: узурка; *магнетизирао* — ванредно обузео осећања.

ме, ал' из очију им се видило, да би волели да ме нису видили. Зашто? Видићемо доцније.

Фруштукујемо, опростимо се, седнемо на кола и отпутујемо, то јест, само ја и Чика, јер Десић не знам из ког узрока остао је код Гривића. Гривићка га је јако задржавала, по свој прилици да напипа шта смо радили и шта нам је била намера. А и онако Десић није волео дуго по сели бавити се. Он се тек у вароши слободно мицао.[1]

Кад сам изишао из Гривићеве куће, канда ми је цента са срца пала. Учинило ми се, канда сам се од какве цирцејске нимфе[2] ослободио.

Изиђемо изван села. Кочијаш стане, пита куда ћемо. Ја не знам ни сам; гледим на Чику.

„Хајте да Вас на једно ваљано место одведем.“

„Хоћу, ал' да ми је каквог паметног разборитог човека, да се с њим озбиљно разговарати могу.“

„Баш тамо ћу Вас одвести. То је у селу Ф. Нећу Вам казати ни ко је, ни шта је, врло

[1] Две последње тачке могу се само тако разумети: ако је Десић и из *овог села* после кратког времена отишао у варош, не хотећи с Наранџићем даље путовати по околним селима; јер ово где је Десић остао није варош него „село О“.

[2] *Цирцејске нимфе*, митолошка бића потчињена Цирцеји, чувеној чаробници, која је на својем острву годину дана мамамом, у разблуди, задржала Улиса, славног разориоца Троје, а другове му претворила у свиње. Сам Улис умаче њеним чаролијама с помоћу траве, коју му даде Минерва, богиња мудрости.

је паметан човек. Хоћу да Вас иберашујем, јер знам да ћете с њим задовољни бити.“

„Е добро, ја се на Вас ослањам.“

Путујемо. Да нам није дуго време, о Јелки се разговарамо. Приповеда ми Чика Јелкино житије, почињући још кад је она девојка била. Приповеда ми о њеним абентаерима, ал' моли ме да ником не кажем, јер није рад у Јелкину немилост пасти. Кажем му, да је тајна код мене сачувана, да ме ништ' не тушира, ма шта о Јелки говорио, јер ако је и лепа женска Јелка, опет је нећу зато узети, већ само правим абентаер. Како би могао сваку лепу узети, код толико њи! И на што би ми била кокета удовица са три хиљаде? Са таким еспапом се само шала проводи. А знам да и сама Јелка тако ствар схваћа. Код ње је живот и уживање, уживање и абентаер све једно. Ако не буде један, биће други. Из очију јој се види, да није ни за једним курмахером плакала. Она држи да се највише с тим разликује варошанка од сељанке.

Чика ми приповеда, како је Јелка богатога хаусхера Б. за нос вукла. Он се у њу залудио, она му се љубезна показивала, а за леђи га је исмевала, премда је морао, сирома, због Јелке доста искијати. Опет, како је један лаћман Јелку, још док је мужа имала, за нос вукао, како му је везла кесице, за

иберашујем — изненадим; *тушира* — дира, кида; *хаусхер* — кућни газда; *лаћман* — потпоручник.

дуван, за лов, за новце, а кад је измаширао, баш је било првог маја, а оно место „мајбаума“ обешен је био о пенџер један велики цркнут мачак. Још ми је Чика млоге друге такове ситнарије приповедао о Јелки, ал' ја сам све то флегматично слушао, и тек сам се смешио, јер такове ствари у животу нису ми биле нове.

V.

Дођемо у село Ф. и уђемо у једну чисту кућу. Домаћица нас лепо дочека. Фина, смерна женска, около тридесет година. Она је Чику познавала, па се одма ужурба и пошље по свог супруга, који је у школи био. Све је у кући у најлепшем реду. Видим преко пута школу, деца излазе, а учитељ на послетку. Што учитељ ближе долази, све ми се познатији чини. Уђе унутра.

„Драго ми је особито.“

„Господин Милан Наранџић, спахија.“

„Господин Зоричић, учитељ овдашњи и мој добар пријатељ.“

„Драго ми је.“

„Мени такођер.“

„Мени се Ви, господине, врло познати видите.“

измаширао — с војском отишао; *мајбаум* — зеленило којим се о освитку првога маја ките куће, као у Срба о Ђурђеву-дне; *флегматично* — равнодушно.

„И Ви мени такође.“

„Па, молим Вас, право ми кажите од куд се ми познајемо?“

„Још кад смо заједно с Бранком друговали.“

„Та је л' могуће, зар сте Ви Зоричић? Зар си ти, мој брате мили?“

„Јест ја сам. Већ две године како сам на овој штацији.“

„Па како ти се води?“

„Фала Богу добро, ја сам задовољан.“

„Имаш ли фамилије?“

„Имам, и то ваљану, два сина и једну кћер.“

„Но, то ми је баш мило, никад боље нег' што сам на тебе нашао! Па јеси ли што чуо за нашег Бранка?“

„Јесам, сад скоро се оженио. Ја сам баш онда био на путу.“

„Па јеси л' знао, да је он ту дегод близу тебе?“

„Нисам. Камо срећа да сам знао! Тек онда сам за њега чуо, кад сам се вратио, ал' онда се већ оженио; сад чекам прилику, да идем да га посетим.“

„Па је л' се добро оженио?“

„Богме није најбоље. Да сам онда код куће био, ја би отишао био к њему и покварио би.“

„Па зашто?“

„То ти одма не могу казати, то је читава историја, то ће дуго трајати, зато имај стрпљења, и онако имамо доста времена, па ћемо све онако на тенане изређати. Но сад се раскомотите мало. Дед и ти, Чико! Сад те и онако одавде тако лако пустити нећу. А немој се женирати сиромака учитеља. Бог је теби среће дао, чуо сам већ, ал' дао је и мени, па сам у стању мог доброг друга угостити. Сад раскомотите се.“

Зоричић све наређује, жена и слушкиња журе се, а ја и Чика прашимо се. Сад смо за који час нас двоје сами.

„Овај учитељ, као што сам Вам казао, врло је паметан човек; сви га почитују. Да видите само какву има библиотеку! Кажу да му нема пара, могао би бити професор.“

„Та он је већ од детињства ваљан! Да је имао средства, био би важан човек. Па сад ако му је добро ишло, да си могао књиге набављати, тај се потпуно изобразио; па што је најлепше, увек је био својом судбином задовољан.“

Доведе своју дечицу; љубе у руку. Красна дечица!

Сад се опет у разговор пустимо. Мени је једнако Бранко на срцу, па све о њему разговор започињем, ал' га побра избегава, све вели: „Имамо још за то времена“.

Пробавимо читав дан тако у разном разговору. Прође и ручак и вечера, а он јед-

нако приповеда о својим приключенијама, па онда ме запиткује, како ми се до сад водило и који је ветар мене овамо донео.

Већ дубоко у ноћ почне се о Бранку разговор.

„Е, сад можемо се о Бранку разговарати. Дакле, молим те, кажи ми што о Бранковој женидби.“

„Е, сад можемо. Ти врло добро познајеш Бранка, је л’?“

„Јесте.“

„Хоћеш да ти ствар на кратко ил’ на дугачко приповедам?“

„На дугачко, што год можеш дуже.“

„Е, то ти онда морам приповедати најпре о Гривићу и Гривићки, па онда о Бранку. Напред ти само кажем, да је Бранко страовито преварен, као ретко који човек.“

„Молим те, само приповедај. Од Чике знам да се нећеш женирати; он је мој човек.“

„Чика је и мој.“

Зоричић је имао особити дар за приповедање.

„Ово што ћу Вам сад приповедати, није фабула, већ права истина. Бранко ми је на срцу, па сам си дао труда и времена, да видим, из какве куће девојку узима; свуд сам испитивао, истраживао, а и сâм сам већ доста знао о Гривићу и Гривићки. Сад слушајте.

приключеније — догађај; *фабула* — измишљена прича, басна

„Гривић је од имућни родитеља рођен и у детињству размажен. У школама, као што чујем, није ништ' учио и кроз школе је прохујао, па се опет у учену класу броји. Младост му је мутна, заплетена. Кажу: био је добар карташ, ловац, па, као леп човек, био је у женском кругу радо примљен, премда конверсација не вреди му ни луле дувана. За време његови млађи година, приповедају о њему то, да није у женском полу никакву светињу почитовао. Ал' бацимо завесу на његов оног доба живот, јер тај се не тиче ти мене, ни тебе, ни Бранка.

„Кад се Гривић већ прилично преживео, и то као неожењен, и млого којешта прекардашио, већ близу четрест година, падне му на памет да се жени. Иначе леп човек, да није преживљен, могао би још какве партије правити. Био је јако извикан, и то не са најбоље стране; ал' старије године долазе, треба да накнади што је пренебрегао, и закључи да се оженити мора.

„Једном приликом на путу, стани се код једног свог пријатеља. Ту је била једна вижљаста девојка, около двадесет година. Није била кћи, већ од дужег времена гошћа. Допадне му се и запита је, хоће л' за њега поћи. Она хоће, и онако ишчекива хоће л' је ко запросити. Сирота је, Бог зна хоће л' боља партија доћи, па се лако и решила. Па доиста, за њу Гривић и није био хрђава партија. Ето то вам је будућа, ил' за сада да

кажемо, садашња Гривићка. Пре нег' што ћемо о Гривићу продужити, да знате каква је била опет та фрајла, коју ће Гривић узети.

„Гривићка је у ваљаној фамилији од честити родитеља рођена. Остала је као дете сироче. Отац и мати рано јој умру, а она дође у кућу једног сродника, честитог човека, но који по руфету свом није био у стању детету онако васпитање дати, какво би му одговарало. Пуно таленга дете, ал' прост тутор није му знао дати правац. Лепушкато, паметно дете, дете пуно фантазије, да је дошло у онакве руке, које би тог детета позив познале, па ако би још могућност допустила, могло је постати мустра женског пола. Но у толико је опасније у колико је паметније дете, кад се правац не погоди. Тутор је добро мислио, а зло је испало.

„Тек што се будућа Гривићка девојком назвати могла, а курмахери су почели праг обијати. Прилична фигура, памет, живост њена, млоге је обвезала. Почели су за њом као луди трчати. Бадава јури добар тутор те незване госте, у девојки фантазија се јако развила, а с њом сујета допасти се и чежња заљубити се. Она почне у младим годинама мале киксере правити, који су последице велике имали. На једанпут постане извикана девојка, тутор је поче гонити, ал' то је још горе, док јој то не додија, па занемари и

руфет — друштвени ред по занимању; *пуно талента дете* — даровито дете; *киксер* — омашка, грешка.

поче по својој ћуди живити. Оставимо на страну ту њену бурну младост и повратимо се онде, где смо се са Гривићем нашли, код Гривићевог пријатеља.

„Она постаде Гривићка. Је л' задовољна? Сад ћемо видити.

„Гривић се није оженио из љубави. Код њега више љубави нема. Његово је срце изгорен вулкан. Гривић се оженио, да има жену, која ће с њим кућу тећи, која ће све у реду држати, која ће га у болести неговати, ал' зато опет задржао си, да може свој слободњачки живот и даље продужити. Он је и од сад био заузет за женски пол, и то само из старог обичаја.

„Гривићка опет није пошла из љубави за Гривића, већ што је за њу био добра партија. Код ње још није био изгорен вулкан, ал' поред Гривића изгореће.

„Спомени прве младости јако су је тиштали. Они, које је држала да су њени суђеници, ишчезли су и са собом су однели мир њене душе. Ди ће она наћи такове исте, као што су били ти њени несуђеници? И ди ће бити њено срце онако, како јој је било онда, кад је било првом љубави задануто? Ал' ништа, ако је цел и непостижна, она хоће опет да си тражи мелема, па било то ма каквим средствима и хоће са судбом да се бори.

„Гривић, кад је узео своју супругу, пред очима је имао, да има таку жену, која може

свуд у свету предстати, која има доста памети, која није ружна, ал' није тражио дубоке љубави, за коју није имао довољно осећања. Гривићка, кад већ није могла да добије оног ког је она хтела, а оно задовољна је била и с таким мужем, који опет у свету нешто важи, и с ким свуд престати може; ал' јаче љубави ни од корова. Тако су се они уједно и слагали и варали. У свету су таке женидбе честе; ни половина се из чисте љубави не узима.

„Гривићка је одма напипала мужевљеве слабости и страсти, па јој је лако било с њим на крај изићи. Гривић је онако по свом пређашњем обичају живио. Ласкао је и говео женском полу. У том је често и границу претеривао. Гривићка, да може својим страстима говети, не да му је пут у томе препречивала, него га још и напуштала, јер је мислила, што она њему чини, да ће и он њој чинити. Ал' Гривић је био практичан, па је умео њеним намерама штриклу превући. Она види да су јој наде осујећене, па га почне мрзити, но не да̂ се познати, већ све му већма ласка и угађа. Она опет види нове њене намере осујећене, почне га још већма мрзити, и хоће баш да му се освети. Ал' се опет не да̂ познати. Гривић је провидио њене намере, ал' чини се невешт, па свуд јој вешто на пут стаје. Он нит' је воле, нит је мрзи, ал' је

намерама штриклу превући — намере осујетити, изиграти.

држи у корди. Сад уђе у Гривићку така мржња према мужу, да се већ искоренити не може; страст освете се у њој укоренила, ал' зато се мужу све љупкија показује, и не само да му слабости не пребацује, већ исте пред светом као бајаги покрива, само да од њега веће поверење задобије. Гривић, кад је видио како она његове очевидне страсти покрива, поклони јој веће поверење. То је она и тражила. Гривић све дубље и дубље заглибљује, а она све то пред њим на лако гледи. Кад је Гривићка видла, да јој се муж јако заглибио, држала је, да је већ време ту, да се и она осветити може. Гривићка учини један велики гиксер, свет поче оговарати и смејати се, и све то дође до ушију Гривићеви. Гривић не сме да јој пребаци, шта више, ни да јој спомене, јер уверен је да она све његове гиксере зна, па ако што започне, тешко њему, тако га има у џепу; да она оће могао би баш и страдати.

„Гривић на то иде, да јој свуд планове потајно препречи; ал' Гривићка је вешта, па већ и не боји га се, па потајно опет и њега изигра. Обоје се страховито заглибише, па опет не сме једно против другог да писне.

„Тако су се они фатали и изигравали. Једанпут он њу изигра, други пут она њега. Деси ли се да она њега не може да изигра, то се у њој узбуди страховита освета. Ову

држи у корди — држи у шкрипцу, стези, у реду.

освету њену подрањивало је још и то, што су се његови многобројни родови око ње врзли, па је и родове те из познати и непознати узрока мрзила.

„Тако су они живили. Чудноват пар људи! Једно друго баш из срца мрзи, ал' једно без другог живити не може, једно без другог би пропало. Ал' пред светом су се показивали канда најбоље живе; никад се нису успоречкали, све се меденим речма предусретаваше; који их није из ближе познавао, рекао би да су врло сретни људи.“

„Ко би,“ велим, „то рекао о њима! Молим те приповедај даље.“

„Само имајте стрпљења, све ћу вам исприповедати. Две велике страсти су Гривићкино срце обузеле: страст све по вољи уживати и страст освете против они, који јој на пут стоје; она да своју цел може докучити употребљавала је свакојака средства.

„Великог талента женска, слаткоречива, лако је и мушке и женске у своју корист задобила; који је боље проучио и од ње се отпадио, тај је после и мрзео; ал' то њу није коснуло, јер је старе пријатеље као стару хаљину на страну бацила, а нове тражила. Њој и Гривићу прођу две-три године, пуне мањи и већи догађаја. Деце немају. Узму Ханику, Бранкову жену, под своје, дете од петнаест[1] година. Гривићка се тог детета радо

[1] Ханика је морала имати мање од петнаест година, кад је узета у кућу Гривићеву, може бити пет, јер за девој-

примила и поче га у свом духу васпитавати. Мало по мало, па се дете сасвим на Гривићку научило, јер Гривићка не да је дете као мати волела, већ ласкала му. Ханика већ у свом детињству научена је била Гривићки услуге чинити. Ако је требало каквој пријатељици ил' пријатељу цедуљу ил' писмо с поуздањем послати, ту је била мала Ханика, па кад изврши, цванцик јој не фали. Ако је требало кућу чувати и на све кућевне догађаје у одсуству Гривићке пазити, то како госпожа кући дође, мала Ханика да̂ своје известије. Тако је Гривићка све знала, и у свом одсуству, шта се у кући ради.

„Гривић је приметио, да је Ханика жени услужна, па је покушавао Ханику на своју руку задобити. Каже јој да у његовом одсуству пази на ово ил' оно, па кад се врати, добиће цванцик. Но Ханика извести о том Гривићку, а ова опет научи је шта ће Гривићу казати, па кад се Гривић врати, Ханика добије цванцик, а Гривићка се слатко насмеје. Доста то, да мала Ханика имала је доста цванцика и више је трошила нег' сва друга деца. Гривић и Гривићка нису јој могли запретити, јер би иначе цел своју промашили.

чицу »од петнаест година« нико озбиљно неће казати „дете", а још мање „мала Ханика", како је писац назива после неколико врста иза ове. Ну да је ово очигледна омашка, може бити пишчева пера, јасно се види из онога, што се казује о животу Ханикину одмах у другом одсеку иза овог: „Ханика је већ [после дужег борављења у Гривићевој кући] у *четрнајстој* години"; дакле онда кад је као усвојче ступила у Гривићеву кућу није никако могла бити „дете од петнаест година«.

„Тако се први отров на Ханикино срце накапљавао. Тако пролазе године Гривићевој фамилији. Ханика је за то време много видила, многе кућевне тајне покрила и открила. Ханика је већ у четрнајстој[1] години. Красна девојчица. Природа је њено лице великом умиљатости украсила, рекао би, да би таква умиљатост кадра била и пороке покрити. Живе нарави, пуна фантазије, срца меканог. Сад је на раскршћу, ди може и десно и лево, у рај ил' у пакао. Сад јој треба какви анђео хранитељ, да је са раскршћа на прави пут наведе, јер иначе ће је ђаво однети.

„Гривићеви не могу се тужити, да овај свет уживали нису; сваке године се код њи неке изванредне ствари догађале. Кад их каква катастрофа кућевна пређе, мислиш да мирују? Боже сачувај! Све се то једним колосеком иде.

„Једаред дође у Гривићеву кућу Ненад Мачковић. Јеси л' познавао, Милане, Мачковића?"

„Та како га не би познавао!" — одговорим — „Кад смо заједно ишли у школу, ја га нисам трпео, а Бранко ни толико, јер је био подал, опадач, подсмејач, једном речи без карактера. Бранка је он волео, ал' Бранко је увек говорио: „Овог човека не могу очима гледати; неку антипатију имам против њега, канда ми је оца убио." — Говори даље!"

антипатија — одвратност

„Тај Мачковић дошао је на брзу руку до лепе позиције и упознао се са Гривићевом кућом. Морао је чешће у О. долазити и са Гривићем је имао разног посла. Био је угледан човек.

„Кад први пут дође у О., куда ће нег' у Гривићеву кућу. Гривићеви и друге госте лепо примају, камо ли неће Мачковића, од кога је Гривић у неком смислу сад и зависио. Мачковић је био већи чиновник. Гривићка гледи на Мачковића, умилно се смеје, упија уста; Мачковић гледи час на Гривићку, час на фрајла-Ханику.“

„Мора,“ велим, „да је био велики абентајрер?“

„Јест, све је новце на то потрошио. Сада то на страну. Доста то, код Гривића се једнако части и мало по мало сасвим фамилијаризира. У Гривићевој кући то није било тешко.

„Тако Мачковић дође једанпут, дође други пут, дође трећи пут.

„Гривићка је била одмекшаног срца, није јој млого требало: један леп поглед, једна лепа реч од стране Мачковића, па је све у реду. Гривић баш није код куће, фрајла-Ханика је у башти. Мачковић јој прави комплименте, она опет, као бајаги да забашури, поче се тужити на Гривића како често није код куће, радо се скита. Знам већ колико је сати, кад жена свог мужа оговара. И Мач-

---

позиција — положај.

ковић је то у своју корист употребио и одма срца свог наклоност излије. Гривићка му прима понуду љубави, и сад одма скроје план, како ће се међу собом и према Гривића понашати.

„Оставимо то на страну; то су обичне ствари. Доста то, да Мачковић постаде кућевни пријатељ, и Гривић га је радо имао, јер је био и за јело, и за пиће, и за карте.

„Мачковић је долазио у кућу, кад му се год допадало, и кад Гривић није био код куће, нит' му је овај што замерио.

„Гривићка је била за Мачковићем страстно заузета. За његову љубав све би жртвовала. Њој није доста што Мачковића сваке недеље у својој кући види; очи њене не могу да га се насите, па једнако планира, како би се на неколико месеци Гривића отресла. Гривић има хемороиде. Гривићка моли мужа да иде у илице; Гривић је готов, ал' да иде и она са Хаником. Гривићка на то не пристаје; вели, да би то скупо стало, па остану код куће. Кује друге планове и један је, по себе ваљан, сковала. Само ако Мачковић хоће, па ће све добро за руком изићи.

„Била су окрутна времена. Гривић је имао у своме долапу такове ствари и писма, која, ако би се дознало, у неприлику би га могла увући. Гривићка је за све то знала и саопштила је Мачковићу. Сад ако се то изда,

---

хемороиди — шуљеви; *долап* — орман.

Гривић мора бити затворен, а Гривићка остаће привремена удовица. Онда се може Мачковића нагледати. Мачковић је на све готов, па се са Гривићком договори, да он потајно вишој власти јави, да се Гривићев долап из ненада извизитира, па онда да га у арište одвуку. Мачковић ће две цели са тим постићи: једно, неће бити Гривића код куће; друго, потајно ће се власти са тим препоручити.

„Један дан дођу неки у Гривића кућу, извизитирају долап и нађу опасне ствари. Гривића одма одведу далеко, буде затворен и дође под испит.

„Гривић се нашао у чуду, не зна откуд се то дознало. На Мачковића и жену није ни помислио. Шта више, пре нег' што ће га одвести, написао је Мачковићу писмо, да га моли да му чешће кућу посећава и да пази на фамилију, док се оданде не избави. Гривић је био доста дволичан и препреден, ал' опет није могао Мачковићеву дволичност уватити.

„Сад је Гривићка са Хаником сама. На први глас одма дође Мачковић и постаде у кући као неки вицегазда. Сад је Гривићка у благополучију пливала. Сад се разговарају и оговарају Гривића. Сад се Гривићка текар против свог мужа излила; текар је сад све истраживала што је од искона Гривић чинио, и доиста она је судбу Гривића у Мачковићеве

ариште — затвор; *извизитира* — претресе; *благополучије* — срећа.

руке положила. Ал' и сама се са тим већма заглибила, јер је Мачковић и све њене ните поватао и да хоће, могао би јој баш и шкодити.

„Мачковић је већ одавна на Ханику око бацио, премда се јако око Гривићке умиљавао и уверавао је о својој наклоности, опет није могао да затаји своју чежњу са Хаником. Једнако је фалио и каткад не може са ње очи да скине. Гривићка је била млого рафиниратија нег' да то не примечава, ал' најпре се чини невешта, после поче као из шале пребацивати. Но Мачковић се не дâ забунити, ал' једаред баш на чисто се изјасни, да му се Ханика врло допада и да се од ње, ма га живота стало, откинути не може. Он је до сад већ тако заплео фамилијарне и кућевне интересе, да га се Гривићка курталисати не може, баш да хоће. Она би си нашла новог курмахера, особито у садашњем њеном пријатном стању, ал' се не може маћи. Вид'ла је да ће Мачковићева љубав прама ње све ладнија бивати, ал' као практична женска све је то трпела и готова је још веће жртве поднети.

„Мачковића необуздана страст мори. Зна како стоје у кући ствари, да све од њега зависи, па оно што је намислио мора бити. Гривићку са свим њеним тајнама у џепу има; не сме ни писнути. Мачковић једном приликом

курталисати се — опростити се.

искаже своју бољу, моли је, да његову љубав уступи Ханики, и он јој се обвезује целог живота пријатељем остати и једну част његовог блага даје јој на расположење. Гривићка, којој његова намера није из ненада дошла, изјави најпре своје сажалење, каже, да га никад неће из срца избрисати, ал' само моли један дан на промишлење.

„Она се мисли, па на једно смисли, да уступи љубав. Овом приликом опет може се мужу и њеном роду осветити. Зна да Мачковић Ханику узети неће, а биће извикана. То је једна освете корист. Даље, Ханика, ако овако остане као до сад, кад се Гривић врати, може белаја бити, може Ханика увидити, да јој Гривић на већу хасну може бити нег' она, па може њену досадашњу детињску политику прама ње окренути; нек' и она не буде од прамајке Еве боља. Па на послетку може се данас сутра девојка у кући осилити, па треба је за навек зависном учинити. Мачковић је пак гавалир и галант.

„Тако је Гривићка мислила и по истечењу рока каже Мачковићу, да је она на свашта готова, и на највећу жртву, још и то дода, да све то чини из гореће прама њему љубави.

„Мачковић се неописано зарадовао.

„Ханика не зна о том ништа. Мачковић јој ласкаво говори; она се смеје не зна шта да каже; опет јој ласка; мисли да је шала, па и она се шали. Гривићка набија Ханики

уши како је Мачковић леп гавалир, честит и велики господин, да девојка за срећу мора држати, кад јој само прослови. Сваки дан јој наметљивије и ласкателније ствари говоре. Ханика се забуни; најпре не верује, па после опет верује.

„Ханика мало по мало постаде слободнија, престаде се стидити. Мачковић и Гривићка били су прави демони. Ханика је била неразвијен цвет, ружични пупољак. И овај су пупољак демонске руке очупале. Сад жао ми је даље и говорити. Бацимо на све завесу!“

„Молим те само мало да се одморимо, јер сам ја мало нервозан, може ми шкодити кад тако млого чувствително говориш, па ћемо после опет продужити.“

„Богме мени је већ фад толико о томе слушати! И ја сам чуо свакојаки комедија о Гривићевој кући, и цео свет већ толико о њима говори, да су ми њиове сплетке већ уши пробиле,“ рече Чика.

„Теби је фад, велиш, јер те то не интересира, ал' интересира Бранка и нас.“

„Па добро; можеш остало и сутра чути.“

„Не браним ма данас и пресекли, јер сам најглавније чуо, па имам до сутра доста

демони — од Бога отпали анђели, којима је вођ сатана (бунтовник, отпадник); *нервозан* — сувише, претерано осетљив; *фад* — досадан, несносан.

за размишлење, ал' сутра ћемо на сваки начин продужити."

И мој домаћин на то пристане.

И мој Чика је на то пристао, јер је он сијасет такови ствари знао; није му било ништа ново, па и није о томе млого главу лупао. Није га интересовало.

„Једва сам чекао да крај буде тој приповетки; већ сам трипут хтео заспати!" — рече Чика.

„А зашто, зар су то такове багателе?"

„Нису багателе, ал' има их по свету сијасет. Куд год се окренеш у свету, свуд имаде доста комедија. Мрзи ме само да вам ја приповедам, чули бисте још већа чудеса. Да вам ја почнем о Гривићу и Гривићки приповедати, коса би вам се узбрдо дигнула. То још није ништа што си сада чуо. Мрзи ме само приповедати. Данашњи је свет такав, па шта ћемо сад. Сад која госпођа нема интим курмахера, нема ни кредита међу дамама. Који муж не тумара, држе га за шпизбургера. Зар се сад из љубави узимају? Боже сачувај! Ево ја сам први пример. Зар сам се ја из љубави оженио? Имао сам пет година подагру, па сам узео жену да ме служи, а не из љубави. А зар је моја жена из љубави за мене пошла? Пошла је онда, кад је мало изгледа имала за удадбу, па је мислила, кад за каквог солидног човека пођe, као што сам

багатела — маленкост; *интим курмахер* — поверљив удварач.

ја, све старо ће се заборавити, па после, баш и да се раставимо, ако добро не узживимо, може на рабош мога имена и даље лудорије правити. Ја сам је отерао, ал' она зато живи, и опет наилазила је и наилази на такове људе, који јој верују и сажаљевају је, па опет живи, ал' живим, фала Богу, и ја. Сад смо капица ми, капица ти.“

Учитељу се није допадало што Чика говори, па одма му у реч упадне.

„Доста зло, кад смо већ тако далеко забасали. Дакле, сад нема ни верности, ни поштења. Ал' зато и видимо да нас сама природа каштигује. Сравни само садашњи нараштај са старим! Стари је био снажан, дугог века. Погледај садашње људе, жене и децу! Видиш све саме шкрофулозне, јектичаве, кривоноге, са угнутим прсима и скупљеним раменима. Женска од тридесет година је преживљена, човек од тридесет година је старац, ди треба највећу снагу да развија. Данашњи свет млого ужива, а мало живи.“

„Молим те и ја имам ту нешто да приметим, јер може се и мене што тицати. И ја сам мало угнути прсију, ал' то је, које од велике науке, које од нобл живота. Кад сам већ у нобл свет ступио, ја се морам по ноблесу владати. Сад да не носим рукавице, да имам какве паорске, јаке, дебеле руке, не би могао нигди у већим друштвима пристати.

забасати — залутати, заћи.

Даме хоће, кад с њима човек игра, па им руку притисне, да то буде нежно, а не да викну од бола.“

„Молим, и ја волем у господском друштву бити, па зато и држим млого на суптилне руке. Господин Наранџић има потпуно право.“

„Хајд' ви имајте за вас право, ал' ја ћу се мога држати. Ал' да се свет по мом мњењу држи, млого би сретнији био. Ја да имам десет кћери, ни једну не би дао за шкрофулозног и јектичавог, а да имам десет синова не би их са таковима женио, ма имали каква богатства. Болесно са болесним, здраво са болесним свезивати нечовечно је и греота.“

„Интерес, интерес, то је у свету и мода и нужда, ма ти шта говорио.“

„Тако је!“ — рече Чика.

Тако смо се још донекле кошкали, па онда дође време и да легнемо.

Сваки у свој кревет; ја сам се још мало са мисли о Бранку борио, па заспим.

Сутра дан кад устанемо, после фруштука, понуди нас мој побро, да му видимо школу. Школа чиста, деца здрава, весела и разборита, на свако питање бистро одговарају. Не видиш ту код деце ни стра, ни безобразлука. Види се да је ваљан учитељ. Но ја нисам од тога заната човек, зато визиту на лако свршим, па се натраг вратимо.

суптилан — фин, нежан.

Прође нам читав дан у разном разговору, и једва чекам вече, да наш синоћни разговор продужимо. Дању пред госпођом женирало нас је.

Дође вече и вечера, и кад сами остадосмо, онда ти мој учитељ продужи своју приповетку.

Дакле сад даље слушајте!

„Мачковић је у Гривићевој кући као прави газда живио. Што је хтео, морало је бити. Гривићка је научена слободније живити, досади јој се то стање, па моли Мачковића да се заузме за Гривића, да се што пре ослободи. Већ по године како мужа код куће нема, па је осетила шта је муж, шта ли је други ко. У кући је све натрашке ишло. И Мачковић је целој ствари рад крај учинити, обрече, да ће за скоро ослобођење Гривића радити, препоручи се даљој благонаклоности и оде.

„Гривићева ствар није баш тако опасна била, више је томе узрок интрига Мачковића, па га на скоро и пусте без каштиге; само што је по године арешта у истраги бадава изгубио.

„Гривић се врати кући, лупа главу ко му је врат ломио, па и дан-данашњи не зна ко је томе узрок. Гривићка му се тужи, како јој је тешко било без њега; он опет домаће своје ствари у ред дотерује.

„Мачковић се јави, Гривић му за његов труд благодари; Мачковић је још неколико

прутп долазио, па на једанпут сасвим изостане.

„Гривићка је у свом животу више такови катастрофа прекардашила, па баш није се више о Мачковићу ни пекла. Код ње се љубав у промењив обичај претворила.

„Већ се на Мачковића и заборавило. Тек се онда последњи пут још у Гривићевој кући о њему млого говорило, кад се чуло, како је Мачковић страдао. Мачковић је страховита злоупотреблења чинио, па буде у криминал бачен и на више година осуђен. Ту је и скончао. Гривићка је тај глас равнодушно примила, јер је држала да има још други Мачковића на свету. Тако је исто мислила и фрајла-Ханика, која је стопама Гривићкиним пошла. Ни Гривић није млого за њим жалио, јер је био човек равнодушан: данас ако му је ко што добра учинио, сутра га је заборавио.

„Гривић је опет почео по старом свом начину живити. Тако исто и Гривићка.

„Гривићка није баш нимало Ханику волела, ал' су зато заједно држали, јер су себи са прошлошћу својом обавезане биле. Гривић канда је нешто приметио, па се почео ласкаво Ханики приближавати, не би л' ту алијанцију раздерао. То су и други приметили, па су Гривића због тога јако клеветали, да

катастрофа — одсудан догађај, од којег зависи преокрет, решење читавог сплета од претходних догађаја; *буде у криминал бачен* — буде бачен под кривичну истрагу; *алијанција* — савез.

је и њему самом до ушију дошло. Гадне се сплетке о Гривићу и Ханики разнеле, које није вредно ни спомињати.

„Гривићка није се могла без Ханике, а Ханика без Гривићке маћи. Морали су, дакле, једну међусобну, општу цел имати. Оне су Гривића у шакама имале, па су чиниле шта су хтеле.

„Гривићева је кућа увек госте радо дочекивала. Ретко који дан да госте нема. И гости су радо ишли онамо, код тако љубведостојне две персоне. Свет их клевеће, њима ни бриге.

„Гривић на толике сплетке трже се мало натраг, ладнији се прама гостију показује и своје за неко време никуд не пушта. Ал' зар може женско срце кућевна заграда ограничити? Ил' зар не може се наћи и у тој загради, који је нежног чуства достојан?

„У тој кућевној загради Гривићевој, у фамилијарној задрузи, налазио се један по сталежу и по свачему ниског соја човек, који је сваки дан Гривићевим лебом рањен био. Гривићка је великог духа женска, код ње је човек човек, нит' прави разлику ил' он знао ил' не знао читати, ил' просте ил' господске хаљине носио. Тај споменути један паде у очи Гривићки, поклони му наклоност и сво своје чуство. Ханика зна за то, јер без Ханике не може се Гривићка ни маћи. Гривићка, да се против каквог Ханикиног злоупотребљења осигура,

---

персона — личност, особа.

увуче и Ханику у свој интерес и своја чувствовања. Ханики то није тешко пало, јер већ није била тако шкрупулозна, јер се већ пређе научила са паорским момцима у колу играти. Дође у госте и нека Ханикина сродница, млада девојка као капља. По жељи Гривићевој морала се она ту дуже бавити. Да не би какво злоупотреблење учинила, Гривићка и Ханика увуку и њу у свој општи интерес и своја чувствовања.

„Тако је једна покварена душа две душе жртвовала. И кућевна зграда може страшне грехове сакривати!

„Мало по мало почела се Ханика од Гривићке отимати. Хоће да је независна. Хоће да постане поред Гривића и Гривићке трећа сила у кући.

„Гривићка се боји, да Ханика не преотме ма, па ће бити по све белаја. Саветује се са Гривићем о Ханикиној удадби. Гривић на то радо пристаје. Гривићка тражи за Ханику ђувегије; она је у том врло вешта, ал' опет не може да успе; на гласу је Гривићева кућа разнешена. Сваки се боји. Гривић хоће и приличну жртву да принесе; ишт' не помаже. Нуде Ханику ситне сорте људима; нико се не да̂ намамити.

„Ханика се разболе и лежи од врло опасне болести, још није к себи дошла, а дође Бранко, па му се допадне.“

није била шкрупулозна — није се устручавала; *ђувегија* — ђувеглија — младожења; *сорта* — врста, ред; *још није к себи дошла* — још се није опоравила од болести, оздравила.

„Сад већ знам шта се после стало од почетка до краја“, упаднем му у реч.

„Не знаш све ни ти ни Бранко, јер да сте знали, не би је Бранко узео. Слушај само. Гривићка је чула, да Бранко сваком лако верује, на дату реч много држи, па је само на то ишла, да даде реч, после ће све само ићи. Она је то докучила. Она је научила после како с Бранком да се разговара, да се пред њим претвара што год боље може. Знамо и то, како је Гривићка Бранка у В. просила[1] и молила га да што пре ствао крају дође, јер се бојала, да се што не прочује и женидба поквари. Зато је она Бранка и тебе за то кратко време које куд вукла, и код своји пријатеља и непријатеља, само да вам ништа до ушију не дође. И то знамо, како су у страу били, кад сте се са сватови задоцнили. Тако су они цељ своју докучили. Од оног времена, од како је Мачковић из Гривићеве куће изостао, до оног времена, како је Бранко у њову кућу долазити почео, прошле су три године. И за то време се Ханика поред Гривићке добро испрактицирала; не може рећи да није девовање провела. Само ми је Бранка жао. Цео свет се његовом кораку чудио и сажаљевао га.“

„Та је л' могуће да је све то тако, као што си исприповедао?“

[1] Овим изразом хоће да се обележи нередован ток женидбе Бранкове, *у којој младожења не проси девојку, него* њега просе *од девојачке стране,* те се тим цео овај чин подвргава сарказму, оштром исмевању.

„Зна то свет, а моја жена чула је од Гривнићкине присне пријатељице, која је, као што реко, све тајне Гривнићеве куће знала. Још би могао вазда̂н о њима приповедати, ал' мислим доста ти је и ово, а од други ћеш опет друго што чути."

„Но, та Гривнићка је женијална интриганка, кад је тако што произвести могла."

„И поред малог талента, велике се интриге чинити могу, само кад човек савест под ноге метне. Ја с моје стране кажем, да је то од Гривнићке крајњи безобразлук био, једном човеку, који је никад увредио није, тако што наметнути."

„Јест, право имаш."

„Јест крајњи безобразлук," повиче Чика.

„Мож'те си сад представити, како мора бити Бранку. Мени је жао и састати се с њим, питати га не смем, а са̂м се неће потужити."

„Само да сам ја био код куће, не би ништ' од тога било: познао сам ја добро госпођу Гривнићку."

„Ал' на послетку може још и добро бити; млада је женска. Колико сам ја такови познавао, па сад су као мустре," рече Чика.

„Ми обично само оне у рачун узимамо, које су покајане Магдалине; ал' заборавили смо на многе стотине и стотине хиљада Маг-

женијалан — творачком духовном снагом одарен, велеуман.

далина, које, кад су већ многе људе несрећнима учиниле, у јаду и болештинама, у шпитаљу и на ђубрету скапавају,“ рече жестоким тоном учитељ.

„Зато треба питоме тражити, а не дивље. Ди ћете ви лисицу припитомити? Лисица и кад се смеје и ласка, и онда показује зубе, па кад је највећма гледиш, хоће да теује. Зато сам ја срећан човек, што сам моју високородну, милостиву госпожу за супругу имао. Ах, то је била воспитана, нобл госпођа! Да ми се такова партија нађе, одма би се женио. Ал’ оставимо сад све то на страну, хајдмо мало да се разберемо! Ја волем Бранка, ал’ зато не може ни он желити, да његова судба мом здрављу шкоди. Док сам све то слушао, мука ми је било, и кад би данас још једаред тако што слушао, добио би запаљење мозга, па могао би умрети. Помоћи ће Бог још и Бранку, а баш и зато у име његово будимо весели. Да се куцнемо! Живио!“

„Живио! Живили!“

Чика се јако зарадовао, па је почео своје вицеве изводити.

„Доста је било разговора о Гривићки, па знам да би и Вас поред свег тог на танак лед навукла. Бадава, ми људи робови смо женски. Ево већ четрест година, како сам курмахер и нисам никад био ружан човек, па

шпитаљ — болница: државни или општински завод, у којем се болесници, већином сиромашни и инокосни, лече.

ме и дан данашњи женске варају. Оне, истина, и себе преваре, ал' најпре нас. Чудна су створења женске! Ако си врло добар с њима, није добро; ако си груб, није добро. Не знаш кад су горе, ил' кад се инате, ил' кад ласкају, ил' кад плачу, ил' кад се смеју, — па им чуства никад не можеш погодити! Сад им се допада висок, сад мали; сад гарав, сад плав; сад врло млад, сад средан, па катkад и матор; сад крупан, сад ситан. Каткад има женска како ваљаног мужа, па опет очи баца на такове раге, да се са мном ни из далека упоредити не могу. Ја сам питао једну старију даму, која је славно живила, откуд то долази. Она ми је рекла, да је то неки магнетизмус. А то лако може бити. И ја морам имати млого магнетизмуса, јер не знам, ил' ме младо, ил' старо већма воле. Ја се и лудим каткад код дамâ, па опет воледу. Чудили бисте се од како млади дама пукете добијам, па из цвећа читам шта о мени мисле. Но не чудим се што су према мене љубазне, ал' да знате тај врашки магнетизам докле их према лошији доводи. Кад види дикоја каквог холосаног, измедецираног човека, који има ладнију крв од рибе, а она да се помами, каже: „Јуф, ал' је нобл!“ Ја мислим

магнетизмус — овде се мисли, по свем изгледа, „животињски,“ а то је: снага, која неодољиво привлачи разнога пола, једно другом наклоњене, једнике; *холосан* — биће пореклом од немачке речи *holen* (сред. вис. нем. holn, ст. вис. нем. holon), од искони сродно са Hall звук, глас — извикан, на глас изнесен, истутњао, изанђао; *измедециран човек* — човек, који је изболовао разне болести, изболован.

да је све то код њи само обичај, а ни саме не знају зашто и крошто.“

„Право имате, ал' тек ћете и то допустити, да се увек мора пре допасти какав елегантан, нобл човек, него какав калфић!“

„То се зна. Мени је мучно кад чујем дикоје људе међу дамама кад говоре, па свака трећа реч им је: „Љубим руку, милостива, ал' је гадно време, биће кише!“ Па опет имаде и међу фрајлама и госпођама, које се не знаду наћи, кад им човек какав комплимент рекне, но одговоре: „О, молим Вас, немојте ме исмејавати! Има лепши од мене, њима то кажите ..“ Одма се види да немају бонтона. Но што сам пређе о мушкима рекао, немојте, господин Наранџић, на себе примити, јер ја Вас поштујем као једног отменог господина, и зато да Вас Бог живи!“

„Господин Чико! Ја сам одма Вас заволео, то сте могли сами приметити, ал' сад сам Вас тек познао да сте прави галантом, достојан да се са мном дружити можете. Премда ми отац можете бити, зато опет допустите ми, да од данас с Вами „пер ту“ будем. Живио!“

Сад преко руке чашу испијемо и пољубимо се.

Чика радостан обрише си бркове.

„Ја у мом животу никад се нисам са гогама и ћифтама мешао, но с људма од ранга.

бонтон — отмено понашање; *галантом* човек отменог понашања: *људи од ранга* — људи од реда, од положаја.

Ал' никад ми није тако слатко пало као данас, што сам с тобом, брате, „пер ту“ постао, за чим већ од три дана чезнем. Вива компанија!“

Тако ја са мојим Чиком постанем „пер ту“ и веселисмо се још доникле, и то са сами вицеви. Најинтересантније је било, кад је Чика приповедао неколико његови штиклова из младости и из његове женидбе. Толико сам се смејао, да су ме већ и бокови заболели и морао сам одма шољу кафе попити, да ми не би шкодило. Жао ми је, што вам те његове штиклове не могу приповедити, јер ме је молио, да то нигди ни по што не чиним, јер би га компромитирао, па морам реч одржати.

Одемо спавати.

Сутра дан у јутру мислим се шта ћу сад да радим. Ил' да останем још који дан, ил' одма да идем. Чика знам да је на свашта склоњен, ал' шта ће домаћин рећи. Ал' бадава, ма шта рекао, морам ићи, и то у В. да видим шта Бранко ради.

Домаћин мој неће да ме пусти, ал' кажем му, да је све бадава, да морам ићи, и то, кад сам му споменуо да Бранка ради идем, а он је одма пристао.

Опростимо се, седнемо ја и Чика на кола и одемо.

штикл — ванредан догађај из живота; *компромитирао* — уплести кога, издати као учесника.

Чика не би бранио да смо још неколико места обишли, ал' за моју љубав готов је до В. пратити ме, па кад се онде мало проведе, опет ће се вратити. Куда? — то ни сâм Чика не зна.

Већ сам се наситио сеоског луфта, сад сам се опет зажелио вароши. Није шкодило што сам се мало прошао. Прво џигерици је на хасну, друго, дознао сам млого којешта о Бранковој женидби, а треће, добио сам интересант загорело лице.

Интересант је, како смо у коли седили. Ја танак, мало подужи, седио сам с десне стране. Кола су открвена, прашина велика. Ја сам на себи имао блуз, на глави танка капа са подужим шилтом. Чика је до мене седио, скупљен, таман мени до рамена. Пасија га је било видити! И ту се показао као практичан човек. Премда је врућина, опет сав се увио у крогну од јапунџета, велике бркове пустио је сасвим на уста, тако исто и трепавице, па тек вири. То је зато, да му бркови и обрве пра зауставе, да му не иде у уста и очи, па тек ретко говори, а по мало дише, и то више нуз прси, него нуз нос. То је филозовија живота, само да дуже живи, да може уживати. То је стари бранденбургер. Кад остарим, и ја ћу то исто чинити. Оставимо га.

„Чико, ти, као што видим, умеш живити."

луфт — ваздух; *шилт* — штит, заклон; *пасија* — задовољство; *крогна* — колир, огрлица, јака.

Чика мете парче јапунџета на уста, па говори.

„Ја моје здравље чувам. Хоћу и да проводим, и да будем дугог живота и здрав. Не би ја могао тако издирати, да на себе тако не пазим. Да дођеш само к мени, па да видиш мој квартир! Ту ти је све чисто: соба, у којој спавам, мора се у јутру и у вече луфтирати, да пријатан ваздух из баште уђе; обдан је све затворено, да ни једна мува ући не може. А другом не дам онде спавати, да ми ваздух не поквари.“

„И то све здравља ради?“

„А да, здравље је прво.“

„Ал' чуваш твој кордован!“

„Кад га подерем, не могу га више код ледера купити. Ал' зато и јесам здрав! Је л' да добро изгледам?“

„Врло добро! Нико не би рекао да имаш шесет година.“

Сад ја опет извадим четкицу из џепа, па се гледим у огледало. Врло добро изгледам, са̂м се чудим.

„Чико, Бога-ти, како изгледам?“

„Врло добро, интересант! Види се да си био блед, па сад си мало поцрнио, ал' под црнилом опет се види господска фарба. Сад ће тек правити даме рундум око тебе!“

луфтирати — ветрити, промахати; *ал' чуваш твој кордован!* — ал' чуваш твоју кожу (здравље)!; *ледер* — кожар; *интересант* — занимљиво; *правити рундум* — облетати.

„А шта мислиш би л' био кадар какву даму обвезати?“

„Те како! Особито кад си богат, као што чујем.“

„Имам спахилук.“

„Ту се може правити гранде фантазија.“

„Ал' осим богатства би л' могао?“

„Би, ал' само у полу.“

„Ал' ја не би рад због богатства.“

„Једна воле најпре лепоту, па онда богатство; друга — најпре богатство, па онда лепоту. Тебе би за обадва наједанпут.“

„Ти ми ласкаш.“

„Не ласкам ти. Ја да сам девојка, ни у ког се не би заљубио, само у тебе.“

„Ха, ха! Живио Чика!“

Сад мало ућутасмо.

Чика опет стисне уста, па јетко лице начинио, канда више до куће разговарати се не мисли.

Мало се и ја бацим у мисли, па мало по мало дођемо у В.

VI.

Идем Бранку у визиту. Мислим се, како ћу се прама Бранка владати. Ако је и полак

ту се може правити гранде фантазија — ту се може у велико дати маха смишљању и извођењу догађаја, овде се мисли — љубавних.

истина што сам чуо, већ је зло. Ако се он не устужи, ништа му споменути не смем.

Идем к њему; срце ми куца.

Дођем до куће. Бранко седи у горњем штоку. Чујем већ од доле неко кикотање. Глас ми се познат чини. Кад горе, а оно пред кујном један слуга, две слушкиње и Бранкова милостива церекају се. Милостива, како ме опази, промени лице у озбиљније.

„Служеница, господин Наранџић, откуд Ви!? Нема Вас никад код нас. Изvол'те унутра!“

Уђемо.

„Како здравље служи, милостива? Нисам Вас већ одавно видио. Шта ради Бранко?“

„Није код куће, некуд је отишао, ал' ће скоро доћи. Извол'те сести!“

Седнемо.

„Бранко Вас једнако спомиње. Знамо да сте на путу били, сигурно сте се тек сад вратили.“

„Још синоћ.“

„Далеко сте били? Знам да сте добро провели.“

„Био сам на више места, био сам и код Ваши, милостива, код господина Гривића, поздравили вас и чуде се што им не дођете. А јесу л', молим, они код вас били?“

„Још нису, и чудим се томе. Ал' ваљ'да млого посла имају. Знате, још није добио

шток — спрат.

поклон ни кум, ни стари сват, ни девер, па у хитрости ни ја нисам сав аусштафирунг добила. Још имам зимњи и летњи хаљина и шешира да добијем, па су му обрекли, да ће ми, кад се удам, и шмук купити. Сигурно сад су због тога у послу, па још не могу доћи. А јесу л' здрави?“

„Здрави су.“

„Нису ми ништа поручили?“

„Ништа. Нисам видио онде ништа аусштафирунга, сигурно већ је упаковано било да се пошље, па га још нема. Је л' здрав Бранко?“

„Све га нешто глава боле, па не може да спава, и тако мало изиђе, па се по сат два са̂м шета.“

„Како се, милостива, находите у брачном животу, ако смем питати, није л' Вам необично, јесте ли се већ научили?“

„Сасвим без разлике, као год да сам већ од неколико година удата, свакп се чуди. Гдикоје не смеду ни да излазе, а ја, само да је слободно било, други дан би се тако показала слободна, као млада од три године дана. Ето и Бранка!“

Бранко лаганим кораком к мени дође, ували ме за руку.

„Добро дошао, Милане! Седнимо!“

аусштафирунг — девојачка спрема; *шмук* — накит; *упаковано* — спремљено за пут.

Мало заћутасмо. Ја Бранка гледим, Бранко мене. Бранко крадом погледи на жену, па озбиљан поглед на мене баци. У десет година старији изгледа. На стиснутим устима показује му се душевна борба, а образ усиљава се скрити ту борбу. Госпођа Ханика гледи на Бранка, чека да он започне; види се да је наш поглед мало збуњује. Ја не смем да га питам: „Како је Бранко?" — јер већ са њега читам како му је, па сам се укочио и чекам да он започне; а Бранко је све то приметио, па усиљено хоће све да забашури.

„Па како си ми, Милане? Гле како си поцрнио! То је знак, да ниси млого био са женскима. Мора по пољу да си се мотасао, па нешто си ми се успћио."

Бранко се силом смеши.

„Брате, ди ти нисам био, и међ бранденбургерима, и правио сам страшне ероберунге. Чекај, имаћемо времена о томе разговарати се. Па да знаш код кога сам још био? Код Зоричића учитеља, нашег старог пријатеља. Како ме је тај лепо дочекао! Исприповедали смо се. Било је и о теби доста разговора. Жао му је што ти ниси знао за њега, а он за тебе, а нисте далеко били један од другога. Је си л' чуо што за њега, знаш ли да он одавде на две штације седи?"

„Чуо сам недавно. Камо срећа да сам га одавна потражио! Па ди си још био?"

„Био сам код твоји у О. Сви су здрави и поздравили вас, чуде се што вас још код њи нема“.

„Ја мислим да је у реду, да они нас најпре виде, ал’ од венчања ни гласа им не чујем. Је л’ Ханика, ваљда их твој штафирунг толико задржава?“ — рече пикантним тоном Бранко.

„Ваљ’да. Може бити,“ одговори сипљаниво Ханика.

Госпођа Ханика оде у другу собу; сигурно посла има. Нас двоје продужимо разговор.

„Па, јесу л’ рекли, да ће скоро доћи?“

„Ни речце.“

„Знам ја зашто не долазе. Па, Бога-ти, како ти се допада онај живот онде?“

„Врло добро. Провео сам баш онако по вољи. Начинио сам већ и познанство.“

„Нећеш ли се и ти женити?“

„Овом приликом не.“

„Ја мислим још у твом весељу да играм. Ал’ тебе је тешко уловити! Ти си већ препреден лисац, него тако тек тумараш, па светквариш.“

„Видиш како ме вређаш; дакле, кад правим лустрајзе, онда свет кварим? Треба да знаш, да сам свуд добро примљен.“

пикантан тон — заједљив глас, пецкање; *лустрајзе* — пут ради увесељења, разоноћења.

„То верујем."

„Па шта, зар не верујеш?"

„Та верујем, ал' не због твоји пачији ногу и родиног врата, већ што чују да си богат удовац, па сад би се, наравно, све за тобом помамиле. Да си така гоља, као што си био пре нег' што си узео нашу негдашњу милостиву, видио би си, не би те нико ни гледао од женски; не би ти онда помогао сав твој наранџићки виц. Но сад то на страну! Хоћеш ли код мене ручати?"

„Не могу; имам госта."

„Каквог госта?"

„Да знаш каквог?! Неког Чику."

„Чуо сам за њега. Кажу да је особити бранденбургер. Пре су га звали „Голубом", док није оматорио. Чуо сам за њега. Жао ми је што га не познајем."

„Познаћеш га. Он ме је довде допратио. То је особити човек. Свуд ће ићи куд год хоћеш. Цео свет га воле. Кад си већ све исцрпио, кад већ не знаш како и гди да се унтерхалтујеш, Чика као неки таузенткинстлер одма што измисли, па немај бриге! Ал' данас не могу ти га дати, јер је и његова воља била да онде ручамо, ди смо уговорили, а то је у мом хотелу. Но кажи кад да дођем к теби, ил' кад ћеш ти к нами доћи?"

„После ручка. Чекај ме."

таузенткинстлер — свезналица, сваштар.

„Е добро, сад и онако имам посла, да накупујем шта ми треба, па ћу те после ручка чекати. Сад збогом!“

„Е, сервус!“

„Збогом, милостива!“ — вичем. Она изиђе: „Збогом!“

Отидем.

Бранко ми се чудан видио. Сад сам био сасвим уверен о томе, што сам на путу чуо. Какав је то поглед у Бранка, па какав разговор, — све на инат расположен! А како ми је било, кад сам чуо милостиву код кујне кикотати се. Мислим се: Боже мој, шта ће од ови људи бити?! Добра бити неће, пре ил' после. Госпођа Ханика није више она Ханика, коју смо први пут у О. видили; њен садашњи изглед, поглед, манири више су за једну приличну штумадлу. Нит' се Бранко што фали, нит' ми говори, како је сладак тај брачни живот. Хајд' оставимо га, видићемо шта ће будућност донети, може бити да ће све добро бити.

Дођемо кући, а Чика ме већ чека. Он није хтео са мном Бранку да иде, а не би ни у реду било, док не видим како је код Бранка. Нисам био сигуран да ћу га са женом заједно наћи. И чудим се, како је све то преко срца узети могао, и то без сваког интереса.

штумадла — собарица: службеница, којој је главни посао успремање соба у гостионицама и великим кућама.

Чика ми приповеда, како се шетао по варошп, па онда своје старе пријатеље посећавао. Пита ме кад ће одлазити. Кажем му, кад се њему уздопада, стоји му на диспозицији. Он каже, да ће још један дан бавити се, па онда опет даље.

Седнемо да ручамо, и то на само. Чика ми после ручка шаптајући приповеда, како је свашта слушао о Бранку, чудеса, како свет зна, да је Бранко незадовољан, да је преварен. Каже, да се баш радује што ће Бранко к нами доћи да се с њим упозна.

Падне нам на памет и Јелка. Чика каже, да не треба ту прилику пропустити, нека се изврши тај абантаер, а он ће на руци бити. И ја се слажем с њим, ал' морам најпре са Бранком да сам на чисто. А друго, морамо се мало о томе и са Десићем посаветовати, јер без њега с Јелком корешпондирати не можемо. Десић како чује да смо код куће, знам да ће одма ту бити, и тек што није ту. Чику дакле утишам и уверим га, да друкчије бити не може.

Чекамо Бранка. Још га нема. Већ је Чика нестрпељив, каже: „Тај већ неће ни доћи. Бог зна какови се црви њему по глави врзе!“

Кад ето Бранка.

Бранка Чики, Чику Бранку ауфирујем.

„Ево Бранка, Чико, што сам ти о њему приповедао!“

стоји му на дишпозицији — стоји му од воље, ‚на расположењу‘; *ауфирујем* — представим, прикажем.

„Драго ми је особито! Имао сам срећу млого свашта којешта о Вами чути,“ рече Чика са комплиментом.

„Ово је Чика! Не знам да л' га познајеш? Честит муж!“

„Имао сам част млого добра о Вами слушати.“

Рукују се.

Бранко баци полупоглед на Чику. Чика мери Бранка, па на лицу му се задовољство јави. Знам шта мисли: као бајаги и овај мора бити наш.

Ту се сад заведе разговор, који није дуго трајао, јер је Бранко расут био, па час о једном, час о другом предмету говори. Види се, да тек Чике и етикеције ради говори; јер, ма шта смешно Чика говорио, није се насмејао. Чика је то приметио, па се извињава да мора ићи да Деспића потражи; препоручи се и оде.

Сад смо сами.

Бранко хода горе доле, час руком косу тера уз брдо, час браду глади, час главу горе, час доле. Чекам да он почне.

„Ал' сам, мој брате, накаљао са тим мојим тастом и пуницом!“

„Како то!?“

„Та још нису били код мене, нит' што пишу, нит' поручују.“

расут — расејан, растројен; *етикеција* — пристојност, учтивост.

„А шта ће да поручују, шта ти је бриге до њи?“

„Ал’ језуитски говориш! Та нису још мојој жени ни најнужније ствари послали.“

„Па ваљда ће доцније послати, ваљда ће страшно да се покажу, па дају си времена?“

„Мани се тога! Искрено да ти кажем, не допадају ми се ти људи. Та њиова велика љубав и ласкање, док се нисам оженио, а сад чине се и невешти. Казали су, да ми дају њиову кћер, а не рањеницу, а овамо оправили су је као какву слушкињу.“

„Па ти ниси ни тражио ништа, јер да си тражио, а ти би си их обвезао био; ти си само девојку узео. Па, кад си с њом задовољан, а ти шта тражиш даље?“

„Ја ништ’ не тражим, ал’ само то није лепо, што се у свему невешти праве. Зашто да нас избегавају? Из тога се види, да према жене моје и мене немају ни љубави, ни наклоности. Ал’ кажи ми право, јеси л’ био код њи?“

„Био сам.“

„Колико си се онде бавио?“

„Ни један дан потпуно.“

„Како су се према тебе показали, какви су према мене?“

„Хоћеш ли искрено да ти исповедим?“

„Молим те сасвим онако као што јесте.“

језуитски — препредено, лукаво, са задном мишљу.

„Показали су се ладни. Био сам са Чиком онде. Ако имају с вами штогод, бар могли су мени друкчије лице показати, бар ја с њима немам ништа, ал' они су због вас и према мене били ладни. Гривић се бацио у своју свакидашњу флегму, онако ме је примио као каквог свакидашњег човека, о ком не мари ил' му дошао, ил' не; она ме је опет са усиљеном етикецијом предусрела. Њему о вами ни бригеша! Тек од беде запита: „Шта ти не долазе?" А она у другој соби почела се тужити, као бајаги што још нисте к њој дошли, а овамо ред је био на њима. Тужила се после тога, колико су о весељу потрошили, да је од њи доста што су твојој жени, као сиротој девојки, учинили, да више не може ни она од њи изискивати; једном речи, оданде не можете се ничему, баш ни пријатељству надати. Почела је тебе пецкати, како си ти чудан човек, како се о теби свашта говори; но ја сам јој добро уста запушио, дошла је у забуну да јој се све глава пушила. Чудио сам се како може једна женска тако дволична бити, па сам се једио да спавати нисам могао, нит' сам хтео дуго да будем са Гривићем и са његовим брандебургерима, с којима се картао. Учинио сам се страшно солидан, па у јутру кажем да морамо даље. Они су ме тек у толико задржавали, да се не примети да не бране за мене, тек су једанпут

бацио (се) у своју свакидашњу флегму — бацио (се) у своју свакидашњу равнодушност; *ни бригеша* — ништа се не брине.

флегматично казали: „А зашто не останете?“ — па ме даље нису нудили, не као оно пре твоје женидбе, кад су нас готово за јаку унутра вукли. Из свега сам приметио, да би волели да нисам ни дошао и да би волели да им ни ти никад не дођеш; знаш да и они неће к теби доћи. Ово ти искрено говорим.“

„Сад већ све знам, сад ми се тек очи отварају! Ко би то икад рекао о тима људма?! Те слатке њиове речи, па такве језуите још никад нисам нашао!“

„Особито Гривићка! Из свега сам видио, да је хтела фрајлу Ханику да ти на врат обеси. Немој се наћи увређен што тако говорим. Ја хоћу да поштујем твоју госпођу Ханику, немам ништа против ње; ја сам ти казао шта сам на Гривићки приметио.“

„А шта чујеш, шта свет говори о мојој женидби, то јест... хтео сам да кажем... о Гривићу и Гривићки?“

„То исто што сам ти ја казао то јест... има који и више којешта говоре, а особито о Гривићки, ал', знаш, и свет свашта лупа; зато сам све то на једно уво примао, а на друго напоље пуштао.“

„Хм, дакле, то си приметио, и то свет говори.“

флегматично — равнодушно; *језуита* — исусовац — у правом значењу католички калуђер реда Исусова, а овде употребљена та реч означава: човека препредено лукава, неискрена и дволична.

„Па мани се света тога! Нека говори ко шта хоће, само кад си ти задовољан!“

„Право кажеш! Само, молим те, немојмо о томе више говорити.“

Знао сам већ колико је сати, кад Бранко тако говори. Није њему било ни до штафирунга, ни до тога што Гривићеви к њему не долазе, већ му се друго којешта по глави мути. Не треба ни да вам кажем шта. Ја сам му читао све на лицу; он је својим питањима хтео да покрије праву своју бољу, а да зна да сам већ из његови речи и очију извидио шта му фали, знам да ме не би ни запиткивао.

Бранко замишљен хода горе доле, ја чиним се канда то и не примечавам, но узео сам на асталу лежеће новине, па као бајаги читам, а овамо кад Бранко с леђа, а ја га гледим и мерим; како лицем к мени, а ја очи у новине забодем. На једанпут разбере се, па стане.

„Милане, опрости, морам ићи; имам млого посла, па онда идем на кратак пут. Ти знам да ме још оставити нећеш; ти ћеш си наћи донде каквог занимања, Десић и Чика су твоји људи. За две недеље нит' ме тражи, нит' ћу те тражити. Збогом!“

„Збогом!“

Стиснемо си руке, па се тако растависмо.

Рад би био још више с њим говорити и радо би га задржавао, ал' знам да је тврдоглав, па ме послушати неће.

Сад сам са̂м. Страшно ме тишти Бранкова судба, па се бојим да се не разболем. Морам си тражити какво весело занимање, да ми малко разведри невесело срце. Мислим се о Јелки. Ал' мрзим сад путовати. И ту се морам са Чиком и Десићем посаветовати. Закључим да Чику још мало задржим; знам сигурно да ми одбити неће. Он је досетљив, па ће опет паметно што за срце измислити. Чекам га, чекам, већ се љутим што не долази, кад на једанпут неко клопка на врати, а оно Десић и Чика.

„Слуге смо покорни!“ — рече Десић.

„А, господин Десић! Већ давно нисам имао срећу. Седите! Па како сте проводили до сада?“

„Врло добро. Штета што нисте ту били! Имали смо један врло леп соаре.“

„Та ваљда ће и од сада што бити!? Верујте ми, већ ми почиње бити дуго време. Дед', Чико, шта би сад добро било чинити?“

„Да сам као ти, знам шта би чинио. Начинио би један страшан јукс, и то са женскима. Ја кад сам у Бечу био, правио сам такве јуксове.“

„Да чујемо, какав је то јукс био?“

„Већ од јуче се о том мислим. Да се даш у новине метнути, да се жениш, и то одма и кондиције уметнути, па треба назначити ди ће се персоне видити.“

јукс — шала, лакрдија; *кондиција* — погодба, услов

„Видиш, то је леп план, и до сад никад није ми на памет пао. Морамо и то пробати.“

„Само сад како ћемо? Хоћемо ли да се то само фрајла̂, ил' дама и удовица тиче, хоћемо ли и богате и сироте уметнути?“

„Све без разлике. Бог зна, може ми се која допасти, у стању сам узети и богату и сироту. Само је питање: хоће ли долазити?“

„Те колико њи!“

„Сад је питање: ди ћемо место определити? Овде не може бити, а не може бити ни да узмем какав слободан квартир; није резон, у каквој трговини адреси да се дају; и то није у реду писма „пост рестант“, и то ми се не допада, може каква хунцвутарија бити, да писмо другом дође до руке. Не допада ми се ни то, да узмемо какав пункт на променади, ил' на другом месту за рандеву, ди би се видити могли. То је комисно. Треба да се то догоди на каквом солидном месту, и то код какве женске персоне, која поверења има.“

„Ја знам баш такву. Воспитана је и свуд је радо имају; зна се опходити и са нобл и са нижим светом. Њој се свaки поверити може.“

„Па ко је то?“

пост рестант — назначење на писмима, која треба да се на пошти задрже, те да их онај, на кога су, под одређеном значком, упућена, са̂м узме; *хунцвутарија* — обешењаклук; *пункт* — тачка, одређено место; *рандеву* — састанак; *комисан* -- прост, низак.

„То је само једна бабица, ал' што се васпитања тиче, могла би грофицу шпиловати. Зове се госпођа Ливија.“

„Госпођа Ливија? Од куд је она?“

„Она је од некуд из далека, од врло добре куће, па је пострадала, ал' је способна и шармант у свачему.“

„Нема ли угасито плаву косу и плаветне очи као небо, лице бело?“

„Јест.“

„Знам ко је; у толико боље. Је л' давно овде?“

„Нема пет месеци, па је већ све куће задобила.“

„Знам је као девојку; лепа, умиљата женска је била.“

„И сад је таква.“

„То ће најбоље и бити.“

То је она иста Ливија, која није хтела Бранка дочекати, док се из далека врати, па је била несретно удата и постала је бабица.

„То ћемо код ње визиту учинити; знам да неће за зло примити.“

„Баш ће јој мило бити; ономад Вас је баш спомињала, каже да Вас врло добро познаје и господина Бранка, и Ви њу да сте познавали, но сад мисли, да бисте се од ње устручавали; она би за срећу држала да је посетите.“

шпиловати — представљати; *шармант* — дражестан, љубак, мио, прикладан.

„Хоћемо, с драге воље, и никад не бисмо боље што за наш план погодили."

„Ништа нам друго не остаје, него визиту учинити, па онда у новине. Ако је по вољи... !"

„Хајд'мо!"

И Чика повиче: „Хајдмо!" — дуго му је већ било на једном месту.

Дигнемо се и одемо.

Дођемо до једне лепе велике куће. Десић каже да ту седи госпођа Ливија. Покуцамо на врата и уђемо унутра.

„Драго ми је особито!"

„Господин Наранџић... господин Чика-Голубовић..."

„Драго ми је! Извол'те сести! Господина Наранџића већ одавна имам срећу познавати, па да сам га само вид'ла, одма би га познала."

„Маркирато лице, милостива!" — рече Чика.

„И ја би Вас познао, милостива, по Вашем оку између стотине. Ал' сте и били фрајла, не да Вам ласкам, и лепа, и нобл, и богата!"

„Немојте ми, молим Вас, то ни спомињати. Камо срећа, да сам сад оно што сам била, знала би како треба у свету живити! Вами је познато, да је мој муж био карташ, па ми је све профућкао. Фала Богу што га

профућкати — пропућкати — расути, потрошити, упропастити новац, имање.

црна земља покрива, па сам сад бар на миру.“

„Не фали Вами ни сад ништа, милостива, Ви сте и сад љубведостојна.“

„Шта ми је сад љубведостојно[1], кад свет само на новац гледи!?“

„Молим Вас, нећу да питам како Вам се води, но само јесте ли овде задовољни?“

„Фала Богу, за сад сам задовољна; свуд сам у куће примљена, и не женирају се од мене ни највеће госпође. Но Ви, господине, Вами знам да се добро води. Чула сам већ одавна како сте добро прошли.“

„Чули сте сигурно за моју срећу, да сам се богато оженио?“

„И то још како! Чула сам.“

„Чули сте и за моју несрећу, да се моја милостива супруга усопшила и мене на овом свету самог оставила?“

„То је жалосно, ал' лако Вам се може помоћи, — ожените се.“

„Лако Вам је то казати, ал' кад ме нико неће.“

„Ха, ха, — Вас неће! На сваки прст десет!“

„Ето Вас прву да запитам.“

„Ви још и сад ђаволите, као кад сте момак били, но код мене то не гилта. Сад

[1] У оригиналном издању стоји: »љубведостојна«.

усопшила се — упокојила се, умрла; *не гилта* — не вреди, не иде, не пролази.

сам се већ и ја испрактицирала; нисам ни ја више девојка.“

„Ја знам, милостива, куд Ви шибате, као бајаги ја сам већ као момак био интересатор. Оно је друго било, па и онда нисам баш тако за интересом трчао. Ви сте били и лепа и богата, па не можете казати да сам лудовао за Вами.“

„На то би Вам другом приликом могла што казати.“

„Знам шта мислите; је-л’-те, Бранко је био онда Ваш шампион?“

„Па јесте, ал’ молим Вас, да Вам прекинем реч, немојте заборавити што сте хтели казати, шта ради, Бога Вам, Бранко, ил’... фалила сам... господин Бранко? — Он ту седи и недавно се оженио, но још га вид’ла нисам.“

„Чудим се како га вид’ли нисте.“

„Кажу да је више на страни.“

„Јесте. Ал’ шта, Бранко Вас зар још и сад интересира?“

„Интересира ме само судба његова, друго ништ’. Ја с њим никад ништ’ имати не могу. Ја сам према њега пофалила; треба да сам га дуже чекала, ал’ моја гувернанта ме на противно наговорила. Он ме је омрзнуо, с

испрактицирала се — извежбала се; *ја сам... био интересатор* — гледао сам на личне интересе, користи; *шампион* — борац — утркивач, овде: онај који се бори, да до љубави дође; *фалила* и *пофалила сам* — погрешила сам.

пуним правом, па кога он једанпут омрзне, тога више никад не заволе. Не знам да л' зна да сам ја овде, ал' и ако зна, баш да ме види, знам да ми не би прословио. Ал' мени га је опет жао.“

„Па шта Вам га је жао? — Та он се по свом ћефу оженио.“

„Ха, ха! То Ви још ништ' не знате. Нећу ништ' да говорим. Ја сам је једанпут вид'ла, па већ знам колико је сати, а наслушала сам се доста.“

„Та и боље да их се манемо, знате и свет је неваљао, — свашта измишљава. Но како Ви, тако лепа млада удовица да се не удате?“

„Знате, кога змија ује, тај се и гуштера боји.“

„Зар смо ми гуштери, милостива?“ — пита Чика.

„Још и горе.“

„Молим, милостива, ја нисам гуштер; ево цео свет зна да сам се „голуб“ звао,“ — рече Чика, ком се Ливија допала, па се у разговор и он хтео упустити, ал' је фијаско начинио, јер га је Ливија тек преко рамена смешљиво погледала, па му није ништ' ни одговорила. Морам опет ја да започнем.

„Милостива, знам да сте имали као удовица доста прилике, па опет се нисте хтели удати.“

ћеф — воља; *фијаско начинио* — није успео, пропао је са својим смером.

„Молим Вас, сад једна женска, као што сам ја, мора добро очи отворити. Док сам курс слушала, било је ту млади медицинара и кирурга, који су ми хтели кур да праве, ал' ја на те фићфириће ни гледала нисам.“

„Ретка добродетељ! То Вам на похвалу служи. Ал', молим Вас, како би мй сад у кредиту стојали, то јест ја, би л' се могао оженити? И то, извините ме, не разумем тако да с Вами, јер будите уверени, да су ми прошла времена још у спомену и да Вас поред Бранка као рођену сестру сматрам, па кад бисте баш и имали прама мене наклоности, што немате, и нисте ни имали, — опет не би Вас могао узети, тако ми долазите сродна; но да ми је онако, која није тако сродна чуства, па да се сроди, — то не би марио...“

„Коме лакше него Вами!“

„Ал' немам познанства.“

„Лако је с познанством, кад се која има с каквим честитим упознати.“

„Молићу, Ви овде имате познанства?“

„Имам. Ако хоћете, могу Вам бити проводаџиница, и онако свуд се о Вами распитује, па кад кажем, да Вас одавна познајем, а оне навале на мене да се с Вами састанем, и коју лепу реч прословим, но ја сам се устручавала; мислим, може ме господин Наранџић фумигирати, па зашто да се излажем? А сад ми је баш мило што сте ме посетили!“

фумигирати — презирати.

„И мени је мило, у толико већма, што смо се споразумели. Ја ћу Вам бити увек благодаран. Да Вас не увредим, ако бисте и даље намеру имали у Вашем садашњем благородном стању и позиву, женском полу и децама, а поред тога и човечаству на ползу бити, то будите уверени, да ја велика познанства имам и могу издејствовати, да првом приликом постанете прва вармеђска бабица, а и иначе све моје остале силе стоје Вам на дишпозицији. Но сад што би Вас молио?! Ви сте моја стара познаница, имаћемо једно према друго[г] поверења; господина Десића познајете, сигурно Ви његово, а он Ваше поверење ужива, он ме је овамо и довео; а ово је наш слатки Чика, он је права кутија, што се тајне тиче. Сад изволʼте ме преслушати! Знате, ја сам човек гавалер, што је сваком познато, ко ме познаје; рад сам у свету да живим и од сад као гавалер, алʼ ако дође таква прилика, да ми се допадне, ја ћу је узети. Мени је све једно, била фрајла илʼ удовица, богата илʼ сирота. Ја сам се рад у новине метнути да тражим партију, какву већ опишем, алʼ које усхтеду, да дођу на определено место, да се са мном упознају, да видимо, да лʼ се једно другом допадамо, да лʼ нам се нарави слажу. Сад за тај план морамо имати једно солидно место: не у хотелу, ни ди су мушки, не на променади, не

вармеђски — жупанијски, окружни; *стоје... на дишпозицији* — стоје... на расположењу.

у театру; а то би ваљда могло код Вас бити, јер, као што ми је господин Десић говорио, Ви сте овде врло добро примљени, и из највећи кућа Вас посећавају. Ја би, дакле, желио да се, у смислу кондиција, те персоне код Вас инкогнито, ал' страшно инкогнито, пријаве. Ја се надам, да ћете, ако се примите, том благородном задатку потпуно одговорити. Смем ли си надежду давати?“

„Мени је особито мило, што ми толико поверење поклањате, и трудићу се, да све на Ваше задовољство учиним. Оно нек се зна ди се имају пријавити, и мора се знати, кад се у новине метне, ал' то сигурно неће нико знати ко се пријавио, јер ће то код мене остати закопано, а надам се, господо моја, и код вас. Ја добро стојим у кредиту, па зато и имам поверења. Тек што сам овамо дошла, па две три куће познала, ове ме опет за неколико месеци тако са другима упознаше, да друга ни за годину дана не би до тог познанства дошла. Одма у почетку се почеше грабити за мене. Зато немајте бриге, изволʼте само на мене атресирати, па да Бог да̂ било сретно!“ — одговори госпођа Ливија; ове последње речи са мало лукавим смешењем.

„Е сад знамо на чему смо! Нисмо ради време губити, што је Вами скупо; дакле, ми се Вами препоручујемо, као што смо рекли, стоји ли реч?“

„Стоји."

„Е сад збогом! — док се опет не видимо, што ће врло скоро бити. Збогом! Баш ми је драго, што ме је Десић овамо довео! Збогом!"

„Службеница! Надам се опет скорим се видити."

Одемо. Кажем Чики и Десићу да се прођу, а мене мало на миру да оставе; имам нека приватна писма кући да пишем, па ћемо се на вечери у хотелу састати. Они се драговољно отцепе, а ја одо у квартир. Најпре напишем два писма кући, — прво је кућа, па онда тек јукс и лудорија, — па станем размишљати.

Мислим се о тој бабици, госпођи Ливији. Како се судба код људи окреће! Каква је то девојка била?! Лепа, богата! До душе и сад је лепа, ал' није богата. Па шта сам ја био онда према ње?! Сирома јурат, имао сам мање нег' ништа, јер имања нисам имао, а дуга доста. Од шнајдера и шустера нисам могао по сокаци ићи, све сам се морао обзирати, и тек кад је Бранко милостиву познао, онда сам се ти беда курталисао. Онда да сам је[1] запросио, не само да би ми кошар дала, но нашла би се и увређена. Држао сам за срећу само да јој могу паразол прихватити; и то ми је тек онда допустила, кад на ближе

[1] Ливију.

паразол — сунцобран, штит од сунца.

бољег није било. Кад је заискала чашу воде, а ја трчим као луд, хоћу нос да разбијем, и мислим да сам велику услугу учинио, а она није жедна, тек из шале је искала, само да се да̂ служити, па тек воду мало кошта, па се насмеши и остави. Мислила је, да ће то увек тако ићи. Па гле, какве промене! Она бабица а ја спаија. Сад знам да би за мене пошла, ал' ја не би је узео; волео би на ново стари сирома Милан Наранџић бити. Па како је сад испрактицирана, како се претвара. Но мене ни она, ни њене једномисленице, преварити неће. Да је Бранко био као ја, не би га Гривићка преварила. Распитао би био све што се у Гривићевој кући догађало и не би се дао на танак лед навести. Не знам, допала му се Ханика што је била болесна, па интересант изгледа, па је сироче, па Гривић солидан, учтив човек, па Гривићка пуна етикеције; канда није могао и на другој каквој болесници интересантно наћи, канда нема доста сирочади, па ништа не ваљаду, па канда за неколико пута не може се човек и добрим показати. Та ђаво се каткад и у јагњећу кожу облачи. Треба ту мало и познати и искусити с ким ће човек и сладост и горчину овог живота делити. Ја сам моју узео већ кад смо се добро упознали. И ја њој нисам био на штету, ал' још мање она мени. Не би ни Цифрић узео био Фишпауховицу, да је није пре добро познавао. Него људи све тако по

кошта — окуша, огледа.

мраку тумарају, па се играју жмуре. Ја не би Бранкову Ханику узео. Не знам за што?! Зар за оно мало лица? Лице прође као цвет, па ако осим тога нема новаца, ни срца, то онда не вреди ништа.

Тако сам се дуго мислио, док не дође Чика и Десић.

Ево и њи!

„Шта је, Чико, шта си се ти тако задувао?“

„Пусти да седнем, учинио сам један југендштрајх. Одем ја са Десићем на променаду. Била је музика, ал' већ је сунце заодило, већ се почеше разилазити. Опазимо две лепе даме, а ми за њима; оне мало брже, ал' ми јуримо. Кад смо и[х] стигли, а ми се метнемо у позитуру, а оне почеше кокетирати, смеше се. Чујемо ди се разговарају, чујемо и то, како једна каже, она лепша, и то смешећи се: „Онај мали ми се допада. Штета што није млађи!“ Вучем Десића да их ословимо; ал' је он мој шегрт у тим стварима, па се забунио. Штета што нисам у десет година млађи, па би му показао шта је Чика! Ал' још ни сад га се не футирам! Ал' он оклева, док не дође неки други и отпрати их кући, и зато сам се задувао. Но ја сам гладан. Хоћемо ли сад конференцију држати, ил' после вечере?“

југендштрајх — момачки посао, младићска будалаштина *ми се метнемо у позитуру* — заузмемо озбиљан положај, испрсимо се; *још ни сад га се не футирам* — још ни сад га се не стидим: не бих испред њега устукнуо; *конференција* — веће.

„После вечере. Ту ћемо у мом салону и вечерати.“

„И боље! Ми нећемо да нам пиље у зубе, кад једемо; јер кад једемо јаребице и фазане, они нас гледају као неко чудо; мисле да ћемо банкротирати, а то је код нас што обично. Није л' тако?“

„Тако је, Чико! Баш си ми сад дао густ на јаребице. Хајдмо, звон'мо па да вечерамо.“

Звонимо. Дође келнер. Баш све дамо оно донети, што је Чика хтео, и све је добро било, јер је Чика бонвиван, да му пара нема, па ништ' неће што је зло.

После вечере саветујемо се. Реч је о том, како ћемо за женидбу анонцу начинити. Један оће овако, други онако; сваки има у нечем право. Ја си све у мисли забележим, а најбољи сам на перу, па онда две анонце напишем. Прва је овако гласила:

„Један млад човек, нешто преко тридесет година, тражи себи заручницу. Он има годишње 20 000 форинти прихода. Заручница, ако је преко четрдесет година стара, мора имати 20 000 ф. годишњег прихода; ако је од тридесет до четрдесет — 10 000 ф.; од двадесет до тридесет 5 000 ф.; од петнаест до двадесет 3 000 ф. Од прве категорије не мора бити лепа, од друге нека је само прилична,

---

дао густ — отворио вољу, апетит; *бонвиван* — човек који зна и хоће само лепо да живи; *анонца* — оглас; *категорија* — врста, ред.

од треће и четврте мора бити врло лепа. Због какве изванредне околности може се у последњим двема категоријама нешто и попустити. Крштена се писма не изискују. Адреса на хаусмајстора куће бр. 1 200. Дотична дама има се ил' лично ил' са фотографираним портретом онде представити. Тајност ће се најстрожије набљудавати.“

Друга је овако гласила:

„Један старијег доба, ал' имућан човек, жели се оженити са једном сиротом девојком између 15—21 године. Мора лепа бити и добра газдарица; друго се ништ' не тражи. Даља известија са атресом на кућу бр. 1 000 код хаузмајстора. За тајност јамчи се.“

Обе анонце одобрио је и Чика и Десић. Број 1 000, ту седи једна присна другарица госпође Ливије, па ме Десић уверава, да се о ничем не сумњам; онде је тако исто сигурно као под бројем 1 200. Хајд' да пробамо! Десић ће и то Ливији на знање дати.

Сад дам обе анонце Десићу да их у новине стави, ал' додам и то да чувају тајну, да се ја сасвим не шалим, јер ако би ми се која допала, могу је и узети. То сам и зато рекао, да се не би Десић са тим јуксом у напред дегод пофалио, па и Чика да се ди из јукса не изрече.

хаусмајстор, *хаузмајстор* и *хаусмајстер* — кућни надзорник, пазикућа.

Десић оде, а ја и Чика останемо, но нисмо се дуго бавили, — легнемо и ми.

Сутрадан дође Десић и јави нам да је већ у новине метнуо и сутра ће изићи. Добро. Но још ми и глас донесе, да ће и на број 1 000 тако исто све у реду бити, као код госпође Ливије. Са хаусмајстерима је у споразумлењу. Десић ми још и једно писмо преда. То је писмо предано неком страном приликом госпођи Ливији од стране Јелке, да га мени како год достави. Познате су биле. Јелка није ни пошти веровала, но послала га је по свом поузданом човеку.

Отворим писмо.

„*Слатки Милане!*

„Ти си за мене сасвим заборавио, није ни чудо, међу толиким дамама... а да знаш како ја за тобом чезнем и венем... ал' бадава такви су мушки... па зар да си и ти такав, не, не, не могу да верујем. Надам се још, да ћеш бо̂љу мога срца уталожити, ја сам готова за тобом и у ватру и у воду, само ми поручи кад хоћеш, ја сам готова и сестру и шогора оставити, само ако је твоја воља, можеш се сасвим поверити госпођи Ливији, јербо сам с њом на врло доброј нози, отпиши ми, голубе мој, да не вене за тобом тако дуго...

твоја до смрти

Јелка с. р.“

Насмешим се и дам га Десићу и Чики да га прочитају. Чика се насмеје, а Десић једнако штудира писмо. Мислим се, сад није време да ју цитирам, но coверим Десићу да јој у моје име отпише, и онако је он прво писао; она држи Десићеву руку за моју. Кажем му да јој пише, да се претрпи једно три недеље, све ће онда боље бити, и поручиће јој; писмо пак преко Ливије да се експедира. Нека га сам он код куће напише, јер друго ми је у глави сада. Ако дође до чега, могу се натраг повући. И иначе нисам баш рад био да фамилију остављам, па да узимам банбадава ђавола на врат. Десић се тога радо прими.

Е сад чекамо сутра дан, да видимо како ће се анонце примити.

VII.

Сутра дан пошљем Чику и Десића да иду по вароши, по кафанама и свуда, само да докуче шта се о тим анонцима говори. Кажем им да ћемо се само у вече састати, да им што више времена остане на телбизење. И ја се по вароши шетам и штудирам лица, све ме гледају, све се осврћу[1] за мном. Ал' то су исто и пре чинили, па ме ништ' не тушира, идем гордо и гледим преко рамена. Једва чекам да вече дође.

[1] У оригиналном издању стоји: „осврће".

цитирам — позовем да дође, да лично представе; *воверим* — поверим; *телбизење* — лукаво проматрање, ухођење туђих мисли и осећања.

Кад у вече, а ето Чике и Десића. Питам их шта су чули. Приповедају ми, како сви држе анонцу на бр. 1200 да се мене тиче, а ону на бр. 1 000 од Чике, они који Чику познавали нису. Чика се радује, каже да ће да начини какав југендштрајх. Били су код госпође Ливије, па им каже, да су већ били млоги мушки код ње и на бр. 1 000, ал' све је она тако уредила, да баш ни један од њи неће знати ко је, ни шта је, па ни даме, које се појављивале буду. Женске се никакве још јављале нису. Ал' и како за тако кратко време! Данас и сутра ће се само глас да распростире, па ће тек после бити рајтераја по вароши. И то ми је од стране Ливије дато на знању, да како шта буде на којем броју, одма ће ми бити јављено. Само ме моли, да за три дана нико од нас к њој не долази.

Ми чекамо. Донде се са другим чим забављамо; у вароши се увек нађе за беспосличара којекакви ситнарија, које није вредно ни да вам спомињем.

Четврти дан пошље ми госпођа Ливија једно писамце. Прочитам га: зове ме да к њој дођем. Одма се спремим. Десићу и Чики оставим цедуљу, да ме нигди не траже; нека чине што год хоће, само нек оставе на миру госпођу Ливију и бр. 1 000.

Одем Ливији. Куцнем, уђем.

„Службеница, баш добро кад сте одма дошли! Већ се јављају, и овде и на бр. 1 000.

рајтерај — трка, тутњава, узбуна.

Овде је прво била једна лепа госпођа, и то удовица, около тридесет година, има 3 000 ф. годишњег прихода, ал' казала сам јој да по анонци мало ће бити, нег' опет дала сам јој надежду, да сте Ви врло добар, и да ћете што и попустити. Доћи ће пред вече у седам сати, а ја ћу начинити један мали инкогнито тесоаре; никог неће бити, осим нас троје. Била је опет једна удовица, дама около триест и пет година; та ће опет доћи сутра у то исто доба на инкогнито соаре, и та има годишње 3 000 ф. Има опет једна нешто преко четрест година, прилична је, има 5 000, та ће доћи прексутра на соаре... ал' фалила сам, не на соаре, нег' на мали асамбле. Једна опет около педесет година стара, нећу сад још да је именујем, има 10 000 ф. годишње, та није дошла, него дала ме звати, дала ми је свој фотографисан лик и поздравила Вас, да је посетите; врло ће Вас радо дочекати. После на бр. 1 000 јавило се већ сијасет, и са матерама, и без матера. Има красни, лепи девојчица, с којима би човек сретне дане проводити могао. Има међу њима и лепи, воспитани машамода; ал' Вас могу уверити, господин Наранџић, да су особите девојке, само им срећа фали. То је све за сад, а који дан биће их сијасет. Сад од Ваше воље и густа стоји да себе и њи... ил' пофалила сам...

тесоаре — вечерња забава на којој се чај служи; *асамбле* — састанак, посе́ло.

коју од њи усрећите. Које су се на моју нумеру пре̂јавиле, ево им фотографије.“

Извуче из ормана фотографична портрета. Она прва од 3 000 ф. види се здраво лепа, само сувише шмахтенд. Она од 5 000 ф. лепа, но према мене, будући сам врло сув, врло дебела, ал' пасира. Она од 10 000 ф. претерано је дебела; трбу неисказано велики. Е сад да бирам! Оне на бр. 1 000 би ми се најбоље допадале: какви ту нема блондина и бринета, па све феш изгледају, ал' бадава немају новаца! Кажем госпођи Ливији да ћу термине соареа точно одржати, и видићу да л' се слажемо у натури. Тако и то желим и на бр. 1 000 ствар уредити. Госпођа Ливија је на све готова и у свему точна.

Ја одржим термин соареа и први и други дан. Фине даме, врло смо се добро унтерхалтовали. Госпођи од 10 000 нисам хтео визиту правити, јер сасвим није била за мене. Кад би се с њом шетао, тек би се бламирао; већ је близу шесет година. Међу тим одем са госпођом Ливијом и на бр. 1 000. Упознам се лично са љубведостојним фрајлицама. Ал' кратко је време, ди ће човек за два три дана у све да проникне, треба ту мало више времена! Правим дуже термине, упознам се све већма и већма на обадве нумере.

Сваки дан се нове и нове јављају, и то тако инкогнито, да нико о томе ништ' не зна,

---

шмахтенд — с погледом пуним чежње; *пасира* — може поднети; *бринета* — затворено смеђа, црнпураста, црномањаста; *феш* — кањиерка; *термин* — рок; *бламирао* — осрамотио.

само ја, госпођа Ливија и она персона које се тиче.

Ту сам сад за две недеље врло лепе дане провео, никад их заборавити нећу! Ал' од женидбе нема ништа. На бр. 1 200 ни једна својој категорији не одговара; свака млого мање има. На броју 1 000, као што реко, не може се ништа чинити, јер су сироте, а сирота, кад дође до среће, побесни. Ал' опет, ако их и нисам хтео узети, опет учинио сам оно што човек треба према сироте да чини: нешто сам мало дао свакој на аусштафирунг, и то само из чистог бистрог сажалења према радени сиротица. И оне су задовољне биле. О томе нико нек се не сумња.

Но већ време је било да целу ствар прекинем, ал' тешко иде, јер које што сам се ја већ на те абентаере научио, које пак што сам све нове и нове понуде за женидбу добијао. Мало по мало одучиле се од бр. 1 200. Но на бр. 1 000 дуже је трајало, јер се онде Чика облизивао; он се потајно издавао за ауктора друге анонце. Ал' опет није успео: неће ни једна за њега да пође; кажу да је матор. Ал' оне би се саме у том варале, јер Чика да је из истине на женидбу мислио, па да се показао онако, као човек од велике сермије, све би летиле за голубом-чиком.

На једаред све престаде, само она милостива са 10 000 годишњег не дâ мира.

ауктор — писац, састављач.

Даје велике презенте госпођи Ливији, само да ме приволи да јој визиту учиним. Рескирам се једанпут и одем на визиту. Врло ме лепо дочекала. Собе красота, салон велики! Зове ме на ручак једанпут, двапут. На једаред изиђе она сама с фарбом на среду и пита ме: би л' се ја женио? Кажем јој да би, ал' по мом познатом програму. Она ми искрено каже да би пошла за мене. Ја јој искрено кажем, да немам против тога ништа, али рад сам да ми цело имање после њене смрти поклони, и то да се одма у форми моринга осигура. Она се на то мало увређена нашла, па само каже, да ће се промислити и на знање дати. Ја одем. Она ме никад не зове, а онамо не идем, сигурно се промислила да није рада моринговати, и тако ја сасвим изостанем.

Госпођа Ливија, не само од поменуте госпође што је презенте добивала, него је добивала и од други, само да им на руку иде. Кад сам први пут у госпође Ливије кућу ступио, било је прилично покућства, ал' сад као год у какав салон да ступиш. И то је добила само од удовица. Било је после чак из околине, а не само из вароши, који су своје кћери нудили, и долазили су госпођи Ливији са фотографисаним портретама и са забележеним миразом. Лично их нису хтели представити, нег' су ме инвитирали, да ја к њима

презент — дар, поклон; *рескирам се* — одлучим се на жртву; *у форми моринга* — у облику свадбеног поклона; *инвитирали* — позвали.

дођем. Ал' само да нико о томе не зна, да кћери своје нуде, доносили су госпођи Ливији лепе презенте. И ја им то нисам замерао, јер сваки отац гледи да добро своју кћер уда. Тако је госпођа Ливија доста профитирала, без да је икакве користи тражила. Тако исто и њена пријатељица на бр. 1 000, једна вешта блуменмахерка. Ја од моје стране био сам благодаран, особито прама госпође Ливије, и знам да се не може против мене потужити. Ал' искрено исповедам, да она није била интересаторка, имала је најлепше намере, и што је учинила, учинила је у хатар као прама свог старог познаника и Бранковог пријатеља, а ја држао сам си за неку сатисфакцију, што сам могао учинити нешто добра оној, која је негда на мене слабо гледала, ил' баш [ме] фумигирала. Пале су ми на памет млоге фрајле, којима су прагове обијали, а оне се гордиле као Ливија, па су тако исто као и она прошле.

Госпођу Ливију су после тога млого оговарали, што се мало опоравила, ал' нису имали право; и опет искрено вам исповедам, да је госпођа Ливија оно чинила, што је, по свом положењу, прама мене чинити имала, и који би што против ње прословио, против тога би ја увек био.

профитирала — користила се; *блуменмахерка* — цвећарка: жена која прави вештачко цвеће; *интересаторка* — жена која ради само за личне, материјалне интересе; *сатисфакција* — задовољење; *фумигирала* — презирала: гледала са неке висине, са које јој се чинио онај кога је гледала (Наранџић) ништаван и незнатан.

Прошао је, дакле, и тај јукс и Чикин југендштрајх.

Десић, међу тим, другим се чим забављао. Он је врло добро знао, да за њега није ни бр. 1200, ни бр. 1000. Он је већ сувише познат био, па није имао наде жде, да ће што профитирати. Зато, док сам се ја са тим намерама бавио, склопио је и он план за себе; но није му добро за руком испао.

Десић је већ одавна на Јелку око бацио, па кад је видио, да ја баш тако за њом не чезнем, одважио се што у своју корист код ње покушати. Са својим лицем и именом не би ни најмање успео, јер Јелка не би га слушала; ал' та му је околност на руци била, што је он својом руком у моје име Јелки оба писма писао и потписивао. Ово друго нисам ни читао.

Кад сам Десићу допустио, да у моје име оно друго писмо напише, он га је сасвим по својој ћуди написао. Кад је видио, да је већ са мојим абентаером око краја, а он хајд' да употреби прилику, те напише у трећем писму, за које ја нисам ни знао, да Јелка дође одма госпођи Ливији, и то определи и дан кад. Јелка дође. Баш тај дан није дошао Десић к мени, а ја имао сам са Чиком посла, јер је Чика отпутовати хтео, већ му је дуго било време, па га никако задржати не могу. Чика каже да ће и к Јелки свранути и пита ме, хоћу ли што да јој поручим. Поручим јој, да се још мало претрпи, па ћу ја сам доћи к њој да је посетим.

Чика се опрости и оде.

Ја мислим још, кад ћу ићи к Јелки, ал' кад на једаред дође порука од госпође Ливије, да је код ње госпођа Јелка и чека ме. Зачудио сам се откуд тако брзо, кад јој ни поручио нисам да дође.

Кад онамо, а ја ју нађем уплакану. Зачудим се. Питам је шта јој фали, а она, кад си очи убрисала, одговара ми. Ливија је изашла.

„Видиш, Милане, како сам прошла. Добила сам писмо да данас дођем. Сестра и шогор осетили су да те волем и да за твоју љубав у В. идем; стали су ми на пут да не идем, посвадим се са сестром и шогором, и претила сам им, да ћу мој капитал отказати. Но они и онда силом хоће да ме задрже. Ал' ја се ражљутим, па без да су знали, упаковала сам нешто хаљина, па сам овамо побегла. Ал' кад сам овамо дошла, а оно господин Десић дође и каже ми да ниси[1] овде, да си[2] већ отпутовао, па је почео мени курмахерај правити, па ми је казао да ти нећеш ништ' за мене да знаш. Ја му нисам веровала, ал' он ми каже, да ти ниси мени та писма писао, него он, и узме перо и тинту, па је почео писати, па је акурат његова рука. Ја сам се забунила, а он ме још већма за-

[1] У оригиналном издању стоји: »нисте«.

[2] У оригиналном издању стоји: „сте".

тинта — мастило; *акурат* — управо, сасвим се подудара.

буњивао, јер је клекао пред мене, па је искао опроштење и исповедио ми, да је он све то чинио што лудује за мном, па ми силом руку љуби, ал' ја се још већма ражљутим, вичем: „Полицај, ватра!“ Десић се уплашио, па је побегао, а ја сам се тако уплашила, да још и сад имам херцклопфен. Ево та писма само погледај!“

„Знаш, мила Јелка, оно је истина да сам ја са њим прво писмо писао, јер ме онда палац на вр̂у јако болео, и ти то не знаш, јер се нисам теби тужио; после друго писмо је он у моје име писао, знаш да не буду две руке у корешпонденцији, и ту сам му се сасвим поверио, мислио сам да је мој искрен пријатељ, који зна тајну чувати. За треће писмо ништ' не знам. Видим да сам фалио, опрости ми. Ал' обећавам ти, да више нећу са Десићем никаквог посла имати. Дај, молим те, да читам та писма!“

Узмем оно друго, које сам по наруџбини послао, без да сам га читао, па га у себи читам.

„Љубезна Јелка!

„Буди на опрезу, па кад ти поручим, одма да дођеш, и то к госпођи Ливији. Сад ме само неки важни послови задржавају. Буди донде спокојна и уверена о љубави твога... тебе до смрти љубећег... М. Н.“

херцклопфен — лупање срца; *корешпонденција* — преписка; *фалио* — погрешио.

„Но то је велики шпицпуб!“

Пружи сад последње.

„Слачајша Јелка!

„Сад немој ништ' да оклеваш, но како добијеш ово пар реди, а ти одма сутра, то јест у четвртак, дођи госпођи Ливији, ако хоћеш да будем на веки твој... М. Н.“

„Но то је инпертинент шпицпуб. Ја сам баш данас поручио по Чики, који је мало пре отпутовао, да дође к теби и да ти каже, да се мало претрпиш, докле ти што не поручим. Сирома Чика, сад ће се бадава трудити! Ал' нека, наћи ће си он друштва.“

Јелка се умирила. Ја јој правим кур из учтивости један, два, три, пет-шест дана, и она је сасвим задовољна. Шетам се с њом по сокаци, па јој све познате даме завиде. Није била ружна, могао сам се с њом шетати. Разгласи потајно да је просим, да ћу је узети. Нико није то веровао, па и она сама тешко, па тек из далека наговешћује, шта свет о мени и о њој говори. Мени је већ доста било, време је да се на леп начин од ње опростим. Шогор и сестра пишу јој да се врати, прете јој да ће по њу доћи. Она им поручује да то ни по што не чине, јер је она од себе госпођа. На послетку и сам је

шпицпуб — угурсуз; *слачајша* — најслађа, преслатка, премила; *инпертинент* — безочан, продрљив.

почнем наговарати да се врати, јер се глас разнео да је за Десићем дошла; то је сам Десић разгласио, па нек покаже свету да то није истина, а само ће с тим показати, ако се опет кући врати. Она саизволи, само да је ја пратим и код куће извиним.

Ја је отпратим кући и извиним пред Рунићевима и њу и себе, и докажем, да у тим писмима нема моје руке; осведоче се о мом рукопису и увере[1] се, да је све то од стране Десића изишло. Рунић и Рунићка особито ми благодаре, ишту опроштење од мене и са Јелком се помире. Хтели су у ту славу одма и част да праве, ал' кажем, да се не могу ни мало бавити, и тако једва сам се могао са великом муком од њи откинути и вратим се у В. Тако прође абентаер са госпођом Јелком.

Десић је мислио, да ћу се јако на њега срдити, што је ту комедију са госпођом Јелком изиграо, па није смео к мени долазити, и кад ме на сокаку види, уклања се. Он, истина, није лепо учинио, што је хтео с мојим именом да профитира, ал' ја зато опет нисам био фаше, шта више, задовољан сам био сасвим, а Десић је сам себе каштиговао, јер је са тим госпођу Јелку увредио, па да јој ни на очи не иде. Нађем га на сокаку, ухватим га за руку и кажем му, да се ни најмање

[1] У оригиналном издању стоји: „увери се“.

нисам био фаше — нисам се љутио; *каштиговао* — казнио.

не срдим, све је добро испало. Десић се јако зарадовао, смеје се као луд што је тако испало, и остасмо опет добри пријатељи.

Бранко је већ у вароши, но нећу к њему да идем; чекам да он к мени дође.

Кад ето једанпут дође. Било је пред вече.

„Камо те, Бранко, већ откад те желим видити?!“

„Имао сам у околини посла, па сам се већ пре неколико дана вратио, ал' опет и код куће сам имао посла, па нисам те могао одма потражити. А како ти овде?“

„Врло добро! Сваки дан се нађе какав абентаер.“

„Чуо сам како си се у новине метнуо, да си се рад женити, па си међу женскима читаву револуцију начинио. Шта ти то пало на памет?“

„Није мени, него управо Чики је пало на памет, и од њега је врло добра мисао била, јер које од жалости за тобом, што си с Гривићевима тако прошао, које пак што другог посла нисам имао, почело ми бити дуго време. А ко ти је то казао?“

„Читао сам у новинама и одма сам знао, да је то твоје масло, па и у вароши се чује. Морао сам се смејати, макар да нисам био добре воље.“

„Јавиле су се млоге љубведостојне, ал' ни једна није одговарала програму; зато се и нисам могао оженити. Па да знаш ди је

био рандеву? Код наше негдашње.... или твоје негдашње... Ливије.“

„Чуо сам.“

„Би л' се надао да ћеш још Ливију овде наћи, па јеси л' је видио?“

„Видио сам је баш јуче. Поред мене је прошла.“

„Па јеси л' је познао? Је л' те она познала? Јесте л' се разговарали?“

„Познао сам и ја њу и она мене; погледала ме, па је очи спустила, мало се и насмешила, но ја сам одма на страну погледао, нит' сам је хтео осло̀вити, нити је она мене ословила.“

„Па није ти било жао?“

„Зашт' да ми је жао? Она како ме није дочекала и удала се за другог, већ је из мог срца избачена, па сад ми је све једно, као и ма која друга.“

„Но сиротицу, знам да је морало болети.“

„Страшно и јесте, после толико година, и толике рафинерије.“

„Знаш да је бабица?“

„Знам.“

„Па ваљда те то женира?“

„Ни најмање. Ја сваки сталеж поштујем, но само нећу ништ' с њом да имам.“

рандеву — место састанку; *рафинерија* — прерпреденост израђеност у понашању према људима; *ваљда те то женира* — ваљда се због тога устручаваш, либиш.

„Ал' је она за тебе распитивала."

„Ти знаш да ја не волем да ко о мени распитује, а она најмање. Но мани се тога разговора! Кажи ми мислиш ли се ти овде још и дуже бавити?"

„Какво је то од тебе питање, Бранко?! Но, томе се не би надао од тебе! Зар сам ја теби овде на досади. То ће толико рећи, као: „Шта се већ кући не торњаш?" Јесам ли те увредио, Бранко?"

„Шта лудујеш, шта трчиш напред, кад не знаш што сам те то питао? Ја сам једно лепо звање добио у вароши Б. и до две недеље морам онде бити, па сам рад да си са мном; онде си ти и онако код куће, па бисмо могли заједно онамо."

„Е, то је сасвим друго! Гратулирам ти већ у напред. Молим те, ако смем питати, какво си звање добио?"

„Постао сам асесор."

„Бога ми, то је лепо звање! Још можеш далеко дотерати. Драго ми је! Хоћу ићи с тобом онамо, ма сад одма."

„Не вичи! До две недеље, велим, јер дондс имам овде посла; морам да се преправљам."

„Ал' како ћу ја донде без-тебе проводити, кад имаш посла?"

„То ти је брига! А кад си није умео Милан Наранџић забаве наћи?"

што се кући не торњаш — што не идеш, не вучеш се кући; *гратулирам* — честитам; *асесор* — члан суда, приседник.

„То ми је баш мило, кад ме тако куражиш, и право кажеш: наћи ћу ја себи забаве!“

„Дакле, то сам ти хтео казати, ради донде шта год хоћеш, мене остави донде на миру, па ћемо после заједно.“

„Хоће л' и госпођа Ханика с нами?“

„Сви заједно и са свим; зато морам да се приправим.“

„Е добро, ја ћу опет од сутра да почнем лустрајзе по околини, па ћу до тринајст дана овде бити.“

„Дакле нека тако буде. Фала богу што ћу на страну отићи, одма сам мало ведрији, веселији!“

„Познаје се на теби. Како си страшно изгледао, кад сам те после женидбе први пут видио! Нисам ти ништа хтео говорити, ал' кажем ти: страшно си изгледао.“

„Па и зашто да сам увек невесео, је л'? То ваљда због Гривићеви? Бриго, на страну! Зови келнера, нек нам донесе што. Баш данас хоћу да се с тобом развеселим!“

„И вредно је у срећу твога звања да се провеселимо.“

„Мани се звања; нећу звања ради, него онако без политике, као што смо негда, па баш нећу ни с ким, него само нас двоје. Звони нек донесу.“

Ја звоним, келнер дође. Ја заповедим све што треба, келнер оде и одма све донесе. Ми се донде разговарамо.

„Да нас Бог живи, Милане!“

„Живили ми!“

Пијемо. Баш ми је мило било, што је Бранко тако расположен, па кад сам с њим, не браним ма се и отрескао. Падоше ми на памет детињске и младићске године, па нас то све већма оживљавало.

„Опомињеш ли се, Милане, нашег тандлмарка?“

„А опомињеш ли се ти твоје Иде и Марије?“

„А ти твоје Резике и Бабике?“

„Само, молим те, немој њи спомињати; одма ће ми мучно бити.“

„Ти си, Милане, неблагодаран.“

„Којом су мером оне мени мериле, с том истом мером сам им и ја одмерио. Слушао сам их као луд, па није л' то доста? Ал', молим те, не спомињи их више.“

„Ди је наш Цифрић?“

„У Б., и као што чујем, добро живи са Финшауховицом.“

„Сигурно и докторише.“

„Докторише, ал' сигурно је већ једно гробље напунио, док се испрактицирао.“

„Морам и код Зоричића отићи, пре нег' што отпутујем, ал' који дан не знам. Морам га видити.“

отрескао (се) — опио се, постао трештен пијан; *тандлмарк* — телалница, место где се продају старе ствари; *испрактицирао се* – извежбао се.

„Тај ће бити од радости изван себе, и мене ће пут онуд навести, па можда ћемо се сви троје састати.“

„Да сам са̂м, одма би могао к њему ићи, ал’ на врат на нос морам се на пут спремати, па са женом. Лепо је кад је човек са̂м, слободан... ал’ опет немам право, опет је лепше кад је човек ожењен, па има добру жену.“

„Благо теби, Бранко, кад имаш добру жену, цео свет каже, да се јако волете!“

„Управо да ти кажем, није баш тако страшна љубав; нисмо имали доста времена да се боље упознамо, па не могу рећи, да не би нашао био другу какву, коју би већма волео, ил’ кога би она већма волела. Ал’ у брачном животу друкчије стоји ствар. Ту цили мили није све, ту треба — осим тога и велико пријатељство. Ако је жена пријатељ, не може муж имати већег пријатеља од жене, а ако је непријатељ, не може имати већег непријатеља од жене. Ја нисам у моју жену залуђен, ал’ здраво је могу трпити, јер ми је здраво наклоњена.“

„Чуо сам да не зна шта да ради око тебе.“

„Јест, чисто је већ сувише. Ал’ какву ја нарав имам, то једно је држи. Знаш, неописано мрзим Гривића и Гривићку, имам узрока, ал’ то не само због штафирунга. То је сасвим друго нешто: нису јој сад пријатељи, нису јој од детињства пријатељи били, о том сам

се са више страна уверио, и да ми није тако претерано наклоњена, због Гривићеви и њу би морао омрзнути. Но она је као какво јагње поред мене, неће ништа противусловити. Само то једно се једим, што, кад пред њом псујем Гривићеве, неће против њи ни једне речи испустити. Мислио сам, то је леп карактер, кад противу своји неће да прослови, ал' опет то ме мрзи, како може тако флегматична бити, кад зна, кад сам је уверио, да јој Гривићеви никад нису били пријатељи. Ал' опет мислим се: млада је, па још нема тако пакосно срце, као ми. Но опет ти кажем, да је поред свега тога не мрзим.“

„Шта је то — не мрзиш? Та то није доста — треба баш да волеш.“

„Та волем, волем, ал' волети није љубити, ил' симандлом бити, јер ја, фала Богу, нисам још пакрачки декрет добио. Ја моју жену трпим, па то је доста. Сад манимо се тога, но разговарајмо се о другом чем.“

„Е добро! Кажи ми, Бранко, шта о мени овде говоре?“

„Држе те за једног сујетног лудова.“

„Баш су лудови! Ја и кад лудујем мудрији сам од њи.“

„Чули су да си богат, и то ти је нешто кредита одржало.“

„Па како могу казати, да сам лудов. Изучио сам се из ничега. Оженио сам се

симандл — човек „под папучом“: који трпи над собом власт женину; *пакрачки декрет* — отпуст, сургун „пасош“.

богато. Је л' то лудо? Овде се бавим неко доба, па да видиш колико се њи нуде. Бранко, опрости ми, ал' морам ти казати, да си ти данас удовац, па да се женимо, ја би опет већу партију начинио.“

„Јер си интересатор, фиглар, дању ноћу о том мислиш, и знаш се већим показати нег' што јеси.“

„Па онда нисам луд, онда сам паметнији нег' сви они, који ме оговарају. Па зар мислиш да тебе не оговарају?“

„А кога на свету не оговарају?!“

„Они о теби свашта којешта говоре. Мало те и пофале, да те већма кудити могу. Кажу да си бранденбургер.“

„Ако за бранденбургера оног држе, као што ми свађамо, који је здравог тела, ил' духа, ил' срца, па овај свет без ичије увреде ужива, ал' свет не квари, онда сам и ја прави бранденбургер, јер само онолико уживам, колико ми здравље и чест допушта; ако што зло мисле, онда су сплеткаши и пангалози.“

„Ал' овде је нека мода, да, кад ко не носи рукавице, иде у мале бирцаузе вечерати, а човек је, штоно зову, од бољег реда, одма га извичу за лумпа и пијаницу. А обично ти исти, који друге тако извикују, показују

фиглар — онај који измишља фигле (препредености, танкости) у односима са другим људима; *пангалоз* — у Вукову речнику овако је забележено о тој речи: »пангàлōз, пангалóза, m. (у Београду) човјек који нема ни куће ни имања нити кака посла, der Landstreicher, homo perditus (vide гологузан)“, али овде ће значити у опште неваљала, никаква човека.

се, као што сам приметио, као потајни грешници.“

„Мани се ти[х] људи: то су ил’ телесни ил’ душевни богаљеви. Завиде другом, што сами нису у стању. Твори право, не вређај поштеног, буди здрав и уживај свет, — то је код мене регула живота.“

„Право имаш, Бранко! Слушао сам, како је једна велика енглеска дама била у Бечу. Енглескиње су, као што кажу, врло доброг састава, па добро једу и пију. Та Енглескиња је појела на фруштук, около једанаест сати, један бифтек, а попила је пет чаша јаког пива. Бечке даме, које нису тако здраве, чудиле се, па су је држале за бранденбургерку, а овамо била је врло учтива и паметнија нег’ све Бечкиње.“

„Немој се, Милане, томе чудити. Те бечке даме, које нису тако здраве, пију место тога трипут на дан кафу, а у вече теја, за то и јесу мизерабл. Тако је исто и код нас. Па да видиш какви су још Енглези! Сви њихови велики људи љуште и вино и пиво, и то најбоље. Зато опет највише они путују, и најлакше сваку климу сносе. Кад би какав славан енглески министар, ког у новинама читамо, овамо дошао, ево моје главе, ако га за месец дана за првог лумпа прогласили не би, а он би се тек смејао њиховој лудорији.“

регула — правило; *мизерабл* — јадан; *лумп* — лола, а овде ће управо значити: бекрија.

„Сасвим право имаш! Од како женске ништ' не раде, а млого кафе и теја пију, од то доба се доктори, бабице и врачаре умложавају. Тако су опет господа људи сами мекушци. Отуда шкрофле, ектике, подагре, главобоље, зубобоље, језикобоље, слаб ил' никакав пород. Па да видиш до чега су дотерале млоге са фарбањем лица, знаш, то је већ шкандал. Хоће природу да надвисе. Познавао сам у мом животу три даме, и то црномањасте, ал' не да су биле праве црномањасте, него праве Креолке ил' Араберке. Косе вране, зуби као бисер, очи гараве, харамиске, да ти срце отму, па дугачким трепавицама покривене, лице гаркасто, па умиљато, знаш, кад сам их први пут видио, да сам смео, клекао би на колена, па би их молио, само да их могу један сат гледати. Те исте сам видио после десет година, беле, бледе, испод бледоће провиди се стара црнкаста фарба, као какав стари универзитет, једанпут окречен, па јефтина фарба стару дику и понос покрива. А да су гараве остале, камо срећа и по њи и по људе."

„Ал' си, Милане, фантаста! Ти све судиш са стране лепоте и љубави, а не и са стране здравља. Ал' треба и то да знаш, да, које се дуго фарбају, лице им изгуби живоћу, зуби им се покваре, па то није баш ни здраво."

шкандал — саблазан; *Креолка* — Американка рођена од европских родитеља; *Араберка* — Арављанка, становница, урођеница полуострва Аравије.

„Па није баш ни лепо, ни пријатно. Тако сам био више пути са дамама, које су се јако фарбале. Биле су страшно парфемирате, па опет нисам се могао с њима из ближе разговарати, тако су непријатно из уста мирисале, и то сигурно од фарбања; а штета, биле су лепе.“

„По још да имам жену, која се маже, не би ни један дан с њом био.“

„Ти си у том срећан; твоју госпођу Ханику је већ сама природа од детињства добро нафарбала. Има особиту лепу кожу.“

„Нећу мене, ни што се моје зове, нико ни да фали, ни да куди; зато манимо се ти разговора, па буд'мо весели, по нашем старом обичају.“

„Хајд, живио!“

Тако смо се подуже веселили и шалили. Он ме једнако секира са Бабиком и Резиком, па са милостивом — мојом покојном госпођом. Те старе комендије нису му из главе излазиле, и морао сам му већ и дикоје познате штикле опет приповедати.

Баш смо добро провели, онако, као два стара пријатеља. Нисмо један другог вређали и доста смо се лепог наразговарали, доста смо и јели и пили, и опет памет нисмо изгубили.

Већ около пет сати опростимо се, и Бранко оде кући.

парфемирате — намирисане.

Да нас је ко видио, да се тако доцкан разилазимо, мислио би да је Бог зна какав лумперај био. И доиста, кад је Бранко доле сишао и на сокак изишао, а ја фришко на пенџер, да га још једанпут видим, па да му опет збогом кажем. А он отпоздравља, иде, а на њега с бока гледи подсмешљиво један пургер, који је врло рано на шпекулацију устао, сигурно је мислио о Бранку: „Гле кад корхељ кући иде!“ Ал' зато Бранко остаје Бранко, а тај пургер филистер. Затворим пенџер.

Ал' смо баш провели! Сад легнем спавати.

VIII.

Сутра дан, кад устанем, мислим се: шта да радим, куда ћу? Да је ту Чика, сад би он план какав начинио; овако треба са̂м да измислим. Онамо, ди сам већ једанпут био, не би волео ићи, рад би опет ново што видити. Морам опет најпре на познато место ићи, па оданде ћу си лакше, по околности, маршруту начинити. Идем најпре Зоричићу, па онда даље. Морам и зато најпре к Зоричићу, да му кажем, да, ако Бранко к њему дође, да му ништ' не приповеда од оног што је мени приповедао, јер зашто да га већма боле, а друго Бог зна какав рачун носи у глави

лумперај — бекријање; *фришко* — брзо; *пургер* — грађанин; *шпекулација* — промишљеност трговачка; *корхељ* — бекрија, древна пијаница, ноћник.

Бранко о целој тој ствари. Обучем се, пошљем по кола. За по сата кола су ту. Сад са̂м морам путовати, биће ми дуго време. Звао би Десића, ал' бојим се да не учини опет онако што као с госпођом Јелком. Идем са̂м.

Већ сам на путу.

Кад човек са̂м путује, дуго му је време. Шта зна друго чинити, него мислити се о којекаквим стварима. И онда падне човеку свашта на памет: и мудро и лудо, све испрекрштано, без почетка и краја, сад се почне једно, сад се прескочи на друго; сад гледиш, пресуђујеш предел, сад гледиш на коње, па мериш, да ли му је која нога фалична, сад гледиш на стадо, на добру ил' хрђаву пашу, на усеве; сад ти опет домаћа брига на памет падне, сад разни спомен прошлости.

Падне ми Бранко на памет. У целом његовом разговору усиљавао се сакрити своју бољу, ал' опет у дикојим речма његовим дало се доста открити, млого којешта. Но не може све то дуго у тајности остати, пре ил' после, мало по мало са̂м ће ми исповедити, само се бојим да се не задоцни. Опет Бранка изгубим из главе и падне ми на памет Ливија. Хоћу силом да је избацим из главе, ал' не иде; спомен и мисао су тирјани. Па да ми што важније на памет пада, него све којешта. Сравњивам Ливију сада са Ливијом девојком. Као

фалична — под ма́ном.

девојка, била је врло умиљата, танка; сад пунија, слободнија, кокета. Сравњивам себе, какав сам био онда и какав сам сада. То ме сравнење највећма мрзи. Ливија би волела бити што је онда била, а ја опет волем што сам сада, ма да сам старији. Какве разлике, какве промене! Падне ми опет на памет госпођа Ханика, како се у конгу церекала и Бранкове речи, како му је она наклоњена. Све ми мозак буши. На срећу падне ми на памет Чика, па се мало разведрим. Како се сирома узмувао на бр. 1 000! Нећу више ништ' да мислим, гледим на све стране, на шуму и долину, на комарце из шумице, па с њима све мисли испрескачем.

Мало по мало дођем до Зоричића. Ту нећу дуго да се бавим, извињавам се, кажем му да хоћу даље да путујем и молим да ми каже, каква су у околини места. Он ми све ређа, ал' немам овде ни једног познаника. Питам га: је л' далеко П., ди Чика седи? Није далеко, каже ми куд треба ићи. Јавим му, да ће га Бранко посетити, но опоменем га, да му ништ' не говори о оној ствари. „Збогом!“ Седнем на кола и одем.

Кола брзо иду, ал' сам нестрпељив, па би се за брег уватио и до Чике довукао. Морам још кроз једно село проћи, па тек онда у П., ди је Чика.

Кад дођем до близу оног првог села, кад из далека видим: једна кола стоје пред ка-

---

конг — ганг — ходник.

њијом, а на коли два господарска човека, ал' далеко су, не могу добро лица да видим. Обоје су прекрстили руке, па седе. Шта то значи, није л' им се каква несрећа догодила?

Знате шта зову пред једним селом капију? Од древета начињена нека баријера, заграда[1], да је може дете за фртаљ сата срушити; то је капија. То је зато, да марва овамо онамо не пролази. Обично какво дете онде стоји, па путницима за једну крајцару, а и бадава, отвара. Кад нема онде детета, онда си путници сами отворе и затворе.

Ја све ближе, кад на једаред познам Чикин лик, другог не познајем. Страшно сам се зарадовао. Дођем до њи.

„Откуд ти, Милане?! Баш добро, кад си дошао!"

Чика је то изговорио, ал' се с кола не миче, тако исто и онај други, један млад човек.

„Ја баш к теби идем. Шта, ваљда се не може капија да отвори?"

Обоје се смеју. Чика прослови:

„Да ти кажем управо шта је. Већ овде по сата чекамо. Капија се може отворити, ал' детета нема. Ја нећу да устанем, да отворим, а неће ни он; каже да он коње тера, на мене је ред. Ал' ја нећу ништ' за то да

[1] У оригиналном издању стоји: »зграда«.

баријера — преграда, заграда.

знам; нећу мој комодитет да рушим, а и он је тврдоглав, зато молим те, нек' отвори кочијаш."

Мој кочијаш отвори.

Сад се пољубимо и са оним другим упознамо. Види се фајн човек, има нешто џентлменски на њему. Седи у Ш., приватијер, живи од свог имања, као што ми је Чика после казао. Питам Чику куда ће, каже у Ј., зове и мене онамо. Извињавам се, кажем да сам непознат, ал' Чика узима све на себе; биће добро само да с њим идем. Одважим се, јер знам да Чика неће што лудо измислити. Чика сад сиђе доле, па остави господина Г. из Ш. и седне до мене.

Кренемо се. И господин Г. вози се за нами. Чика се разговара са мном.

„Баш добро кад си нас ослободио."

„Па да нисам дошао, тек морали бисте сами отворити."

„Богме ја не би отворио, а не би ни он, чекали бисмо док когод не би дошао, а да није нико дошао, ми бисмо из каприца до ноћи тако стајали."

„Но то је баш енглески, Чико."

„Зар и код Енглеза тако што бива?"

„Тако је један Енглез стајао на једној стазици па је читао новине. С обе стране велико блато. Дође на сусрет други Енглез,

---

приватијер — онај који не живи од какве јавне службе, него од свог имања, »посебник«; *каприц* — ћуд, ћеф.

па рад је прећи, ал' не може, јер је свуд блато, а онај чита ни бриге му није. Овај сад стоји пред првим, па га чека да га пропусти. Но први чини се канда га не види, док се другом не досади чекање, па гаослови: „Милорд! Молим Вас, кад прочитате те новине, дајте ми да и ја после мало читам." Онда се тек тргне и пропусти га."

„Но то је био баш фајн виц! Волео би познавати тог првог Енглеза. Ал' кажи ми, молим те, како си ти прошао са твојим вицем, то јест са Јелком? Ја сам онда био код њи, ал' ње није било онде. Нотарош ми је тек инкогнито у уши шушнуо, да је за тобом побегла, па су се, и он и нотарошка, јако помамили и грдили те. Немој више ићи онамо. А шта је са Јелком?"

„Ништа. Десић је инкогнито писао да дође госпођи Ливији; она је дошла, ал' Десић се преварио, јер га Јелка ни гледати није хтела. Ту после ја се нађем, а она је била сасвим задовољна, шетала се са мном и унтерхалтовала неколико дана; после је наговорим да иде натраг и да се помири, ја ћу је водити. Она се реши, ја је одведем, докажем да то није моја рука, но Десићева, и све на њега падне; помире се, а мени на мом труду особито зафале."

„Но то је баш био мајсторштук! Баш се радујем! Мислио сам да нећу смети онамо

мајсторштук — мајсторско, ремек-узор-дело.

ићи, јер се и на мене нотарошка расрдила, казала је да сам ја крив, да сам ја поштоноша био. Тако је, ал' ђаво га знао, ко јој је казао. Срди л' се још на мене?“

„Ни најмање. Све је у реду. Кад сам те спомињао, а она се с Јелком заједно смејала, па каже: „Прави Луцифер тај Чика!““

„Е, сад је добро, кад сам Луцифер! Ту опет на ново може бити гранде фантазија!“

„Ал' и јеси враг! Тако се радујем што сам те познао, јер, знаш, ја не волем са сваким бити познат.“

„А ја на шпизбургере и не гледим, него све што је нобл тражим. Па и ти, кад оматориш, исти ћеш бити на мене. Јеси л' тенцер?“

„Те какав још!“

„Какав сам ја био тенцер, кад сам био млађи! Знао сам између јаја играти, тако сам ситно умео. Сад сам већ тежи.“

„Доста си лак и сад. Ал' кажи ми: како ти истериваш тако? Та ја не могу с тобом да издржим!“

„Треба све то знати.“

„Па научи ме, Чико, и ту има неког кунста.“

Луцифер — доносилац светлости, звезда Даница, Зорњача, али и: ђаво, враг, владалац над царством мрака; у овом другом, рђавом значењу употребљена је овде ова реч; *тенцер* — играч; *кунст* — вештина, уметност.

„Те каквог кунста! Ето видиш, са̂м полазим ти на абентаере, као путешествујући ритер; свуд сам са младима, и дању и ноћу. Кад они пију, и ја с њима држим, ал' кад се дубље уђе, а ја варакам; они се забуне, па док они три чаше, а ја тек полу, па се украдем на сат-два из друштва; док ме се сете, већ сам се испавао. Но кад је већ сувише, кад ме често силују, а ја десет дана терам с њима, после се шкизирам, отидем кући, купам се сваки дан и одмарам, пијем саму воду, па како се поткрепим, а ја опет друштва тражим.“

„Но то је баш лепо! И ја ћу си [то] за регулу узети. Ал' молим те, шта је и ко је то куда сад идемо?“

„Не брини се! Баш ти нећу казати. Познају те. Хоћу да буде из ненада.“

Тако разговарамо се, шалимо се, док не стигнемо у Ј.

Већ смо ту. Кућа велика. Уђемо унутра, велика авлија, ал' кад — баш једнога на дерешу туку. Мислио сам одма, да ту мора бити каква судница. И нисам се преварио, јер сам дочекати морао, док сви дванаест

путешествујући ритер — витез пустолов, један од оних средњевековних племића-јунака, који су, жудни ванредних, витешких догађаја (као што је, по неким нар. песмама био и наш Краљевић Марко, а на западу они, којима је шпански славни писац Сервантес истакао као смешног представника у свом „Дон-Кижоту“) тумарали по свету, те како кад, зло или добро, пролазили; *шкизирам се* — тајом, кришом се удаљим, извучем; *дереш* — дереж — мацке — нарочита клупа, на коју легне онај, који је пресудом полициске власти осуђен, да добије батине.

нису ударили. Сирома, дерао се као овчији коњ. После егзекуције, пређе к нами егзеквент. Чика ме представи; мени се чини познато лице, ал' и он познато смеши се.

„Имам ли срећу, господине Наранџићу?“

„С моје стране срећа.“

„Ја сам судац Бранић. Зар ме не познајеш, Милане?“

„Одмах сам хтео рећи. Давно је било, па сам мислио: могу се и преварити. Баш ми је мило!“

Пољубимо се.

Међу тим, Чика је отишао унутра, и док длан о длан, а ево га опет са вице-суцем Писаревићем. И то је мој стари познаник.

„Откуд ти, Милане?“

„Чики могу зафалити. Нисам ни знао куд ме води. Не би се надао тој срећи.“

Стари познати, није требало млого етикеције, уђемо сви у собу и представимо се домаћици. Фина млада госпођа!

Опростимо се после тога и ставимо се у ред.

За један дан био сам канда сам код куће. Весело друштво, гостију ваздан. Добро нам се водило, а партаја ваздан, па ме то јако мрзило. Особито са судијама и адвокатима не волем имати посла, па макар да су ми

овчији коњ — магарац; *егзекуција* — извршење пресуде; *егзеквент* — извршитељ, извршилац; *партија* — парнична странка.

какви пријатељи. Све једнако слушам о курентима, процесима, сентенцијама и егзекуцијама. Поред све доброте домаћинове, морао сам зевати. Али суци су добри људи, па кад сврше свој посао, и они као људи траже реграције. И Чики је дуго време, па ме све на страну зове и планира шта ћемо радити; ја се сасвим на њега ослоним. Каже ми, да ће ме водити овамо онамо и да се неће покајати. И господин Г. хоће с нами. То чује вице-судац Писаровић, и он хоће с нами. Друштво ваљано, само да се на пут кренемо; знам да нам се неће зло водити. Још онај дан постао сам са Г. „пер ту". Ал' шта ћу да му тајим име: он се зове Гајић. Хоћемо што пре да се откинемо, судац нас не пушта, жао му је, ишао би и он, ал' има млого посла. Једва смо добили дозволење Жао нам је било, ал' бадава, хоћемо да се проведемо. Но опет обрекао сам се са Чиком заједно, да ћемо Ј. за главни квартир узети; како се уморимо, одма ћемо у Ј. на одмор. У Ј. нећемо ништа; шта се кога тиче шта по другим странама радимо.

Једва чекам да се кренемо. И време је било, јер ми је једнако мучно било, од како сам чуо онога на дерешу. Враг би знао што имам тако мекано срце; већ се сам на себе љутим.

куренти — текући послови; *процес* — парница; *сентенција* — пресуда; *реграција* — опоравлење, одмор; *планира* — смишља.

Већ су кола готова, и то двоја. На једнима ће се возити Гајић и Чика, на другима ја и Писаровић. Ово је у реду било, јер с Писаровићем већ одавна нисам био.

Седнемо и кренемо се. Чику и Гајића пустимо напред. Тек што смо из Ј. изишли, а ми већ видимо, како се Чика са Гајићем кошка. Волели су се, па су се из шале инатили.

И ми почнемо разговор: најпре о којекаквим догађајима, од како се нисмо видили, па онда о садашњим стварима.

„Ал' само то мрзим, брате, што се и у данашње доба људма батине дају. Знаш, кад сам чуо како се онај дерао, нећу три дана апетита имати. Зар не би могло то бити без батина?“

„Не може.“

„А зашто? Зар нема друге каштиге, зар се не може затвором каштиговати?“

„Ако га на дан-два затвориш, мораш му дати јести; ако му даш јести, ма само сува леба, он је на то научен, па кад се ослободи, он те исмеје, па првом приликом опет какво зло учини: зато мораш га дерати.“

„Ал' кад се на то навикне, онда и батине у ништа не узима.“

„Онда га треба више и јаче дерати. Зар мислиш да мени није жао, и ја сам човек, ал' да тако не поступамо, не би си на путу

сигуран био, да се успоречиш с њим, би те ранио ил' убио; међу собом би се клали и убијали за багателу. Мора то тако да буде."

Писаровићу нисам опет дао сасвим за право, јер сам мислио, да се све то лакшим начином отклонити може. Кад сам Писаровићеве речи чуо, онда сам се тек радовао, што нисам паор.

Проћи имамо кроз једно село. Станемо на пијаци, да купимо цигара. Вашар је био, паори се поред музике веселе. Није прошло два минута, а већ се страшно потукли: коме глава разбијена, коме руке испребијане. Покавџили су се због којекакви тричарија. Вицесудац умеша се и дâ кривце позатварати, па после опет седнемо и путујемо даље. Дођемо у друго село, кад овде, опет други ексцес: брат брата с ножем убо, јер није се могао с њим у неколико мерова жита поделити. И тог затворе. Изиђемо из села. На пољу опет вијају четници два паора, који су у туђу њиву марву утерали и велику штету учинили.

„Ето видиш, сад шта би с њима радио?" — прослови Писаровић.

„Строжајше каштиговао. Па шта ће с њима бити?"

„Први ћеду доћи у криминал кòд већег суда, тако исто и онај, који је брата убио, а они, који су штету чинили, добиће по дванаест."

успоречиш — споречкаш; *паор* — сељак, земљоделац; *строжајше* — најстрожије, најоштрије.

„Богме ја би овим дао сваком по педесет. Зато и ја на мом добру имам толику штету, а то због такови лопова, а они шпицбуби тако се правдају, да их сажалим, па мислим да мој ишпан мрзи на њи, па их у беду уваљује.“

„Сад такове ако само затворим, то није ништ’, сваки дан ћеш све већу и већу штету имати. Па да видиш какви други хунцвутарија ти ту нема. Да их напустиш, комунизам и анархија је ту.“

„Па, зар је ту свуд тако?“

„Није свуд. Има места ди се човек чудити мора владању њиовом, ал’ они хрђави на ове мрзе, па ил’ их кваре, ил’ их гоне.“

„Ту би могао млого учинити поп и учитељ. Но манимо се тога, ја нисам од тога фаха човек, но кажи ми: куда сад идемо?“

„Ја ни сам не знам, Чика сад командира; мал’ те нећемо у Ш. код Гајића.“

„Ал’ фајн човек тај Гајић! Допада ми се — џентлмен је.“

„А фини бранденбургер! Ту ћемо се добро провести.“

„Је л’ ожењен?“

„Није.“

„У толико боље. Па после из Ш. куда ћемо?“

фах — струка; *командира* — заповеда, управља.

„То је Чикин посао, он је већ напред измислио куда ћемо, само толико ти могу казати, да нигди нећемо читав дан провести. Сад овде ћемо вечерати, Бог зна опет сутрадан ди ћемо ручати, а ди ли опет вечерати и спавати, и то све тако траје, док се не уморимо, па онда опет одмарај се, па ради.“

Ето, већ се види Ш. Још мало па смо онде.

Већ смо у Ш. код Гајића.

Одма се ту чудеса преправљају. Гајић позове још неколико своји пријатеља, све саме честите бранденбургере.

Страовито смо провели, чак до пет сати у јутру. Само Чика је мало легао око три сата, па хајд' то смо му допустили.

Кад у јутру, а кола већ преправна стоје, па се опет возимо. Чика и Гајић напред, а ми за њима.

Путујемо и дођемо у К. Ту се станимо код Чикиног пријатеља Мишкића. Упознамо се, но није нам ни до чега даље, но само до спавања. Чика шушне Мишкићу, а овај нас одма понуди да легнемо. И ми одма легнемо, и два-три сата проспавамо.

Кад сам устао, а и моја братија су већ горе била, па мислим се: хоћемо ли сад даље? Но тешко ће што од тога бити. Мишкић мора бити гостољубив; види му се из очију. Ја и Чика разговарамо се. На једанпут чујемо писку, кречање пилића и дреку плована.

Кољу их. Одмах сам знао да нећемо одма ићи одавде. И Чика је то исто приметио.

„Брудер, одавде нећеду сад пустити. Чујеш већ кољу?“

„Чујем. Па шта ћемо онда?“

„Ништа, ми ћемо ручати овде, па после ручка одвешћу те на једно место. Знам да тако што још ниси видио. Ту има једна лепа, млада удовица, а има врло лепу кћер: нобл су и воспитане. Морам те ауфировати. Оди на страну, да нико не чује. Кажем ти, лепе су обадве; за матер би казао пре да је кћери сестра, тако млада изгледа. На матер сам ја око бацио; зато ње се мани. Ја сам у њу заљубљен, ал' за то нико не зна, само ја и сад ти. Не зна ни она сама, нити ће знати. И она мене не мрзи, најволијем се с њом шалити. И Гајић и Писаровић онде паре очи; ал' неће ништ' бити, како тебе ауфирујем. Сад ћути.“

Сад опет помешамо се међу друге, разговарамо се, дишпутамо се. Дође ручак. Није се ништа интересантно стало. Ручак је био добар, а после ручка Чика одма начини план да идемо тамо.

„Браћо, ја би вам сад нешто казао. Фала Богу, испавани смо, нисмо од вина компро-

---

брудер — брате; *паре очи* — жудно погледају; ***нисмо од вина компромитирани*** — вино нас не одаје да смо га пили: нисмо напити.

митирани; мислим да би најбоље било, да учинимо визиту госпођи Нини и фрајли Отилији.“

Сви смо готови. Гајићу и Писаровићу канда је Чика из уста ту реч извадио, повичу: „Хоћемо!“ — само се нешто Мишкић уздржава. Он је велики бранденбургер, па би волео да код њега останемо. Но не помаже му ништа, па и он се реши да нас прати.

Преправљамо се. Сви дођемо к огледалу, па за четку и чешаљ, да боље изгледамо. Мени првом дају чест. Наместим косу, уредим бркове, рашчешљам браду: фајн, добро изгледам. Пустим другога. Гајић је већ за леђи стајао, па и он нагладн бркове, косу, намешта си косу, прави смешеће очи, да љубезан изгледа. Писаровић једва је ред дочекао; најпре гледи зубе, јесу л' бели. Био је на зубе сујетан. Онда из џепа извади бркомаз, свагда га је у џепу носио, намаже бркове, са рестом погладн обрве, а косу је још у јутру наместио, па неће да дира. Сад је ред на Чику. Чика је лукав, па је и фатермердер метнуо, само да нешто екстра изгледа. Намазао је и бркове, да му не стоје као метла, па од фатермердера ништ' му друго не видиш, само по главе, нос, бркове и обрве. Мишкић није био кицош; он какав је био за асталом, такав је и остао.

рест — остатак; *фатермердер* — висока платнена јака; *екстра* — особито, ванредно.

Идемо на визиту. Ја и Чика напред, за нами Писаревић и Гајић, Мишкић[1] на послетку.

Уђемо у кућу. Велика авлија, из далека види се велика башта. Код басамака, близу кујне, један велики астал и клупе; онде седе две интересантне женске. Приступимо, оне устану.

„Господин Милан Наранџић, спаија, ове друге познајете; ово је опет госпођа Милеусинћ и фрајла Отилија,“ Чика представља.

„Драго нам је.“

„С моје стране особита чест.“

„Изпол'те сести.“

Сви седнемо и сви онако штајф владамо се. Сви су били познати, ал' због мене морали су мало етикецију изводити. Сад један, сад други што прослови, ал' ни код једног смисла нема: није ништ' интересантан разговор. Мати, не би рекао, да је преко тридесет, елегантна женска; кћи особито лепа, млада као капља, смеђа, бела, умиљата, не да је девојка, него као лубеница. Ја морам у почетку да с великом етикецијом говорим, а моји комовати, већ би отвореније говорили, ал' не смеду, јер би тако изгледало, канда сам ја васпитанији од њи. Разговор све о времену. Док један говори, донде ми један другог меримо. Ја седим сасвим укочено; ал'

[1] У оригиналном издању стоји: „Мишковић.“

штајф — укрућено, укочено; *етикецију изводити* — по правилима уљудности се владати и говорити; *комоват* — друг.

то неће дуго трајати; то је тек моја прва фигура. Гајићаве очи онако се љубезно смеше, као што их је на огледалу наместио. Писаровић често кези зубе да се виде и глади кад и кад брк. Чика као какав стари хусарски барјактар подупире брк да му не спадне. Мишкићу ни бриге, није био курмахер. Осим Мишкића свакоме се показао на очима неки мали ајферзухт; сваки је хтео да боље у грацију дође. Чика нас опет избави, почео се шалити, а ми за њим као луди; даме се смеју, а ми такођер. Није трајало по сата, био сам и ја фамилијаризират. Чика предложи, да се по башти шетамо. Паметно је учинио; сви једва дочекамо. Башта је велика. Ја се најпре са фрајла-Отилијом шетам: дао би јој срце и по живота. Ја сам задовољан са њеним умилним одговорима. Ал' не могу да будем на миру. Писаровић, а особито Гајић, нападну као асаси; све око мене и фрајла-Отилије врзу се. Не могу да их с врата скинем, а пред њима не могу се ништа интересантно разговарати. Шта ћу сад? На срећу Чика примети, па ми намигне да к њему пређем. Он се шетао поред госпође мамице. И ја сам тек поред фрајле ишао, а нисам је испод руке водио, па како је ти асаси забуњивају, лако ми је било повући се натраг. Они други су то једва до-

---

ајферзухт — љубоморност, завидљиво надметање; *да боље у грацију дође* — да дође у милост, да се боље допадне; *асаси* — месарски пси, па за тим погрдно и људи, који безобзирце наваљују на нешто.

чекали. Ја сам из фрајлини очију видио да јој је жао било.

Идем поред мамице, Чика се уклони, па у остало друштво. Знам зашто: да квари. Сад ја почнем са госпођом. У чудном сам стању био. Сама мамица је љубведостојна, па и њој би рад од срца што рећи, а рад би опет о фрајли, јер ми се врло допала; таку би за госпођу волео имати. Од једне роле две сам си начинио. Са очима изражавам наклоност према мамице, а са речима према фрајле. Разговарам се сад о једној, сад о другој ствари, на послетку ударим баш на ствар.

„Ал', милостива, што имате фрајлицу, то више не роди, као да су је нимфе одгојиле; ал' није ни чудо: „ивер од кладе далеко не пада““.

„Та знате, све то младост чини; свака млада девојка је лепа.“

„Молићу, опростите ми што Вам противусловити морам, јер не чини то само младост. Колико ја знам млади девојака, па су ружне, и колико знам, нећу да кажем старе, ал' које већ велику децу имају. Милостива, нећу да Вам шмајхлујем, али...“

„Немојте, немојте, прошла су већ времена, сад је на деци ред.“

љубведостојан — вредан, достојан љубави; *шмајхлујем* — улагујем се, удварам се.

„Оно бар допустите ми, да могу исказати, да је фрајлица тако лепа, какву давно већ нисам видио.“

„Лепота на страну, само да буде срећна.“

„Она мора бити срећна, она не може бити несрећна, јер би онда и само јестество неправедно било. Само штета што је на селу. Ко ће тако лако наћи цвет сакривен у пустињи?! За фрајлицу је велика варош. Кога има овде у околини?! Највећи су људи суци, вице-суци, нотароши, и тако на ту форму. Ја нећу да вређам такову господу, ја имам решпекта и према њи, ал' фрајлица је сасвим за друге рођена. Она је, кажем, за варош, то се из свега види. Да фрајлицу доведете на већу какву пијацу, у велику варош, ди је конкуренција велика, будите уверени, милостива, да би она до велике среће дошла. Ваша фрајлица није за нотароше, није за суце; она је за спахије, за бароне, за грофове, за фирштове.“

Тек што сам ово изрекао, ал' већ ми је за леђи Мишкић. Њега је мрзило у оном друштву, па сад је овамо дошао; но кисело лице и овде показује.

Сад опет почнемо други разговор.

„Милостива, у колико ми је мило, што имам част Вашу одличну кућу познати, у толико ми је опет жао, кад се удалим, што Вас опет видити нећу, ал' спомен ће ми у срцу остати.“

јестество — јестаство, природа.

„Па зашто? — Та, ово не мора бити последњи пут. Солидним људма је наша кућа увек отворена. Изволʼте нас и други пут, и чешће посетити; мени ће мило бити.“

„Кад сте тако милостиви, а ја ћу бити тако слободан, што пре моје подворење учинити.“

„Ја на Вашу реч зидам.“

Међу тим приближили смо се осталом друштву. Они се код фрајла-Отилије у вицу надмећу. Сирота фрајла-Отилија не зна им одговорити, алʼ Чика јој иде на руку, па их вицем надвиси.

Већ смо се помешали. Мишкић, коме је било дуго време, једва је чекао да томе крај учини.

„Ја сам жедан.“

Мишкићу то није замерити, јер је он као ондашњи човек свакидашњи био, па видило се, да му милостива и није замерила, но одма каже: „Изволʼте!“ — и понуди нас све унутра. Сад морамо сви из баште, но пре него што смо изишли, фрајла-Отилија начини за сваког букет. Мишкић[1] неће да прими, каже, да он на то не даје ништа, а и шта ће ожењеном човеку. Ми остали радосно примимо. Мој је био најлепши. Знам блуменшпрахе, па сам проучио, да мој више вреди, него

[1] У оригиналном издању: „Мишковић“.

букет — кита; *блуменшпрахе* — „говор цвећа“: тумачење мисли онога, који је дао цвеће, по цвећу, које је дао.

сви други; они то нису веровали, но мислили су, да је њиов лепши, јер је шаренији. У мом је било фергисмајнихт, и још лепши, што више значе. Писаровић и Гајић одма задену за капут, а ја баш нећу да заденем, да не мисле да сам се од њи научио, но у руци га држим. Чика свој букет заденуо за шешир. Изгледао је као стари переџија.

Мишкић је једва чекао да изиђемо из баште. Он неће у собу, но на пољу за астал, па на клупу. Ни ми нисмо противни.

Донесу вина. Ту се сад поред чаше вина поразговоримо и прошалимо.

Већ је вече. Дође Мишкићева слушкиња и зове нас на вечеру. Милостива нас је рада на вечери задржати, ал' Мишкић не дâ се ни осолити, каже да смо ми његови гости.

Морамо да идемо. Препоручимо се, ал' с обећањем, да ћемо опет срећу имати.

Сад смо опет код Мишкића. Мишкићу је цента са срца спала, кад смо к њему дошли. Не воле он по башти шетати се. Познао сам га за кратко време. Ставио би се о главу, да је врло поштен човек; нема лукавства, а бранденбургер особити. Госпођа добра домаћица и гостољубива.

Дође вечера.

фергисмајнихт — споменак; *цента са срца спала* — опростио се великог терета; *ставио би се о главу* — дао би своју главу, да је...

Све масна, папрена, добра јела доносе. Све ми се допадало. Чика је гурман, чека мелшпајз, ал' га не доносе; Чика се љути, па Мишкића задиркује.

„Па шта, зар немаш тестаног јела?"

„Нема; мислио сам да га нико не једе радо."

„Зар га ти никад не једеш?"

„Никад. Код мене се никад мелшпајз не прави."

„Дакле, не једеш ни пите?"

„Ни пите. Кажем ти: никакав мелшпајз."

„А погачице?"

„Кад су слане и са чварци, ал' друго ништа."

„Пијеш ли млеко?"

„Никад."

„А како с кајмаком?"

„Ни да га видим."

„Волеш ли слатко?"

„Не, папрено и кисело."

„По, то је прави бранденбургерски реглама. А да л' си често болестан?"

„Никад."

„Никад ни не кашљеш?"

„Само каткад у јутру, кад устанем, ал' одма престане. А зашто ме, Чико, то питаш?"

гурман — погузијаш: човек који воли добро да поједе и у том је избирач; *мелшпајз* — тестано јело; *реглама* — правилник.

„Зато, да видим хоћеш ли кроз моју школу пасирати, а добар си ми ђак.“

Тако се Чика шали, задиркује сад једног, сад другог; но ни Чики нико не остаје дужан, већ га сваки по великом носу добро куцне, а особито Мишкић.

Тако нам у шали прође и то вече, ил' управо ноћ.

Сутра-дан опет смо сви у скупу, и пре нег' што ћемо се саветовати, шта ћемо сад радити, Чика хоће да приповеди његов сан.

„Слушајте, да вам приповедим мој сан, док га нисам заборавио. Снивао сам, да смо били у некој великој башти. Ја лежим на једној страни, а Гајић на другој. Мало даље за једним асталом седи Наранџић, Мишкић и Писаровић. Служи их Мишкићева слушкиња, та̀ та̑ твоја Сока Миндеркец. Кад долѐте̑ од некуд к мени два лепа гаћаста голуба: један ми на једно, други на друго раме седне, а ја добијем неку потајну снагу, канда крила имам, па летим горе. Зауставим се, па гледим шта ви радите и да вам кажем последњи пут: „Збогом!“ — ако морам у небеса. Ал' код вас јави се један човек у црном јапунџету, а батина у руци, па почне вијати Миндеркеца; она бега, па разбија флаше. На једанпут загрми, удари киша, начини се читаво језеро; ви се претворите у рибе: Наранџић у штуку, Писаровић у шарана, а Мишкић у смуђа;

пасирати — проћи.

гледим ди је Гајић, ал' кад он — претворио се у рака, па пливате, па се задиркивате. Ја опет наједанпут претворим се у голуба, и то пурцла. Премећем се горе доле, кад наједаред пуче гром, а ја видим да сам у кревету. Пробудио сам се.“

„То је луд сан,“ рече Мишкић.

„Какви санова нема! Ал' не знате шта то значи? Чекајте, ја ћу вам га развести. Што су ме голубови у висину носили, то значи, да ћу још дуго међу лепим полом и господом живити. Што сам био пурцл, то је да ћу се још по свету премећати, то јест, абентаере имати. Што сте се у рибе претворили, и то није зло. Знак је да ћете рибе јести, а који рибе једе, пије вина, па је све то добро. Што се Гајић претворио у рака, значи, да неће напредовати у оном, што му се сада по глави врзе, а шта је то, то он са̂м за себе нек задржи. Сирота Миндеркец Сока! Ил' ће њу когод украсти, ил' ће с ким побећи. То је све.“

Гајића је мрзело што се у рака претворио, не верује сну, ал' опет волео би да је и он риба, па још какав велики сом, па да му у чељуст ситнеж падне. Ал' опет смеје се уз друге.

Чика ме зове на страну, на једну реч. Каже ми, да ће сутра бити у шуми близу села Б. мајалес, управо јулијалес, јер је у

пурцл — голуб превртач, који се у ваздуху, у лѐту, преврће; *мајалес* — прослава првога маја, у слободној природи, на западу, а у Срба Ђурђев-дана.

мају хрђаво време било. „Онде“ вели, „биће њи сијасет, млого фрајли и дама, па и сама г-ђа Милеуснићка ће онде бити с фрајлом Отилијом. Да ништа не говоримо Гајићу о том, но да му кажемо, да се ми враћамо другим путем у П., а он нек иде у Ш. Писаровићу казаћемо да иде са Гајићем, па да га завара, — он ће то учинити, добар је, — ал' ни по што да му не кажемо куд идемо, јер ако чује, да ће фрајла Отилија онде бити, ето ти и њега онамо.“ Тако нас двоје отићи ћемо на мајалес.

Опет смо у друштву.

Чика зове на страну Писаровића, шушне му у уши, а Писаровић на све пристаје. Опет су у друштву. Чика започне.

„Знате шта, доста смо за два дана проводили, мало треба и одморити се; Писаровић и Гајић нек иду кући, а ми ћемо, ја и Наранџић, отићи к мени у П., па прекосутра оданде ћемо доћи у Ј.“

Гајићу се то не допада, ал' Писаровић навањује на њега, па се мора да приклони. И Мишкићу је жао, ал' мора што други хоћеду.

Разиђемо се, Писаровић са Гајићем, ја са Чиком. Они су пошли путем у Ј., ми опет у П. Сасвим противне стране. Б. је близу П.

Стигнемо у П. Ту је сад Чика домаћин. Све је онако овде, као што ми је Чика при-

поведао; све је за комодитет уређено. Сав изглед је као шлос међу планинама.

Ту сад проведем један дан са Чиком. Планирамо заједно. Чика каже, да смо зато обојицу с врата скинути морали, јер од њиховог ајферзухта мицати се не би могли. И то ми је још казао, да је Гајић такав човек, да зна шта мислимо, био би у стању двaест миља за нами ићи.

Сутра-дан идемо у Б., у шумицу, управо на мајалес. Чика је понео са собом толико, да читаво једно друштво частити може.

Кад тамо, ал' већ онде сијасет света. Из целе околине се договорили, да се ту скупе. Ту има красни лепи фрајла и госпођа, ту видимо и госпођу Милеусniћку са фрајла-Отилијом. Одма пријемо к њима, поздравимо их и сад нећемо их више оставити. Госпођа пита за Гајића и Писаровића. Чика им каже да не могу доћи; отишли су далеко на пут, но да су их поздравили.

Сад заузмемо најлепше место, код једног хиљадугодишњег раста, испод којег извор тече. Донесемо онамо што смо за тракту спремили. Разговарамо се, шалимо се, па тако чекамо време ручку. Скупе се око нас и млоге друге даме. Већ дође време да се астал намешта, ал' кад наједанпут чују се из далека једна кола. Још нисмо их ни ви-

комодитет — удобност; *шлос* — замак, дворац; *ајферзухт* — љубомора, саревњивост; *тракта* — част, гозба.

дили, ал' Чика позна по звеки и терању, да су то наши брудери. То је Гајић и Писаровић. „Који враг ове сад овамо носи!“ — повиче Чика. Погодио је: Писаровић и Гајић је. Сиђу и дођу к нами.

„Такви сте ви мајстори?! Оправили сте нас, само овамо да не дођемо. Добро, добро!“

„Ту се сад Чика свакојако извињава, ал' не верује му се. Милеуснићка и Отилија смејале су се на Чику; знале су да је то његово масло. Мене је мало мрзело, што је Чика казао да неће ду доћи и да су их поздравили, па ће мислити да и ја лажем. Но опет се све умири, јер ни Гајић није хтео да се покаже ајферзихтик, а био је у великом граду.

Сад Чика да наместити астал за све. Астал тај није био прави астал, већ изабрано је било узвишено место, па су у наоколо мало поткопали, па за седење употребили се колски јастуци, камење и кошареви.

Гајић се чини канда не зна, да ће Чика частити, па он инвитира даме да их части. Ове не могу, јер су се Чики обрекле. То је дало повода Гајићу да се мало расрди, ал' Чика га опет ублажи.

Дође време да се седа. Најбоље место су имале Милеуснићка и Отилија. Седиле су на колским јастуцима. До њи седи Писаровић

брудери — братија, браћа; *ајферзихтик* — ајферзихтиг — љубоморан, саревњив; *град* — степен; *инвитира* — позове; ***кошар*** — од прућа исплетено колско седиште.

и Гајић с леве стране, на једном колском кошару. Тај кошар је био горе шири, доле ужи, а набијен са сеном, а преко сена ћебе. Мало се заљуљкавао. С десне стране седио сам ја и Чика, и који је доспео. Таман има још за једног места, па ето дође и Мишкић. Баш добро! Заузме то последње место.

Ту се сад руча. Сваки мотри један другога очи куд стрељају. Не дамо очима оданути. Између јела и јела Чика изводи своје вицове. Сви се смеју. Свршисмо и ручак. Сад долазе наздравице. Један овом, други оном наздравља, највише се наздравља Милеусницки и Отилији. Ја сам у једаред обема наздравио и са наздравицом начинио сам код свију ероберунг. Сад дође време певања. Чика замоли у комшилуку једну лепу фрајлу, која лепо пева, да би изволела нас усрећити. Она дође, а за њом се и друге намаме. Оне к нами долазе, треба да им правимо места. Гајић и Писаровић миголье се на свом кошару, кошар се љуља, труп им претегне кошар и немају времена да могу горе скочити, већ се са кошаром преметну. Ноге горе. Страовит смеј са свију страна. Гајић пре стане на ноге. Сав је црвен у лицу, волео би сто форинти изгубити, нег' што му се то трефило. И Писаровић могао би се одма подићи, само да хоће, ал' од каприца остао је још неко време у тој позицији, чекао је по свој при-

трефило се — догодило се; *позиција* — положај.

лици, да му пандури помогну, који су на близу стајали. Но ови се не мичу, и Писаровић морао је са̂м устати. Милеусница и Отилија, колико су се уздржавале, опет су се морале грохотом смејати, док Чика није почео „Многаја љета“ певати, и с тим је све забашурио, премда се и у певању и са̂м мало смешити морао.

Сад се већ мало и раскомотимо, посвлачимо капуте. Дође и музика. Играју. После игранке некима падне на памет, да се играју жмурке, шапца и друге ђаволасте игре. И Чика се умеша.

Чика је триумфирао, кад је видио како су се преметали, но да им олакша бољу, хоће и од са̂м себе да прави јукс. Чика игра се са фрајлама и младим госпођама. Читав хец, Чику међу младима видити. Јуре га корбачем, Чика се превија, савија, оне га гоне, он трчи у псећијем трапу, стигну га, туку га, гурају га, и тек кад је сасвим изнемогао, кад је исплазио језик, од игре престане. Сви се смеју, и Писаровић и Гајић, па им се радост из очију види, и одма буду боље воље.

Док су се играли, донде сам се ја са госпођом Милеусницом учтивјејше разговарао и обречем се, да ћу још данас визиту учинити, ако дозволи. Она дозволи. Надао сам се, да за видела још то бити може.

триумфирао — ликовао; *хец* — шала изазвана задиркивањем; *трап* — траб — кас; *учтивјејше* — најучтивије, најуљудније.

На једанпут диже се Милеуснићка, зове Отилију кући. Сви моле да још остану; ништ' не помаже, госпођа при свом остаје. Мало час па је нема. Оде. За један сат је код куће.

Чика ме зове на страну, па каже ми, да идемо инкогнито у К. Кажем му, да сам се већ и онако обрекао. Дан је, нема шест сати, можемо лако стићи. Гајић и Писаровић смутни су. Изгубе сву вољу. Гајић је рад да се кући иде, то јест, сваки својој. Гајић са Писаровићем, а ја са Чиком. Једва смо дочекали. Спремимо се и ми на другу страну. Возимо се.

Баш сам добро провео! Кад сам капут обукао, турим руку у стражњи џеп, да извадим другу фрншку мараму, а кад тамо, — извадим главицу бела лука: неко га је унутра метнуо. Огледујем се даље. Кад опет — нађем једну у ћошку капута забодену пчиоду. Да ме убију, не знам ко је метао и кошто. Сигурно су какве женске врачале.

Разговарамо се да нам време прође.

„Фајн женске, Чико, баш ми се допада та кућа! Јеси л' видио, како је изгледала Отилија? — Као лабуд!“

„А и мати није ружна; још је она шмахтенд, санфт.“

„Него и ти си велики мајстор, Чико, како си ти то све лепо удесио, па онако видим радо те имају.“

шмахтенд — пуна чежње, жудна; *санфт* — благ, тих, кротак, нежан.

„Све их забуним; само још да сам мало млађи.“

„Доста млад изгледаш.“

„Само коса да ми је[1] мало угаситија, већ изгледам као зеленко; морам с кунстом да се дотерујем.“

„Јест, као зеленко, као ајзеншимл, ал’ још ниси бео.“

„Па се још допадам. Кад се која у мене заљуби, ја се чиним канда и не примечавам; нећу да је застидим; кад се ја у какву заљубим, не гледим јој у очи, нег’ спустим очи доле, учиним се стидљив, — то се женскима допада.“

„Тако исто и ја чиним.“

„Канда смо рођена браћа. Појео би те!“

Разговарамо тако. Коњи брзи, па већ смо у К.

Станемо, уђемо унутра. Лепо нас приме.

„Види се да сте од речи. Јесте ли били данас задовољни?“

„Врло добро, милостива! А како ви?“

„Ми врло добро. Моја Отилија још се једнако смеје, ал’ сте, Чико, баш велики ђаво! Да Вас не би, не би тако весело испало.“

„Љубим руку, милостива! Само кад сам Гајића мало насекирао.“

Тек што је Чика то изрекао, ал’ опет нека кола пред кућу стала. Кад оно, опет Гајић и Писаровић.

[1] У оригиналном издању стоји: »да није.«

морам с кунстом да се дотерујем — морам вештачки да се дотерујем; *ајзеншимл* — жерав (коњ); *примечавам* — примећавам, опажам.

Уђу унутра. Први Гајић.

„Добро вече, милостива! А ви опет сте овде. Вас двоје с нами жмурка играте, Чико.“

„А који враг је вас овамо донео?“

Морамо сви да се смејемо.

Кад ето и Мишкића. Још већи смеј.

Сад госпођа и фрајла пуно гостољубије показују. Што је год могло бити, све су пред нас изнели. Но мене и Чику није толико све то интересирало, колико тај малер, што су та двојица дошла. Ми смо мислили њи да изиграмо, они опет нас. Обе стране смо се преварили. Они су мислили да ми нисмо овде, ми смо мислили да они неће овамо доћи. Ми њи контролирамо, они нас; Писаровић Гајића, Гајић Писаровића. Ту нема више унтерхалтунга. Они чекају да ми одемо, а ми опет да они оду. Већ је мрачно. Мора ма која страна започети; ако једна пође, мора и друга поћи.

Ја започнем. Препоручим се и даље њиовом пријатељству. И они морају да се чисте. Са жалошћу кућу оставимо и седнемо на кола. Гајић и Писаровић у стопе за нами. Чика ми каже да станемо; измислио је ново нешто. Сви сиђемо и саветујемо се.

„Шта знамо радити? Знате шта би сад најбоље било? Једна страна госпођа је дошла у Ердевик[1], сад баш мало пре на путу ме срело писмо, и моли ме, ако могу, да јој

[1] *Ердевик* трговиште у Славонији у вуковарској поджупанији. Према овом пуном имену места може се закључити и који је управо цео овај крај, у којем се дешавају ови догађаји Наранџићеви. То је Славонија.

ра̂ка̂ из села М. донесем. Њој то отказати не могу, па сам од оног сна добио и са̂м густ на раке и рибе. Знате шта? Хајд'мо сад у М.; није далеко."

„Ја сам готов," рече Гајић, који је у М. свог пријатеља имао.

„Ја нећу; имам у јутру рано посла," — рече Писаровић.

„А оно хајд'мо нас троје, а Писаровић нек иде на мојим коли у Ј."

„Не браним."

Сваки се на то приклони. Мишкић остане код куће. Писаровић отиде у Ј., а ја, Чика и Гајић возимо се у М.

Чика је казао, да неће ни сат трајати, па ћемо бити онде. Чика са Гајићем једнако се кошка: овај му пребацује, да је он целој конфузији узрок, ал' Чика се зна из свега вешто исплести. Облачно је било, севају муње; на једанпут почне киша падати. У холујини и мраку изгубимо пут и, тамо овамо тумарајући, једва доспемо после дванаест у М. Преко четири сата смо путовали.

У М. свуд је затворено, и код самог Гајићевог пријатеља. Он хоће онде да лупа, ми му не дамо; дође пред велики бирцауз и једва нам после по сата отворе. Ту преноћимо. Гајић и Чика отишли су том пријатељу да учине кратку визиту, па ће после купити рибе и ра̂ка̂, па онда Бог зна куда ћемо, — ни сами

конфузија — забуна, збрка.

не знамо. Сад сам са̂м, па морам да их чекам. Страшно ми је дуго време. И онако сам дошао као без главе, без икакве цели, само из каприца. Кад једаред, ето и њи.

Куд ћемо сад? Један оће у Ј., други у К., трећи у Ш.

Сели смо на кола, па смо се двапут кроз М. провезли, док се сложимо куда ћемо. Паори су гледали на нас, као на какво чудо, што се овамо онамо возимо. На послетку Чика реши целу ствар, и то, да најпре идемо у Ш., то је одавде три миље, па да онде половину рибе код Гајића испечемо и ручамо, па онда да се ја и Чика у Ј. вратимо, а Гајића код куће оставимо. Сложни смо и отпутујемо у Ш.

У Ш. лепо ручамо по реченом програму. После ручка изјавимо да смо ради у Ј. са рибом и рацима. Ал' је Гајић беда, па хоће и он с нами у Ј. Шта ћемо сад? Чика је досетљив, па преокрене да ми морамо најпре кроз П. проћи. Гајић хоће до П. да нас прати. Домаћин је, одбити га не може, па седнемо и отпутујемо у П. Мислили смо да ће нас се сад манути. Ал' о том ни разговора, допада му се у нашем друштву. Сад ја нестрпељив изјавим, да сам рад преко Б. опет у К.; бавићу се онде мало, па оданде идем у Ј. Гајић оће свуд с нами да иде. Е добро, да видимо докле ће то трајати. Опет

каприц — тврдоглавство, самовољство, ћудљивост.

седнемо на кола, па преко Б. дођемо с рибама и рацима у К. Госпођа страна у Ј. једнако чека на раке.

Кад смо стигли у К. већ је било пред вече. Идемо управо пред кућу госпође Милеусинћке. Кад унутра, а онде већ Писаровић. Он се нами чуди, ми њему, а зачудила се и госпођа и фрајла.

Ми сад сами не знамо шта ћемо сад. Ма шта започели, свуд је с нами Гајић, као какав демон. Огледамо се, па се сами себи смејемо.

У тој забуни сад Чика изиђе на поље, сад Гајић, сад Писаровић, — све нешто шурују. Ја се донде у соби разговарам. Опет један по један улазе. Сад Чика прослови.

„Молим, милостива, немојте се наћи увређени, ми сад из М. долазимо, донели смо лепе рибе и ра̑ка̑, не би-л'-сте тако добри били, да их на презент примите, па да нас на вечеру задржите?“

„Здраге воље.“

„Скидајте торбу с кола!“

Док длан о длан, а кочијаш донесе рибе и раке.

Чика је давнашњи познаник, па му све добро стоји. И ја се са̑м с тим мало утешим. И остали се зарадују. Позват буде и Мишкић на вечеру.

демон — враг, ђаво, паклено биће.

Да не би досађивали, док се вечера спреми, извинимо се и молимо, да се можемо донде мало проћи. Допусти нам се.

Ми изиђемо и шетамо се до Мишкићеве куће. Ту сад станемо, па се разговарамо. Чекамо дуго и дуго, још нас на вечеру не зову. Чика каже, може бити да они нас чекају. Гајић се понуди да иде да види шта је то, већ ће бити около једанаест сати. Сад чекамо Гајића, док једаред дође и донесе нам жалосну вест, да се риба не може пећи, јер је милостивој нешто позлило. Сви се зачудимо. Чика мисли, да је Гајић морао какав маневар произвести, па ће сад он њега да изманеврира.

Чика ме зове на страну, нешто ми шушне, а ја му одобрим. Сад им стане Чика говорити.

„Ја се никад не би надао, да ћемо тако проћи. Сад ја сам купио раке за страну госпођу, носили смо их овамо онамо, па сам учинио и ту жртву, па све ресцирао, и раке смо на презент милостивој дали, ал' под том кондицијом, да нас задржи на вечери. По будући, да она нами тако на једанпут отказује, и то на сокаку, то је фумигирање, зато налазим за нужно, да и ми од нашег права не одступимо, но да иштемо нашу рибу и раке натраг."

маневар — овде значи: мајсторија, хитрост; *изманеврирати* — предухитрити, изиграти; *презент* — дар, поклон; *кондиција* — погодба, услов; *фумигирање* — презирање, узимање ни пода-шта.

Сви смо сложни, само један Гајић ћути, ал' не противослови. Тако ми одма пошљемо онамо једног човека и поздравимо милостиву, да је нама врло жао што јој [је] позлело, ал' да желимо нашу рибу и раке натраг добити.

Мало час, а човек носи торбу натраг с рибом и рацима.

Ово је била довољна сатисфакција, и прама милостиве, и прама Гајића, коме је Чика пребацио, да нема такта, ал' мени је најгоре било, јер сад тако изгледа, канда сам фаше са милостивом, а ни крив ни дужан. Мени сѐ све чини, да нас је све Чика, као стари практикус, изманеврирао.

Мени је врло жао, јер ми је та кућа у срцу остала, и ако ме срећа кад онамо нанесе, извинићу се, предаћу се.

Колико смо са рибом и рацима путовали! Из К. у М., па онда у Ш., оданде опет у П., оданде опет у К., а оданде у Е. Близу десет миља.

Стигнемо у Е. около два сата после поноћи. Чика нас одведе једном пријатељу. Тај нам отвори врата и да̂ нам испећи рибу. Ту смо управо већ фруштуковали. Раке предамо страној госпожи.

Како сване, јавим Чики да сам рад отпутовати и молим га да ме мало отпрати; Чика се обећа до Рушића ме пратити, јер сам онамо намеран.

сатисфакција — задовољење, дато за увреду; *такт* — одмерен начин понашања, опхођења с људима; *фаше* — љут; *госпожа* — госпођа.

Зафалим Бранићу и опростим се, опростим се и ижљубим са мојим Писаровићем и Гајићем, и пријатељем што сам му дао рибу испећи, дам и мог доброг Мишкића поздравити, седнем са Чиком на кола и отпутујем.

IX.

Из дугог времена разговарамо се.

„Фала Богу, што смо се једанпут од ти комедија опростили, сад нам је за неко време доста. Како се вратим од Рунићеви, одморићу се који дан, па идем у С. да просим девојку."

„За кога?"

„За једног честитог момка."

„Је л' чему девојка?"

„Фајн, па има десет хиљада."

„Има л' он штогод?"

„Двапут толико."

„Па ту се лако могу сложити."

„На сигурно идемо. Куд ја једанпут ударим, ту мора добро испасти; ал' и он је честит, нема му мане, јер ја се за свако трице не заузимам."

„Па би л' мени био проводаџија?"

„Би, ал' за тебе нема овде партије. Знао сам још пре, да нашем програму неће ни једна одговорити."

„Па онда, луд би био да се женим. И овако ми не фали ништ'. Без већег мираза нека се онај жени, ком је и с малим поможено, ком је жена нужна, да му буде десна рука."

„Ретки су такови случајеви. Сад ако која поле шта донесе, ту ти мора имати две слушкиње, па после дојкињу.“

„Зато, после, како прође неколико година, а оно ју крв мучи, све с докторима и бабицама има посла.“

„Па онда, неће да код куће веш перу, то је гемајн, но даје се изван куће вешерки.“

„И то је хрђаво.“

„Како не! Те вешерке, то су ти особите неке мадаме. Не само што кошуље нестају, но и сплетке се из куће у кућу доносе. Куд вешерке долазе, ту ти нема више кућевне тајне. Што чују на једном месту, то на другом искажу. Особито кад се госпође с њима упусте. Госпође мисле, да њима кажу[1], да неће од њи опет друго што другима однети. Варају се. Вешерке живе у непрекидном егзамену. Оне добро живе са слушкињама. Упусти се с вешеркама у познанство, па јој добро плати, па ће ући у свију кȳћâ тајне. Ја кад год хоћу што да докучим, само с њима се упустим. Па онда госпођа нек' јој не попушта и не гледи кроз прсте; онда тешко њој.“

„Имаш право, Чико, и ја сам већ млоге којекакве тајне од моје вешерке чуо. Него ја опет не би се радовао, да су госпође цео

[1] У оригиналном издању стоји: „каже“.

веш — рȳбље, рȳбине, кошуље; *гемајн* — просто, ниско
вешерка — праља; *мадама* — госпођа; *егзамен* — испит.

дан занимање, јер онда не бисмо се могли унтерхалтовати.“

„То је истина, но и не бој се да ће тако скоро бити онако, као што је негда било. Нов нараштај ће, по нас, још бољи бити; он ће тек од билдунга живити. Сад ми је тек жао што сам оматорио, сад ти тек завидим, кад будеш мог доба, како ћеш добро живити. Па хајд’, то је све сад за мене и тебе добро, ал’ што ме мрзи тај нов кȍст. Од како су измислили тај врашки шпорхерт, не можеш више добра јела јести. Још до неколико година, па ће печење на ражњу у митологију спадати; неће нико веровати, да се прасе на ражњу испећи може. Па ту су ти сад торте и кохови мегдан одржали. Знам кад сам био млад, па на ручку у каквој масној господарској кући, кад је највећа тракта, није било више од пет јела. Већ шесто се за луксус држало. Па каква јела! Све ти сланина за вратом расте. А сад? Кад ручаш у каквој средњој кући, три дана имаш грижу. Ти слаткиши и шпархерти здравље и џеп утамањују. Ал’ код шпархерта не кува газдарица, већ он са̂м кува. Па како ти се допада луксус?“

„Ја волем нобл и елегантно, ал’ не претерано, и да сваки зна шта му пристоји.“

„Јест, ал’ није тако. Кад сам био млад, није свака носила шешире и свилене хаљине.

билдунг — образовање; *шпорхерт* — шпархерд — гвоздено огњиште, »штедњак«; *митологија* — „бајословље“, бајке о старим, многобожачким божаствима.

Сад носе све то већ и штумедле. Да сам онда видио, да каква штумадла шешир носи, са̂м би јој га с главе скинуо. Сад не можеш разликовати штумадлу од грофице.“

„То је равноправност.“

„Лепа би то равноправност била, кад би у хаљинама штумадла хтела да буде грофица.“

„Ал’ да видиш опет се то да̂ видити, па какве ко хаљине имао. Нека једна женска, која није од већег ранга, обуче хаљину од сто форинти, а грофица од тридесет, па ће опет сваки држати, да је грофичина скупља. Сад који мене познаје, па кад обучем ма како јефтину, ал’ чисту хаљину, мисле да је ауслендерски штоф; а нека стане поред мене какав свакидашњи обичан човек, па нека су му Бог зна како скупе хаљине, неће веровати, да су скупље од моји. Он кад навуче дијамантски прстен и онда му се не верује да је прави дијамант.“

„Та то и јесте малер, што такве мале госпође мисле да Бог зна какве даме шпилују, а овамо ни најмање; а муж хуче. Ја да сам велика дама, баш би јефтине хаљине носио, па би опет више важио, нег’ те са свиленима.“

„Код нас ретко ћеш видити и највећу даму у скупој хаљини, осим у великој паради.“

штумедла — *штумадла* — собарица, слушкиња, којој је главни посао успрема соба̂; *ауслендерски* — иноземски; *шпилују* — играју, представљају.

„Код нас и на мајалес иду у тешкој свиленој хаљини.“

„Фала Богу, кад им ја нисам супруг!“

Тако смо се још доникле о луксузу разговарали; окренемо други разговор.

„Ал’ ти, Чико, баш добро живиш на пољу!“

„Као у рају. Видио си какву имам башту?“

„Видио сам, као год енглески парк.“

„Ал’ то је мој вкус! Ја са̂м све то испланирам, па онда и са̂м радим као баштован, комоције ради. Ди год си био у овој околини у каквој башти, све је то дјело руку мојих. Како ти се допада башта у Е. код суца?“

„Врло лепа!“

„И ту сам ја у ред дотерао. Сад се морам да насмејем шта ми је пало на памет. Знаш шта ми је пало на памет? Кад сам регулирао башту у Е. код суца, онда сам још велику браду носио, била је седа. Комоције ради, не једанпут свучем капут, па узмем мотику у руке, па копам. Баш су онда ту и робијаши радили, све сами паори. Кад су ме опазили да копам, а овамо златан ланац и прстен на руци, почеше ме мерити и нагађати шта сам, и сви су једног мњенија, да сам робијаш. Чујем и шта говоре: један каже, да сам ја тај што правим банке, и сви

вкус — укус; *комоција* — кретање; *регулирао* — уређивао; *мњеније* — мњење, мишљење.

верују. Пређе један старији к мени и тихо ми говори, да му кажем, ди су ми сакривене банке, да ће их, кад изиђе, он на себе узети, а и мени неће ништ' фалити. Ја сам му обрекао, да ћу му сутра-дан казати, па сирома, Бог зна о каквом је богатству ону ноћ снивао, па како му је морало тешко пасти, кад мене више не виде."

У разговору чисто смо заборавили, да смо већ у селу, пред Рунићевом кућом.

Уђемо унутра, сви су код куће.

Зарадоваше се. Комплименти, љубљење. Јелки се очи од радости светлише.

„Ви сте баш ретка срећа, господин Наранџић! Откуд тако, откуд ти Чико?" — рече гостољубивим тоном Рунић.

„Мало смо се у околини провели. Сад је лепше на пољу, нег' у вароши."

Пољубимо се.

„Били смо на лустрајзе," рече Чика.

„Баш добро! Већ има пет дана, од како никаквог госта нисам имао. Хајд опрашите се!"

Води нас у другу собу. Остаде сама Јелка. Рунићка, тек што смо се поздравили, одма је отрчала у кујну, и до ручка нисмо је видили. Ми се донде прашимо и тоалетирамо. Чика се тако налицкао, канда ће кумовати.

Уђемо ди је Јелка. Рунић је некуд отишао.

„Је-л'-те, милостива, да сам јако поцрнео?"

тоалетирамо се — облачимо се.

„Ништа то не чини, изгледате здраво интересант,“ рече Јелка, бацивши критичан поглед на мене.

Чика је доиста поцрнео и држи да је интересант, ал’ од тракте и лопотања нос му је више виолет изгледао него иначе.

„Милостива, ја сам за дужност држао још једанпут моје подворење учинити: ја који дан одлазим.“

„Зар сасвим?“

„Сасвим, ал’ не за навек, да се не вратим. Ако тек не умрем, мислим да ћу се још са већом надом до неко време овамо вратити, а и донде задржите ме у спомену.“

Јелка није могла на ове речи да одговори, тако је била тронута. На лакат се једном руком нагла, другом мараму вуче из џепа, а у очима јој суза засја. Почне очи брисати. Ја сâм нећу одма да је тешим, јер знам да ће јој још теже пасти, а овако ће јој се са сузом и бол›а избрисати. Теши је Чика.

„Немојте, милостива, плакати, господин Наранџић доћи ће опет к Вами. Он иде на своје добро, давно већ није био код своје куће, па мора мало и да надгледи, ал’ он Вас у срцу носи, уверен сам, а будите и Ви уверени, ја њега добро познајем, кажем Вам: сва на његовом срцу лежите“.

Јелка формално плаче, јеца.

лопотање — нијансиње, локање (?); *виолет* — љубичаст

Једва смо је могли утешити, и то Чика са своји вицеви, јер ја нисам могао гледати како плаче, особито у оваковом стању, у љубави. Чудно је то видити женску кад плаче, особито кад је види онај, у кога је заљубљена. Никад нисам мислио да ћу код Јелке на толики ероберунг наићи.

Чика да мало забашури плач, иште штамбух, да упишемо.

„Милостива, дајте штогод лепо да упишемо, и онако немате још ни од мене никаквог спомена."

Јелка погледи на мене, па се кроз плач насмеши, па устане и из друге собе донесе један леп велики штамбух, метне га на астал, па онда за тим донесе перо и мастило, па се опет у другу собу уклони. Даје нам времена да можемо компонирати.

Сад најпре почнем преметати исписане листове. Било их је свакојаки. Било је такови листова, ди обожатељ види се да чезне за Јелком, ал' њено је срце прама њега ладно, па јадикује. Има ди је обожатељ имао Јелкино срце у џепу, па се тек титра. Има и такови, да их Јелка не би требала ни да држи, тако су смешни. Има ди јој се пребацује неверност. На једном листу стајало је ово: „Ти хоћеш да те љубим; како те могу

на ероберунг наићи — завладати срцем; *штамбух* — књига споменица, у коју се, успомене ради, ономе чија је књига, уписују своје или туђе речи, изреке, стихови; *компонирати* — саставити, срочити самостално какав састав; *обожатељ* — заљубљеник, који обожава, као Бога узноси, своју драгу.

љубити, кад си неверна.“ На другом: „Твоје лепо лице, твоја устанца, твоје уздисаје никад заборавити нећу.“ На трећем опет: „Ти си лептир, који с једног цвета на други лети.“ Чика чита, па се смеши. Каже да међу тим обожатељма познаје њекоје, који су велики кујони.

Узмем лист и перо, па ово пишем:

„Кад сам те први пут видио, заробила си ми срце; но моје срце имало је добро ариште, а то је твоје срце. Сад ме пушташ из тог аришта, ал' зато остајем твој роб. Они сати, они дани, које смо на крили Аморови провели, остају ми незаборављени. Донде, док нас судба опет не састави, Аморова стрела, која нас је ујазвила, нека почива код богиње Венере. М. Н.“

Чика је донде горе доле ходао и у глави компонирао.

„Знаш, ја сам мало старији, морам на краће.“ Пише:

„Ја сам за тобом чезнуо, ти си ме презирала, но опраштам ти, извињавам те, јер ме ниси презирала из злог срца, но што сам мало старији; знам да сам млађи, друкчије би било. Чика Голубовић с. р.“

кујон — од франц. coïon — обешењак, „хунцут“, неваљалац, подлац; *на крили Аморови провели* — на крилима бога љубави, тј. у љубави, провели; *Аморова стрела која нас је ујазвила* — Аморова стрела која нас је ранила, тј. љубавна страст обладала нама.

„Сад смо готови. Но, брудер, ти си овде мајсторштук начинио, велики еробερунг, залудио си је. А то није мала ствар. Да је девојка не би се чудио, јер девојка све лако верује, ал' код овако практичне, као што је Јелка, није шала; само не знам хоће л' бити постојана?" — рече тихо Чика.

„Милостива, извол'те, ми смо готови." Отворимо врата.

Јелка уђе. Најпре мој лист чита. Насмеши се, па љубезног спомена пун поглед на мене баци. Сад прочита и Чикин лист. „Ђаво Чика!" — рекне, па потапше Чику по леђима. Чика канда се о десет година подмладио, тако му је мило.

Јелка однесе опет штамбух, и баш добро, јер ето долази Рунић, који није баш те штамбухе волео.

„Ја сам се мало забавио; имао сам мало посла; ал' се опет нисам задоцнио, сад је тек подне; идем да видим шта та моја матора ради, је л' већ ручак готов. Сад ћу ја доћи." Отиде у кујну Рунић.

Ову прилику употребим, па замолим Јелку да прими од мене мали презент у спомен, мој фотографирани портре и један прстен, на коме је изрезано: ВЕРА, ЉУБАВ И НАДЕЖДА. Мило јој је било, примила га је. Она опет изнесе свој портре и преда ми. Кажем јој да сам тронут, па као у забуни разглеђујем се. Видим мало, лепо псетанце, прави енглендер.

енглендер — енглез, енглеске пасмине (пас, коњ итд.).

Замолим Јелку да ми га поклони, јер ће ми остати спомен верности. Јелка каже, здраге воље, само са неком формом мора га од Рунића изискати, јер је псето његово, а врло га радо има. Да сам знао не би га ни искао, јер баш мале псе нерадо имам, ал' хтео сам да Јелки буде мило, да мисли да ћу остати веран, па сад што сам молио не могу натраг повући.

Дође Рунић, Јелка му каже да би желио малог Ламора имати. Ламор се звао. Рунић каже, да га здраво воле, и ником га не би дао, само мени. Добио га је од једног финанцрешпицијента. Ја га молим да га задржу, кад је спомен, да вучем молбу натраг. Ништ' не помаже, макар да му је жао, морам га примити. Сад је већ Ламор мој, узмем га у руке и почнем га гладити.

Носи се супа. Фришко метнем псето доле, идем на поље да руке оперем. Истрчи за мном и Јелка, те ме уведе у трећу собу и донесе ми пешкир и лавор. Ту сам се последњи пут са госпођом Јелком измеђ' четири ока видио, јер, док не отпутујем, нећу више ни минут бити са̂м с њоме. Ту сам је сад последњи пут стиснуо за руку и пољубио. Опет су јој сузне очи. Хајд' да ручамо.

Ја и Чика били смо доста изломљени, па нисмо имали апетита. Ал' кад смо видили с каквим апетитом Рунић једе, и ми смо се

финанцрешпицијент — царински надзорник.

одма мало боље привагили. Мора да је Рунић данас врло велику комоцију правио. Који нема апетита, волео би га овамо послати.

При крају ручка спомене Рунић, како му је жао да нема више друштва, да је знао да ћемо доћи, већ би се побринуо. Ја сам се радовао што нема нас више, јер сам ломан. Све се бојим да не хукну откуд год нотароши, јер онда нема пардона. Рунић поче да пева, ал' дере се јако; Чика помаже, ал' крештаво; ја нисам певац, па нећу са којекаквим певањем ни за један сат наклоност Јелке, која би ме могла због хрђавог певања дишгустирати, да губим. Јелка неће да пева; није јој до тога. Рунићка је промукнута; млого је викала на надничаре. Рунић се извикао, па сад започе разговор.

„Дакле, Чико, добро си провео?“

„Страшно смо правили ероберунге, ја и Наранџић.“

„Па зар и ти?“

„Питај само фрајле и госпође, мал' ме нису појеле.“

„Благо њима! А де ти је Десић? Тога би волео једаред видити. Имао сам најпре тешко срце и на твог господина и на тебе, ал' после сам се уверио, да је Десић свему крив.“

„Шогоре, молим Вас, поштедите ме, јер нећу овде остати, ако будете о том гово-

комоцију правио — кретао се, радио; *нема пардона* — нема милости, т. ј. не попушта се; *дишгустирати* „изгустирати“ (изићи из воље); *правили ероберунге* — освајали срца, заносили љубављу.

рили,“ рече Јелка, која није волела да се о том разговор води.

„И ти немаш сад другог разговора, него баш о том,“ рече мало срдито Рунићка.

„Ти знаш, тај Десић на очи да ми више не иде. Шта мислиш, такве хунцвутарије у мојој кући правити?!“

„Слатки шогоре, још једаред Вас молим, да се тога манете; јер ако само још једну реч о том прословите, ја одма ову собу остављам. Извините ме, господин-Наранџић!“

„Та није вредно о томе ништа спомињати!“

Сад Чика започне шалу и мало нешто забашури; ал' тек Јелка је већ вољу изгубила, па и Рунићка.

У разговору често се паузе праве. Улучим прилику да се дигнем на пут.

Наздравим целој фамилији на познанству и пријатељству, препоручим се, ако нас судба доведе, и за даље, и сад изјавим да даље путовати морам, јер ми је хитно.

Задржавају ме још, ал' ја не одустајем, а и Чика ме потпомаже, јер мора и он на пут. Дамо презати.

Још мало, па су кола ту.

Почнем се од сваког појединце опраштати. Јелка не може да се задржи, сузе јој роне, и тако жалосно изгледа, да и саму Ру-

хунцвутарија — обешењаклук, неваљалство; *пауза* — прекид, одмор.

нићку на сузе натерује. Рунић смутно лице показује. Дам свима портре.

Опраштам се и од Чике, јер ће он сад другим путем ићи. Жао ми је било. Обречем се да ћу гледати, да до једно по године опет дођем. Чики је тако жао, да плаче. Чудно је видити старог човека кад плаче. Кад дете ил' млада женска плаче, особито ако је лепа, то жалосно изгледа. Кад средњег доба човек плаче, не стоји му добро. Ал' кад старац плаче, онда је баш смешан. Тако и Чика, кад сам га видио како плаче, какву физономију прави, ма да ми је жао било, опет сам се морао на ту фигуру насмешити.

Но да учиним крај тој сцени, узмем ствар на кратко. „Збогом, буд'те здрави!“ рекнем, ижљубим се, па хитам на поље. Они сви за мном.

Чика седне на његова кола, а ја на моја. Јелка сузним очима меће ми Ламора на кола, па ми још једанпут стисне руку и загушеним гласом: „Збогом!“ — рекне. Ламора узмем у крило.

„Збогом!“

„Збогом, збогом! Срећан пут!“

Чика јури напред, ја за њим, па он удари на десно, а ја на лево. Још се доникле руком поздрављамо.

Већ смо изван села.

X.

Кад сам изван села био, онда је тек мени још теже било. С којим сам од кратко доба

у шали и лакрдији живио, па како ми је жао раставити се!

Те жалосне мисли, јако су ме обузеле; помислим, како је у свету све непостојано, па сравњивам промене мога живота. Опоменем се шта сам био и шта сам сад. Био сам сирома ђак, глад увек ненаситима, новаца мало; сад фала Богу свашта доста. Ал' ди је онај старп апетит? Само је једно било боље онда нег' сада, то је што сам био млад. То јест, нисам још стар, ал' нисам ни младић. Само кад би овако могло увек остати, ал' све дубље у године улазимо. Већ четрдесет није далеко, скоро ћу и четврти крст главом полупати. Како то време пролази! Кад сам био младић као да је прекјуче било, а сад, хоће већ и девојке на удају да ме у руку љубе! Лепи изгледи! Још пре неколико година нашао сам једну-две седе косе у глави, па како сам се онда уплашио, па сам их тајно на поље вукао, а сад не даду се већ на поље вући, толико их има, па већ и у бради се појављују. Сад наопако да седим у селу ил' варошици, већ би био „чика", а то још нисам рад. У селу си матор момак, ако имаш двадест и пет година, у малој вароши тридесет; у великој вароши си врло млад момак од двадесет и пет, од тридесет најбољи. Па већ нисам ни момак, но удовац, и то ми десет година с леђа скида. У великој вароши сам

ненаситим — који се не може наситити: ненасит.

ја пунонадеждан млад удовац. За девојку од двадесет година нисам матор, а и осамнаест је близу двадесет. Волим опет што сам удовац, нег' да сам момак. Па још да се бацим на удовице, тê би за мном трчале, ма да су од осамнаест година. Ал' нећу о том ни да се мислим.

Падне ми на памет, како сам са Чиком проводио. Само да није са рацима онако фушерски испало. Та Отилија не може да ми изиђе из главе. Две недеље ће ми се, које у сну, које на јави, по срцу врсти. А сирота Јелка? Њој ћу се ја опет две недеље по срцу врсти, па онда наћи ће се који други делија.

Па сам и са мушкима врло добро провео. Све искрени и ваљани људи. Само ме једно мрзи, тê млоге наздравице, и силом чашу испити. Рад сам дуго да живим, а да ми се руке не тресу. Кажем ја њима, да на силу не ваља, ал' они не даду се ни осолити. Жао би ми било, ако би до које године којег од њи видио, да му језик заплеће, а руком ил' ногом не може да макне, ил' пре времена да је постао старац. Већ се међу њима налазе, који ће скоро крв пуштати. Ја нећу крв да пуштам.

Све већма и већма задубим се у мисли, кад на једанпут ето ме у селу код Зоричића. У авлији чује се како у соби џавељају. Познао сам Бранков глас.

фушерски — варалички, а овде ће управо значити: невешто, метењачки; *џавељати* — кошкати се: речима се задиркивати.

Уђем у собу, баш за фруштуком седе, Бранко и Зоричић.

„Добар дан!“

„Откуд ти, Милане?“ — рече Бранко.

„Из вилајета. Тако сам се провео, да ће ми за месец дана доста бити.“

„Благо теби, кад тако можеш једнако проводити! Мислиш ли одавде још кудгод? Ја морам ићи кући, већ сам два дана ту, по још се могу сат-два бавити“.

„И ја идем с тобом.“

Зоричић моли, да се до сутра бавимо, ал' ми не пристајемо. Изиђем мало на поље, опрашим се, па опет уђем. Бранко почне распитивати, ди сам био, и шта сам радио, а ја му све исприповедам, од аз до ижице.

„Добро је кад ко такву нарав има. Живићеш сто година!“ — рече Бранко.

„Да Бог дâ! И желим и хоћу. А ко стоји теби на путу? Не можеш ли, ил' ниси могао и ти тако исто?“

„Код мене је сасвим друго. Ти хоћеш само добро да живиш, и ја хоћу; ал' осим тога, ја јошт нешто хоћу, о чем ти ни поњатија немаш.“

„Нит' хоћу да имам о другом поњатија, само о добром животу.“

од аз до ижице — од почетка до краја: све, као што целу старију азбуку, којом су се и Срби служили до садашње, обухватају слова од „аз“ (а) до „ижице“ (ипсилона — и); *ни поњатија немаш* — ни појма немаш: не схваташ.

„Хоћу да не будем тако саможив као ти."

„Дакле, Бранко, ја сам шмуциг. Такве комплименте тек од тебе могу чути, а цео свет каже: „Наранџић је галант, елегантан човек." Носим се као први гавалер, уживам свет и на уживање не жалим новац избацити; кад сам дигод у гостима дам сваком слуги на вино. Је л' то шмуциг?"

„Ти сасвим на друго одговараш. Што на то дајеш, то се само твоје коже тиче; ти само на твоје уживање дајеш; у том ниси шмуциг. Ал' узми само: ти си богат човек, ти би могао какав мали инштитут за сиромашне ђаке установити, ил' неколико штипендија давати, па видиш, ниси досад још ништа за човечаство учинио."

„Какав инштитут, какве штипендије? Јесам ли ја био у каквом инштитуту, јесам ли имао штипендије? А знаш како сам се мучио. Кад сам био ђак, па ми се зими подере ђон, а ја голим табанима морам по снегу да идем. Па видиш, све сам извојевао. Ко има главу као ја, тај је као патка у води, како види свет, уме живити. Па онда Бог зна који ће какав ђак бити, па колико њи помру, док до цели дођу."

„Па нека само између десет њи један цели одговори, па је добитак за људство; тај један неће бити себичан, као што си ти."

шмуциг — прљав, неваљао; *галант* — издашан, простране руке; *елегант* — отмен, одабран; *инштитут* — завод; *штипендија* — благодејање, доброчина помоћ сиромашним ђацима.

„А шта ћемо са оши девет? Видиш, Бранко, ти немаш у свему право. Кад би већ рескирао, и тако што хтео, а ја би сасвим другу регулу завео, нег' што се по свету ради. Обично у свету даје се на децу сиромашни родитеља. Ако је удовица, па има петоро деце, то је већ довољан узрок, да јој се једно дете за школовање узме. Ту се после не пита: има ли дете млого талента? Ја не би тако чинио. Дао би дете чрез учене људе визитирати, чрез докторе, психологе, физиологе, да виде какав је изглед од детета. Па онда, распитао би и проучио, каквог су талента били родитељи, деда, прадеда: да ли је та фамилија отворена, талентирана, да ли је био у тој фамилији какав особити човек? Јер налазе се читаве фамилије, које су изванредно паметне, ил' чему том одликоване, а има фамилија, у којима од деведесетог шукундеде са својим изванредним даром[1] у очи пао. Са телом се и дух насљеди. Па би онда и саму главу детета егзаменирао. Да имам право, само да ти наведем један пример. Познаво сам једну циганску банду. Примиста те банде био је славан музикант, деце није

[1] Овај ће став само тако бити јасан, ако му се дода: „није нико“.

рескирао — метнуо на коцку; *чрез учене људе визитирати* — да учени људи прегледају; *доктор* — овде се мисли лекар, лечник; *психолог* — научник који се бави испитивањем душевних појава; *физиолог* — научник који се бави испитивањем рада телесних органа људских; *талентиран* — даровит; *ил' чему том одликоване* — или било у чем одликоване; *егзаменирао* — испитивао; *примиста* — први свирач, који управља у свирању четом свирачком, дајући јој прави глас.

имао. Да би после себе ваљаног насљедника оставио, који би га у музики докучио, ил' надмашио, узме једно туђе сироче циганско и почне га учити. Ја сам то дете видио, кад му је дванаест година било. Лице лепо, умиљато, коса гарава, вукласта. Фрајле, кад су га год видиле, гладиле су га. Попипам главу детета, острагу мали мозак слабо развијен, тако исто и напред, у форми никакве лепе хармоније, на лицу ни једне маркирате црте, чело два прста узано. Почне свирати, средње свира, а већ пет година како учи. Кажем примисти, да од тог никад неће бити славан музикант; глава му не показује снаге. После десет година видим примисту, питам га за дете; каже да га је једнако учио и тукао га, само да научи, ал' ншт' не ваља: какав је био онда, такав је и сада, морао га је отерати. Ето видиш, Бранко, ја би и на то пазио. Па онда, кад би на ваљано дете наишао, па баш и да није сиромашно, опет би рескирао и давао, да се од њега особито што искреше. Па онда има и друго што, на што би се могло дати. Узми само по целом свету учитеље, од који просвета народна зависи, па не заслуже ни толико, колико један фијакер, а деца и удовице им у сиротињи цвиле. Не би л' могао човек и на то рескирати? Па колико има друго којешта!«

вукласт — коврчаст; *маркирата црта* — црта, на лицу, која обележава неку ванредну душевну склоност.

„Ти си сад овде сијасет наплео, па опет и на оно, што за добро налазиш, нећеш да рескираш.“

„Још сам ја млад човек; ако без деце умрем, да видиш шта ћу учинити.“

„Опет се види да си саможив, кад за живота нећеш добра да чиниш.“

„Ако почнем за живота делити, то после уђе у страст и сујету, па могу ја до ничега доћи. Док имам, донде ме сваки поштује, а кад не узимам, онда хоће свака рага да се о мене отаре.“

„Ту баш лежи наша највећа болест, што за живота један другог нећемо да помажемо. Узми сад два комшије: један је сирома, има деце; други је богат, а има деце. Сирома, који има једну кућу и занат, падне због хрђави година у нужду велику, — не може да плати дуг, који износи половину вредности куће. Иште у зајам од богатог комшије; овај има доста наслагани новаца, може се интабулирати на кућу, ал' не дâ, већ исмејава потребитог сиромака. Овај не може да добије нигди у зајам, па дође егзекуција и продаду му кућу буд' зашто. Од деспerата сирома умре. Умре и богати. Сиромака један син помогне се, купи очеву кућу, шпекулира и обогати се. Богатога синови били су раскошни, осим једнога, који је за све морао да издире. Раскошни сасвим пропадну и рас-

егзекуција — извршна власт; *десперат* — очајање.

пуде се; остане само онај један добар. Остала му је кућа, могао би се још помоћи, ал' кредитори на њега наваљују, хоће да му буд' запта отму кућу. Само сад когод да му помогне, па би се лепо извукао. Иште од свог богатог комшије у зајам, има се на шта интабулирати. Овај је у детињству чуо, како им комшијин богат отац није хтео узајмити, кућа им пропала, па сад не дâ; мисли да је то сатисфакција покојном оцу. Продаду кућу, и комшија се упропасти. Ето тако то иде од сина на унука, па гледимо како један другог у пропаст пушта, и фамилије се искорењавају. Је л' то добро?«

»Мани се, Бранко! Да нема опет који пропада, не би се никад онај, који није имао ништа, обогатио. Но нећу више о томе да слушам, почнимо друго што.«

Бранко је хтео да продужи, а и Зоричић имао је вољу, и сад је моје сад његово одобравао, ал' ја друго заведем.

»Кажи ми, Бранко, шта је ново тамо у В. од како сам отишао?«

»Нема ништа; чекају тебе да их опет с каквим актом електризираш.«

»Ти се шалиш, ал' ти ја кажем, да сам их и електризирао. Ја знам да ме млоги и оговарају, и пре су ме већ оговарали, ал' мене то ништ' не тушира. Само да знам, ко мене

кредитор — поверилац; *електризираш* — потресеш осећања; *тушира* — дира.

оговара, ил' госпођу Јелку, ил' ма коју даму, с којом имам срећу упознати се, па да имам два сведока, дао би им ватре, па ма ме колико коштало. Знам, и ти пакосни људи, који ми завиде, да имају у чему год два сведока, што никад не могу имати, и они би мени дали ватре, ал' ја сам чисто злато, па ми не могу доскочити. Ал' има млого завидљиви људи на свету! Зар ти мислиш, да теби твоје асесорство не завиде? Те како!"

„А шта да ми завиде?"

„То што си цел твоју докучио, што си постао асесор."

„Страшно и јесте! Дакле, ти мислиш да сам са тим цел докучио? То је само једно средство к цели. Разумеш ме?"

„Дакле онда, шта је твоја цел?"

„То никоме, ни теби, још сад казати не могу."

„Онда, ко би те разумео?"

„И не треба да ме разумеш; тек онда ћеш ме разумети, кад цел докучим, ил' ме не буде, ал' сад не. Оно што желим да ми испадне за руком, а ти би пљескао од радости; ако не испадне, казао би да сам луд. Све бисте хтели да вам печени врапци у уста падају."

„Дакле, ти да се приближиш тој твојој тајној цели, ти би си и асесорство на страну бацио?"

„Сто асесорства! Знаш?"

„Онда је друго, онда се не чудим што те оговарају, што кажу да си претеран човек, непостојан човек, ферфушован човек; ал' опрости ми, што ти морам казати, јер сам чуо, да то о теби говоре.“

„То таки говоре, као што си ти, по којима свет за сто година ни за један педаљ коракнуо не би. Колико је већ пути мене свет о земљу ударао, па се опет са земље дигнем. Дође кад кад и мој дан, па за тај један дан све душмане срушим. За један дан више учиним, нег гомила као што си ти и теби подобни[1], па онда од непријатеља постану пријатељи.“

„У том имаш право, Бранко. То сам ја са̀м на себи приметио. Ја баш знам неколико њи у В., који ме оговарају, показао ми их Десић, па опет кад чују, како моје акције стоје, па кад поред мене пролазе, а они ме љубезњејше поздрављају. Зато је врло добро, кад се човек мало поткожи. Новац данашњи свет управља.“

„Знам куда шибаш! Знаш ли, да би се и ја за коју годину обогатити могао, само да ми је то главна цел? У сваком сталежу може се човек обогатити, само ако за тим стоји:

[1] У оригиналном издању стоји: „подобним“.

ферфушован — несолидан, нетемељан, неозбиљан: „на двоје на троје“; *како моје акције стоје* — у каквим сам приликама, стању; *љубезњејше* — најљубазније, најумиљније; *кад се човек мало поткожи* — кад се мало обогати; *куд шибаш* — куд нагињеш, на што тегљиш, циљаш.

и паор, и занатлија, и ма које класе био, па макар биле каткад и зле године, јер после зли година добре долазе.“

„Та ја то добро знам, да би си могао, па зато се и ја једим на тебе, што не идеш за тим. Да видиш, кад би ја био као ти, шта би радио!“

„Човек, који се за већу какву идеју бори, тај не сме грамзити за новцем. Ал' бадава се о томе разговарамо! Знам ја: нит' ћеш ти од твог одустати, нит' ја од мога. — Време је већ да идемо.“

Зоричић усиљава се, да Бранка задржи; ал' све за бадава.

„Сад, брате Зоричићу, одлазим, и Бог зна када ћемо се видити, па Бог зна док те опет видим, какве ћемо промене доживити. Помен' ме се, и, ако ме никад не видиш, знај да је Бранко подлегао судби, коју је предвидио, но од које се одвратити није дао. Збогом!“

Зоричићу су очи за сузу готове; не може да говори, једва може да „Збогом, буди срећан!“ — изрече.

Премда се не растајем од Бранка, опет ми је тешко пало, кад сам видио, како изванредно Зоричић жали за Бранком.

Нема више оклевања, опростимо се, седнемо на кола и отпутујемо.

Седимо. Рад би се разговарати, Бранко замишљен не говори ништа. Говорим, ал' Бранко ништ' не одговара. Имао је чудан обичај, да је често тако расут, да му можеш

читав сат говорити, а нећеш добити одговора: ћути и да га запиташ шта си говорио, не би речце знао казати, тек би се мало на то насмешио. И то бива онда, кад га разговор не интересира; но кад га интересира, пази на сваку реч. Добра нарав, и ја би волео тако да могу, ал' ја морам да чујем и оно, што ме не интересира, па тек после се једим.

Сад се и ја бацим у ћутање. Да нас је ко видио, мислио би да два нéма путују. Морам да задремам, и тако дремајући стигнем у В.

Станемо баш пред мојим хотелом. Ја сиђем, а Бранко се одвезе кући.

Сад сам опет у В.

Одморим се, па после подне у шетњу. Имам још доста времена. Тек до три дана ћемо отпутовати.

Шетам се по вароши. Нађем се са Десићем. Лако је било са Десићем састати се. Он је приватије, има доста времена, као и ја, па иде, као и ја, женски пол на сокаку очима стрељати. Исказује ми све новине, ал' не интересирају ме, јер морам отпутовати. Наговара ме да останем бар још осам дана; велики су, вели, за мене изгледи. Но напала ме чежња за мојим отачаством, као каквог Швајцера.

Шетамо се, а писмоноша носи ми са поште рецепис. Одемо на пошту. Добијем писмо и новаца.

интересира — занима, забавља; *Швајцер* — Швајцарац.

Мој иншпектор шиље ми 20 000 форинти. Једно сам се. Имао сам још доста новаца; овде, макар да сам био галант, нисам могао све потрошити, а мој иншпектор побојао се да ће ми новац нестати. Шта ћу сад с толики новци? Да их натраг носим? Кажем Десићу, да не би бранио неким партајама на сигурну хипотеку тај новац издати.

Растанемо се. Одем мало кући да неке заповести издам за пут.

Нисам био сад код куће, а већ се муштерије јављају, које ишту у зајам новаца. Један ми даје хипотеку, ал' на 6%. Други опет на хипотеку на 10%. Трећи на несигурну хипотеку 20%. Све једно за другим долазе. Морали су одма од Десића начути, да би рад у зајам дати, па сад њи сијасет навалише, да сам се једва бранити могао. Ником не обричем, никог не одбијем, но обећам, да ћу се сутра до подне промислити.

Пошљем одма по Десића. Једва су га нашли. Дође. Ја га питам за те муштерије. Он ми каже која је каква, па још и то дода, да има међу њима и такови, који само зато узајмљују, да могу опет на 60% издавати. Од ови ни једном нећу да дам, ал' не дам ни првом на 6%. Нисам луд. Издам поред сигурне хипотеке на 10%, и сутра-дан већ је интабулирато било.

иншпектор — надзорник; *на хипотеку новац издати* — издати новац на зајам, којему као залога служи непокретно имање.

Сутра-дан, па се путовати мора. Цео дан морам у визитама провести. Најпре одем Бранку, да му јавим да сам готов. Одговори ми, да ћемо се на дамшифу виђети. Отидем после код неки од они дама, које сам имао по програму за супруге узети. Резон је, да се с њима опростим. Лепо су ме примиле и жалосно се од мене растале. Обрекле су ми, да ће се, кад дамшиф пође, онуда шетати. То је за мене велико одличије.

На послетку, посетим и Ливију. Зашто не сироту?! Она је, истина рујина, ал' лепа рујина, која је са споменом моје младости скопчана. Питам, шта ће својима кући поручити. Каже, да их поздравим, и моли ме, кад ме о њој успитају, да не кажем да је бабица, но да је код једног барона, који јој обрекао да ће је узети. Бадава сам јој говорио, да је њено звање лепо, служи човечаству више него ма које друго, неће ни да зна, само ме једнако моли, да јој ту љубав учиним. И тако морао сам се обрећи, да ћу за њену љубав код куће лагати. Зафалим се на њеном усрдију, њој сузе лију, — опростим се и одем.

Сутра-дан, пре првог звонења, већ сам код дамшифа. Багажију су ми већ пре однели. Ту се опет на ново опраштам, па уђем у дамшиф. Бранко и госпођа Ханика већ су унутри били.

дамшиф — парна лађа, „пароброд“; *резон је* — ред је, умесно је; *одличије* — одличје, одликовање; *рујина* — развалина; *усрдије* — усрђе, овде управо: поступак који иде из свег срца; *багажија* — пртљаг.

Дамшиф се већ креће. Још се с дамшифа поздрављамо. С брега познаници шеширма машу, познанице марамама. И сирота Ливија маше. Нестане нас из вида.

Сад на дамшифу унтерхалтујемо се. Онде се разговарају, онде пију кафу, онде бифтек једу. И ја и Бранко бифтека смо се прифатили. Госпођа Ханика остала је на фердеку; рада је онде све да види: сад је први пут свог живота на дамшифу.

Ја и Бранко разговарамо се, упознамо се и са другима. Није ништа лакше, него на дамшифу упознати се.

Кад ми се већ са мушкима досадило, онда тражим си какву даму. И доиста нашао сам си једну лепу и паметну, с којом сам време проводио.

Стигне и ручак — таблето. Ја седнем поред моје даме. Служим је, све што треба додајем јој. Госпођа Ханика седи до Бранка. Ал' до ње и визави већ има с којима се познала на фердеку, па се сваки час љубезно гледају и разговарају. Не кажем мушки, Боже сачувај, него женски.

После ручка опет куд које: који се да̂ на карте, који чита, који пак на фердек. Ја са мојом дамом проводим у разговору, Бранко чита, госпођа Ханика је на фердеку. Она тек

бифтек — нарочито ржено и другим којечим искиђено говеђе месо; *фердек* — кров од лађе; *таблето* — табл д' от — наједничка трпеза, за којом се свима гостима сва јела поједа-значно служе за одређену и једнаку цену; *визави* — на супрот, преко пута.

кад и кад доле сиђе, да види шта њен Бранко ради, па га почне цили-мили гладити, док је Бранко не замоли да се тога мане, да је то претерана љубав на дамшифу. Она онда опет на фердек.

Тако прође нам [дан], а дође ноћ. Ја сам си већ напред кабину наручио, па ми је било лако. Но мени је жао било, па из резона понудим Бранка и госпођу Ханику, да заузму моју кабину. Бранко неће. Онда хоћу и ја с њим да седим. Госпођа Ханика неће међу госпође на конак, већ остане силом код Бранка, у диму и ди се мушки картају. Сви, који су је видили, чудили су се, и сваки је рекао: „Срећан је тај Бранко, што такву госпођу има, која једнако над њим лебди!“

Пред зору, кад већ Бранко и госпођа Ханика задремају, отидем у моју кабину и мало проспавам.

Тако смо путовали, док нисмо дошли до Б.

Бранко са госпођом Хаником оде у хотел, није хтео к мени да дође, каже да ће ме већ посетити, а ја управо у моју кућу.

Сутра-дан, Бранко узме си сталан квартир, пријави се и почне одма као асесор радити.

Ја опет одем на моје добро, да надгледим економију.

Једно време, опет нећемо се видити.

кабина — засебна одаја на лађи.